

SUKHANVARĀN-I-ĪRĀN

DAR 'ASR-I-HĀZIR

Poets and Poetry of Modern Persia

Vol. I

**With thirty-two portraits
and two Musical Notes**

BY

M. ISHAQUE, M. A., B. Sc.

Lecturer in Arabic and Persian in the Post-Graduate
Department of the University of Calcutta;

Sometime Assistant Lecturer in the Department of Arabic
and Islamic Studies of the University of Dacca.

PUBLISHED BY THE AUTHOR, CALCUTTA.

All Rights Reserved.

1933

JAMIA PRESS, DELHI.

The Book can be had of:—

- Calcutta: Abdul Halim, Esq.,
157, Chandney Chowk Street,
CALCUTTA.
- Bombay: Messrs. D. B. Taraporewala Sons & Co.,
Kitab Mahal, Hornby Road,
BOMBAY.
- Tehran: Kitabkhana-i-Tehran.
Khiyaban-i-Lalehzar.
TEHRAN, PERSIA.
- London: Messrs. Luzac & Co.,
Oriental Booksellers & Publishers,
46, Great Russell Street,
LONDON, W. C. I.
- Arthur Probsthain,
Oriental Booksellers & Publishers,
41, Great Russell Street,
LONDON, W. C. I.
- Messrs. W. Heffer & Sons Ltd.,
Booksellers and Publishers,
3 & 4 Petty Cury, Cambridge,
ENGLAND.
- Leipzig: Bernhard Liebisch,
Kurprinzstrasse 6,
LEIPZIG, C. I., GERMANY.
- Otto Harrassowitz,
Querstrasse 14,
LEIPZIG.
- Karl W. Hiersemann,
Königstrasse 29,
LEIPZIG.

To
My Alma Mater,
The University of Calcutta,
Whose Guiding Principle
I always take to be :

خردمند باشد طلبگار علم
که گرددست پیوسته بازار علم

INTRODUCTION

The book forms the first volume of an account of the modern poets and poetry of Persia. Two other volumes will complete the projected work, *Sukhanvarān-i-Īrān Dar 'Asr-i-Hāzir*, the first two including the present one giving an account of the writers in verse, and the third that of the writers in prose.

We are aware that the ancient poetic literature of the land of Iran has a great fascination for the general readers both for its antiquity and its wealth of imagination, subtlety of thought and profundity of insight. Firdawsī and Sa'dī, 'Umar Khayyām and Jalālu'd-Dīn Rūmī, Hāfiz and Farīdu'd-Dīn Aṭṭar are as widely known to-day as Homer and Shakespeare, Milton and Tennyson, Wordsworth and Coleridge. Indeed it is the literature of Persia, far more than her political independence, that eloquently speaks of the greatness of the land and people of Iran.

It needs no saying that the poetry and general literature of Persia like that of other living countries have passed through different stages forming different epochs of evolution. The earliest of these epochs is represented by the poetry of the Samanid period (874-999 A.D. or 261-389 A.H.) with Rūdagī and Daqīqī—the fathers of Persian poetry—as its two most powerful exponents.

The second epoch is represented by the poetry of the Ghaznavid period (962-1186 A.D. or 351-582 A.H.) noted for the classics of 'Unṣurī, Firdawsī, Asadī, Farrukhī, 'Asjadī and Minūchihrī.

The third epoch may be taken to comprise two periods of poetic effusions, namely, of the Seljūq (1037-1300 A.D. or 429-700 A.H.) and the Khwārazmshāh (1077-1231 A.D. or 470-628 A.H.), Anwārī, 'Umar Khayyām, Sanā'i, Sa'd-i-Salmān, Khāqānī

and Nizāmī are the universally acclaimed representative poets of this great epoch.

The fourth epoch was ushered in by the development of the diadactic and mystical poetry of Farīdu'd-Dīn 'Aṭṭar, Jalālu'd-Dīn Rūmī, Sa'dī and Ḥāfiẓ during the period of Mongol rule (1220-1335 A.D. or 617-736 A.H.).

The inauguration of the next epoch took place by the development of the poetry of the Qajarid period (1785-1926 A.D. or 1200-1345 A.H.) with Yaghmā of Jandaq, Qā'ānī, Surūsh and Qāyim Maqām-i-farāhānī as its chief minstrels. It is in this epoch that one can mark the beginning of the modern poetry and literature of Persia.

The living poets who find place in this work belong to the Pahlavi period i.e. the modern period, thirty-three of them being dealt with in the present volume.

It will be noticed that we have introduced them in the order of their names, as any other arrangement is sure to be embarrassing. A chronological development of poetry through the writings of these poets has been attempted nevertheless, and the results have been embodied in a dissertation reserved for Vol. III, to complete the present anthology and biographical commentary. The thirty-three poets who fill the present volume are :—

1. Adib-i-Pishāvarī.
2. Adib-i-Nīshāpūrī.
3. Īraj Mīrzā.
4. Badi'u'z-Zamān of Khurāsān.
5. Parvīn-i-I'tisāmī.
6. Pūr-i-Dāwūd.
7. Ḥabīb-i-Yaghmāī.
8. Hisām Zādeh.
9. Dr. Mahmūd Khān Afshār.
10. Dehkhudā.
11. Rashīd-i-Yāsimī.
12. Ra'dī.
13. Rauhānī.

14. Sālār-i-Shīrāzī.
15. Sayyid Ashrafu'd-Dīn of Gīlān.
16. Shabāb-i-Kirmānshāhī.
17. Shūrīdeh-i-Shīrāzī.
18. 'Ārif-i-Qazvīnī.
19. 'Abdu'l-'Azīm Khān of Gurgān.
20. 'Ishqī.
21. 'Aṭā.
22. Ghāmām of Hamadān.
23. Furāt.
24. Farrukh of Khurāsān.
25. Farrukhī-i-Yazdī.
26. Furūghī.
27. Farhang.
28. Kamālī of Isfahān.
29. Muhamad Kişmāī.
30. Maliku'sh-Shu'arā Bahār.
31. Nādirī.
32. Naṣru'llāh Falsafī.
33. Yāsāī.

Among this galaxy of the poets and poet-singers of modern Persia figures Maliku'sh-Shu'arā, who may be reckoned even in an official sense the Poet Laureate of Modern Persia. The list is graced also by the name of Parvīn-i-I'tisāmī, a poetess of fame.

We may note with pride that the poet, Adib-i-Pishāvarī who comes in first alphabetically is an Indian by origin. Among the rest, Īraj Mīrzā ranks as a prince; 'Aṭā as Governor of Tabrīz; Sālār was once Military Official of Qawāmu'l-Mulk; Yāsāī is the Vice-President of the Mejlis—the Persian Parliament; Furūghī stands as brother to Dhakāu'l-Mulk, the Minister of Foreign Affairs; Nādirī can trace his descent from Nādir Shāh, the great conqueror of India; Farrukhī of Yazd is a professed Bolshevik; 'Ishqī is an avowed republican shot dead by a mysterious hand; Pūr-i-Dāwūd is a trained scholar deputed by the Persian Government to the Viswa-Bharati, the institution founded by Rabindra-

nath Tagore, India's great poet; Dehkhudā is the Principal of the Tehran Law College; Ḥisām Zādeh and Ra'dī are heads of two Intermediate Colleges; Ḥabib-i-Yaghmāī who is a grand-son of the well-known Qajarid poet, Yaghmā of Jandaq; 'Abdu'l-'Azīm Khān of Gurgān, Nasru'llāh Falsafī and Bādī'u'z-Zamān of Khurāsān serve as professors; Dr. Afshār is the editor of *Āyendeh*, a well-known Magazine; Rashīd-i-Yāsimī is an officer attached to the Royal Court; Adib-i-Nishāpūrī is noted as a teacher; Shabāb-i-Kirmānshāhī is the editor of the daily *Faṣāḥat*; Shūrīdeh was a trustee of the Waqf property attached to the sepulchre of Sa'dī and 'Ārif passes as a spirited singer. Farrukh-i-Khurāsānī is a wealthy merchant; Muḥammad Kismāī passes his time in horticulture; Sayyid Ashrafu'd-Dīn, Ghāmām and Kamālī are the editors of *Nasīm-i-Shimāl*, *Ulfat* and *Paykār* respectively; Farhang is a Collector; Rauhānī, the humourous poet, serves in the Tehran Municipality and Furāt is a Criminal Investigator.

These poets and poet singers may be broadly classified under four heads :—

1. Those writing in the old style and dealing with old themes. Under this class one may name Adib-i-Pishāvarī, Adib-i-Nishāpūrī, Bādī'u'z-Zamān, Sālār-i-Shīrāzī, Shabāb, Shūrīdeh, Ghāmām, Furūghī, Nādirī and Ra'dī.
2. Those writing in the old style but dealing with new themes. Under this class one may mention such names as Īraj, Parvīn, Pūr-i-Dāwūd, Ḥabib-i-Yaghmāī, Afshār, Dehkhudā, Rashīd-i-Yāsimī, Rauhānī, Ashraf, 'Ārif, Farrukhī-i-Yazdī, Kismāī, Maliku'sh-Shu'arā, Falsafī, Kamālī, Farrukhī of Khurāsān, 'Aṭā, Yāsāī and Furāt.
3. Those writing in the new style and dealing with new themes. Under this class one may put down such names as Ḥām Zādeh, 'Ishqī and Farhang.

4. Those making their mark also as composers of songs. Under this head one must mention with pride the name of 'Ārif and Maliku'sh-Shu'arā.

By the term 'Writers in the old style' we mean those among the modern poets of Persia who have followed or tried to follow the classical style of such earlier poets as Firdawṣī, Minūchihrī, Sa'dī and Ḥāfiẓ, especially the style of the two last mentioned poets. And by old themes we mean such subjects or topics as women's beauty, glory and praise of exalted personages, elegies, warfare and heroism.

By 'Writers in the new style' we are to understand those among the modern poets of Persia who have departed or tried to depart from the classical style and have invented or tried to invent new metres and followed new rules of rhyming apparently under the influence of European poetry, particularly French. And by new themes we are to understand such subjects or topics as patriotism, political constitution, political condition of Persia, regeneration of Persia, the curses of seclusion of woman (*Pardah*), reforms in marriages and other social customs and modern cults of democracy, socialism, communism and the like.

The proposed classification is just meant as a sort of guidance to beginners among the readers of modern poets and poetry of Persia, and is far from suggesting any reflection on the relative merit or demerit of any poet. We say this as a caution against all hasty remarks or criticisms based more or less upon personal likes and dislikes. Under each class there are some poets of outstanding merit, though it is difficult to predict how many of them will survive to fame. We must leave that to time, for time alone is after all the best judge and discriminator. Thus we are not with those who easily incline to deny all originality because some of the poets keep to the old style and handle old themes and incline as well to think lightly of the composition because of the adoption of a new style and treatment of new themes under the influence of modern civilization. Leaving aside these side-issues, in judging the quality of poetry, one must proceed to consider it from the

very fundamentals of poetry itself, the intermingling of and contest between the old and the new styles and ideas is not peculiar to the poetry of a particular period; it is the characteristic of all periods of poetic compositions with new pulsations of life. To our view this is essential to the literature of a progressive people, especially for the maintenance of the diversity of forms. This all-important consideration makes it necessary to detect into how many kinds the modern poetry of Persia can be divided.

As for the kinds of poetry, so far as themes are concerned, we may, generally speaking observe that the compositions in the old style go to make—

1. *Ghazals* i.e. lyrics, characterized by romantic elements.
2. *Qaṣidas* i.e. odes characterized by unwarranted flattery and sentiments of devotion.
3. *Marthiya* i.e. elegies characterized by deep and sad reflections on the separation brought about by death.
4. *Razmia* i.e. epic poem narrating the great achievements of some hero in an elevated style.
5. *Sūfiāna* i.e. mystic poetry dealing with obscure secrets and communication between man and his Maker through inward and spiritual perception.

Among compositions in the new style, we detect the patriotic and satirical as the two outstanding forms. The satirical elements are also present, maybe more palpably, in the poetry of the old style. And that which we choose to call patriotic comes no doubt under the diadactic. The epical type is almost conspicuous by its absence. Religion is the most delicate theme which has been scrupulously avoided for reasons best known to the poets and people of Persia. The absence of it among the various themes dealt with may as well be interpreted as an indication of the growing irreligion in the country as of the preoccupation of modern Persia for political and socio-economic problems.

Whatever the intrinsic worth of the new style of compositions and the modern poetry of Persia, characterized here and there by a reckless impatience for slavish adherence to all traditions of the

past and a rash assertion of freedom be, certain it is that through them is being moulded the idea of Persia to-day and to-morrow. Even behind and beneath all thoughtless imitation and chimerical speculation there perhaps lies unseen the methodical working of the hand of creative fervour the fulfilment and fruition of which remains yet to be seen.

One prominent characteristic of modern poetry of Persia is that there are many loan words from foreign languages, especially French. This is not certainly to be taken as a sign of poverty of the Persian language, for the Persian vocabulary has still an inexhaustible fund of words to enable the poets to adequately express their thoughts and ideas. If it is actually found that the poets of modern Persia have been making use of foreign words and expressions, we may take it to be just a passing phase and not a permanent feature. The skilled composers of Persian poetry wish perhaps to show that their poetry is neither out of fashion nor out of time with the literature of the Modern Western World, and that is all. But still we cannot avoid referring to the unnecessary use of words of European origin in Modern Persian poetry which, instead of beautifying the language spoils its sweetness. The present growing tendency of the Persian poets towards the use of foreign words if not checked now, will ruin the world-wide fame of the poetry. The Persian poets should exercise caution against the indiscriminate use of foreign words in their poetical compositions so that the tendency towards it may not grow stronger than it is to-day.

As for ourselves it was indeed a rare privilege that the journey to Persia brought us into direct contact with so many of the living poets and writers of modern Persia, an account of whose lives and poetry is being presented in this and the subsequent volumes not so much as a work of criticism but as a memento and as a very humble tribute to the God-gifted race of Iran, the message of the deathless poets and thinkers of which country has been a great solace in my life.

دیباچہ انگلیسی

صفحه	سطار	غاید	صحیح
۲۸۸	۱۸	چو من هیچ قراری	چو من هیچ قراری
۲۸۸	۲۱	هیچکش	هیچکس
۳۱۱	۱۰	دو	در
۳۱۰	۱۴	خویشت	خویشست
۳۱۸	۹	پسته	بسته
۳۱۸	۲۱	دنیار	دینار
۳۴۵	۱	کی نا	نا کی
۳۴۹	۱۲	بیشتر	بیشتر
۳۴۹	۱۲	بنجوری	بنجواری
۴۰۳	۰	بی	بی
۴۰۹	۱	غم	غم

صحيح	غلط	سعلر	صفحة
قیریش	قریش	۲۳	۸۲
ملایمت	ملایمت	۱	۸۷
گور	کو	۱۹	۹۱
جلال‌الهالک	جلال‌المالک	۲۲	۹۸
شاراری	شرای	۲۱	۱۱۱
این همه	این	۷	۱۴۹
سیمرغ بودم	سیمرغ	۱۲	۱۴۰
بو هر برہ	بوحریره	۱۶	۱۶۹
گهر	کوهر	۰	۱۸۰
بوئیره	بوئیره	۶	۱۸۰
تابیخشندت	تا نه نباخشندت	۱۶	۱۸۸
حوا	هوّا	۸	۱۹۰
جبون	جنون	۱۴	۲۰۵
دلآل	دل	۶	۲۱۰
طلبیش	طلبیش	۱۸	۲۲۲
عز	ء	۸	۲۲۴
استنباط	استیناط	۸	۲۲۶
پس	س	۱۲	۲۳۱
نکاح	نکاه	۱۲	۲۳۸
کز	گز	۱۲	۲۶۶
سنة ۱۳۶۲	سنة ۱۳۶۲	۸	۲۷۹
حقیقت	حقیقت	۱	۲۸۴

غلط‌نامه

(تصحیح غلط‌های مهم)

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۳	۱۵	اشار	اعمار
۹	۹	معلقات سبعه	معلقات سبع
۹	۱۲	جعماً	جعماً
۱۰-۹	۱-۱۷	حقیقتاً در حقیقتة	حقیقتاً
۱۰	۳	معلقات سبعه	معلقات سبع
۱۱	۲	نپابد نباید	نپاید نباید
۱۴	۲۰	بجای	بجایی
۱۵	۸	دروسترس	دو دسترس
۱۵	۲۴	خرابه	خرابه
۱۶	۱۲	موئی	موئی
۱۷	۱۹	و گوید	و گوید
۲۲	۱۰	فالکیان	افلاکیان
۲۴	۱۴	نکشم	نکنم
۴۷	۱۹	ناشناست	نشانتاست
۵۰	۲۱	وی	روی
۵۶	۷	ورنگ	اورنگ
۶۰	۱۹	توى	توئی
۶۰	۲۱	بیمارید	بیمارید
۶۴	۱۹	کلاسیکی	کلاسیک

اسماء کتب و جراید

نیزه های ایران (البدیع الزمان) ۳۲	نامه عشقی (روزنامه) ۲۲۵
نیرنگ سیاه یا کنیزان سفید (لملک الشعرا بهار) ۳۵۹	نسیم شمال (روزنامه) ۱۴۶
ورتر (ترجمه نصرالله فلسفی) ۴۱	۱۴۷
وقت (روزنامه) ۳۵۰	۱۵۸
وندید (وندیداد) ۳۳۹	۱۵۷
هدایت الادب (اعبد العظیم خان)	نشاط شباب (لشیاب کرمانشاهی)
۲۲۱	۱۷۱
یستغا، ۵۲	نویبهار (روزنامه) ۳۵۸، ۹۲
پشتنهای، ۵۲	۳۷۶، ۳۶۴

اسماء کتب و جواید

کابل (مجله) ، ۳۷۱	هر زبان نامه (امر زبان دستم شروین)
کتاب الاملاء (عبدالعظيم خان) ، ۲۲۱	۰۲۷۲
کلیله و دمنه ، ۲۲۱	مسقط نوروزیه (ارعدی) ، ۱۰۶
کوشش (روز نامه) ، ۷۹	۱۰۹
کیمیای سعادت (شباب کرمانشاهی) ، ۱۷۱	مصحف ، ۱۵۷
گاتها ، ۵۲	مطبوعات ایران (لا دوارد بر اون) ، ۳۳۴
گل زرد (روز نامه) ، ۱۴۷ ، ۱۱۳	منظالم ترکان خانون (لکه‌ای اصفهانی) ، ۳۴۲
گلستان (سعدي) ، ۱۸۷ ، ۶۴	محلقات سبع ، ۱۰
لآلی‌الادب (احمد سعادت) ، ۶۵	مقامات حبیبی (احبیب یغماهی) ، ۶۵
لسان العاشقین (شباب کرمانشاهی) ، ۱۷۱	مقامات حریری ، ۹
لثنوی سحر هلال (لاهی شیرازی) ، ۱۸۰	مالانصر الدین (روز نامه) ، ۱۵۰
مجلس (روز نامه) ، ۱۵۰	منتخبات اشعار فردوسی (لبدیع الزمان) ، ۳۲
مجموئه ادبیات (مجله) ، ۲۰۶	منتخبات فردوسی در نصائح (رشید یاسمی) ، ۹۲
مجموئه قصاید (شباب کرمانشاهی) ، ۱۷۱	مناطق فارسی (لبدیع الزمان) ، ۳۲
مخزن لآلی (شباب کرمانشاهی) ، ۱۷۱	میکروسکوب و میکروسکوپی (لحسام زاده) ، ۷۱
میهن (روز نامه) ، ۳۱۳	میهن (روز نامه) ، ۳۱۳

اسماء کتب و جراید

عظمت و انتخاط دو میان (ترجمه دهخدا) ، ۸۸	شرح حال منوجهری دامغانی (لحبیب یغمائی) ، ۶۵
علم بیان (لبدیع الرمان) ، ۳۲	شرح حال یغما (لحبیب یغمائی) ، ۶۴ ، ۶۵
غزلیات غمام (لغمام همدانی) ، ۲۷۹	شرق نزدیک (روزنامه) ، ۷۹
فارس نامه ناصری (ابحاج میرزا حسن شیرازی) ، ۱۸۰	شفق سرخ (روزنامه) ، ۱۵ ، ۷۹ ، ۳۱۳
فرایدالادب (عبدالعظیم خان) ، ۲۲۰	شکرستان (لشیاب کرمانشاهی) ، ۱۷۱
فروغ تربیت (مجله) ، ۳۲۵	شهرنامه (لفردوسی) ، ۳۷۴ ، ۲۶۴ ، ۳۹۳ ، ۳۷۵
فرهنگ (دوزنامه) ، ۳۳۴	شیدوش و فاهید (میرزا ابوالحسن خان فروغی) ، ۳۲۶
فرهنگ فرانسه به فارسی (دهخدا) ، ۸۸	صبح سعادت (روزنامه) ، ۱۵۰
فرهنگ کامل لغات فارسی (دهخدا) ، ۸۸	صور اسرافیل (روزنامه) ، ۸۷ ، ۸۶ ، ۱۵۰ ، ۱۴۸
فصاحت (روزنامه) ، ۱۷۱	طوفان (روزنامه) ، ۳۱۲ ، ۳۱۳ ، ۳۲۴ ، ۳۱۴
فوق العاده (روزنامه) ، ۱۲۹	طوفان هفتگی (مجله) ، ۳۱۴
قاپوس نامه (اعنصرالمعالی کیکاووس) ، ۲۷۳	عارف نامه (ایرج میرزا) ، ۱۵ ، ۱۴ ، ۳۴۱ ، ۲۰۷ ، ۱۹
فرآن ، ۱۵۱ ، ۱۵۶ ، ۲۶۶	عزیز و غزال (اسید اشرف الدین) ، ۱۶۱ ، ۱۴۷
قرن بیستم (روزنامه) ، ۲۲۵	قصیر نامه (لادیب پیشاوری) ، ۳ ، ۵
قواعد فارسی (عبدالعظیم خان) ، ۲۲۰	

اسماء کتب و جراید

زبان آزاد (روزنامه) ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹ ذیور، ۱۵۷ زند، ۳۳۹ زهره و منوچهر (لایرج میرزا) ۱۴، ۲۱ ستاره (روزنامه) ۷۹ سینخ و سخنواران (بلدیع الزمان) ۳۲ سرمایه سعادت (لمیرزا ابوالحسن خان فروغی) ۳۲۶ سروش (روزنامه) ۸۷ سلطنت قباد و ظهور مزدک (ترجمه نصرالله فلا فی) ۱۲، ۲۲ سویس (مهبله) ۷۹ سرود مائی و هفت آواز معلی ایران (لکنل محمد تقی خان) ۱۹۳ سیاست اروپا (لدرکتر افشار) ۷۹ شرح تبریزی ۱۰ شرح حال ابن یمین (رشید یاسمی) ۹۲ شرح حال سلمان ساوجی (رشید یاسمی) ۹۲	حسنه (لابی تمام) ۱۰ خاورستان (روزنامه) ۳۳۴ خرمشاه (لپور داود) ۵۲ خوردہ اوستا، ۵۲ دانشکده (مجله) ۳۵۹، ۳۴۳ دبستان معرفت (لشباب کرمانشاهی) ۱۷۱ در وادی فراعنه (ترجمه نصرالله فاسقی) ۱۴، ۴۴ دستور زبان فارسی (عبدالعظیم خان) ۲۰، ۲۳ دیپل شاگرد (ترجمه رشید یاسمی) ۹۲ دیوان عارف (عارف قزوینی) ۱۹۳ دیوان عشقی (اعشقی) ۲۴۹، ۲۲۶ دستخیز (روزنامه) ۵۱ روح القوانین (ترجمه دهخدا) ۸۸ رهنما (روزنامه) ۱۵۰ دیگ وید (کتاب مقدس هندو) ۳۸۴ زادالمعاد (محمد باقز مجلسی) ۲۰

اسماء کتاب و جراید

تاریخ اروپا در قرن نوزدهم و بیستم میلادی (ترجمه نصرالله فلسفی) ۱۴۱۴	تحلیل ماده و قوه (احسام زاده) ۷۱
تاریخ انقلاب کبیر روسیه (ترجمه نصرالله فلسفی) ۱۴۱۴	تعلیم و تربیت (مجله) ۳۲۵
تاریخ بیهقی (لابوالفضل حسن بیهقی) ۳	تعلیم فارسی (احسین دانش بک) ۳۳۵
تاریخ بهلوی ۱۹۴۴	تمدن قدیم (ترجمه نصرالله فلسفی) ۱۴۱۴
تاریخ پنجه یک کنیز (ترجمه کلمن محمد تقی خان) ۱۹۳۱	تورات، ۱۵۷
تاریخ سیستان ۳۰۹	توفیق (روزنامه) ۱۴۷
تاریخ شعرای ایران (عبد العظیم خان) ۲۲۱	تیر شهاب (لشیاب کرمانشاهی) ۱۷۱
تاریخ مختصر ایران (رشید یا اسمی) ۹۲	جان کلام (عطای) ۲۵۸
تاریخ مفصل قرن هیجدهم (رشید یا اسمی) ۹۲	جلد دوم نسیم شمال (اسید اشرف الدین) ۱۴۷
تاریخ نادرشاه (لنادری) ۴۰۷	جنگل (روزنامه) ۳۵۰
تحفته الحسنه (احسین قلیخان سلطانی کلهر) ۱۲۵۷	جوهری (کتاب) ۲۰
تحفته العراقين (اخاقانی) ۴۰۴	چشم نوش (لشیاب کرمانشاهی) ۱۷۱
تحفته الحسنه (احسین قلیخان سلطانی کلهر) ۱۲۵۷	حبل المتنی (روزنامه) ۷۹
تحفته العراقين (اخاقانی) ۴۰۴	حدائق السحر (رشید و طواط) ۱۳۷
	حکم و امثال (دهدخدا) ۸۸، ۸۷

اسلام، کتب و جراید

ایران (مجله انتشارات کاروپ بین المللی)	۱۱۷، ۱۱۸، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴
ایران حوزه‌کنن (آشنا)	۱۱۹
الخانقانی ایران (اشوستر امور کارگری)	۱۱۹
ادب نویه نامه (لرو جانی)	۱۱۲
ادب و سنت برآون (ترجمه رشید پاسدی)	۱۱۲
اوچیت لاجنه (لرو جانی)	۱۱۳
اوچیت لاجنه (لرو جانی)	۱۱۲
اوچیت لاجنه (لرو جانی)	۱۱۲
اورنگیک (لارنگی)	۱۱۳
اورنگیان (مجله)	۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۸
اورنگیان (روزنامه)	۱۱۲
الفت اورنگ نامه	۱۱۷
امید (روزنامه)	۱۱۳
الجیل	۱۱۵۷
از درز نامه اسدی	۱۱۹
اوراق مشوش (امیرزا ابوالحسن خان فروغی)	۱۱۶
آوستا	۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴
ایران (روزنامه)	۱۱۵۹

اسماء مال و قبائل و فرق

فاجار (قجر قاجاریه)	۱۴، ۱۳، ۹، ۲۴، ۲۸، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۱۰۶، ۱۵۰، ۱۵۰، ۱۳۵، ۲۰۷، ۲۰۱، ۱۹۹، ۱۹۱، ۲۶۹، ۲۵۸، ۲۵۷، ۲۱۰، ۴۱۹، ۳۵۸	سامانیان، ۳۹۲، ۱۸۴، ۱۸۴، ۱۸۴، ۱۶۹، ۳۰، ۱۶۹، ۱۲، ۱۸۴، ۱۸۴، ۱۸۴، ۱۵۶، ۱۵۶، ۳۱۷، ۳۲۵
کاشغری	۳۶۳	عرب، ۲، ۲۶، ۱۳، ۳، ۲۲، ۲۶۹، ۱۴۰، ۱۳۹، ۳۲۳، ۲۹۹، ۲۹۸، ۲۹۲، ۳۶۴، ۳۵۳
کیان (کی)	۶۲، ۵۹، ۵۸، ۳۸	غزفوی، ۱۷۱، ۳۲
هخامنشی	۲۵۰، ۷۰، ۷۴	فرانسوی، ۳۰، ۳۰، ۶۸، ۸۸، ۹۳
هندو (ہندی)	۱۷۶، ۱۴۴	۱۱۶، ۱۹۳، ۱۹۳، ۴۱۴، ۴۱۵
یونانی	۳۷۹	فرانگی، ۳۵۳، ۱۶۹، ۱۶۸
یهودی	۳۹۵، ۸۵	

اسما، ملل و قبایل و فرق

اساء اماكن

هلاون، ۳۶۱	۳۰۰، ۳۰۲، ۳۴۰، ۳۶۰
هلاون، ۱۷۹	۳۶۲، ۳۶۴، ۳۶۳، ۳۷۷
همدان، ۲۰۰، ۲۴۸، ۲۲۵	۴۰۵، ۴۱۰، ۳۹۷
همدان، ۳۵۶، ۳۷۸	۲۸۶، ۳۶۷، ۳۱۱، ۷۹
هندوستان (ہند)، ۸۳، ۷۹، ۵۱	۳۱۳، ۳۱۶، ۳۱۹
۱۰۴، ۱۷۰، ۱۶۵، ۱۳۵	عکان، ۳۷۷
۲۹۹، ۲۲۶، ۲۰۰، ۳۶۳	پونان، ۱۵۴، ۱۸۱

اسماء اماكن

کعبه	، ۱۰۲، ۱۲، ۲۰۵، ۲۱۲، ۲۰۰
مسکو	، ۳۱۳، ۱۷۸
مشهد	، ۶۵، ۱۳۲، ۱۲، ۱۳، ۹، ۱
مکہ	، ۳۵۸، ۲۹۲، ۲۰۷، ۱۹۲
منیجوری	، ۳۵۹، ۴۰۴
مصر	، ۲۹۹، ۲۷۲، ۱۴۴
مکان	، ۳۳۹، ۱۸۰
گیلان	، ۳۶۱
موصل	، ۳۱۷، ۰۳۱۲، ۲۴۹
مه که	، رجوع شو، به مکہ
مهاباد	، ۲۵۲، ۲۳۲، ۰۲۳۰
نجف	، ۲۹۹
نجف	، ۱۲۶، ۱۲۸، ۰۲۰۴، ۲۷۸
نور	، ۳۶۶
نهاوند	، ۳۶۶
نیشاپور	، ۱۹، ۱۰، ۹، ۱۶
نیل (رود)	، ۷۹
واشنتن	، ۳۹۵
وین (وینه)	، ۳۹۵، ۳۲۴، ۸۵
هری (هرات)	، ۳۶۲
کلکته	، ۱۲۴، ۷۹، ۱۰۵
کنعان	، ۱۶
کپکیلوید	، ۱۳۵
گرگان	، ۲۱۹
کنک	، ۳۸۰، ۳۷۹
گیلان	، ۱۵۸، ۱۴۹، ۱۴۸، ۶۲
لاهیجان	، ۳۵۶، ۱۲۸
لندن	، ۰۶۱، ۰۲۶۳، ۰۱۶۰، ۱۱۲
لوزان	، ۳۹۵
لنین گراد	، ۰۳۵۰
لهارو (lahor)	، ۳۰۰
ماچین	، ۰۲۶۳، ۰۱۳۰
هازندران	، ۰۳۵۰
مداین	، ۰۷۳، ۰۲۳۱، ۰۲۳۰، ۰۲۴۹
هرغاب	، ۰۷۴
هرو	، ۰۲۰۹

اسماء اماكن

قزوین، ۱۴۸، ۱۴۶، ۸۴، ۱۶۸، ۱۹۴، ۱۹۱، ۱۶۱، ۱۵۴	عراق، ۱۰۶، ۱۰۶، ۱۱۷، ۲۹۸، ۲۹۲، ۲۵۸، ۱۳۷
قسطنطينيه، ۲۲۵	۹۹۷، ۳۶۱، ۲۹۹
قفقاز، ۳۳۴، ۲۵۰	عمان (بحر)، ۳۴۹، ۸۳
قم، ۳۰۹، ۳۵۶، ۱۲۰، ۶۵	غزنيين، ۱۶، ۲۹۹
قندھار، ۲۹۹	غوربند، ۲۹۹
قيروان، ۴، ۳۰۴	فارس، ۷۰، ۷۴، ۱۳۵، ۱۴۵
کابل، ۳۰۰، ۲۹۹، ۱۶۵	۱۸۱، ۲۱۶، ۲۲۴، ۲۶۶
کارون (رود)، ۸۳	۳۹۲، ۳۶۱، ۳۳۵
کاشان، ۱۲۰، ۳۵۶، ۱۳۵۶	فاریاب، ۱۳۹
کاشغر، ۲۰۷	فرات (رود)، ۲۹۹
کашمر، رجوع شود به کشمیر.	فرانس، ۵۱، ۹۲، ۷۹، ۱۵۳
کجور، ۳۶۶	۲۱۹، ۲۲۵، ۳۲۵، ۳۵۰
کربلا، ۱۴۸، ۱۵۵، ۱۵۴، ۱۴۸، ۳۱۲	۳۶۱، ۴۱۴، ۴۱۹
کرمان، ۲۴۳، ۱۳۵، ۱۲۸، ۸۷	فرانسه، رجوع شود به فرانس.
کرمانشاه، ۲۵۷، ۱۷۱، ۹۲، ۵۱	فرخار، ۱۷۷، ۱۸۴
کرمانشاه، ۳۵۹	فرغanza، ۳۰۶
کرمانشاه، رجوع شود به کرامشاه،	فرنگ، رجوع شود به فرنگستان.
کشمیر، ۴۱۸، ۱۸۴، ۱۶۵	فرنگستان، ۲۹، ۵۴، ۱۱۳
	۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۵، ۱۴۹، ۱۴۹
	۱۵۶، ۳۸۱، ۲۱۹، ۱۷۰
	۱۶۱، ۳۹۷، ۳۹۵
	قادسيه، ۳۸

اسماء اماكن

طور (کوه)	ستخر، رجوع شود به استخر.
طوس، ۱۰، ۱۴۹، ۳۰۱	سرخس، ۳۶۳
طهران، ۱، ۱۵، ۱۳، ۱۸، ۳۲	سلیمان، ۱۵۲، ۳۸
۷۹، ۶۵، ۶۴، ۵۱، ۳۸، ۳۲	سمنان، ۶۲، ۶۹، ۴۱۹
۹۸، ۶۲، ۸۷، ۸۵، ۸۴، ۸۲	سنندج، ۱۹۷
۱۳۹، ۱۱۳، ۱۱۲، ۱۰۶	سوریه، ۵۱
۱۵۰، ۱۴۸، ۱۴۷، ۱۴۶	سویس، ۳۲۴، ۷۹، ۸۶
۱۷۰، ۱۰۹، ۱۵۸، ۱۵۴	سیننا (وادی) ۱۷۷
۱۹۱، ۱۸۵، ۱۸۱، ۱۸۰	شام، ۳۷۹
۱۹۸، ۱۹۷، ۱۹۴، ۱۹۲	شاهرود، ۱۹
۲۲۰، ۲۱۹، ۲۰۷، ۱۹۹	شط العرب (دریا) ۲۹۹
۲۳۲، ۲۲۶، ۲۲۵، ۲۲۱	شمرون، رجوع شود به شمیران.
۲۲۹، ۲۴۳، ۲۴۲، ۲۴۰	شمیران، ۳۱، ۱۳۰، ۱۵۸
۳۱۲، ۲۸۶، ۲۵۸، ۲۵۷	۳۵۶، ۲۴۲، ۲۳۹، ۲۳۵
۳۲۴، ۳۲۶، ۳۲۵، ۳۱۵	شیراز، ۱۳۷، ۱۲۶، ۱۳۵، ۷۰
۳۰۹، ۳۰۶، ۳۰۵، ۳۰۴	۱۲۱، ۱۸۰، ۱۴۱، ۱۳۹
۳۶۷، ۳۶۴، ۳۶۲	۳۵۶، ۴۸۲
طهران، رجوع شود به طهران.	صفاهان، رجوع شود به اصفهان.
عبدالعظيم، حضرت - ۱، ۲۲۵	صفین، ۳۶۱
عجم، ۳۸، ۱۰۶، ۱۳۹	طاق کسری، ۱۹۵
۱۴۲، ۱۴۸، ۱۵۴، ۱۶۸	طبس، ۳۳۴
۳۴۷، ۳۳۶، ۳۲۳، ۲۳۰	طرابلس، ۱۸۷
۳۶۹، ۳۹۲	

اسماء اماكن

دزهونخ، ۳۳۹	جيش، ۴۰۵
دستجرد (دستگرد)، ۱۹۶	حجاز، ۱۰، ۱۱۷
دماوند (کوه)، ۳۶۵، ۲۴۹	۲۱۱، ۲۹۹
دهلي، ۳۰۰، ۲۹۹	حسن آباد، ۸۵
رشت، ۱۵۴، ۱۴۶، ۶۵، ۵۱، ۳۸	حلب، ۲۰۷، ۲۶۸
۲۵۷، ۱۹۱، ۱۶۱، ۱۵۸	۲۶۹، ۲۹۹
روسيه، ۱۵۴، ۱۴۹، ۸۱	خارکوف، ۳۲۵
۲۹۲، ۱۵۴	ختا، ۳۱۹، ۱۸۷
۳۶۰، ۳۵۰، ۳۲۵	ختن، ۳۰۷
۳۶۱، ۴۱۴، ۳۹۵، ۳۶۱	خراسان، ۶۸۱، ۶۲۰، ۱۳۰، ۱۳۱
دوم، ۴۰۵، ۳۷۹، ۳۰۳، ۲۵۲	۶۲۶، ۱۹۳
ري، ۵۶، ۸۳، ۱۳۷، ۱۸۲	۲۹۲، ۲۸۶
۲۴۸، ۲۲۵، ۲۰۲	۳۶۳، ۳۵۸، ۳۳۴
۳۷۶، ۳۶۶، ۳۶۵، ۲۹۸	۳۹۳، ۳۷۷، ۳۶۷
۴۰۹، ۳۸۰، ۳۷۷	خزر (دریا)، ۳۴۹، ۸۳
زابل، ۳۶۲	خلیخ، ۳۳۸
زنجان، ۳۵۶، ۱۶۰	خوارزم، ۱۸۷
زنگبار، ۳۰۳	خود، ۶۴
ژاپون (ژاپون)، ۳۹۵، ۳۶۱، ۲۶۲	خوی، ۱۵۳
ژرمن، رجوع شود به آلمان.	داراب، ۱۳۵
ژنو، ۷۹	دامغان، ۶۵، ۴۱۹
ساوه، ۶۵	دجله (رود)، ۲۹۹، ۱۸۷، ۱۷۱
سبزوار، ۴۱۹، ۱	۳۳۹

اسماء اماكن

پطرز بورگ، ۳۵۰	بصره، ۳۱۷، ۳۸۷
پطرگراد، ۱۴۹، ۲۹۵	بغداد، ۱۲، ۵۱، ۱۷۱، ۱۸۷
پیپی، ۳۶۶	۲۴۹، ۲۱۲، ۲۱۲، ۲۵۹
پنجاب، ۳۷۹	بلخ، ۱۶۵
پشاور، ۱، ۳۰۰، ۳۳۳	پلوچستان، ۱۲۵
تاتار، رجوع شود به تatar.	بمبئی، ۲، ۵۱، ۵۲، ۶۵
تبت، ۳۹۵، ۳۶۲	۱۴۷، ۷۹
تبریز، ۱۳، ۵۹، ۶۵، ۱۰۶	بنکال، ۱۰۳
۱۱۱، ۱۲۰، ۱۲۸، ۱۰۹	بوداپست، ۳۳۲
۳۶۳، ۲۱۴، ۲۰۷، ۱۹۲	بوشهر، ۳۳۶، ۱۳۵
تatar، ۰۵۶، ۱۴۱، ۱۷۲، ۱۷۷	بهبهان، ۱۳۵
۲۳۸	بیانات، ۶۴، ۱۹
تجربیش، ۲، ۳۱	بیت المقدس، ۲۳۹
تفلیس، ۳۰۰	بیروت، ۵۱
توران، ۴۰۵	بیستون (کوه)، ۱۹۹، ۱۹۵، ۱۳۶
تولون، ۳۶۱	۲۱۳
تونس، ۲۹۹	بارس، رجوع شود به فارس.
تیسفون، ۰۳۶	پاریس، ۳، ۵۱، ۵۲، ۸۶
جندق، ۴۱۹، ۶۴	۱۱۶، ۱۲۲، ۰۲۶۲، ۰۲۹۲
چهار محل، ۸۷	۳۲۱، ۳۳۵، ۳۳۰، ۳۶۱
چین، ۹۰، ۱۶۱، ۲۰۰، ۲۰۲	پازارگاد، ۷۰، ۷۳، ۷۴، ۷۵
۳۶۲، ۲۶۱	پروس، ۳۹۵، ۳۰۱

اسئرة أماكن

اللوند (کوه)	٣٦٦
امام زاده صالح	٢
امام زاده عبدالله	١
اندلس	٤٨
انگلستان	١٥٣، ٧٩، ١٢٣، ٣
٢٠١	٣٣٤، ٢٤٧
٣٦١	٢٠١
ایران	١٧، ١٥، ١٣، ١١، ٥
١٩	٢٨، ٢٧، ٢٤، ٢١، ٢٠، ١
٢٨	٥١، ٣٩، ٣٨، ٣٦، ٣٥، ٣٥
٦٤	٦٢، ٦٠، ٥٨، ٥٦
٧٧	٧٥، ٧٤، ٧١، ٦٦، ٦٥
٧٨	٨٧، ٨٥، ٧٩، ٧٣، ٧٣
٩٢	١١٤، ١٠٩، ١٠٤، ٩٢
١٢٦	١٤٩، ١٤٦، ١٣٣، ١٢٦
١٥١	١٥٤، ١٥٢، ١٥١
١٦٣	١٦٧، ١٦٤، ١٦٣
١٨٥	١٨٧، ١٨١، ١٩٢
١٩٣	١٩٧، ١٩٥، ١٩٣
٢٠١	٢٠٥، ٢٠٤، ٢٠٢، ٢٠١
٢٠٦	٢٠٩، ٢٠٧، ٢٠٦، ٢١٠
٢١٢	٢١٩، ٢١٦، ٢١٤، ٢١٢
٢٢٣	٢٢٢، ٢٢١، ٢٢٠
٢٢٤	٢٢٦، ٢٢٥، ٢٢٤
٢٣٠	٢٣٠، ٢٣٣، ٢٣٤، ٢٤٨
٢٤٩	٢٤٩، ٢٥٠، ٢٥١، ٢٥٢
٢٥٣	٢٥٣، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٥٦
٢٥٨	٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٤، ٢٦٥
٢٧٠	٢٧٠، ٢٧١، ٢٧٢، ٢٧٣
٢٩٥	٢٩٥، ٢٩٨، ٢٩٩، ٣٠٠
٣١٢	٣١٢، ٣١١، ٣٠٢، ٣١٤
٣٢٢	٣٢٢، ٣٢١، ٣١٤، ٣٢٥
٣٣٤	٣٣٤، ٣٣٥، ٣٣٦، ٣٣٧
٣٤١	٣٤١، ٣٤٨، ٣٤٩، ٣٥٠
٣٥٨	٣٥٨، ٣٥٩، ٣٦٠، ٣٦٢
٣٦٤	٣٦٤، ٣٧٦، ٣٧٨، ٣٧٩
٣٩٦	٣٩٦، ٣٩٢، ٣٩١، ٣٨٠
٤٢٠	٤٢٠، ٤١٤، ٤١٤، ٤٠٩، ٤٠٥، ٣٩٨
ابطالیا	٣٦٠
این یا بیویہ (قبرستان)	٢٢٥
باد کوبہ	٣٣٤
باکو	٣٥٨
بالکان	٨٥
بحرين	١٣٣
برج ایفل	٤٥٠
برلين	٥٣، ٥٢، ٥١، ٧٩، ١٩٣
١٩٥	١٩٧، ١٩٢
بشریویہ	٣٢

اسئلة امتحان

اسماء رجال

يزدگرد '٦٢، ٢٣٣	يوسف (نبي عليه السلام) '١٦٤
يعقوب (نبي عليه السلام) '١٥٤	يعقوب (نبي عليه السلام) '١٧٦
'٣١٧، ٢١٠، ٢٦٧، ١٧٨، ١٧٦	'٣١٧، ٢١٠، ١٧٦
يعقوب '٣٨٠	يوسف، مسید - (پدر غمام) '٢٧٨
يفها، میرزا ابوالحسن - '٦٤، ٦٥	يوشع (بن نون) '١٥٤
ابن یمین '٩٢	يونس (نبي عليه السلام) '٣٤
	'١٥٤

امین، رجالت

نظام الدّوله، میرزا سین شان -	١٩٢
نظام الدّوله، رضا قاچشان -	١٣٥
نظامي، ٨٨	١٤٥
تیپ البالک، حاج میرزا احمد -	١٧٠
بازل، ١٠٣، ١٠٣	١٥٤
نوح (نبی علیہ السلام) ٣٩، ١٥٤	٣٦٧
هدایی، حاج مادر -	١٩١
هدایی، مادر (بدر عارف قزوینی)	٨٥
هدایی نع، آبادی، حاج شیخ -	١٧٩
هدایی نع، آبادی، حاج شیخ -	١٨١
هدایت (نبی علیہ السلام) ١٥٤	١٨٧
هدایت (نبی علیہ السلام) ١٥٤	١٨١
هدایت (نبی علیہ السلام) ١٥٤	٢٠٤
هاشم میرزا (افسر) ١٩٦	٢٢٣
هادکو، ١٨٧	٣٠١
نصرالله فاسقی، ١٤-١٨	١٠٥
نصرالله بن محمد عبد الحمید، ٢٢١	٢٢١
نصرالدّوله، رجوع شود به فیروز میرزا .	٢٢٧
رشید و مطواط -	٣٢١
ولبد (بکم) نو خلقی نم، نمی، ٢	١٣٧
ویلسون، ٢٥٤	١٥٥
ویاولم (یادنام آلمان) ٢	١٥٩
ناصر (ناصر خسرو، آور، ١٣٧٧	١٢٥
ناصر الدّین شاه، ١٠٦	١٠٦
ناصر الملک، ١٨٧	١٨٠
ناک، دکتر کالیداں -	١٠٥
نبی، رجوع شود به احمد دام، فرسی (یادنام) ٢	٦٢
نریمان، ٢٢٣، ٢٢٣	٦٢
نصرالله فاسقی، ١٤-١٨	٦٢
نصرالله بن محمد عبد الحمید، ٢٢١	٦٢
نصرالدّوله، رجوع شود به فیروز میرزا .	٦٢

اسماء رجال

موئّق الدّوله، ۱۹۱ موسی (پیغمبر علیہ السلام) ۵۵، ۹۱ ۱۴۳، ۱۵۶، ۱۵۲؛ ۲۶۲ مولانا رومی، ۲۲۹ میلتون، ۱۸۱ نایلیون، ۱۵۴، ۱۶۹، ۲۵۰ ۳۶۰، ۳۶۹ نادر شاه (افشار) ۱۶۶، ۱۹۷ ۳۸۰، ۲۹۹، ۲۹۵، ۱۹۹ ۴۰۴، ۴۰۹، ۴۰۸ نادری، محمد حسین میرزا امیرالشعراء ۱۵، ۴۰۴-۴۱۳ نوذر، ۱۶۲ نوشروان، رجوع شود به نوشیدان. نوشیدان ۱۱، ۶۲، ۱۸۵ ۲۵۲، ۲۲۳، ۲۴۹، ۲۵۱ ۲۵۳، ۳۰۱، ۴۲۰ تیکلا (شاه روس) ۱۵۴، ۱۴۹ ۱۰۵، ۲۱۲ نیماتچ خانم سلماسی ۳۸ واشنگتن ۳۶۱ وامق ۱۳۷	مسیح، رجوع شود به عیسی. مسیحیا، رجوع شود به عیسی. مشیر الدّوله، ۲۵۷ مصطفی، رجوع شود به احمد صلم. مظفر الدّین شاه قاجار، ۱۳، ۱۵۱ ۲۵۷، ۱۹۸، ۱۹۱، ۱۸۰ ۳۵۸ معاضد السّلطنه، ۸۷ معاون الدّوله، ۸۵ معزّی، ۳۷۴ معن، ۳۷۶، ۱۸۴ ابن مقفع، ۲۲۱ ملک الشّعراء، رجوع شود به بهار. ملک ایرج (نیای ایرج میرزا) ۱۳ مفتسلکیو، ۸۸ منیجو، ۳۶۱ منصور (حلّاج) ۱۴۳ منصور، ۳۸۰ منوچهر، ۳۱۴ منوچهري (ابوالنجم احمد بن قوص) ۳۳، ۶۵، ۸۲، ۱۸۷ منبیذه (دختر افراصیاب) ۲۶۴

اسما، درجات

شمس الدین	۱۳۶۹	کشیده
محمد ذکریا رازی	۲۲	کشیده
محمد علیشاه مخلوع (فوجار)	۱۸۷۰	کو دوزن
محمد کاظم	۱۵۱	کیو
محمد کاظم (بدر فرات)	۲۸۶	لادو تپس
محمد کاظمی	۲۵۰	لامارین
محمد ولیخان (بدر و شید باسمی)	۹۲	لقوں
محمد ولی میرزا	۲۴۷	لہن
محمد محمود (سلطان محمود غزنوی)	۱۸۲	لہی
محمد سعید	۱۵	لہی
خبراللطنه	۲۵۱	ملک این اس
مدرس سید حسن	۱۹۲	منی (خش معرفت)
مرساوس	۲۸۵	مشتبی
مریم (مادر حضرت عیسی)	۵	مجذون
مریم	۲۲۹۰۲۲۷	۱۷۶
مریم	۲۳۶۰۲۳۶	۱۳۷
مزدک	۲۲۰	۱۲۰
مستوفی المالک، میرزا حسن خان	-	۱۱۱
شمس الدین	۱۳۶۹	محمد آخوند ماز
شمس الدین	۱۳۶۹	محمد ابراهیم (بدر فرجی، بزدی)
شمس الدین	۱۳۶۹	محمد باقر مجاسی، ماز
شمس الدین	۱۳۶۹	محمد خامس (سلطان عینی)
شمس الدین	۱۳۶۹	محمد خان فزوینی، میرزا

اساء و جال

کشانی (کاموس)، ۱۷۹	ابوالقاسم میرزا (پدر نادری) ۴۰۰
کلملل محمد تقی خان، ۱۹۳، ۱۹۲	قیاد (پدر نو شیروان) ۴۱۴، ۱۹۹
۲۰۸، ۱۹۷، ۱۹۹، ۱۹۸، ۱۹۹	قوم السلطنه، میرزا احمد خان -
۳۲۶	۱۹۹، ۱۹۸، ۱۹۲، ۱۹۳
کمال السلطنه، ۱۸	۲۱۰، ۲۰۹
کمال الملک، ۱۰۸	قام الמלך، میرزا حبیب الله خان -
کمالی اصفهانی، میرزا حیدر علی - ۱۸	۱۳۵
۳۴۱، ۱۹، ۳۴۹-۳۴۱	فیصر، ۲۵۳، ۱۶۲
کمبوج، ۶۲	کاظم آشتینانی، ۱۸
کوچک خان جنگلی، میرزا - ۳۵۰	کاظم عصار، سید ۳۲-
کورس، رجوع شود به کورش.	کامبیز، ۷۴
کورس، ۶۲، ۷۰، ۷۴، ۲۲۳	کاروس، ۱۳۰، ۱۶۲، ۱۶۷
۳۹۲، ۳۰۱	۱۷۳، ۲۹۶، ۲۶۴، ۱۸۷
کورس، رجوع شود به کورش.	۴۱۰، ۳۷۹، ۳۱۴، ۳۰۱
کوهکن، رجوع شود به فرهاد.	کاوه، ۳۱۷، ۱۹۹، ۱۷۴، ۳۸
کوهی، حسین - ۱۴۷	۳۳۶
کیخسرو، ۶۲، ۲۱۴، ۲۱۵	کرام الکانبین، ۱۰۵
۳۲۲، ۳۰۵، ۳۷۹	کرزن، لارد - ۲۴۷
کیقباد، ۱۶۶، ۲۱۴، ۲۰۱	کرو پاسکین، ۳۶۱
۴۱۰	کزرس، ۳۱۶
کیکاروس، رجوع شود به کاروس.	کسری، ۱۰۲، ۱۹۵، ۲۳۲
کیومرث، ۳۷۹	۲۰۹، ۳۴۹، ۲۰۰

اماء رجال

فروغی، میرزا محمد علیخان ذکا، الملک-	غلام حسین برو خرد، شیخ - ۱۸۲
(وزیر ام و خارجه ایران) ۲۲۵	غلام حسین میرزا (بدر اورج عرب) ۳۱
فرهاد، ۱۲۳ ۱۶۱ ۱۹۵	۱۳
۳۱۹ ۲۵۰ ۱۲۱ ۱۹۹	غمام محمدانی، محمد پوسف - ۱۷۸
۱۲۰	۲۸۵
فرهنگ، میرزا مرتضی خان - ۲۳۴	فاثل خان، ۹
۰۳۲	فتحعلی شاه قاجار، ۱۳۲ ۱۱۲ ۱۱۱
فریدون، ۱۰۸ ۱۶۵ ۱۸۷	۰۲۹۱ - ۰۲۹۰
۳۱۲ ۲۶۱ ۱۹۹	فرات، میرزا عباسخان - ۱۰۰
۳۷۵ ۲۱۵	فرانسوا ژووف (پادشاه اطریش)
او القراء، ۲۵۷	۱۵۵ ۱۵۶
فلاطون، ۱۱۵	فرج الله خان، میرزا انبیاء سالار
فلاک الممالی، میرزا محمد صادق	شیرازی) ۱۳۵
(بدر فرنگ) ۳۲۴	فرخ خراسانی، میرزا سید محمود -
فیروز (پادشاه) ۶۲	۰۳۱۰ - ۲۹۲۰
فیروز میرزا نصرة الدوله، ۳ ۱۹۸	فرخی سیستانی، ۳۰۱
۲۲۷	فرخی بزدی، میرزا محمد - ۱۹۹
قاآنی، میرزا حبیب الله - ۹	۰۳۲۶ - ۳۱۱ ۲۲۶
قارون، ۱۱۸ ۱۷۳ ۱۷۵	فردوسی، ۳۲ ۸۸ ۸۹ ۹۲
قارن، ۳۱۷	۰۳۷۳ ۰۳۷۵ ۳۹۳
ابوالقاسم، حاج سید - (بدر عشقی)	۱۵
۲۲۵	فروغی، میرزا ابوالحسن خان - ۲۲۵
	۰۳۲۳

اسماء رجال

- عشقی، میر محمد وضا - ۲۲۵، ۸۱
 ، ۲۵۶
 عطا، میرزا حسین خان سمیعی
 ادیب السلطنه - ۲۷۷، ۲۰۷
 بواللاء معمری، ۳، ۲۶، ۱۸۱
 ، ۱۸۰
 علی (بن ابیطالب امیر المؤمنین
 علیه السلام) ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۸۶
 ، ۳۶۷، ۳۹۲، ۳۹۵، ۴۰۸
 ، ۴۰۹
 علی، شیخ - (پدر بدیع الزمان) ۳۲
 علی اکبر، میرزا - (پدر عبدالعظیم خان
 گرگانی) ۲۱۹
 علی بیرنگ، ۲۰۰
 علیشاه (جد نادری) ۴۰۴
 علیخان، میرزا - (پدر سالار شیوازی)
 ۱۳۵
 عمر (بن خطاب) ۱۸۶، ۲۳۲
 عیسی (علیه السلام) ۵۵، ۱۴۳
 ، ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۵۷، ۲۶۱
 ، ۳۹۸، ۳۸۵، ۳۶۸
 عین الدوام، ۱۹۸
 علام الثقلین، خواجه - ۳۳۴

طاهر تنگابنی، میرزا - ۳۲
 طلعت تبریزی، ۱۵
 طوس، ۱۴۹، ۱۶۲، ۳۰۱
 ، ۳۱۵، ۳۱۶
 طههاسب، ۳۸۰
 طهمورث، ۶۲، ۶۰، ۳۲۰
 ظلّ السلطان، مسعود میرزا - ۲۰۲
 ع. سلیمانی، ۲۲۶
 عارف قزوینی، میرزا ابو القاسم - ۱۴
 ، ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۰
 ، ۲۱۸ - ۱۹۱
 ابن عباد، ۱۸۵
 عباس، حضرت - (پسر علی بن ابیطالب)
 ۱۵
 عباس (شاه عباس کبیر) ۱۴، ۱۳۵
 ، ۲۰۲، ۳۸۰
 عباس (پدر شوریده) ۱۸۰
 عبدالرحمن پدری، میرزا - ۳۵۸
 عبدالعظیم خان گرگانی، ۲۱۹ - ۲۲۴
 عبدالقادر، شیخ - ۱۶۹
 عذراء، ۱۳۷
 عسجدی، ۱۷۲، ۱۷۱

اسماء رجال

شوريده شيرازى، حاج شهد تقى	سلیمان هیرزا، ۳۱۳
فصیح الملک، ۱۸۰۶-۱۹۰۰،	سنلوئی، ۹۲
شوتسر امریکائی، ۰۲۰۵-۰۲۰۴،	سیامک (پسر کیوهرث) ۰۱۸۶
شهرل، ۳۷۶	سیامک (پسر رشید بامی) ۰۱۰۲
شیروانی (مدیر روزنامه میدان)	سیاوش (پسر کاووس) ۰۲۱۵، ۱۸۵
۳۱۳	سیاوش (پسر رشید بامی) ۰۱۰۲
شیرین، ۱۶۱، ۲۱۳، ۲۳۳، ۲۵۱،	سیروس، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۱۶۲
۲۴۹، ۲۴۱، ۲۵۰، ۳۱۹، ۲۵۳، ۲۵۲	۱۶۷، ۲۴۹، ۲۵۱، ۲۵۲
شیاطان، ۶۸	۳۳۶، ۳۱۲، ۳۰۱، ۲۵۶
شیفتہ، حسین-(پسر شوریده)	۴۲۰، ۳۴۹، ۳۴۸، ۳۲۴
صادق خرآری، حاج-۱۹۱	شاپور، ۵۶، ۵۸، ۱۰۶، ۱۶۲، ۳۷۹
صائب تبریزی، ۳۴۲	شافعی (محمد بن ادریس) ۱۶۹
صبوری، میرزا محمد کاظم-(پدر	شاه شهید، رجوع شود به ناصرالدین
ملک الشعرا) ۳۵۸	شاه.
ضحاک، ۱۲۶، ۱۷۴، ۱۹۹	شباب کرمانشاهی، محمد جواد-۱۷۱
۳۱۱، ۳۱۴، ۳۱۷	۱۷۹
ضیاءالدین طباطبائی، سید-۱۹۳	شداد، ۹۱
۱۹۸، ۲۰۹، ۲۰۸، ۰۲۴۸	شعیب (نبی علیہ السلام) ۱۵۴
۳۱۲	شفق، دکتر رضا زاده-۱۹۳، ۲۰۶
ضیغم الدوّلۃ قشقائی، ۳۱۵، ۳۱۱	شمر (قاتل امام حسین علیہ السلام) ۲۴۸، ۱۹۷

اسماء رجال

سر ادوارد کری (وزیر امور خارجه سابق انگلستان) ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۴	ریحان، میرزا یحیی خان - ۱۴۷، زاب (پادشاه) ۶۲
سردار اعتماد، ۳۱۲	زاده عاص، عمر - ۳۶۹
سردار سپه، رجوع شود به پهلوی. سرمد، ۲۲۵	زال (پدر رستم) ۱۷۳، ۱۸۵ ۳۱۴، ۲۲۳
سعد زنگی، آتابک - ۱۸۷	زرتشت (وختور ایرانی) ۵۲
سعد سلیمان، ۳۷۷	۵۵، ۷۵، ۲۰۷، ۲۰۶، ۲۱۴
سعد وقار، ۳۶۹	۳۴۹، ۲۴۹، ۲۵۶، ۲۵۴ ۳۸۴، ۳۷۹، ۳۳۹، ۳۲۱
سعدی، شیخ - ۶۴، ۱۰۴، ۱۴۴	زرهشت، رجوع شود به زرتشت.
۱۸۱، ۱۸۷، ۱۸۹، ۲۸۷	زردشت، رجوع شود به زرتشت.
۳۰۹، ۳۰۷	ژرژ (پادشاه انگلستان) ۱۵۳
سکندر، ۱۸۶، ۱۸۴، ۱۶۲، ۳۴	۱۵۵، ۳۰۱، ۲۱۲
۳۳۸، ۲۱۰، ۲۹۹، ۳۰۱	ساسان، ۲۰۱، ۲۲۴، ۲۲۳
۴۰۵، ۳۷۵	سالار شیرازی، ناصر الدین خان - ۱۴۵ - ۱۳۵
سلطان حسین (صفوی) ۲۹۵	سالک، میرزا - ۲۵۷
سلم (پسر فریدون) ۲۱۴	سام (نیای رستم) ۶۲، ۱۸۷
سلیمان ساد جی، ۹۲	سبکستگین، ۴۰۵، ۴
سلیمان (نبی علیہ السلام) ۳۴، ۴۷	سپهبدار، فتح الله خان - ۱۴۶
۱۱۷، ۱۴۵، ۱۷۰، ۱۷۳	سپهبدار، محمد ولیخان - ۱۹۶
۱۷۶، ۱۸۲، ۱۸۵، ۲۶۳	
۲۶۵، ۲۸۲، ۲۲۶	

اسماء رجال

- ذکاء الماک، میرزا محمد حسین خان۔
 (پدر فروغی) ۳۲۵
- ذو الکفل (نبی علیہ السلام) ۱۵۴
- رحمت للعالمین، رجوع شود به احمد
 صلم.
- رستم (پهلوان) ۵، ۱۴۰، ۸۳، ۷، ۱۷۰
 ، ۱۷۲، ۱۷۹، ۱۷۳، ۱۸۶، ۱۸۶
 ، ۲۱۴، ۲۲۳، ۲۶۴، ۳۱۴، ۳۷۵
- رسول الله، رجوع شود به احمد صلم.
- رشید یاسمی، غلامرضا خان۔ ۹۲، ۱۰۵
- رضا (امام رضا علیہ السلام) ۱۶۶
 ، ۳۶۳
- رضا خان، رجوع شود به پهلوی.
 رعیدی، میرزا غلامعلی خان۔ ۱۰۶، ۱۱۱
 رفعت علیشاه، حاج۔ ۱۹۴
- روحانی، میرزا غلامرضا خان۔ ۱۱۲، ۹۳، ۲۲۱، ۱۸۱، ۱۹۳، ۹۳
- روزگی بخارائی، داؤسو، ۳۴۱، ۹۱
- خیرالوری، رجوع شود به احمد صلم.
- داراء، ۵۸، ۱۱۸، ۱۶۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۰۲۶۴، ۳۱۶
- داراب، ۶۲، ۳۷۶
- داریوش، ۶۰، ۱۲۱، ۱۵۴، ۱۶۶، ۲۱۲، ۲۲۳، ۲۴۹
- داود (نبی علیہ السلام) ۱۵۴
- داود (پدر یور داود) ۵۱، ۳۱۷، ۳۱۴، ۲۵۲، ۳۴۸، ۴۰۵
- داور، ۲۴۸
- دخو، رجوع شود به دهخدا.
- دشتی، میرزا علیخان۔ (مدبر روزنامه
 شفق سرخ) ۳۱۳
- دقیقی، ۸۸، ۳۸۴
- دکتر محمود خان افشار، ۷۹-۸۳، ۳۵۱
- دهخدا، میرزا علی اکبر خان۔ ۱۸، ۳۴۱

اسماء رجال

- خاقان مغفور، رجوع شود به فتحعلی
شاه قاجار .
- خاقانی ، ٧٣ ، ١٤٤ ، ٤٤ ، ٤٠
- خانم بالا (معشوقة عارف قزوینی)
١٩١ ، ١٩٤
- خدیجه (خدیجه کبری) ١٨٤
- خسرو پرویز ، ٥٧ ، ٦٢ ، ١٩٩
- خسرو دخت ، ٢٥٠ ، ٢٤٩ ، ٢٣٠
- خضر عليه السلام ، ١٥٦ ، ٢١٠
- خطیه ، ٣٧٣
- ابن خلکان ، ٢
- خلیل، رجوع شود به ابراهیم.
- خواجہ. (حافظ شیرازی) ٥٢
- خیام، عمر-٦٧ ، ١٤٤ ، ١١٨ ، ٦٨ ، ٦٧
- خیرات خان ، ٩
- خیرالبشر، رجوع شود به احمد صلمع
- ، ٣٩٠ ، ٣١٦ ، ٢٦٥ ، ٢١٤
- چیمال ، ١٧٤
- حاتم ، ١٢٢ ، ١٨٤
- حافظ، رجوع شود به خواجه حافظ.
- حبیب یغمائی ، ٦٤-٦٩
- حسام زاده، میرزا بهاءالدین خان -
- حسام الاطبا ، ٧٠
- حسان ، ٣٧٣
- حسن خان سمیعی ادیب السلطنه،
میرزا (پدر عطا) ٢٥٧
- حسن بن یوسف، رجوع شود به
مستوفی الملک.
- حسن ، ملا - ٩
- حسین (امام حسین عليه السلام) ٢٠
- حسین داشن بگ ، ٣٣٥
- حسین قلیخان سلطانی ، ٢٥٧
- حسین کسمائی ، میرزا ٣٥٠
- حسین نجم آبادی ، شیخ - ٣٢
- حمداد راویه ، ٢
- حنبل (احمد بن حنبل) ١٦٩
- حوالا ، ١٩٥

اسماء رجال

- نور (پسر فریدون) ۱۸۷، ۳۱۴، ۱۹۳
 توتفیق، حسین- ۱۴۷
 تولستوی، ۳۲۵
 قهمن (لقب رستم) رجوع شود به رستم.
 تیرداد، ۳۷۹
 حانوسيار، ۳۱۶
 جبرئيل، ۶۸
 جعفر صادق، امام- ۱۸۹
 جم (جمشيد) ۵۶، ۶۲، ۱۲۶، ۱۳۹، ۱۳۱، ۱۴۸، ۱۵۴
 ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۸، ۱۷۶، ۱۸۶
 ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۱۳، ۲۱۴
 ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵
 ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲
 ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹
 ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲
 چفت، ايران الدله- ۳۸
 جهانگير خان، ميرزا- (مدیر روزنامه صور اسرافيل) ۱۴۸
 چنگيزي، ۵۹، ۱۸۷، ۱۹۵
- بهمنيار، ۱۹۳
 بيرن، ۸۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۱۷
 باستور، ۱۱۶
 پرويز، رجوع شود به خسرو پرويز.
 پروين اعتصامي، ۳۸ - ۵۰
 پشنگ، ۳۸۰
 پطر (پطر كبير) ۱۵۴، ۱۶۹، ۳۶۱
 پوانكاره (رئيس جمهور فرانسه)
 ۱۵۳، ۱۵۵
 پوراندخت (ملکه سابق ايران) ۶۲
 پورداود، ميرزا ابراهيم خان- ۵۱
 ۶۳
 پور عمران، رجوع شود به موسى.
 پهلوی، اعليحضرت رضا شاه- ۲۴
 ۱۹۲، ۱۸۸، ۱۰۹، ۵۷
 ۲۷۳، ۲۷۲، ۲۵۷، ۲۲۵، ۲۷۳
 ۴۱۹، ۴۰۹، ۳۹۱
 پير كنهان، رجوع شود به يعقوب.
 نارا پور والا، دكترا ج. س- ۲۴۹
 تاکور، رابندرانات- ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵
 ۳۹۶، ۳۹۷
 تدين، ۲۴۸

اسماء رجال

جلال‌الممالک، ایرج میرزا - ۱۱	اسکندر، رحوع شود به سکندر.
۱۸۶، ۹۸، ۸۱، ۳۱-۱۳	اسمعیل، ۳۸۰
۱۸۷، ۲۰۷، ۱۹۳، ۳۴۱	شرف‌الدین، سید- (نمایم شهاد) ۱۴۶ - ۱۷۰
ایرج، رحوع شود به ایرج میرزا.	
باقر (حدیور داود) ۵۱	اشعری، ۱۲
بتول (حضرت فاطمه زهرا) ۱۷۴	اشعیا (نمی‌علیه السلام) ۱۵۴
بدیع‌الزمان خراسانی، ۳۲-۳۷	اعتصام‌الملک، میرزا یوسف خان - ۱۸
براؤن، ۹۲، ۲۱۸، ۱۷۰، ۳۳۴	اعتماد‌الدوله، میرزا بحیدی خان فرهنگ‌زاده
۳۶۰، ۳۹۶	(وزیر معارف) ۸۷
درها (یکی از معبددهای هنود) ۵۵	افراسید، ۳۹۲، ۱۶۲، ۸۳
۴، ۳۸۴	افریدون، رجوع شود به فریدون.
برهمن، رحوع شود به برها.	اقبال آشتیانی، میرزا عباسخان - ۶۴
بزمارک، ۳۶۱	امام قلیخان، ۱۳۵
بلاش، ۶۲	امین‌السلطان، اتابک - ۱۸۰
دو هربره، ۱۶۹	انوری، ۱۴۴
بوحنیقه (نعمان بن ثابت) ۱۶۹	افوشیروان، رجوع شود به نوشیروان.
بودلف، ۱۸۴	اهخامنشی، رجوع شود به هخامنشی،
بودزمهر، ۱۸۵، ۲۵۳، ۲۲۳	اهلی شیرازی، ۱۸۰
بهار، میرزا محمد تقی ملک‌الشعراء - ۱۹۶، ۸۱، ۱۸۵، ۳۵۸-۳۰۳	ایاز، ۱۸۲
بهرام - (پادشاه) ۶۲، ۳۷۹	ایرج (یسر فریدون) ۶۲، ۳۱۴
من، ۱۵۴، ۳۱۵، ۲۶۴، ۱۸۶	
۳۱۶، ۳۹۱	

اسماء رجال

آدم (ابوالبشر) ۱۵۶، ۱۹۵، ۱۵۶، ۲۸، ۲۴، ۵۶،	احمد شاه قاجار؛ ۳۲۱، ۲۵۸، ۱۸۸
آزادی، میرزا شکرالله خان - ۱۱۲،	ادریس (نبی علیہ السلام) ۱۵۴،
آندرخشی، میرزا محمد علیخان - ۱۰۶،	ادوارد براون، رجوع شود به براون.
آذر هوشنج، ۳۷۹،	ادیب المالک فراهانی، ۳۴۱،
آصف (وزیر سلیمان علیہ السلام) ۱۸۴، ۱۸۵،	ادیب پیشاوری، سید احمد - ۸-۱،
آصف الدوّله، حاج غلام رضا خان شاهسون - ۳۵۸،	ادیب پیشاوری، میرزا عبدالجواد -
آق قوینلو، ۵۶،	ادیب پیشاوری، میرزا عبدالجواد - ۱۲-۹، ۳۵۸، ۲۲-۹
ابراهیم (نبی علیہ السلام) ۱۵۴، ۱۵۶،	اردشیر بابکان، ۶۰، ۶۲، ۲۰۱،
ابودرجه، رجوع شود به بودرجه.	اردشیر بابکان، ۲۱۴، ۲۲۳، ۲۱۷، ۳۴۴، ۳۷۹
احسان، حسن - (پسر شوریده) ۱۸۱،	اردوان، ۶۲،
احمد (حضرت رسول صلعم) ۳۶، ۱۸۱، ۱۷۴، ۱۶۵، ۱۵۴، ۱۴۸،	ارسطو، ۱۸۴
احمد، سید - (پدر سید اشرف الدین نسیم شہاں) ۱۴۶،	ارشید، ۳۸۵
احمد، میرزا سید - (پدر فرخ) ۲۹۲،	ارمیا (نبی علیہ السلام) ۱۵۴، ۱۵۵،
	اریس، ۳۸۹، ۳۹۰،
	اسدالله، حاج میرزا - (پدر حبیب یغمائی) ۶۴-
	اسدی (علی بن احمد صاحب گرشاسب نامہ) ۹۲

فہرست هیئت

امباء رجال و اماكن و مال و قبائل و فرق و كتب و جراید وغيرها

وارد در کتاب

ذلین تو بپردن دل عهد پسته‌اند
درهای خانه بر عسس حیله باز باز
در عرصهٔ سیاست ره پسته بر وزیر
سر نیزه کی ملاحظه دارد ازینکه ما

ما زانیان بخال لبت دل نهاده ایم
ما باز هم بغلت و سر مست باده ایم
شه هات و ما ز اسب سعادت پیاده ایم
نوشیروان نواده و سیروس زاده ایم

آزادی

و این خلق ز غفلت بنشاط و شادی
این مسکفت و جهالت و شیادی
با آنمه عز و شوکت اجدادی
منسوخ شود رسوم استبدادی
هر کس برسد برتبه استادی
پیدا شود از عواید افرادی
بالا رود از تصاعد اعدادی
آرامش معمولی و سبک عادی
سرتا سر و گوش نابگوش این وادی
آباد شد این معادن شدادی
شایسته قرن بیستم میلادی
صدها سدهای محکم فولادی
گر این همه بود و می نبود آزادی

ایران چو بهشت آگر شود ز آبادی
یکباره ز سرحد بگردید بشتاب
آن ذندگی قدیم از سر گیره
گسترده شود بساط عدل موهو م
دور صفت و اختراع و در علم و هنر
در هر بلدي گردها ملیونر
صرافی و بانک و شرکت وربح و نژول
امنیت و انتظام حاکم گردد
کر گشت مشبک ز خطوط آهن
تاریک شد این فضا بدد فابریک
از قوه برق شد شب ما چون روز
گر پسته شود در بر انها و جبال
اندر بر من هیچ نمی ارزد هیچ

تمت

یاسائی

میرزا عبدالله خان یاسائی در ۱۳ ربيع الاول ۱۳۱۱ هجری قمری در قریه مهرجرد از قراء یزد متولد شده. ابتدای عمر در مدرسه هوسوم به «خان» در یزد و مدرسه چهار باغ در اصفهان به تحصیل علوم صرف، نحو، معانی، بیان، فقه، اصول، منطق، حکمت و ریاضیات هفت گماشت و بعدها نیز زبان فرانسه را آموخت.

یاسائی در سال ۱۳۳۶ هجری بخدمت وزارت عدله در آمد و مدتها بر باست عدله سمنان، دامغان، شاهرود، نیشاپور و سبزوار برقرار بود و در سال ۱۳۴۳ هجری از سمنان و دامغان بوکالت دوره پنجم مجلس شورای ملی انتخاب شد و چون قابلیت واستعداد ذاتی خود را بظهور رسانید در ادوار ششم و هفتم مجلس نیز از سمنان و دامغان و جندق و بیابانک انتخاب گردید، فعلاً نیز نایب رئیس مجلس شورای ملی است.

چنانکه در تاریخ پهلوی مسطور است مشارالیه یکی از اشخاص طرفدار انتقال سلطنت از سلسله قاجاریه بسلسله پهلوی میباشد و اول و کیلی است که در شب هفتم آبان ۱۳۰۵ شمسی بر علیه سلسله قاجاریه آغاز سخن و نطق نمود.

یاسائی در انشاء و انشاد نظم و نثر عربی و فارسی مهاری بسزا دارد، مقالات و اشعارش در جراید درج شده و نهای آنها جنبه سیاسی دارد. آینک نونه اشعارش انتخاب میشود:

غزل

با هر که ما ز راه وفا دست داده ایم از دست بیوفائیش از پا فناهه ایم

مجره چو^ه کی باریک دیبا که از دو سو کش نا دیده دامن
 بر آن دیبا تو پنداری سراسر فرو بردہ کسی سرهای سوزن
 و یا چونانکه در آسوده دریا اثر ماند ز کشتی گاه رفتن
 چو پاسی ز آن شب تاریک بگذشت چنان چون سر بر آزند از پس کوه
 زمانی شد بزیر ابر پنهان برآمد ماه چو^ه زرینه گوئی
 چنان چون مجرم سوزان که او را
 شتابات بود ز آنسو چون سواری
 شدی گاه از خالل ابر پیدا
 بکردار زنی زیبا و طناز
 بروت آمد پریده رنگ و لاغر
 کجا دیدی که افزوت آورد قدر
 بدیدم من که قدر ماه گردان

افسانه عمر

زی کشور نیستی سفر گیرم
 مردی کنم و قصیر نز گیرم
 آن زهر بکام دل شکر گیرم
 هن از چه بروی گل مقر گیرم
 از همت و مرگ بال و پر گیرم
 دنبال فضیلت و هنر گیرم
 باقوت روان ز چشم نز گیرم

خواهم که دل از حیات بر گیرم
 وین عمر قصیر سست بنیان را
 گر مرگ بکام آدمی زهر است
 پروانه بروی گل قرارش نیست
 پرواز اگر که بال و پر خواهد
 اندر پی نام روز و شب تا چند
 وز آتش عشق این و آن نا کی

و مگر بره را بود درندگی کمر بستیش گرگت بر ، بنده‌گی
چنین است آئین گردان سپهر که جز با قوى پنجه‌اش نیست مهر

آسماں

سیاهی چیره شد بر روز روشن
چو رزم آور سیاهی سر ز مکمن
بکوه باختر بگزید مأمن
که با دشمن برابر گشته دشمن
هزیمت کرد شاه نور جوش
که شد مغرب برنگ خون ملوت
که شد از رنگ او گردون مزآن
که عمدآ برزنی بر آب روین^۱
چراغی سرخ گردد پرتو افکن
پلاسین جامه گیتی کرد بر تن
که گفتی باشد از انگشت خرمن
ز تیره آسمان در دیده من
که آویزه ذن زنگی بگردن
بروی آب گیری برگ سوسن
چنان چون صد هزاران شمع روشن
به شب مهتاب را بینی ز روزن
چنان سنگی گریزان از فلاخن
 بشب کوبند اگر بر سنگ آهن

چو خورشید از جهان بر چید دامن
شب ناری سر از خاور بدر کرد
ذ بیم او گریزان قرص خورشید
نو گفتی آسمان ناوره گاهیست
پس از جنگ وستیزی ظلمت انگیز
تو گفتی از تن خورشید خون ریخت
بر آمد آتشین ابری ز البرز
چنان چون دامنی از بنه باک
و یا چونان که در کافور گون دود
تو گفتی در عزای مهر تابات
چنان شد در سیاهی کوه البرز
نخست آمد عیان تابنده ناهید
چنان رخشنده مروارید غلطاطاب
و یا چونانکه بینی او فماده
سر انجام اختران گشتند پیدا
و یا چون در مشبک نارگاهی
بجست از آسماں سیمین شهابی
و یا چونان شراری جسته از سنگ

۱ بینی روناس که ازو پارچه وغیره رنگ میکنند .

شاعر معروف فرانسویست نژاد و نظماً ترجمه کرده که چند بیتی از آن با قصیده‌ای که اخیراً سروده است و از بهترین اشعار اوست انتخاب و درج می‌کنیم:

شب

بتأثیریکی اندر شده آفتاب
نه بهرام پیدا نه کیوان نه تیر^۱
ز تاریکیش چشم بیننده کور
تو گوئی که خود نور باشد دروغ
جو غرّنده شیر و خروشنده دبو
جهد خشمگین موجش از هر طرف
که از تن گریزد زیمش روان
که هردم جهد تند بر قش بچشم

در نکوهش از روزگار و اینکه همیشه ضعیف مغلوب قوی است گوید
کز آزار مردم نگیرد فرار
بدلهای خسته زند بیشتر
ستم پیشگانرا بود سروری
قوی پنجه نادان ازو برتر است
ترا مرگ با زندگانی یکیست
که تا هیچ دشمن نپاید تو را
زمانی نیاسودی از رنج بار

شب افکنده بر روی گردون نقاب
ز ابر سیه روی گردون چو قیر
شبی در سیاهی و ننگی چو گور
بگیتی و گردون نه بینی فروغ
ز یکسو کشد ژرف دریا غربو
چو دیوانگان بر لب آورده کف
کشد باد هردم خروشی چنان
از آن گونه تندر بغرد ز خشم

بنالد گه از گردش روزگار
ستم بر ضعیفات کند بیشتر
جهان را ز هر سوی تا بنگری
ضعیف ار خردمند و دانشور است
بگیتی درونت اگر زور نیست
بگیتی قوی پنجه باید تو را
نبودی اگر شیر مردم شکار

نصرالله فلسفی

میرزا نصرالله خان فلسفی در شب اوّل ماه صفر ۱۳۱۹ هجری قمری در طهران متولد شده و تحصیلات خود را در مدرسه آلیانس فرانسه و دارالفنون پایابان رسانده و بعد از ختم تحصیلات بدوآ در وزارت عدیله خدمات دولتی را عهده دار شده و فعلاً در مدارس متوسطه دولتی سمت معلمی تاریخ و جغرافیا را دارد.

فلسفی یکی از ادبی جوان فکر و خوش قریحه و مستعد است و چون در زبان فرانسه و فارسی مهارت کامل دارد در فن ترجمه استاد و چندین کتاب ادبی از فرانسه ترجمه کرده که عمده آنها بیچارگان، ورنر، تاریخ انقلاب کبیر روسیه^۱، تمدن قدیم، تاریخ اروپا در قرن نوزدهم و بیستم میلادی^۲ و همچنین چندین جلد رمان میباشد که عموم آنها بطبع رسیده و آنچه تاکنون در جراید منتشر شده و بطبع نرسیده عبارت است از: کتاب تاریخی «در وادی فراعنه» و منتخبی از آثار هوگو و لامارتین^۳ در دو جلد و کتاب «سلطنت قباد و ظهور مزدک».

ریاست کلوب بین‌المللی ایران که در تمام دنیا اعضای آن پراکنده و بالغ بر یکهزار و یانصد نفر میشوند نیز با فلسفی است و این کلوب مجلهٔ پمديريت فلسفی دارد موسوم به «ایران» که حاوی مقالات ادبی بزبان فارسی و فرانسه و انگلیسی است و فعلاً هر سه ماه یکبار منتشر میشود.

فلسفی منظومه بیچارگان را که از آثار برجسته و یکتور هوگو^۴

^۱ Alphonse Lamartine (۱۷۹۰-۱۸۶۹ م) نویسنده و سیاستمدار معروف فرانسوی.
^۲ Victor Hugo (۱۸۰۲-۱۸۸۵ م) شاعر و افسانه نویس معروف فرانسوی

ناج مرصع بسر کوکنار بر سر يك ياي ستاده چنان
 جادوئي نرگس از آن چشم مست
 بردء دل عارف و عامى ز دست
 بلبل گوينده بطرف چمن نادره گوهست کجا همچو من
 زانکه من از مدحت شاه زمن نادره هستم بهمه انجمن
 مدح شاهنشاه شعار من است
 روى شاهنشاه بهار من است

در اب جان بروت آب حیات
 گل شده در پرده شرم از حیات
 ای دل وحشی بلقای تو رام جز تو مرا نیست مراد و مرام
 با من بیدل به گلستان خرام بیتو مرا سیر گلستان حرام
 مقصدم از دیدن گل روی تست
 مستیم از نرگس حادوی تست
 خاک دمن یکسره رنگین شده طرف چمن بتکده چین شده
 زلف سمن خم و چین چین شده مشک فشان جعد ریاحین شده
 شانه زده زلف سمن را چمن
 دست بهم داده گل و یاسمون
 فصل خزان کنج شستان خوش است خانه نشینی بزمستان خوش است
 موسم گل سیر گلستان خوش است طرف چمن ساحت هستان خوش است
 یاری و ناری و نظر نادهای صوت فرح بخش بت سادهای
 سرو قد افراخته بر طرف جوی لاله رخ افروخته از هر دو سوی
 گل ز پس پرده عیان کرده روی بلبل بیدل شده آشته خوی
 عاشق و دیوانه و مفتول و مست
 دیدن گل برده قرارش ز دست
 باغ بهر هفت رخ آراسته همچو عروسی شده پیراسته
 کنج دمن گشته پر از خواسته سرو چمن بر سر یا خاسته
 فرق سپرغم سپر غم شده
 بید چو مجذون کمرش خم شده
 مجمره لاله فروزان ز نار سرخ گل افروخته رخ همچو نار

کن فکر بگفتن کتابی
پاینده بروزگار ماند
این در دری بنظم سقتم

نا چند بفکر خوره و خوابی
تا از نو بیادگار ماند
از خواجه چو این سخن شنقتم

آغاز داستان ستاره هندیه و معاشرة او با نادرشاه

نادر شه کیقباد دبیریم
زد رایت بخت بر سر همیغ
افرود به تخت و تاج کاؤس
کش تن شده زیب بخش دیبا
از غمزه سحر ساز غماز
گر حور بهشت هست آن بود
وز موی میاف نشاف نجوم
این یک گرھی است پیچ در هیچ
از قد رسما قیامتی بود
خون همه کن حلال دارد
قوس و قزحی بر ابروان کمان داشت
شمییر بزر آب میداد
تیر نگهش بدل گذر کرد
جا داشت چو شاه مشتری داشت
شه خال لبیش ز بوشه حک کرد

گفتند که شاه پنج اقلیم
بگرفت چو ملک هند با پنج
از خسرو هند تخت طاؤس
با تخت یکی عروس زیبا
پا نا بسرش کرشمه و ناز
رویش چو بهشت جاودان بود
هیچش سخن از دهان نگویم
آن یک سخن است هیچ در هیچ
از حسن و جمال آیتی بود
ماهی که چمنین جمال دارد
تیر از مژه ز ابروان کمان داشت
ابرو چو بوسمه تاب میداد
شاهش چو بروی یک نظر کرد
ناز او که بیاه و مشتری داشت
مشاطه چو ماه را بزک کرد

در معذرت از اینکه این تاریخ را بطرز افسانه سروده اند

افسانه نادر و ستاره
گفتم چو ازو نبود چاره
خالی نبود ز حکمت و پند

ز آنرو که دروغ راست مانند

انباز بشادی و غم او
با نفع کجش بدهر شد راست
برداخته از صنم حرم را
کنز طاق حرم بزیزد اصنام
عنت بسر حرم نهاده
بد مهر آبوتش نشاه
کاندر دو جهان امیر و مولات
شاه دو سرا ولی ذوالمن
ما را بولای او بعیران

شهر نبی و پسر غم او
اسلام که نیستش کم و کاست
بر دوش نبی زده قدم را
بر دوش نبی از آن بزه گام
بر دوش نبی قدم نهاده
شد پای علیش نقش شانه
ما را بولای او توآست
آن مائدۀ بخش سلوی و هفت
بارب بصفای قلب بیران

در مدح اعلیّ حضرت شاهنشاه پهلوی گوید

سر حلقه جمله دلیران
دارنده رأی و هوش و فرهنگ
کافراشته بر سپهر خرگاه
پولادین چنگ و آهین دل
شیر است ز نام وی هراس
این پایه ز شاه پهلوی بیوف
او تالی نادر است امروز

در عهد خدیو ملک ایران
شایسته تخت و تاج و اورنگ
شاهنشه ملک جم رضا شاه
کسری زمانه شاه عادل
زو نو شده نام آل سasan
این ملک کهن دگر نوی یافت
از ختر سعد و بخت فیروز

سبب نظم کتاب

خواجه اظرفی بسوی هفت بوئن
روپس جو دهار از پس دی
کی ناگری از هنر چه داری
کارد نشده هنر شرکشی

یکشب که بروز طعمه زن بود
پور ملک آنکه هست در ری
این خواجه مرا سرود باری
وقت است که در هنر بکوشی

تا چند شوم ذ یا فقاده
در خاک لحد نهاد کشم چهر
جمعی شده بهر من پریشان
از طعنه دشمنان جانی
پس وای بما و آه بر ما
انشاء الله این چنین باد

آخر نه منم امیر زاده
دست من اگر نگیری از مهر
اطفال و عیال و قوم و خویشان
این سلسله را تو میرهانی
ور تو نکنی نگاه بر ما
اطف تو بحال با قریب باد

هونهای از جلد اول تاریخ نادر شاه

بر هستی دات تو کواهی
بر درگه تو بامدها بست
ناج شرفش بسر گذارند
شاهنشه انبیا محمد
هادی سبل نبی اکرم
شع خرد و چراغ ینیش
لولاک لما حلقت الافلاک
کش داشت ملک بدر غلامی
از روی زمین شد آسمان یوی
کرده ز مکاف بلا مکان جای
مهماه خدا شده معراج
معزی ذ برون یوست یند
او را بخدای رهمنوون شد
بر بازو و پنجه بید الله
از دست خدا چرا جدا نیست
مولی الفقرا علی عالی

ایداده ز ماه تا یماهی
ای هستی و نیستی ذ تو هست
هر نامه که نام تو نگارند
از نام تو نامور شد احمد
سر خیل رسول رسول خاتم
سر دفتر فرد آفرینش
گفت است بشانش ایزد بالک
آب امی مکی نهادی
فرخنده شبی که آن جهانجوی
سوده بسر سپهر و مه یای
حق هشته بفرقش از صفا ناج
چون خواست که روی دوست بیند
دستی ذ پس حجب برون شد
کاففاد ورا نظر بنا گاه
گفت این ید اگر بد خدا نیست
شمس فلك فرد معالی

نه مسخره و نه ادل سازم
 نه مضحکدام نه شیخ شپور
 نه مدح ز ماتم نه دشنام
 نه منصب سر کشیکی ام هست
 شهریه نه ز آستانه دارم
 نه خفیه نویس انگلیسم
 نه دوزخی و نه جنّتی ام
 نه ببر علیشه پلنگم
 نه شامی ام و نه کوفی ام من
 نه زنگا دارم و نه کجا
 نه خرمگس معربه هستم
 نه صاحب اسب و گاریم هن
 مردان سوده را سودت
 نه مرد کهن بجای مانده
 معبدوم وفا شد و صفا هم
 هستند سبیل و ریش و بینی
 دور از تو غلاف آدمیند
 حیوان شمر و مخواش انسان
 انعام ولایتی نخواهم
 از تو طمع صله ندارم
 کن این گرگان آدمی خوار
 املاک مرا بمن رسانی
 از بار خدا بترسی و بس
 نا در بر حق شوی تو مقبول

نه تار زن و نه نی نوازم
 نه بیل بدشم و نه مزدور
 نه جیره ف دولتم نه انعام
 نه خوشگلی و نه شیکیم هست
 نه دام بکف نه داهه دارم
 نه کیسه بر و نه کاسه لیسم
 نه حیدری و نه نعمتی ام
 نه شارلاناف و نه زرنگم
 نه شیخیم و نه صوفی ام من
 نه ملحقم و نه جیم الف جا
 نه مالک برگ و برکه هستم
 نه مؤذنم و نه قاریم من
 باشد هنرمن سخن سروفت
 اینک نه سخن بجای مانده
 منسونخ سخن شد و سخا هم
 و ایناف که در این زمانه بینی
 آدم نه خلاف آدمیند
 انسان که برعی بود ز احسان
 تخفیف ولایتی نخواهم
 از هیچ کسی کله ندارم
 هست از تو توقع من زار
 داد من بینوا ستانی
 ترسن ببود ز هیچ ناک
 پولت نزند چو غول ره گول

نی آنکه برای راحت خویش
 ناموس رعیت بلاکش
 نوشیدت باده پیش گیرند
 بر طرّه بار و بانگ تاری
 صد شکر که این ملیه شد گم
 مشروطه طلوع کرد چون ماه
 وز داشت مردمان دانا
 این دوره که عدل راست حاوی
 عدیله و سایر ادارات
 افسوس ولی هزار افسوس
 دردا که ز اهل دل نشان نیست
 اهل صورند از معانی
 در حرف زدن همه دلیراند
 روشن بود اینکه نیم کردار
 عدیله بلی روان ملک است
 اوقاف اداره صحیح است
 اینان همه سبلتند و ریشند
 مفتی و گروه مفت خواران
 این کله او نمود آونگ
 آن شانه و چانه اش به کوفت
 بر نیزه زد آن یکی سرش را
 آن یک که فرون بدش کف برد
 زین فضلہ بدتر ز مردار
 با اینکه نجاستش شده فاش

بدنه بیچنگ گرگها میش
 بر باد دهنده تند و سرکش
 یوسیدت ساده پیش گیرند
 بخشند ولایت و دیباری
 رستند ازین پلیه مردم
 شد کار جهان بوقق دلخواه
 شد پارلمان عدل بربای
 گردیده شه و گدا مساوی
 بخشند قلوب را بشارات
 کاینان بدو رنگی اند مائوس
 کس در غم ما بلاکشان نیست
 ناوردہ بیچنگ ارمغانی
 چون کار طلب کنی حقیراند
 ارزه بدو صد هزار گفتار
 داد ار ندهد زیارت ملک است
 کار ار نکند بسی وقیح است
 در فکر خود اند و ذکر خویشند
 گردند بوقف تیر باران
 او پهلوی این شکست از سنگ
 این خانه و لانه اش ذهم رفقت
 این مثله نمود پیکرش را
 خیرات شهری تمام را خورد
 فضلی شده هر طرف پدیدار
 طاهر شده شیخ و زند و قلاش

ایران توران بضرف شمشیر
 از روم و حبس خراج بگرفت
 از جنگ سلاح جنگ ریزان
 به تیره ز قابش درفش
 بودند غلامش آشکارا
 سودش به سپهر پایه قصر
 پایش نبد از رکاب خالی
 جو سبز شدی پچکمه او
 چون زانوی اشتران شدش ران
 نا یافت سعادت شهادت
 داماش گرفت بیز زالی
 شد ماده بزی ز من بغارت
 از هر بزیش زار و مضطر
 صد بز بخشدید در ازایش
 گفت این ندهد ز هر من سود
 من مرده و جز کفن نخواهم
 برتر ز دو صد سبکتگینی
 بجهد به بز ستم اصیای
 آن غیرت و آه و زاری سخت
 با ترکمنان اهرمن سار
 تا یکدل پیر زن ز غم دست
 آن قالب رده را روان داد
 این گونه کنند شهریاری

آن بک بگرفت چوف یکی شیر
 از خسرو هند تاج بگرفت
 دوسی ز مهابتمن گریزان
 افغان بفغان زبانگ رخشش
 اسکندر و داریوش و دارا
 یکخسرو عصر بد در آن عصر
 در حفظ وطن بهیج حالی
 از بسکه بدی ورا تکاو
 بس بود بزیر رانش بکران
 نف یرویش نبود عادت
 از معدلتمن شنو مثلی
 کی منبع غیرت و امارت
 چوف دید خدیو چار کشور
 بخشنود بچشم اشک زایش
 آن پیر زنی که شیر زن بود
 من جز بز خویشتن نخواهم
 تو شاه غیور مسلمینی
 میسند بز فر رقیاب
 چوف دید شهنهشه جوان بخت
 بر بست کمر ز هر بیکار
 از خصم هزار دست بر بست
 شه چون بز برده را بدان داد
 شاهان خدا پرست باری

نادری امیرالشعراء

محمد حسین میرزا پسر شاهزاده ابوالقاسم میرزا علیشاھی در سنه ۱۲۹۹ هجری قمری در مشهد تولد یافته و در آیام صباوت به اجف اشرف رفته و قریب چهار سال در آنجا مشغول تحصیل بوده پس از تحصیلات مراجعت بهمشد مقدس نموده است، بسیار طبع خوشی دارد با وجود اینکه پنج پشت باعلیحضرت نادر شاه اشاره منتهی میشود بسیار درویش مسلک و با همت میباشد.

قصاید و غزلیات و اشعار متفرقه زیاد دارد و قریب سه سال است مشغول نظم تاریخ نادر شاه اشاره میباشد یک جلد آن که قریب هیجده هزار شعر است نامنام رسیده و از جلد دوم هم هشت هزار شعر گفته به بحر «تحفه العراقین» خاقانی شیروانی که عماً قریب بطبع رسیده عموماً از تاریخ مذکور منتفع خواهد شد. انتخاب اشعار او از اینقرار است:

در سال ۱۳۳۱ هجری در باره مطالبه حق خویش شرحی باوالی ایالت خراسان نظمآ نوشته که ما قدری از آن انتخاب و درج میکنیم

ای از تو هزار مشکل آسات	ایوالی اعظم خراسان
این قصه که میبرد ز سر هوش	از نادری اینزمان بکرن گوش
من بنده نبیره دو شاهم	پشمینه اگر بود کلام
جد پدری من علیشاه	جدّ دگرم شه فلك جاه
نادر شه شیر کیر اشار	نادر شه بی نظیر اشار
بودند بسی کریم و با ذل	این هردو خدیو راد عادل

زاه شرود بار، این قفس را
بر شکن و زیو و فیرو کن!

***

بلبل پر بسته ز کنج قفس درا!
نهمه آزادی نوع بشر سرا!
وز نفسی عرصه این خاک توده را!
- پر شرود کن!

ظلم ظالم، جور صیاد،
آشیانم، داده بر باد!
ای خدا! ای فلک، ای طبیعت!
شام تاویلک ما را سحر کن!

نو بهار است، گل ببار است
ابر چشم، رژاله بار است
این قفس چون دلم تنگ و نار است!
ناله بر آر از قفس ای آه آتشین!
دست طبیعت گل عمر مرا مچین!
جانب عاشق نگهای نازه گل، از این

- بیشتر کن! بیشتر کن! بیشتر کن!
مرغ بیدل شرح هجران مختصر مختصر کن!

*

***

۲

عمر حقیقت، بسر شد!
عهد و وفا، بی سیر شد!

مهارت تامی دارند و اینک برای نموده قسمتی از این سرودها انتخاب میشود:

تصنیف ماهور

ز من نگارم ' خبر ندارد بحال زارم ' نظر ندارد
 خبر ندارم ' من از دل خود دل من از من ' خبر ندارد
 کجا رود دل ' که دلبرش نیست کجا پرد مرغ ' که پر ندارد
 امان از این عشق ' فغان از این عشق که غیر خون جگر ندارد
 همه سیاهی ' همه تباھی مگر شب ما ' سحر ندارد
 بهار مضطر ' منزل دیگر که آه و زاری ' نمر ندارد
 جز انتظام و ' جز استقامت وطن علاجی ' دگر ندارد
 زهر دوسر بر سرش بکوبند کسی که نیخ ' دو سر ندارد

ایضاً

رخ تو دخلی ' بمه ندارد سیه که مه دو زلف ندارد
 بهیچ وجهت ' قمر نخوانم شبه که هیچ وجه ندارد
 بیا بملک دل ار توفانی پادشه که ملک دل ندارد
 قضاوی نیست ' سیاستی نیست سپه عسس نخواهد ' سپه ندارد
 رفیق کم ظرف ' ز روی معنی بود سبوئی ' که ته ندارد
 یکی بگوید ' بآن ستمگر
 بهار مسکین ' گنه ندارد

مرغ سحر

مرغ سحر ناله سر کن!
 داغ مرا تازه تر کن!

ایضاً

مخلوق جهان بگرگ مانند درست با قادر عاجزند و بر عاجز جست
ستند بگیر و دار چونباشی سخت سخنند بکار زار، چونباشی سست

گل لاله

از دامن کوه، لاله ناگه برجست گلگون رخی و نیشه سبزی در دست
با فرق سر دریده گوئی فرهاد از خاک برون آمد و بر سنگ نشست

گل نرگس

بر دامن دشت، بنگر آن نرگس مست چشمی بره و سبز عصائی در دست
گوئی هجنون، در انتظار لیلی از گود برون آمد و در سبزه نشست

برگ گل

من برگ گلم باغ شبستان من است و آن بلبل خوش لهجه غزلخوان من است
نویاوه شب، که شب نمیش میخواهد هر صبح به نیم بوسه همها من است

غرض توپ

رقم بر توپ تا بکوبم دشمن فریاد بر آورد که ای دای بمن
دست دگری و خانهان دگری من مظلمه که میبرم بر گردن

سرور د ملی

بهار در سرودن تصانیف و سرودهای ملی که قسمتی از آنها بوسیله
خوانندگان و موسیقی دانهای ایرانی در صحیحات گرامافون ضبط شده

هر کسی آن زد که پسندید فرق
 یافته‌ی آن از دی آهنگ را
 خوش باز این ره که نکو میزند
 شعر بلندت از لی نگاه‌اش
 زانکه زیزدان بدلات پرتو است
 در دو جهان دولت جاوید بافت
 هر که زیزدان بدش نور نافت
 ای قلمت هدیه پروردگار
 هدیه ایران بپذیر از «بهار»

غزل

این غزل بسبک و طرز جدید متنضم اصطلاحات و اشارات سیاسی اوایل
 مشروطیت و دارای مضامین تازه و یکی از غزلهای شیوای بهار است.

مستبدانه چرا قصد دل ما دارند
 ورنه در خانه غیر از چه سبب جادارند
 تا چه از اینهمه پلتیک تقاضا دارند
 حیله سازند گر اعجاز مسیحنا دارند
 مسلک آنست که خوبان اروپا دارند
 کی ز پولتیک سر زلف تو پروا دارند
 با نفوذیکه بعموره دلها دارند
 با شروعی که لبات تو مهیا دارند
 در حدود دل یاران سر یغما دارند
 خیل قزاق اشارات تو مأوا دارند
 که همه حال من بیدل شیدا دارند

دلفریبان که بکابینه جان جا دارند
 دلبران خودسر و هرجائی و روئی صفتمند
 گاه لطف است و خوشی گاه عتاب است و خطاب
 خوب رویان اروپا ز چه در مردن ما
 گرچه در قاعده حسن سیاست جمال
 عاشقانرا سر آزادی و استقلال است
 صف مژگان ترا دست سیاسی است دراز
 دل مسکین من از قرض یکی بوسه گذشت
 پیچه قانون سپه ناز تو ای ترک پسر
 این چه ضلحی است که در داخله کشور دل
 بکعیسیون عرایض چکنم شکوه ز تو

بهر بشر چنگ نوازد کنون
 کیست نوازنده در این انجمن
 در دو جهان سر بفرازم و را
 نیست جز این مسئله مقصود من
 ملعبه و دستخوش گمرهان
 هرچه دلش خواست بر آهنگ زد
 لیکن ازین زخمه نه آن تهمه خاست
 زخمه دگر آن دگر و این دگر
 آمد و بر دوش بشر بار گشت
 زیر لبی زمزمه چنگ داشت
 کبر و تفرعن ز جهان کم نشد
 سوگ بیا گشت بهنگام سور
 سه خر و گاو بجایش نشست
 مهر فلك ب اثرو بی فروع
 راه خطأ زد سر هر انجمن
 چنگ خدا بهر دل خود زدند
 قلب نرقیصید بر آهنگشان
 در بر «تاگر» بنهادند چنگ
 چنگ خوداندرکف اهلش نهاد
 نفعه اصلی ز دل چنگ خاست
 پرشد از او هند و عراق و فرنگ
 نفعه عشق بجایش نشست
 بود پیغمگ دگران از نخست

کیست که این ساز بسازد کنون
 چنگ ز من پرده ز من ره ز من
 هر که نوازد بنوازم و را
 چنگ محبت چه بود جود من
 چنگ خدا گشت میان جهان
 هر کسی از روی هوس چنگ زد
 در وه دین تیز ترین زخمه خاست
 نفعه یزدان دگر و دین دگر
 دین همه سرمایه کشتار گشت
 هر کبدان چنگ روان چنگ داشت
 یکنه برون از دل مردم نشد
 اشک روان گشت بجای سرور
 هر پرستی ز جهان رخت بست
 گشت ازین زمزمه های دروغ
 زانکه بچنگ از لیت به فن
 چنگ نکو بود ولی بد زدند
 چنگ نزد بر دل کس چنگشان
 تاکه درین عصر و زمان بیدرنگ
 ذات قدیمی پی بست و گشاد
 چونکه بزه چنگ بر آهنگ راست
 ناله عشق بر آمد ز چنگ
 جمله نواها ز جهان رخت بست
 ای تاگر این چنگ که در دست نست

موقوفه بیشترین را بنام ما
آن باعهای پر گل و آنها پر شراب
آن خانهای خلوت و غلمان و حور عین
القصه کار دینی و عقبی بکام ماست
فردا من و جناب تو و جوی انگیزین
باشد یقین ما که بدوزخ رود بهار

ابریکیست که در شصتمین سال پرفیسور ادوارد براون

سروده است

ادوارد براون دانشی ایران دوست
کش رای نکو روی نکو خوی نکوست
از مردم انگلیس بر مردم شرق
کر مکرمتی بود همین تنها اوست

ای تاگر

ساخت یکی چنگ بروز ازل
بسته بر او پرده موزون ز نور
مویه او چاره بیچارگان
مهر فرونی کند و ظلم کامت
هر که دهد گوش برای خداست
کم نکند پرده و آهنگ را
بند غرور از دل او وا شود
چنگ خدا محو کند نام چنگ
چنگ زنی بهر وی آواز کرد
سوی کروه بشر انداختم

دست خدای احد لمیزد
باقته ابریشمی از زلف حور
نممه او رهبر آوارگان
کفت کر این چنگ نوازید راست
نممه این چنگ نوای خداست
کر بنوازد کسی این چنگ را
هر که دهد گوش و مهیتا شود
کر چه بود چنگ بر آهنگ چنگ
چونکه چنین چنگ خدا ساز کرد
کفت که من صفت خود ساختم

آن اژدهای او که دمش هست صد ذراع
 آن کرگسی که هست تنش همچو کوه قاف
 آن رود آتشین که درو بکندرد سعیدر
 آن آتشین درخت کن آتش دمیده است
 آن گرز آتشین که فرود آید از هوا
 آن چاه ویل در طبقه هفتمن که هست
 وان عقربی که خاق گریزند سوی مار
 جان میدهد خدا بگنه کار هر دمی
 از مو ضعیف تر بود از تیغ تیز تر
 جز چند تن ز ما علماء جمله کابینات
 ژاپون و چین و ثبت و روسيه و پروس
 پطرکراد و لندن و واشنطن و وین
 جز شیعه هر که هست بعال خدا پرست
 وزشیعه نیز هر که فکل بست و شیک شد
 وان کس که باعهمه سر موی سرگذاشت
 وان کس که کرد کار ادارات دولتی
 وانکس که شد وکیل وز مشروطه حرف زد
 وانکس که روزنامه نویس است و چیز فهم
 واعالمی که کرد بمشروطه خدمتی
 وان ناجری که ود مظالم بیا نداد
 وان کاسب فضول که پالان او کجست
 مشکل بجز من و تو بروز جزا کسی
 تنها برای ما و تو یزدان درست کرد

وان آدمی که وقتی میان دهان او
 بر شاخه درخت جحیم آشیان او
 وان مار هشت پا و نهنگ کلان او
 وان میوه های چون سر اهریمنان او
 بر مغز شخص عامی و بر استخوان او
 تابوت دشمنان علی در میان او
 از زخم نیش پر خطر جان ستان او
 تا هر دمی از او بستانت جان او
 آن پل که هست بر زیر دودبان او
 هستند غرق لجه آتش فشان او
 افریبک و آمریبک و فرنگ و کسان او
 گبر و یهود و ارمنی و دوستان او
 ذر دوزخ است روز قیامت مکان او
 سوزد بنار پیکر چون پرینان او
 مندلیل اوست سوی درک رسماں او
 سوزد به پشت میز جهنم روان او
 دوزخ بود بروز جزا پاریان او
 آتش فند بدفتر و کلک و بیان او
 سوزد بحشر جان و تن ناتوان او
 مسکن کنند بقعر سقر کاروات او
 فردا کشند سوی جهنم عنان او
 زان گود آتشین بجهد مادیان او
 خلد بربین و آن چمن بی کران او

ایضاً

تا چند ز هجران تو فرسوده شود دل ایکاش که خون گردد و آسوده شود دل
دل قطره خون شدمکش ایدوست کمانرا ترسم که به پیکان نو آکوده شود دل

ایضاً

تا بکنج لب آن خال سیه رنگ افتاد
نافه را صد گره از خون بدل تنگ افتاد
آن هه خط است برآن عارض پر نقش و نگار
رنگ محو است که در دفتر ارزنگ افتاد
سبب از آسیب جهان است که همنگ تو شد
گشت نارنج ز غم زرد که نارنگ افتاد
در رهت جشم من از هفته به قتاد کشید
در پیت کار من از گام بفرسنه افتاد
از دل گم شده خویش فرو بستم چشم
نا مردا هامنست ای گم شده در چنگ افتاد
دانم اندر دل سخت تو نکرده است اثر
فاله من که از او خوف بدل سنگ افتاد
کرد چون همه چنگ این غزل آهنگ بهار
چنگ در دل زد و ناچنگ هم آهنگ افتاد

جهنم‌جیهر^۱

ترسم من از جهنم و آتش فشان او وان مالک عذاب و عمود گران او

زندی و سعدی همه بر باد رفت
رفته بد از بین کلام دری
بادشانی بخراست بدند
اهل سخن را صله پیدا چند
آنچه اثر مانده از بشان بجا
از پس بشان ملکان دکر
و بع زبان ماند از آنان بحای
یافت ز فردوسی شهم نامه گوی

پهلوی و آذری از باد رفت
مگر نگشودند در شاعری
کنز گهر فرخ سasan بدند
دفتر از اشعار دری ساختند
شاهد صدقیست بر این مدعای
جایره دادند باهل هفر
درنه نماندی اثری زان بجای
شاعری و شعر و زبان آبروی

غزل

این چند غزل بسبک جدید ساخته شده که قسمتی از آنها برای اینکه
مہارت استاد درین طرز نیز معلوم شود انتخاب شد

ای ناز دانه یار سر از مهر باز کش
سیار ناز داری و بسیار ناز کش
زنلت بحیله رشته الفت دراز کن
حقط بجادوئی سر آن رشته باز کش
فرماندهیست چشم تو ز ابرو کشیده تیغ
بیشن سپاه مژه بحال دراز کش

ایضاً

وی سنبل تو دست نطاول دراز کن
همچون مریضکان زمرگ احتراز کن
ماکار بر حقیقت او بر میجاز کن
شیخ از درون صومعه گردن دراز کن
چون ملحد بخاطر مردم نیاز کن
دایم بهار ناز کش و یار ناز کن

ای فرگشت بخلق در فتنه باز کن
چشمان را حذر بود از دیدن رقیب
الفت چگونه دست دهد بین ما و شیخ
ما در درون میکده صهبا بجام ریز
با دشمنان ز ترس دم از دوستی زدیم
کار بهار و یار بدور اوقد که هست

آن شرف گوهر ساسایان
 جمله شبان گله گرگان بند
 دستخوش رهزن و رمال شد
 فرقه بردار و بذد و بدو
 جمله بریدند از ایران امان
 بال شکستند ز طاؤس نز
 پی سپر اشتر و اسب و الاغ
 خشک و ترو باطن و ظاهر بسوخت
 رسنه شد از حاله و در چه فقاد
 هست بیامد کت دبوانه بست
 هرچه توانست از آن قوم کت
 نفع کشید و سر ایشان برید
 بعد مغول آمد و کشتش بزور
 پی سپر دوده افراسیاب
 شرح دی البه سزاوار نیست
 پیش مغول بود عرب جبرئیل
 دوستی و هر و موآخات داشت
 داد یکی دین گرامی نما
 ذ آله علی معرفت اندوختیم
 روت و فنا گشت زبان عجم
 نیم دگر لهجه بتراکان سپره
 سوخت نتش ز آنس دل پیش جمع

بر اثر دولت ساماپیا
 پادشاهان یکسره نرکان بند
 هستی ما یکسره پامال شد
 اجنبیانی همه اهل چپو
 نازی و ترک و مغول و ترکمان
 نای ببستند ز هرغ سحر
 گشت گل نازه این باغ و راغ
 خامه قلم گشت و دفاتر بسوخت
 بعد عرب هم نشد این ملک شاد
 شد عرب و ترک ایجاش نشست
 بست عرب دست عجم را به یشت
 پس مغل آمد کشاون دسته دید
 اسلحه از فارس عرب کرد دور
 شد وطن کورش هالک رقاب
 ظلم مغل قابل گفتار نیست
 بود مغول جانوری نی ندیل
 باز عرب رحم و مواسات داشت
 گرچه عرب زد چو حرای نها
 گرچه ز جور خلفا سوختیم
 الغرض ایشان عجم ملک جم
 صف زبان را عرب از بین برد
 هر که زبان داشت بعاقبت شمع

نیاساید از برق و طوفان دمی نه در مانعی
ولی با چنین کبر و پهناوری بدبست آوری
توانی بر او دست یازی همی چو طفان بد و لعب بازی همی
در آریزی از تار موئی نگون نشانیش چون گل بزلف اندرون

چشمها و سنگ

دره کشت ناگه بسنگی دچار
کرم کده راهی ده ای نیک بخت
زدن سیلی و گفت دور ای پسر
کئی تو که پیش تو جنمی ز جای
بکندن در استاد و ابرام کرد
کزان سنگ خارا رهی بر گشود
هر چیز خواهی کماهی رسید
که از پاس جز مرگ ناید بکار
شود سهل پیش تو دشوارها
جدا شد یکی چشم از کوهسار
بنرمی چندین گفت با سنگ سخت
گران سنگ نیره دل سخت سر
نجنیبیدم از سیل زور آزمای
نشد چشمها از پاسخ سنگ سرد
بسی کند و کاوید و کوشش نمود
ز کوشش بهر چیز خواهی رسید
برو کارگر باش و امیدوار
کرت پایداریست دور کارها

چهار خطابه

چهار خطابه یکی از آثار برجسته ملکالشعر است خطاب با علیضرت پهلوی
شاهنشاه ایران که متنضم پند و اندرز و ارمان ایرانیان در اصلاح ایران
وغیره میباشد این رساله در حدود دویست بیت میشود. برای نموده
خطابه دوم آن که مختصر است از تاریخ زبان ادبیات ایران انتخاب میشود:

شمهای از حال نیاگان شفیع
جز پسر بهمن و دارا نیند

پادشاه قصه پاکان شنو
جمله نیاگان تو ایرانی اند

بدو گفت دل: کودکا! اندو آی
که وقست بر دوستان اینسرای
درین برف و سرما کجا بوده‌ای
لهانت چو جزع بهانی، چراست
رخانت چو یاقوت کانی، چراست
چرا مژگان را بنم کرده‌ای
بدست اندرت چیست؟ تیر و کمان
بترسی مگر از بد بدگان

درین گفتگو، تا بمشکو شدند
به پستو یکی آتش افروخت دل
دو دستش بگرمی، بر آذر گرفت
کجا عشق، خوش طبیعی آغازدا
خداؤند عشق آستین بر کشید
دل از شوخی عشق در تاب شد
خدنگی، چو الماس افروخته
خدنگی، همه خواری و رنج و دود
خدنگی، همه داغ و هول و بلا
خذنگی، ز زخم زبان تیز تر
خذنیگ اریس از کمان پر گرفت
خذنگش بدل خورد و تا یار نشست

که دست خدای اندو آن داغ هشت
در آن، دل مپندار بیندار زشت
ز قلب کسان قلب شاعر جداست
دل شاعز آماج سهم خداست
چو باشد دل شاعری سوخته
جهان گردد از شعرش، افروخته
دل شاعران چیست؟ دریای ژرف
بر او دمبدم برق و باران و برف

زیست دار آن غرفه باشد تکر مرا به بینی آنجا باعث دادن
گرم سبید دود رخت معلم بین گشتن و گر سیاه پینگک اجل عنان دادن
بیل بیل بیل

شیخ گذاشت پسر در امبد و گفت بر است زمام کار با شخص کار دان دادن
به ازدهام چو اشکر بوقت سان دادن
دانش قوی شد از آن عهد و آن زبان دادن
چو داد باید جان به که شادمان دادن
در غم مادر و آن وعده نهان دادن
بوقت تعزیت و نسلیت نشان دادن
مکر نبود خططا و عده‌ای جنان دادن
که نیمه‌ام نخورد غم بوقت جان دادن
پکی گفت پان داند بده مادر زار
فناه رشته دارش پکردن و جان داد
چرا تو وعده آزادی پسر دادی؟
جواب داد چو نومید گشتم این گفتم

قلب شاعر

اریس اندو افانه باسته باغرهنه عشق شد داستان
چو گل روی و چون شاخه گل پرش کنی و نیری بدست اندرش
بیل بیل بیل

شیخ بود تو نمده و بیدرخش
بنآکه در خانه دل زدند
دو بال از نف برف گشته دزم
لباش چو جزع بیانی کبود
ز برف و ز سرما، نمی ارز دار
به دل گفت در آن سیاهی همی
سیاهی و برف اند آفاق پخش
بدیوانگی راه عاقل زدند
دل از جای بر جست و در برگشاد
دو مرکان ز سرما فناهه بزم
و خانش چو فیروزه نابود
چو شاخ گل نازه در نوبهار
که مهیان راخوانده خواهی همی

میداد شیخ درس "ضلال مبین" بدو دختر نداشت طاقت گفتار خرف ضاد با آن دهان کوچک غمیجه مثال خویش وان شیخ مینمود مکرر مقال خویش کاین شوخ منصرف نشود از خیال خویش او در دلال خویش و تواند رضلال خویش بهتر همان بود که بیانید هر دو ان

فرزنل محکوم

از اتفاق که شرحش نمی توان دادن که رسم نیست به بیچاره‌ای اهان دادن تو ان نجاش از آن مرگ ناگهان دادن حکایتی که محل است شرح آن دادن رضا بفاجعه مرگ نوجوان دادن گاویش را بدم تیغ خونشان دادن گلش بدمست جفا کاری خزان دادن چنان شکار حلالی برای کان دادن عزیز جانی در دست جان ستان دادن کجا بناله تو ان سنگ را تکان دادن بجز هر انب احسان و رسم نان دادن

شنیده ام پسری را جنابی افتاد قضاة محکمه دادند حکم قتلش را بدمست و پایی در افتاد مادرش که مگر بود علاقه مادر بحالت فرزند از آنکه بود مقصر جوان و دشوار است بصورتش دم تیغ آشنا نگشته خطاست بهار زندگیش نا شگفته حیف بود ولی درین که قانون حرام میدانست بود شکستن قانون گناه و نیست گناه فقیر بود ذن و نالهاش نداشت از همه رسوم و قوانین حواله بر فقر است

که باید آفرا باد جهانیان دادن چه مشکل است تسی در آن مکان دادن ترا نجات ازین بحر بیکران دادن که لازم است تعارف باین و آن دادن

وسیله‌ای بضمیر ذات فقیر گذشت مگرفت رخصت و در صبحگه پسر را دید بگفت غم هنجور ای نور دیده کاسانست برهن داده ام اسباب خانه را امروز

گوید حديث فاروف و افسانه مسیح
 کاین رنج برد و آندگری گنج آگنید
 عیسی چه بد؟ مروت و فاروف چه بود؟ حرص
 کاین در زعین فرو شد و آن باسان پرید
 کشت «ارشمید» را سپه «مرسلوس» لیک
 شد «مرسلوس» فانی و باقی است «ارشمید»
 چون عاقبت برفت بباید ازین سرای
 آزاد مرد آنکه چنان رفت کان سزید
 دردا گر از نهیب تو آهی ز سینه خاست
 غبنا گر از جفای تو اشکی بره چکید
 بستر گر از تو گردی بر خاطری نشد
 برکش گر از تو خاری در ناخنی خلید
 چین جین خادم و دریان عقوبی است
 کاز وی عذار دلکش هندوم پژمرید
 کی شد زمانه غافل گر دعویی نکرد
 کی خفت شیر شرذه که عرگات بخوابند
 محنت فرا رسد چو ز حد بگذرد غرور
 سستی فرون شود چو ز حد بگذرد نبید
 باد آر از آن بدی زستان که دست ابر
 از برف و بیخ بگیتی نطعی بگسترد
 دژخیم وار بر زیر نطلع او بخشم
 آن زاغ بر جنازه گلها همی چمید
 و اینک نگاه کن که ز اعجاز نامیه
 جانی دگر به پیکر اشجار بز دمید

سال هزار و سیصد و هشت از میان برفت
 سال هزار و سیصد و نه از کران رسید
 سالی دگر ز عمر من و تو بیاد شد
 بگذشت هرچه بود اگر نلخ اگر لذید
 بگذشت بر توانگر و درویش هرچه بود
 از عیش و تلخکامی و وزبیم و از امید
 ظالم نبرد سود که یک سال ظلم کرد
 مظلوم هم نزیست که سالی جفا کشید
 لوحی است در زمانه که دروی فرشته ای
 بنمود نقش هرچه ز خلق زمانه دید
 این لوح در درون دل مرد پارساست
 و آن گنج بسته راست زبان و خرد کلید
 جام جم است صفحه تاریخ روزگار
 مانده بیادگار ز دوران جمشید
 آنجا خط مژور ناید همی بیکار
 کایزد ورا ز راستی و پاکی آفرید
 خوب و بد آنچه هست نوبسند اندر او
 بی گیر و دار منهی و اشراف و باز دید
 تقویم کهنه ایست جهند جهان که هست
 چندین هزار قرن ز هر جدولش پدید
 هر چند کهنه است بهر سال نو شود
 کهنه بدين نوع جهان گوش کی شنید
 هست اندر آن حدیث برها و نزد هشت
 هست اندر آن نشان اوستا و ریگ وید

* * *

نیک بنگر نا چرا پیدا شدند این اختران
 گر بدانستی توانی دعوی نیک اختری
 عشق آتش زد نخست اندر نخستین مشعله^۱
 مشعله زات شعله شد سر گرم آزو گستربی
 عشق حرکت بود و از حرکت حرارت شد پدید
 و آن حرارت کرد در کالای کیهان اخگری
 ساقی آتش پاره بد و آتش بساغر در فکند
 هم در اول دور سرها خیره ماند از داوری
 اختران جستند اندر این فضای بیفروغ
 همچو آتش پارکاف در دکته آهنگری
 آن یکی نبتوان شد، آندیگر او را نوس، آن زحل
 و آندگر بهرام و آن یک تیر، و آن یک مشتری
 و آن مجره کشت نابات بر کمرگاه سپهر
 همچو تیغی بر گهر در دست مرد لشکری
 ذره ذره کرد شد، پس گونه کون نفریق شد
 نیز گرد آیند و هم بپرآگنند از ساحری
 عامل این سحرها عشق است و جزوی هیچ نیست
 عشق پیدا کن و کریدا نکردی خون گری

پنل پلار

نوروز و اورمزد و مه فروردین رسید
 خورشید از نشیب سوی اوج سر کشید

* * *

آسمان نا بنگری ملک است و آفاق است و نفس
 حیف باشد گر بر این آفاق و نفس تنگری
 مردم چشم تو زین آفاق و نفس بگذرد
 خود تو مردم شو کزین آفاق و نفس بگذری

* * *

سرهاری بر یا نگشته این بنای با شکوه
 هان و هان تا خود نپنداری مو آنرا سرسی
 هست کیهان پیکری هشیار و ذرّات ویند
 این همه اختر که بینی بر سپهر چنبیری
 ذرّه‌ای از پیکر کیهان بود جرم زمین
 با همه زور آزمائی با همه پهناوری
 جرم غبرا ذرّه و ما و تو ذرّات وئیم
 کرده یزدانهان پدید از راه ذرّه پروردی
 باز اندر پیکرها و تو ذرّات دگر
 هست و هر یك کرده ذرّات دگر را پیکری
 بیرون ذرّات وجود هاست از روی حساب
 فسحتی کاف هست بین ماه و هر خاوری
 پیکر کیهان اعظم نیز بیشک ذرّه‌ایست
 ز آن مهین پیکر که هم حزوی است زین صنعت‌گری
 این همه صنعت‌گرها ای پسر بار تو نیست
 چند ازین نخوت فروشی چند ازین هستکبری
 تو پیشمن اند نیائی بیش ذرّات وجود
 ای سراسر شوخ چشمی ای همه خیره سری

بن هر چاه فرو برده به پشت هاهی
 سر عر قصر بر آورده بر اوج خرچنگ
 رستنی رسنه بهر هزرعه دشت اندر دشت
 بارها بسته بهر دمکده تنگ اندر تنگ
 نکته ها کرده ز بر مرد و زن از گفت بهار
 عومن گفته نازی و روایات فرنگ
 تا جهان است بود دولت مشروطه بپای
 جیش ما غالب و شاهنشه ما با فرهنگ

کیهان اعظم

با مه نو زهره تابان شد ز چرخ چنبری
 چون نگین دانی جدا از حلقة انگشتی
 راست چون نیاوفر بشگفته بر سطح غدیر
 سر زندان انجم ز سطح کنبد نیلوفری
 گفتی از بنگه برون جستند رت النوعهها
 با کمرهای مرّصع با قbahای ذری
 برق انجم در فضای تیره گفتی آتشی است
 باره باره جسته در نیلی پرند شتری
 کهکشان گفتی همی پیچیده گردون بر میان
 دیبهی ذریفت زیر مشعری خاکستری
 نافته عقد پرن نزدیک راه کهکشان
 هچو مجموعی گهر پیش بساط گوهی
 یا یکی آویزه ز الام کش گوهر فروش
 کیرد اندر دست و بگارد پچشم مشتری

ملک منصوری از در ری تا در چیز
 ملک محمودی او از در نچیز تا لب گنگ
 لشکر دولت یعقوبیش بسپرد بگام
 از خط باغ ارم تا چین پور پشنگ
 داشت فرهنگ هزاران ز ملک اسماعیل
 هم ز طه‌های شهش بود هزاران فرهنگ
 بگه دولت عباس شهش روز و شبان
 بیکی جای غنومند بهم گور و پلنگ
 گرچه بد دولت ایران بگه نادرشاه
 همه تیغ و همه تیر و همه رزم و همه جنگ
 لیک از آن رزم بد ایران وا آسایش بزم
 هم از آن جنگ بد ایران را آرایش و هنگ
 هر کجا یکره یکران ملک پای نهاد
 از سر فخر بر افرادت سر از هفتون رنگ
 دشمنش خیر ندیده است جز از دست اجل
 خصم او کام نبرده است جز از کام نهنگ
 هست ایران چو گران سنگ و حواتی چون سیل
 طی شود سیل خروشان و بیجا ماند سنگ
 بینم آذروز که از فرّ بزرگان گردد
 ساحت ایران آراسته همچون اوزنگ
 کارگاهی ز پی کاوش' در هر معدن
 ایستگاهی ز ره آهن' در هر فرسنگ
 مردمانی همه با صنعت و با فخر و غرور
 که ز بیکارگی و تن زنی آبدشان ننگ

همراه تعییه بشتاب سوی دشت نبرد
 چون بدشت اندر آغو و بکوه اندر رنگ
 آخونی چون تو ندیدستم کاندر پیکار
 بدرد پهلوی شیر و بکند چشم یانگ
 جز تو هرگز که شنید آهو^۱ با درع و کمان
 جز تو هرگز که شنید آهو با تیر و خنگ
 آخونی ایکن پروردۀ آن دشت که هست
 آخوانش را امروز بشیراف آهنگ
 خطۀ ایران، ممتازه شیران که خداش
 نام پیروزی بنگاشته بر هر سر سنگ
 کشودی جای عه آبادی و شاهان مدنی
 مهترانی چو کیومرث و چو آذر هوشنگ
 آنکه جشیدش بر کرد ز کیوان دیمیم
 و آنکه کاوشن بنهاه بگردون اورنگ
 شاه کیخسرو او بر حشم نا در شام
 شاه گشتاسب او را ند سپه نا دو گنگ
 شاه دارای کبیرش ز خط وادی نیل
 نا خط وادی ینجاح در آورد پجنگ
 تیردادش زد بر دیده یونانی تیر
 اردشیرش زد بر تارک و عانی سنگ
 بست شاپورش دست ملک روم به پشت
 کرد بهرامش بر پای مهان بالا هنگ
 چند گه کیش زراثتشن آواست بروی
 زان سپس دوات اسلامش نو که پرنگ

دو عرصه گیر و دار آزادی
 تینچ حدثان کسست پیو ندم
 گفتم که مگر بنیروی قانون
 و امروز چنان شدم که بر کاغذ
 ای آزادی خجسته آزادی
 تا آنکه مرا بمنزد خود خوانم

فرسود بتن درشت خفتانم
 بیکان بلا بست سخوانم
 آزادی را بتحت بنشانم
 آزاد نهاد خامه توانم
 از وصل تو روی بر نگردانم
 یا آنکه ترا بمنزد خود خوانم

قصیده لا

در موقع حله محمد علی شاه مخلوع با ایران این قصيدة
 حبایی را فرموده است

می فرو هل ز کف ای ترک و بیکسو نه چنگ
 جامه چنگ فرو پوش که شد نوبت چنگ
 باده را روز بیفسرد، بنه باده ز دست
 چنگ را نوبت بگذشت بنه چنگ ز چنگ
 رخ بر افروز و رخ خصم بیندای بقیر
 قد بر افروز و قد خصم دو تا ساز جو چنگ
 از بر دوش تنگ افکن و آسوده گذار
 لختی آن دو سر زلف سیه غالیه رنگ
 نه که آن زلف تبه گردد از گرد مضاف
 نه که آن روی سیه گردد از دود تنگ
 زلف تو مشک است از گرده نفرساید مشک
 روی تو ماه است از دود نگیرد مه رنگ

طبعوع دواق و عرد عیدانم
ناکام جو بور سعد سلیمانم
من ناصرم و ری است یگانم
ما کشخان چون یوم نه کشخانم
نه هرد ریا و کید و دستانم
چون آن منزه است دامانم
واز مسخره نیست پاره نام
ولار رنج نون است راحت حانم
انگشتان چون سطبر سوهانم
دو پاشنه چون دو سخت سندانم
نه سیر بخنداند چشانم
کاندر نعب است هفت ارکانم
گه قیصر روس کنده دندانم
گه در ری و گاه در خراسانم
بسته است زبان گوهر افشارنم
افکنده نگون بچاه کنعنانم
بسپرده بکام گرگ حرمانم
اندر شمر فلات و بهانم^۲
سبابه مردم پشیانم
از چرخ برین گذشت افغانم

زیرا بلطائف و شاید هم
این است گناه من که از هرگام
پنهانم ازین گروه خود گوئی
با دزدان چون زیم که نه دزم
نه مرد فریب و سخره و زرقه
چون آتش روشن است گفتارم
بر فاحشه نیست پایه فضل
از مغز سر است توشه جسم
بس خامه طرازی ای عجیب گشته است
بس راه نوردی ای دریغا هست
نه دیر غنوده اند افکارم
زین گو نه گذشته سالیان بر هفت
گه خسرو هند سوده چنگالم
از تهمت دشمنان آزادی
و امروز عیبد ملک شاهنشاه
فرخ حسن ابن یوسف آن کز قهر
تا کام معاندان روا سازد
وین رنج عظیم تر که در صورت
نا کرده گناه معاقبم گوئی
عمری بهوای وصلت قانون

۱ اشاره به روزا حستخان مستوفی‌المالک است.

۲ مراد آنست که در آن زمان تمام جراید پایتخت اوقیف شد و فلان و بهان اشاره به اصحاب این بعض جراید است.

بیث الشکوی

این قصیده را در موقع توقیف روزنامه «نویهار» در فروردین ۱۳۳۶ هجری در زمان ریاست وزرائی مستوفی‌المالک فرموده است:

فرسوده و مستمند و نالانم
یاوه است مگر دلیل و برهانم؟
با خود شخصی نحیف ارکانم؟
از بھر دو نان بکاخ دونانم؟
در بوزه گر سرای ساطانم؟
سیلی خور هر سفیه و نادانم؟
مردم دگرند و من دگر سام^۱
زیراک مخنتی نمیدانم
ته خوان خواص را نمکدام
در خانه خویشتن بزندانم
یک روز زند سفیه بهتام
زیراک هنرور و سخندانم
زیرا بهتر فرید دورانم
سیلابه روح بر ورق رانم
بیرون شده از میان اقرانم
خورشید فروغ بخش ایرانم
ماقنه معن و شهل شبانم

تا بر زیر ری است جولانم
سخن است مگر سطور او را فهم؟
با حود مردی ضعیف تدبیرم؟
با همچو گروه سفلگان هر روز
ییمانه کشن رواق دستورم؟
اینها همه نیست پس چرا در ری
جرائمی است هرا قوی که در این مملک
از کید مختنان برنجم من
نه خیل عوام را سرآهنگم
بر سیرت راد مردمان ذینروی
یک روز کند وزیر تبعیدم
دشنام خورم ز مردم نادان
زیرا بسخن یگانه دهرم
زیراک به نفس بنده معنی
زیرا پس چند قرن چون خورشید
زیرا بخطابه و بنظم و نثر
زیرا بحماسه و سماحت نیز

۱ این شعر اشاره است یکی از اصول فلسفه «داروبین» در بقای انسب.

مکالماتِ ملوك و مهندسی است بیشتر
 عده فریده فردوسی است بیشتر
 بروان پرده جملی تر حالت است و همچو
 درون پرده پکی شاعر سعدیه از اینها
 به اختلاف فردوسی به ریاض صفت داشت
 با احتشام سکاندرو پوئیر است
 پکاه بوزن خانه و پکاه بوش آن
 بوقت مهیت آتش وقت آتش هم است
 بوقت رأی زدن به ز مه هزار و ده
 که هر وزیر دارای مه هزار داشت
 پیغم سازی مانند یاده بوش آنها
 پیارسانی چون عرض مستحب داشت
 پکاه خوف مراقب، تکه کبکه بودند
 که نیات چون کیه و که بنا دریافت
 بحسب حال کجا شمرد حکایت خوبش
 خوبش که میریش نمی نمیگردید
 نزد کوادرات فردوسیها بهانه تو من
 پیک تو هزار هزار است که است تو آنها در مه
 نزد آن کنم و نیز نمیگردید
 همچو سکاندرو پکاه لذت مستحب آنها
 تو برای پیغام نمیگردید و نیز نمیگردید
 چو شایعه از اینها نیز شایعه هم نداشت

کمال شیخ «معزی» ز فکر اوست پدیدید
 شهامت «متنبی» ز شعر او پیداست
 نشان خوی «دقیقی» و خوی «فردوسی» است.
 تفاوتی که شهنامه‌ها به بینی راست
 بلی تفاوت شهنامه‌ها بمعنی و لفظ
 درست و راست به هیچار خوی آندو گواست
 جلال و رفعت و گفتارهای شاهانه
 نشان همت فردوسی سخن آراست
 عتابهای غیورانه و شجاعتها
 دلیل مردی گوینده است و فخر او راست
 محاورات حکیمانه و درایت‌هائی
 گواه شاعر در عقل و رای حکمت زاست
 صریح گوید گفتارهای او کاین مرد
 بهشت از امرا و بحکمت از حکماست
 کجا نواند یکتن دو گونه کردن فکر
 جز آنکه گوئی دو روح در تنی تنهاست
 باصد نشان هنر اندیشه کرده فردوسی
 نعوذ بالله یغمیر است اگر نه خداست
 درون صفة بازی یکی نهایشگر
 اگر دو گوته نهایش دهد بسی والاست
 یکی بپنهانه شهنامه بیدن که فردوسی
 باصد لباس مخالف بیازی آمده راست
 امیر کشور بگیر است و گرد لشکر کش
 وزیر روزشن رای است و شاعری شیداست

غرض و سعی

سخن بزرگ شود چون درست باشد و راست
 کس او بزرگ شد از کفته بزرگ رواست
 چه جو، چه هرچه در آید بازهايش کج
 هر آن سخن ده نه پیوست با معانی راست
 شنیده ای که بیک دیت فنهای بنشست
 شنیده ای ده ز بیک شعر کندای برخاست
 سخن کفر از دل دادا شخنت زیبا نیست
 کوش قوانی مطبوع و افظوها زیباست
 کمال هر شعر اندر کمال شاعر اوست
 سمع دادا اذکاره دل داناست
 چو مرد کشت دنبی قواهای اوست دنی
 چو مرد والا شد اگنهای او والاست
 سخاوت آرد اگنوار شاعری که سخی است
 اذای آرد اشعار شاعری که گداست
 کلام هر قوم اذکاره سرائر اوست
 اگر فریسه کبر است یا شکار ریاست
 نشان سیوت شاعر ز شعر شاعر جوی
 که فضل کابین در فضل آب و خاک و هواست
 درست شعری فرع درستی طبع است
 بلند رختی فرع بلندی بالاست
 بود نشانه خبث «خطایله» کفته او
 چنانکه کفته «حسان» دلیل صدق و صفات است

بزد برگك نر سر از شاخ خشک پر از مشك شد زلفك بيد مشك
 دوسه روز شب گشت و شب روز شد گل ييش رس گلشن افروز شد
 نگار بهار و خديو چون گل ياسمين زبور انجمت
 يكماه از آن پيش كايم. اوست بر آمد ز مغز و برونشد ز يوست
 بخندید برو چهر خورشيد روز بشب خفت ييش مه دلفروز
 گمان برد مسکين که خورشيد و ماه بر او مهر ورزند بيگاه و گاه
 ندانست كاينك نه هنگام اوست که برجاي می زهر در جام اوست

* * *

بنگاه طبيعت بر آمد ز خواب فروخت خورشيد و برو شد سحاب
 بغريد باد از بر كوهسار بيقاد نازو و خم شد چدار
 زمانه خنك طبعي آغاز کرد طبيعت بسردي سخن ساز کرد
 بيقاد برف و بيفسرد جوي سيه زاغ در باغ شد بذله گوي
 سراسر بيفسرد و پژمرد باغ هات پيشرس گوهر شبچراغ
 شکرخند نازش بكنج لبان بيفسرد و دشنامش ايند زيان
 چنین است پاداش زود آمدن باميد باطل فرود آمدن

* * *

من آن پيشرس غنچه تازه ام که هرجا رسیده است آوازه ام
 من آن نو گل برگ جان خورده ام بعفلت فريپ جهان خورده ام
 سبك راه صد ساله يموده ام به بيگاه رخساره بنموده ام
 بخون گرمي روز بشگفته ام زدم سردی شب بخون خفته ام
 ز بي آبي عرف پژمرده ام ز سرمای عادات افسرده ام
 نموده در ايام يکروز شاد بخندیده در باغ ياك يامداد

چیست هستی؟ افقی بس تاریک و اندران نهطله شکی مشهود

بجز آن نقطه نورانی شک نیست در این افق تیره فروغ عشق بستم بحقایق یک بک و است گویم؟ همه وهم است و دروغ

غیر وهمیم نیاید بنظر غم و شادی خوش و ناخوش بد و خوب نکند کوکبه صبح دگر در برم جلوه، نه نشیع غروب

فکر عصیان زده مستأصل معحو گرداب یکی روح عظیم چون یکی کشته بشکسته دگل پیش امواج حوادث تسلیم

خاق را کرده طبیعت ز ازل سر تأثیر وراثت اویل ارزانی بدو قانون پلید رمز تأثیر تعلم نافی

روح من گر ز نیاکان من است و گر این روح و خرد زان من است العجب پس من بد بخت که ام؛ بسته بند وراثت ز چه ام؟

یک نیا عابد و عارف مشرب پدرم شاعر د من زین مه نسب شاعر و لشکری و روحانی

هر محرومی عام، فقیر ناجیز
 همچو بر خیل عجم نیزه «سعد و قاص»
 عالی عامیکی را کند از رسوسه مست
 ابن بخان کندن و آن بک بتغفّن رفاقت
 عالم رند ناید بهزاران تدبیر
 عامی ساده بکوشد بهزاران اخلاص
 از پی میخزت خاصات کهر و در باید
 چه غم او در شکم بحر بعید غواص
 عامیات را همه سو راند بیاند ومه
 خلق در زحمت او در طلب زر خلاص
 در صفت ساده دلات شور و شرافتنده ز کید
 خود ز حرف خارج و در فهمه چون زاده عاص
 دستهها بسته و صد تفرقه افکنده بمکر
 تا که خود در حرم قدس شود خاص الخاص
 طالب عافیت نوع مباشد دگر
 بشریت را بستند ره استخلاص

افکار پریشان

از اشعار اخلاقی و فلسفی است

از بر این کره بست حقیر	زبر این قبة مینای بلند
نیست خورسندکش از خرد و کبیر	من چرا بیهوده باشم خورسند

رفته تا سرحد اسرار وجود	شده ام در همه اشیا باریک
-------------------------	--------------------------

داد از دست عوام
 آه از این قوم عنود
 داد از دست عوام
 شرذه شیرند ولی
 داد از دست عوام
 همچو غولان برهمند
 داد از دست عوام
 نام این بی ادبیات
 داد از دست عوام
 بند گیرید ز من
 داد از دست عوام
 نه مقالات بهار
 داد از دست عوام

در خدائی بنمودند بگوساله سلام
 بهوای نفسی جمله نمایند قعود
 بطنین مگسی جمله نمایند قیام
 پیش خیل عقلا ز ابله و تیره دلی
 پیش سیر عقلائی حشرانند و هوام
 عاقل او بسمله خواند بهوایش نچمند
 غول اگر قصه کند هرگز شوند از در و بام
 عاقل آن به که همه عمر نیارد بزبان
 که درین قوم نه عقلست و نه فنگست و نه نام
 پیش جهال ز داش مسرائید سخن
 که حرام است و حرام است و حرام است و حرام
 نه بر این قوم نماید نفس عیسی کار
 نه نسیم سحری بگذرد از سنگ رخام

داد از دست خواص

داد از دست خواص
 داد از دست خواص
 بخدا بدنام اند
 داد از دست خواص
 ایمن از جبس و جزا
 داد از دست خواص
 اندر افتد بخططر
 داد از دست خواص

از خواص است هر آن بد که روید بر اشخاص
 کیست آن کس که ز بیداد خواص است خلاص
 داد دانها ز عوام است که «کلانعام» اند
 که خرابی همه از دست خواص است خواص
 خیل خاصان بهوای دل خود هرزه درا
 در عوامی سقطی گفت در افتاد بقصاص
 عالمی از بی خبری خیر ندانسته ز شر
 عالمان در بی تحصیل ملاذند و مناص

عوامر-خواص

داد از دست عوام

این دو مستزاد که اوّلی در سال ۱۳۳۲ در خراسان و دومی در سال ۱۳۳۴ در طهران گفته شده نیز از اشعار شیوا و دلنشیں آقای ملک الشعرا بهار است و پیداست که آمدن شاعر بطهران و معاشرت با خواص بی اخلاص پایتخت چه تحریک حقیقی در ایشان نموده است.

داد از دست عوام	از عوام است هر آن بد که رود بر اسلام
داد از دست عوام	کار اسلام ز غوغای عوام است تمام
ای جگر نوبت تست	دل من خون شد، در آرزوی فهم درست
داد از دست عوام	جان بلب آمد و نشید کشم جاف کلام
غمم افرون نکند	غم دل با که بگویم که دلم خوت نکند
داد از دست عوام	سر فرو برد پچاه و غم دل گفت امام ^۱
چند ازیر خام سخن	سخنی پخته نگفتم که نگفتند بن
داد از دست عوام	سوختم سوختم از سردی این مردم خام
پذیرند یکی	ز آنچه پیغمبر گفته است و در او نیست شکی
داد از دست عوام	وحی منزل شمرند آنچه شنیدند از مام
خواب مرگ ابدی	همگی خفته و آسوده ز نیکی و بدی
داد از دست عوام	چه نوان کرد، علی گفت که «الناس نیام» ^۲
آه از این بی ادبی	در نبوت بگرفند و نوح نبی

۱. امام مراد علی بن ایطالب است که گاه‌گاه سر خود را در چاه کرده و از دست مردم ناله میفرمود.

۲. الناس نیام فاذا ما تو انتبهوا.

برقی که بسوزد آن دهان بند
نزدیک تو این عمل خوش آیند
مانده دیو جسته از بند
از نور و کجور تا نهادند
وز بر ق تنورهات بتاید

از آتش دل برون فرستم
هن این کنم و بود که آید
آزاد شوی و بر خروشی
هرای تو افکند زلزل
ز البرز اشعه تا به الوند

این پند سیاه بخت فرزند
بنشین بیکی کبود اورند
بگرای چو اژدهای گرذه
معجوفی ساز بی همانند
وز دود و حمیم و صخره و گند
از آتش آه حلق مظلوم
بارانش ز هول و بیم و ترفند

ای مادر سر سفید بشنو
برکش ذ سر آن سپید معجر
ترکیبی ساز بی مهائل
از نار سعیر و گاز و گوگرد
از آتش آه حلق مظلوم
ابری بفرست بر سر ری

بادافره کفر کافری چند
صرصر شرر عدم پراکند
ولکاف اجل معلق افکند
بگسل ز هم این نژاد و بیوند
از ربشه بنای ظلم برکند
داد دل مردم خردمند

باشکن در دوزخ و برون ویز
ز آنگونه که بر مدینه عاد
چونانکه بشارسان (پمپی)
بفکن ذ بی این اساس تزویر
برکن ذ بن این بنا که بایست
زین بی خردان سفله بستان

این قصیده را بمساقه گذاردند که هر کس باین روای قصیده بهتران
بگوید پنجاه اشرفی باو تقدیم شود و با اینکه بعضی از شفرا استقبال
کردند هیچ بلک از عهده بر نیامدند:

ای گنبد کتی ای دماوند
ز آعن بیان یکی کمر بند
بنه فته با بر چهره دل بند
وین مردم نحس دیو مانند
با اختر سعد کرده پیوند

ای دیو سفید پایی در بند
از سیم بسر یکی کله خود
تا چشم بشر نه بیندت روی
تا وارهی از دم ستوران
با شیر سپهر بسته پیان

۴۴

خوب

سرد و خفه و خدوش و آوند
آن مشت توئی تو ای دماوند
از گردش قرنها پس افکند
بر «ری» بنواز ضربتی چند
ای کوه نیم ز گفته خورسند
از درد ورم نموده یکچند
کافور بر آن ضماد کردند
و آن آتش خود نهفته می‌سند
افسرده مباش خوش همی خند
زین سوخته جان شفو یکی پند
سو زد جات، بجانت سو گند
بر بسته سپهر نیو پر فند
ور بگشايند بندم از بند

چون گشت زمین ز جور گردون
بنواخت ز خشم بر فلك مشت
تو مشت درشت روزگاری
ای مشت زمین بر آسمان شو
نی نی تو نه مشت روزگاری
تو قلب فردۀ زمینی
تا درد و ورم فرو نشیند
شو منفجر ای دل زمانه
خامش مذشین سخن همیکوی
پنهان مکن آتش درون را
گر آتش دل نهفته داری
بر ژرف دهانت سخت بندی
من بند دهانت بر گشایم

هله گر مشرق نما امن بود تا بشمال
 سپه روس چرا مانده بدینت بی ثمری
 گر چه خود بی ثمری نیست که این جیش گزینت
 سفری کرد خواهند بصد ناموری
 سفر ایشان هند است و غناشان هند
 هند خواهند بلی نرم تنان خزری
 ویژه گر پای بیفشاری تا از خط روس
 خط آهن بسوی هند کند رهسپری
 بعدو خط ترف ره را تزدیک کند
 تا تو دیگر فروی راه بدینت پر خطری
 سد بس معتبری ایران بد در ره هند
 وه که برداشته شد سد بدینت معتبری
 باد نفرین بالجاجت که لجاجت برداشت
 پرده از کار و فرو است رخ پر هنری
 بالجاج و بغرض کردن کاری که بدو
 طعنه راند عرب دشته و ترک تتری
 حیف از آن خاطر دانای تو و آن رای رزینت
 که درین مسئله زد بیهده خود را بکری
 نام نیکو به ازین چیست که گویند بدھر
 هند و ایران شده ویران ز سر ادواره گری

دم او ندیم

این قصیده نیز از شاهکارهای ملکالشعراء بهار است در بدینی از محیط
 اجتماعی طهران و بمناسبتی که در روزنامه «نو بهار» درج است شاعر بزرگوار

انگلکیس آن شریع را که ازین بیان برد
 تو ندانستی و داند بدی و حضری
 نه همین زیر بی روس شود ایران پست
 باکه افغانی و بران شود و کاشغی
 ور همی کوئی روس از سر بیان نرود
 رو بتاریخ نکر نا که عجایب نگری
 در بر نفع سیاسی نکند بیان کار
 این نه من کویم کاین هست ذ طبع بشری
 خاصه چون روس ده او شیقته باشد بر هند
 همچو شاهین که بود شیقته بر کلک دری
 ور نه روس از بی یک نامه^۱ چرا در ایران
 راند فراق و نهاد اسر بیدادگری
 در خراسان که همین و هر و هند است چرا
 کرد این مایه قشوت بی سبی راهبری
 فتنه‌ها از چه بیا کرد و چرا آخر کار
 کرد نستوده چنان کار بدان مشتمری^۲
 سپه روس ز تبریز کنوت نا ده سرخس
 بیش از بیست هزارند چو نیکو شمری

۱ مراد ازین نامه اثام حجتی است که دولت روس در سال ۱۹۱۱م. مطابق ۱۳۲۹هجری بدولات ایران فرستاد و تشکیلات مالیه ایران که بدست شوستر امریکائی دایر شده بود ارعه زده شوستر اخراج شد و مجلس ملی بسته و احرار ایران تبعید و مقتول شدند.

۲ مراد انقلابی است که در خراسان بدست مرتجمین یا کرده و عاقبت گنبد و قبر امام رضا را بتوب بست و هفت صد نفر یگناه را در صحن و حرم امام بقتل آورد.

انقلابیوت بر شاه نگشتهند جری
 ورد بدی فکر تو دایر بحیات ایران
 این همه ناله نمی ماند بدین بی اثری
 مثل است اینکه چو بر مرد شود تیره جهان
 آن کند کش نه بکار آید از کارگری
 تو بدین داشت افسوس که چون بی خردان
 کردی آن کار که جز افسوس ازوی نبری
 بر گشادی در صد ساله فرو بسته هند
 بر رخ دوس و ترسیدی از در بدروی
 بچه کرگ در آغوش پروردی و نیست
 این مهاشات جز از بیخودی و بی خبری
 بیخودانه به تمای زبردست حریف
 در نهادی سر تسلیم، ذهنی خیره سری
 اندر آن عهد که با روس به بستی زین پیش
 غنیما بود و ندیدی تو ز کونه نظری
 تو خود از تبّت و ایران و ز افغانستان
 ساختی پیش وه خصم بنائی سه دری
 از در موصل بگشودی ره تا زابل
 وز در تبّت تسلیم شدی تا بهری
 زین سپس بهر نگهداری این هر سه طریق
 چند ملیون سپهی باید بحری و بری
 بیش از فائدت هند اگر مگرد صرف
 عاقبت فائدتی نیست بجز خوف جگری

سوی لندن کذرا ای پاک نینیم سحری
 سخنی از من بر گو به سر ادوارد کری
 کای خردمند وزیری که نپورده جهان
 چون تو دستور خردمند و وزیر هنری
 نقشه بطری^۲ بر فکر تو نقشی بر آب
 رأی بزمارک^۳ بر رأی تو رائی سپری
 ز تاون^۴ جیش ناپلیون نگذشتی گر بود
 بر فراز هرها نام تو در جلوه کری
 داشتی پاریس او عهد تو در کف نشدی
 سوی آراس و لرن^۵ لشکر آلمان سفری
 انگلیس او ز تو میخواست در آمریک مدد
 بسته میشد به واشنگتن^۶ ره پرخاشخوری
 با کاناده چیف اگر فر^۷ تو بودی همراه
 به بویر^۸ بسته شدی سخت ره حمله کری
 وو به منچوری پلتیک تو بد رهبر روس
 نشد از ژاپون جیش کرویانکین^۹ کمری
 بود اگر فکر تو با عائله منچو^۹ یار

۱ Edward Grey وزیر امور خارجه سابق انگلستان.

۲ Peter, the Great (۱۶۷۲-۱۷۲۵م) پادشاه سابق روسیه.

۳ Prince Otto E. L. Bismarck (۱۸۱۵-۱۸۹۸م) وزیر امور خارجه سابق آلمان.

۴ Toulon بندر مهم فرانسه وایستگاه کشتیهای جنگی.

۵ Alsace-Lorraine یکی از ایالات فرانسه.

۶ George Washington (۱۷۳۲-۱۷۹۹م) نخستین رئیس جمهور امریکا.

۷ Boers باشندگان هلاند که در مستعمره افریقای جنوبی سکونت پذیر اند.

۸ General Kuropatkin (۱۸۴۵-۱۹۲۳م) فرمانده قشون تزاری.

۹ خانواده مانجو یا منجو آخرین سلسله پادشاهی چین بودند که در انقلاب جمهوری از

نظم من آوازه بکشور فکند
نثر من آئین کهن بر فکند
درس نو این است که من داده ام
درس نو اینست بوطن داده ام

راه اغراق را نه پیموده است چه در فن نظم و نثر شیوا نهایت هنر را
دارد و مبدع و مبتکر و پیشو ادبیات جدید ایران است.

دیوان اشعارش جمع آوری شده و دارای بیست هزار شعر از
قصیده و غزل و قطعه و رباعی و همنویات است اما هنوز چاپ نشده
است لیکن غالبی از اشعار او در جراید و مجلات فارسی منتشر شده
است ما قیز جزوی از اشعار او انتخاب و در اینجا ثبت مینهایم :

پیام به سر ادوارد گری

بعد از ناپلیون کبیر (Napoleon Bonaparte) ۱۸۰۸-۱۸۷۳ و جنگ ۱۸۷۰ میان آلمان و فرانسه که موازنہ سیاسی اروپا بهم خورد و بعد از عهد نامه اتحاد میان آلمان و اتریش در سال ۱۸۷۹ م که در سال ۱۸۸۲ م ایطالیا هم با آن اتحاد ملحق شد در مقابل در سال ۱۷۹۴ م عهدنامه اتحاد ماین روسیه و فرانسه با مضا رسید و در سال ۱۹۰۷ م انگلیس درین اتحاد داخل شد و با روسیه راجع بایران و افغانستان معاہداتی کرد که بموجب آن ایران بدو منطقه تقسیم و روس را بهندوستان نزدیک میکرد این قصیده از شاهکارهای مالک الشعراء بهار در انتقاد از معاهده هزبور و سیاست سر ادوارد گری وزیر امور خارجه انگلستانست توضیحیاً اینکه این اشعار در کتاب پرسور ادوارد براون مغلوطاً چاپ شده است و ما نسخه صحیح آنرا بدست آورده مینویسیم .

پیچیده، شاعر مذکور در راه مشروطه و آزادی ملت زحمت‌ها کشیده و رنجها برده است یکدفعه یکسال و دفعه دیگر شش ماه نیز تبعید شده دو دفعه اخبار «نو بهار» در مشهد دایر و هر دو دفعه به بهانه از طرف ارتعاجین توقيف شده است و خسارتهای مالی بسیار برا او وارد آمده و در بعضی مورد خطر جانی هم داشته است.

در سال ۱۳۳۴-۱۳۳۵ که مهاجرت تاریخی ملیون ایران از طهران بقم و کرمانشاهان و بنداد و استانبول شروع شد بهار نیز شامل بوده، مجدداً روزنامه «نو بهار» در طهران منتشر ساخت و چهار دوره نیز وکیل مجلس شورای ملی بوده و پس از چهار دوره وکالت دست از امور سیاسی کشیده و متزوی شد و با مور عمارتی پرداخته در نشر آثار ادبی خود و تدوین آثار ملی و تهیه کتب مفیده مشغول است.

دوره یکساله مجله ادبی «دانشکده» و یکساله «نو بهار» هفتگی دو کتاب پر منفعت ادبی و تاریخی است که از زیر دست بهار بیرون آمده و یک رمان کوچک بنام (نیرنگ سیاه یا کمیزان سفید) نوشته و در یاورقی «ایران» یومیه که سه سال در تحت مدیریت بهار منتشر میشد طبع شده، چند تألیف ادبی دیگر هم دارد که هنوز بچاپ نرسیده و اخیراً کتاب تاریخ سیستان که از آثار قدیم ادبی و تاریخی فارسی است نسخه منحصر بفرد آن بتوسط بهار نصیح و تنقیح شده و اکنون در تحت طبع میباشد.

بهار بدون اختلاف امروز از بزرگترین شعراء و نویسندهای محسوب و اگر نسبت بخود اظهار عقیده کرده و فرموده
یافت ز نو شاعر و شعر آبروی
شعر دری گشت ز هن نامجوی

ملک الشعرا بهار

میرزا محمد نقی ملقب بمالک الشعرا متخلص به «بهار» پسر میرزا محمد کاظم ملک الشعرا متخلص به «صبوری» است، اصلاً اجدادش از کاشان بخراسان در اوایل دولت قاجاریه مهاجرت کردند بهار در سال ۱۳۰۴ هجری قمری در مشهد متولد شده و در آن بلده بتحصیل علوم ادبیه از فارسی و عربی اشتغال داشته و فنون نظم و شعر را در نزد صبوری پدرش که از اجلة شعرا و معارف خراسان بود کسب کرده و پس از مرگ پدرش که در سال ۱۳۲۲ بوقوع پیوست از تلامیذ دری مرحوم ادبب نیشاپوری بوده و نیز در خدمت اساتید دیگر از قبیل میرزا عبدالرحمن بدري که از حکما و ریاضیون معروف مشهد بود تحصیلات خوبش را دنبال کرده و نیز بعد از پدرش مورده تربیت مرحوم حاج آصف الدوله غلامرضا خان شاهسون که از امرای بزرگ ایران و در خراسان بایالت منصوب بود قرار گرفته و از طرف مظفر الدین شاه بلقب ملک الشعرا ائی و اجرای مستمری و مقرری سالیانه دولتی که رسم آن دوره بود کامیاب گردید.

در سال ۱۳۲۴ که آغاز مشروطیت ایران بود بهار بتسویق منسوبان خود که از تجارت معتبر مشهد بودند داخل در زمرة انقلابیون و مشروطه خواهان شده و تا ۱۳۲۷ که سال فتوح ماییون ایران بود در انقلابات سیاسی خراسان داخل و از ردیف اول احرار فرار داشت و در همین اوان بنویشتن مقالات و اشعار سیاسی و انقلابی پرداخته و در دو زمانه جبلالمتین و جرايد باکو و طهران و خراسان آثار ادبی مشهور او گاه با امضا و گاه بی امضا منتشر گشته سبب شهرت فراوان او گردید.

در سال ۱۳۲۹ روز نامه «نو بهار» در مشهد در تحت مدیریت وی دایر گردید، شهرت نظم و نثر شاعر از خراسانم تجاوز کرده ب تمام ایران

اصل -	او نم هرہ زیر جلی	نشان دهه انه او نه
ترجمه -	او هم من را مخفیانه	نشان میدهد اینرا و آنرا
	داد فریاد از عیال	ای عیال

تلخ و بی مزه عیال

برق هیزنده غبگ او	صورت دو رخسار مثیل خون است	ترجمه -
اسنکناس دونه دونه	جخو جیب بیرون اوره	اصل -
دانه دانه دانه	از جیب خود بیرون آوره	ترجمه -
نشان دهه خوشحاله جانه	وا پرسم کی تو را فاده	اصل -
میدهد خاله جانرا	میپرسم که تو را داده است	ترجمه -
-	مره ارده توی خیال	اصل -
ای بالل	خودم اینطرف در خیال	ترجمه -
	شور با مزه بالل	

اصل -	که بگم کویا بشم	مگر لاجان بهتره؟
ترجمه -	به که پگویم کجا بروم	لاهیجان بهتر است
اصل -	قم بشم کاشان بشم	مگر طهران بهتره؟
ترجمه -	قم بروم کاشان بروم	باشان بهتر است
اصل -	با بشم مره شیراز	اویا جشمran بهتره؟
ترجمه -	با بروم خودم شیراز	آنچا از شمیران بهتر است
اصل -	اصفهان یا همدان	مگر زنجان بهتره؟
اصل -	ای گرفتار عمال	ای عمال

تلخ و بی مزه عیال

اصل -	زن وقتی چادر او نه	زن
ترجمہ -	میگذارد	چه میدام کی زن کیست
اصل -	نقابیہ منکه نشناسم	می خاخور یا نی زن
ترجمہ -	نقاب دارد	خواهر من یا زن تو است
اصل -	دینم ان دیگر تی امزا	اما نام من زن می
ترجمہ -	می دینم این دیگر تی همزاء	اما نمیدانم زن من است

نمکین و با مزه ذرت	ای ذرت ای ذرت	ترجمه -
هی زنم داد هی چاهه	هن جصبح نا مغرب	اصل -
هی داد میز نم و هی کوشش	هن از صبح نا شام	ترجمه -
مثل هرغ شم بالانه	عصر نا خلاص بم	اصل -
ما نند مرغ میروم بخانه	نا عصر که خلاص میشوم	ترجمه -
بج تنا ایتا دانه	نه حصیری نه لحاف	اصل -
برنج نیست یکتا دانه		ترجمه -
ای بالال	هی کنم فکر و خیال	اصل -
	شور با مزه بالال	
با دو سه نه مرغ آنها	بج هینم ذو غال هینم	اصل -
دانه نخم مرغ	برنج میخرم ذو غال میخرم	ترجمه -
با ادای شکرانه	فو زنم آتش کیرم	اصل -
	پف میز نم آتش روشن میکنم	ترجمه -
همیه کار خانه	وقتی حاضر بگویم	اصل -
همه	وقتیکه حاضر کردم	ترجمه -
زفت ایه خوره سلانه	ساعت چهار کی به	اصل -
زن می آید برای خودش	که شد	ترجمه -
ای بالال	من مره شم بخیال	اصل -
	من خود میروم بخیال	ترجمه -
	شور با مزه بالال	
سر پشت ایتا شانه	انی سر اطلس چادر	اصل -
پشت سرش یکتا شانه	سر او چادر اطلس	ترجمه -
برق زنه انی ارزانه	دیم کولان مثل خونه	اصل -

گوئیا آن ذن بیچاره خریداری اوست
بس کن ای شیخ که این کارت تو زشت و نه نکوست

شیخنا را که دگر با ضرب کاری نیست
در خم مخرج ضادش دگر آزاری نیست
بر سر و شانه اش از علم دگر باری نیست
بر یک و پوزش از پشم دگر تاری نیست
شده آزاد ز افسار خرافات و ز بند
چشم بد دور! بریزید بمیجمیر اسپند

شیخنا نوبت تحصیل زنان است امروز
بانوی فاضله یک رکن جهان است امروز
صحبت از شرکت در پارلمان است امروز
چادر و بیچه دگر نقص زنان است امروز

شیخنا عفت با داشتن چادر نیست
یا اگر هست پس آن قحبه با چادر کیست

ای بلال

بطور نونه چند بند از اشعار گیلکی که برای نایشی^۱ ساخته با ترجمه
آن انتخاب و درج میشود

اصل - ای بلال ای بلال شور با مزه بلال

۱ در این نایش یک صفحه تخته که عبارت از چهار زرع مریع بود روی آن تصویر یک بلال فروش و لوازم کارش را گوینده این اشعار (محمد کسائی) نقاشی کرده فقط محل که بایست سر بلال فروش نقاشی شود سوراخ باندازه یک سر طبیعی نموده از پشت تخته یک آرتیست سر خود را بیرون آورده و این کلمات را با آهنگ مخصوص میسورد بهمان آهنگ هم از پشت تخته ویالون مینواخند.

ابضاً راجع بمحجوب گفته که چند بندی از آن انتخاب میشود

شیخنا دیدی آخر بسرت رفت کله
 شیخنا دیدی عمر تو چطور گشت تبه
 شیخنا دیدی هر چاهکن افتاد به چه
 با فکل دیدمت آخر چه عجب به به به
 گرچه با این پز و این شکل دگر نقصت نیست
 لیک در کوچه و بازار دگر رقصت نیست
 شیخنا گرچه فرنگی شدفت آسان شد
 رشته تحتالحنك با فکلت یکسان شد
 شیخنا دوش عرب بود کنون انسان شد
 لیک کج رفت ز میخانه و می پرسان شد
 بخيالش که ایده آل فرنگی جام است
 شیخ ما نازه فرنگی است ازینرو خام است

شیخنا صورت خود ساخته ای نیک کنون
 در پی سیرت خود باش همیکوش که چون
 ظاهر و باطن اگر مختلف آید بیرون
 پیش من هیچ نیزد نه این تو نه آن
 نه عصای کج و کول و نه سبیل کم تو
 خسر الدینا والآخره شد همدم تو
 شیخنا گرچه لباس متجدد دارد
 لیک افکار پریش و متعدد دارد
 در تواضع حرکات متعمید دارد
 باز در خانه عیال متعدد دارد

آخرین مایهٔ امید تو باشد هنرت
تا نگیره ز تو دستور همایون پسرت
مرگ اولاد من و جان تو جان پدرت
کر قرین تو خیانت کروید شد چو همه
باده در شرع خرد چون نکح حرام است منوش
آنچه کفته همه از مهر و وفا بود بدان

ایضاً راجع به تساوی حقوق زن و مرد گفته

با مرد حق سخون ندارد
او جرئت چه و چون ندارد
حقی بجز اندرون ندارد
اصلًا حق این و آن ندارد
دیگر چه تساوی حقوق است آقای مقاله ساز س کن
اندر بر عنکبوت خونخوار کمتر تعریف از مگس کن
در مملکتی که زن بقانون
کر مردش بیست زن بگیرد
نا یا نهد از دحم به بیرون
در موقع عقد بستن او
در مملکتی که زن اسیر است
در مملکتی که زن چو اشیاء
در کوه کی از سرای مأولوف
در مملکتی که میفروشند
و ان حاجی ریش چرمه مکشوف
راوح به نساوی حقوقش عیب است دگر دهن کشادت
موضوع صداق و مهر موهم آوردن و درمیان نهادن

زن چیست؟ کجا است؟ کو؟ چرا نیست؟
در کوچه و شهر خود نیا نیست
گر هست چرا با شهر ما نیست
می بینم لیک جز دو با نیست
که گه در کوچه یاک سیاهی
او هم اگر آدم است گویا
پس بحث صداق حق ما نیست
او پی بحقوق خود نبرده است، کر زنده بود بحکم مرد، است
اولی است بر او فناز میت تا پی بحقوق خود نبرده است

برای نموده قسمتی از اشعار او که راجع بکشف حجاب فرموده‌اند درج می‌شود.

در خصوص حجاب سرو دلا^۱

ز چه میترسی آگراو قتد از کن نظرت
نکند وند مقدس نمکی در شکرت
نیست در شرع؛ این پیجه نه رو بندسرت
بهرین تبغ جدال است و قوى ترسپرت
کاین همه هیچ نیرزد چو نباشد هنرت
نیست زلف تو بجز رشته افسار سرت
کاه نعریف زیشم تو و گه از کمرت
یاد کن زندگی مادر و عشق پدرت
بعد «طلقت» آگر خوب بیاید نظرت
پرس از مادر خود تا که چه آمد بسرت
کسب صنعت کن چون دور شدی از پدرت
بگذرد از سر همتای بدت یا دگرت
نکند چادر عفت تلف و در پدرت
نکند چاره نه ثغیر نه دعای سحرت
دیده ام من چو خطاهاش کنم با خبرت
علم و صنعت ندهد راه بهر رهگذرت
جادو و پیچه دگر جای نداره بسرت
کندن ریشه کجا پیچه و غمض بصرت
عاقبت فکر زناشوئی افتاد بسرت

دخtra پرده بیفگن زرخ چون قمرت
نو کم از مرد نه ای فخر جهانی هشدار
این حجابی که تو از مادر خود برده ارث
سوره نور بخوان آیه سی از بر کن
خوبی تو نه همان خال و خط و زاف و قداست
لب تو غنچه گل نیست آگر علمت نیست
آلت لعبت زندان غزلخوان نشوی
کول عشاق حیل باز و حلل ساز مخور
که پس از زاد ولد نوبت «شلقت» رسید
زن کرفت و سرو کردن بحنا رنگ نمود
خیز و مردانه بیدان عمل پای بنه
نوبت خوشگالی و نوبت شادابی تو
خوارو بیچاره و عربان و پریشان نشوی
بدر خانه قاضی نشوی سر گردان
چشم بد بیشتر آنجاست زمن یند بگیر
عصمت را نکند حفظ بجز علم و کمال
بتو میگویم در مدرسه طب عمل
از تو میپرسم گردکتر زندان بشوی
چونکه فارغ شدی از کسب کمال و صنعت

۱ این اشعار بر ضد عقیده دکتر افشار مدیر مجله آینده گفته است.
(رجوع مشود بصفحه ۸۱ همین کتاب).

محمد کسائی

میرزا محمد کسائی برادر مرحوم میرزا حسین کسائی^۱ در سنه ۱۲۹۴ هجری قمری در ایالت گیلان متولد شده از سن هفت تا هیزده سالگی به تحصیل زبان فارسی و عربی اشتغال داشته پس از تکمیل مقدمات در دارالفنون و تحصیل زبان فرانسه و نقاشی از راه ما زندران بروسیه رفته و به تحصیل نقاشی و مجسمه سازی پرداخت و پس از اخذ تصدیق‌نامه از مدرسه دولتی نهلیس پیترزبورگ «لنین گراد حاليه» رفته برای تکمیل نقاشی زحمت کشید و پس از تحصیل دیپلم نقاشی با براف مراجعت نمود.

چون در آنوقت در ایران صنایع مستظرفه چندان مورد توجه نبود مجبوراً در اداره راه شوسته که در دست روسهای قدیم بود بخدمت مشغول گردید و چندی بعد هم در سفارت روس بشغل مترجمی روزگاری گذراند و بالاخره بفلاحت یعنی «مقدس ترین کسب‌ها» پرداخت و فعلاً هم بهان کسب مشغول است.

محمد کسائی اشعار فارسی می‌گوید ولی چون زبان محلی او گیلکی^۲ است باین زبان برای آگاهی مردم مخصوصاً راجع بکشف حجاب زنان ایران اشعار دلکش بسیار انتشار داده است^۳ چه کسائی در رفع حجاب و تساوی مردان و زنان عقیده‌ای تندتر از ایرانیان متجدّد دارد.

۱ میرزا حسین کسائی (۱۲۸۸—۱۳۳۹) یکی از عاشقان سعادت و آزادی ایران بوده بعد از استقرار مشروطیت به گارش روزنامه «وقت» پرداخته و در موقعیه مرحوم میرزا کوچک خان جنگلی طلاع کرد از اروبا با ایران آمده و در این انقلاب شرکت جسته و مدیریت روزنامه جنگل را بعده گرفت و نه شاهراه آنرا انتشار داد (شهراء نهم آن نزد نکارنده موجود است) و از شرائیکه ازبان گلکی شعر گفته و اشتهری دارند یکی حسین کسائی است.

۲ زبان محلی ایالت گیلان است.

کشور سیروس گشته ملعوبه چند
 ریخت بخاک آبروی خانه کسری
 رفت بیاد افتخار بنگه سasan
 گر تو نه بینی درست نا لب عمان
 زو اثری نیست غیر کلبه ویران
 گر تو به بینی سیاه خانه دهقان
 دست نداریم باز ما ز سر آن
 چشم بپوشیم از خدا و ز وجودان
 نا نگری جمله چیره دست به بهتان
 کز پس هم می نهند پای بعیدان
 غیر نفاق و خلاف هان بنما هان
 گر تو به بینی در آشکار و به پنهان
 هستی ما بر کند ز بینخ و ز بنیان
 دست و دگر دسته را بکوبد دندان
 در همه ملک بی معارض قومان
 از شتم و قدح عمر و زید پریشان
 داهی و خسرو پرست خیزد از ایران
 بهر رهائی ملک بزرده دامان
 کش نتوان دست یابد آجده سوهان
 کان نشود وقت کار هیچ هراسان
 تا برهاند مر این سفینه ز طوفان
 دردی در روزگار ناشده درمان
 فاسد و جاهان بفرد و معرض و نادان

رفعت بخاک آبروی خانه کسری
 یک ده آباد در کنار خزرو نیست
 رفت بتاراج مرز و بوم کشاورز
 بالله اگر دل نهی بکاخ زراندود
 ملک خراب این چنین ز ما و شکفتا
 از پی امید یک دو روز وزارت
 تا که به بینی همه دلیر به تهمت
 آخر ازین حزب و دسته های سیاسی
 بهره چه بردیم ما و ملک چه دیده است
 ملتی اکنون به تیره بختی ما نیست
 بیشتر از آن که این اسان بخوری
 باید ازین دسته ها یکی بگشاید
 گیرد از آن پس بدست دولت و راند
 عهده کند کارهای ملک و نگردد
 یانه باید که راد مردی آگاه
 از پی اصلاح کار آخته شمشیر
 با قلبی سخت تر از آهن و فولاد
 در همه حالی چو کوه ثابت و محکم
 ورکه بجا نیست این چنین هنری مرد
 باش کمال صبور زانکه نباشد

در عرق مردمان تو نتوان نمود باب
 افسرده‌اند و فاسد از شیخ تا بشاب
 چون نشنه است طالب اصلاح در سراب
 در خواب غفلتیم و نگیریم ازان حساب
 خود را چنو عوض نهاییم با شتاب
 مرگی کز آن کریز نباشد بهیچ باب
 من گفتم آنچه بود و نمودم ره صواب
 کز جانب دگر زده سر باشد آفتاب
 کرد و ز من شنید گهی ناله گه عتاب
 مویم سپید کرد و ندادم یکی جواب
 راحت اگر بریم بگیتی و گر عذاب
 بیرون ها نیاید از بیضه غراب
 وین طرفه ترکه هیچ نداریم اضطراب
 مردان کار کان بنمایند با دواب
 خواهی و پاگذار دلیرانه در رکاب
 زان کش بیغز رای و خرد نیست رو بتاب
 اصلاح مملک خواه شوی تا که کامیاب
 وز چهره حقایق چونین مکش نقاب
 کوران نشته‌اند به بزم اندر و چه سود
 آید اگر که شاهد مقصود بی حجاب

منظوم

چند باید نشست و بود نگهبان
 دید بیراف و خرابی ایران
 بیشتر از این نگاه کردن نتوان

ز این نعمه باهر کر نسایند
از مهر و سوی وفا گرایند
پیرانه به پند لب کشایند
مشنو که غمی بغم فرایند
حلقوم ترا به نیغ فولاد
از سر بنهند رسم بیداد
چون مرد کهن بطفل نوزاد
از این سخنان سست بنیاد
پوشند بخار پریافت را

نو پی نبری بکنه کیتی
طفلی که کند هنوز تانی
در سیر بشر بملک دینی
با غائله حیات آری
ز اسرار وجود هر چه خوانی
داند چه رموز آسمانی
این کش مکش است جاودانی
رمزی است نهان که تو ندانی
ذین فکر عیث مکاه جان را

غزل

کز پس گرد بناچار سواری برسد
بکمین در پس هر سنگ بباید بودن
نالد از گل کرش آسیب ذ خاری برسد
دعوی عشق کند بلبل و من در عجیم
گر همه سردهم از دست نخواهم دادن
عمر ما دستخوش دی شد و ایام خزان
چرخ در کار خود از ما تو سرگشته تراست
پیر کشتم کمال بخدا زین هستی

چگامه و طفی

ای کشور عجم نه چنان گشته خراب
کویند اهل فکر که اصلاح حال تو
کابادی تو کس بتوان بیندی بخواب
شاید و لیک نیست طریقی جز انقلاب

چون شاهد دل کشش ببازار
ذر جلوه بیاوری همی چون
ای کاش که پرده میشد از کار
تا چند زن تو نعل وارون
بوشی به چه رنگ آسمانرا

ای هیئت اجتماعی آونخ
کز تو است چه داغ بر جگرها
آغشته بخوشن دیدهها رخ
سازی پسر از پی پدرها
در تو نگرد با بصرها
بر گفت هفت چو نیست پاسخ
در لب شکنیم این که هرها
بس خوب به بندیم زبانرا

هر چند ز کبر بر کشی سر
و اسرار جهان همه بجهوئی
دشمن بتو من شوم فزووتر
نا راه بدین طریق یوئی
نه من که هزارها هنرور
خصمند ترا ازین دو روئی
این خشم و سیزها بدفتر
آوند و نمی نتوان که شوئی
دانگیست که نیست مرهم آزرا

کر نیک بخویش بنگری هان
بینی ز تملک درخشان
دشمنی هنمشی گزین که چندان
با این رخ خوب و لعل خندان
با فکر عمیق و رای روشن
داری تو چه لکهها بدامن
غم نیستش از پرهنگی تن
بس خون که گرفته بگردت
ز آشوب بهل دمی زمانرا

ای مرغ اگر چهای خوش آواز
جز طبع کمال سخت ساز
با تو نبود کسی هم آواز
بگذار ز سر هوای پرواز
ز این نعمه ترا برند حنجر
کاف نفع تمیز ندهد از ضر
بیهوده مکن بروت سر از پر
کاین راه مخفوف هست و دیگر
ترسم که نه بینی آشیات را

اـنـهـائـی بـایـد آـخـر بـایـد اـین غـم چـند و کـی تـا
عـشـق و مـهـر ما زـیـکـسـو قـهـر و کـین او زـیـکـسـو
ما کـیـالـی بـنـدـه بـیـکـانـکـاف خـواـهـیـم بـودـن
تا کـه نـبـود عـلـم بـیـکـسـو قـوـت باـزو زـیـکـسـو

خـواـنـد بـهـار مـهـر گـانـزـاـ

ای عـصـر جـدـید اـیـکـه خـود رـا زـ اـعـصـار خـجـسـتـه مـیـشـارـی
اـنـصـاف بـدـه کـه گـوـیـمـت تـا اـز عـدـل جـوـی خـبـر نـدـارـی
در ما بـقـدـیـم و عـهـد وـسـطـی هـرـگـز نـبـد اـین سـیـاهـکـارـی
آـوـخـ کـه بـعـنـف يـا بـعـدـا کـرـعـمـر بـدـین نـمـط گـذـارـی
وـحـشـت کـه کـنـی جـهـانـزـا

بـگـذاـشـتـه بـصـد خـط و چـال بر خـود زـ تـمـدـن اـرـ چـه نـامـی
در آـن تو نـهـادـه بـهـر حـال دـانـاـ هـمـه دـانـد اـینـکـه دـامـی
بـرـکـفـ بـوـدـش زـ زـهـر قـتـال چـون سـاقـی خـوـب رو کـه جـامـی
گـفـتـار نـکـو و زـشت اـفـعـال اللـهـ کـه بـجـادـوـئـی تـهـامـی
زـین رـاهـ کـشـی تو کـی عـنـازـا

اـین فـتـنـه و شـور در بـشـر بـود کـوـ چـه بـقـرـون پـیـش دـانـم
کـه پـرـتو مـهـر روـی بـنـمـود آخر نـه زـ سـادـکـی در آـنـهم
وـبـن طـرفـه کـه عـالـمـی اـسـت خـوـشـنـوـد آـن مـهـر گـرفـتـه تـرـکـ عـالـم
کـایـن عـهـد گـرفـتـه اـنـد مـسـعـود وـه دـل بشـگـافـدـم اـزـین غـم
خـواـنـد بـهـار مـهـر گـانـزـاـ

کـشـ تـغـذـیـه نـیـسـتـش بـجز خـون یـکـ وـادـی هـولـنـاـک غـدـار
آـرـاستـه بـرـنـگ و اـفـسـوـت با نـام حـقـوق و عـدـل رـخـسار

در کار خویش اکرچه نه بینی
 بر جانت اینقدو ز چه ترسی
 بر خیز و پا گذار بمیدان
 میکوش آنقدر که نگویند
 آخر چه رفته است که ما را
 مائیم مردگان که دگران
 ورنه دماغ و معز زمانه
 سیروس و داریوش ز گیتی
 تو یادگار آن یدرانی
 بر خیز و در جهان هنری کن
 باشد که از من و تو شود یاد

بر گیتیات مگر که نظر نیست؟
 از هرگ عاقبت که گذر نیست
 مردن از این حیات بتر نیست
 در این گروه رای و فکر نیست
 سودای سوه و فکر ضرر نیست
 بیم زوال و شوق خطر نیست
 امروز ازین خیال بدر نیست
 رفند و اردشیر آگر نیست
 در عرفت از چه خون بدر نیست
 ز آن پیش که میجال هنر نیست
 روزی که از من و تو اثر نیست

غزل

چشم او از ما برد یکسو دل و ابرو ز یکسو
 ده گرفته تیغ از یکسو بنا جادو ز یکسو
 تا چه زین پیکار خیزد مشکل آمد کار بر ما
 قنه گردون ز سوئی آن بت بد خو ز یکسو
 سوت ما را گرچه مستی زندگانی داد از نو
 دوری دیدار یکسو نکهت آن کو ز یکسو
 مرغ دل آزاد چون پرد که باشد در کمینش
 ناولک مژگان ز سوئی حلقة گیسو ز یکسو
 صبر ما ناراج کرد و دین و دل را نیز یغما
 جلوه آزو ز یکسو بیچش آن مو ز یکسو

خواهی ز مردکار کهر بدمعت نشان
آن است مردکار که کاه عمل چو کوه
احکام قاهرانه براند بملک ایل
بکشایدی دهن بخلافنی کس او بکید
نگذاردی بکار کس الا که مردکار
کبرد ز دست بی هنران کارهای ملک
نا بی هنر بداند کش نیستی بها
بدهد سزای رهزن و کذاب نا بملک
از چنگ روشه دامن کشور کند وها
حکام با درایت و عادل کند کمیل
کشور سوی علوم و صنایع برد کشان
با عقل دور بین و تفکر صلاح ملک
داند که غیر نام نهاند از او بجای
موقع شناس و عادل و قانون کذار و راد
روشن کند سیاست خود عمچو آفتاب

کر مردکار را توانی شناختن
نهراشد از دیسه و نتدیشد از فتن
با قلب عمچو آئینه و طینت حسن
با مشت آهنه بش فرو کوبدی دهن
نگذاردی بکار که مرد فن
جای فرشتکان نگذاره با هر من
کبرد بی هنر اگر ش باشد نهن
چندین فزون نگردد کذاب و راهزن
چونانکه گفته است خداوند ذوالمن
در ملک نا بملک نیاید چنین شکن
و بین سوک خانه را بدر آرد ازین حزن
 بشناسد و پدید کند مار از رسن
زان پس که کشت جاشن با مرگ مقترن
بردوست نیک بین و بید خواه تیره ظن
با نفع پیش عالم و با حرف پیش من^۱

حیات در چنگ با دشمن است

این قصیده را نیز در سیاست و تشویق بچنگ با کمال حرارت
سروده است با این عنوان

ملک کیان بخواب آکر نیست	پس چون بجنگ راهسپر نیست
هان زندگیست در کنف تیغ	ور نیست در طریق دگر نیست

دیوان اشعار کمالی در اسلامبول بطبع رسیده آما حاوی تمام اشعار او نیست و همچنین قسمتی از اشعار و مقالات در جراید و مجلات مختلفه انتشار یافته از تأثیرات او کتابی است بنام «مظالم ترکان خاتون» و دیگر منتخبات اشعار «صائب» که هر دو بطبع رسیده است. منتخبات اشعارش از اینقرار است:

سیاست

این قصیده را راجح باصلاح امور مملکت و طرز اجرای آن
گفته است

تا کی ز ملک پرسی و اصلاح آن ز من
تا داهیئی بدست نگیرد زمام کار
تدبیر رزم صعب ذ رای قوی طلب
این بار هم نه بیند تعییر این سرای
روزیکه رخت بست ستبداد ازین دیار
گفتیم ملک ما شود آباد ازین سپس
سال ازدوازده بگذشته است و ملک را
بنگر که چون شگفت بداده است امتحان
دانی که ما چنین زچه واپس بر فته ایم
ز آزو که ما نه خود بجهانیم مرد کار
صد بار ازین طریق فزون گفته ام سخن
باور مکن که ملک رها کردد از محن
زیرا که ناتوان نبود هیچ صف شکن
مععارض از نباشد دانا و همتحن
و افتاد کارمان همه در دست خویشن
رشک اروپ گردد از سعی ما وطن
افزون تراست علت و رنجور تر بدن
در علم و در لیاقت ایرانی کهن
در پیش چشم مردم دنیا ز مرد وزن
نه هر د کار باز گزینیم ز انجمان

بقیه حاشیه صفحه قبل

دست چپ تو چرخ هاما بدان شکست
دست تو را بکین کشی راستان شکست
حوزا دوتا شد و کر کهکشان شکست
خنجر بدل خلید و بچشم استخوان شکست.

جز راستی نداشت چو در ساحت تو راه
نی نی که چرخ دشون خونین راستی است
چون شاعران نگویم پشت فلك خمید
لیکن نو نیک دانی کلاهاب را ز غم

کمالی اصفهانی

چهره عالی کمالی اصفهانی در شوّان ۱۲۸۸ هجری فاری در ابرقو که پسکی از شهرهای بزرگ ایران بوده ولی فعلاً قصبه‌ای بیش نیست متولد شده پدرش بدون اینکه او را به تحصیل دکاماده بدواً به سکری و بعد از چندی بازدگیری که اشت در ۱۵ سالگی از اصفهان به تهران رفته در ۲۲ سالگی به اصفهان مراجعت و بعد از هشت سال با عیال و اولاد به تهران مهاودت کرد و از آن تاریخ تا اندون در تهران مقیم است.

در ۲۳ سالگی شوق و ذوق خواندن و نوشتن در وی پیدبدار شد و بدون استاد بیش خود شروع به تحصیل کرد و با اینکه مدنی خواندن و نوشتن را فرا گرفت و اکتفتن شعر نیز میپرداخت در آغاز مشروطه طبیت ایران در تهران جزو آزادشنواعان بود و وقتی هم روزنامه «بیکار» را که نشر اکثار اجتماعیون بود به دریافت خود تأسیس کرد و اکنونهم بدون اینکه خود را منسوب به حزب با دسته‌ای نماید عقیده بی‌آباش خود را نسبت بومی و مملکت حفظ کرده است.

اشعار کمالی با اینکه دارای سبک اشعار شعرای فارس و عراق است معهداً از حیث اعماقت و دقت فکر با بهترین اشعار سبک هندی برابری دارد و اسانید سخن از قبیل ابرج میرزا^۱ و مرحوم ادب‌الممالک فراهانی^۲ و میرزا علی اکبر خان دهدخدا^۳ او را ستوده‌اند.

^۱ رجوع شود به صفحه ۱۸ مین کتاب در شرح حال ابرج میرزا و اشعار عارفانه.
^۲ از اعلام که ادب‌الممالک (۱۲۷۷-۱۳۲۵ هجری) پاکالی گفته اینست:

او اکمال کمالی خدابگان سخن به یکر ذات جای کرده جان سخن اکرنه کلکت تو ملرخ سخن در اذکاری بر او نتادی ازین مملکت نشان سخن

نویی که طبع تو هواره از مغان آرد طبق طبق کل و دری ز بوستان سخن

^۳ کمالی وقتی از اسب بر زمین افتاده دستش بشکست میرزا علی اکبر خان دهدخدا این اشاره برایش نوشته است:

باقیه در صفحه بعد

-۱۰-

ما مرده شها زنده چنین ملک نماید
 آن شوک و آن عزت و رفعت همه شد هیچ
 این خواب که مرگ است ازین بیش نشاید
 توسم شودت ناله مادر هله با بیچ
 یکباره بوش آئی و بینی که اسیری
 از هند تو عبرت کن اگر مرد دلیری

-۱۱-

خنیاگر^۱ و اولی^۲ و چانی^۳ گل ولاه
 بر گرد چمن سوخته از آتش بیداد
 پیرامن استخر سیه پوش ز هاله
 خوانند ز فرهنگ همین چامه^۴ و سر داد^۵
 بارند بر آتشکده ها اشک چو ژاله
 رینند بخاک آبروی می ز بیاله

۱ مطرب ۲ شاعد ۳ ساقی ۴ قصیده ۵ شعر

- ۴ -

حمراء - شده بر لاله و عنّاب تو ایماء
 خضراء - ز چمن زار تو بیک رمز و کنایه
 بیضاء - ز تو بر قبّه خضرا متللائے
 صفراء - بدل و چهره خصم تو پدیدار
 جاوید زی و شاد زی ای آیت پندار
 پاینده ز تو موطن ها مطلع انوار

- ۵ -

ما احسنک التبرّه ما اجودک الہاء
 در شاف تو چوٹ سورۂ قرآن بود آیه
 بر دوست نعم کوئی و بر خصم دغا لاء
 شاهان جهان جمله ترا پنده بدر بار
 مردان تو فاتح همه در عرصه پیکار
 هم با حگدار خدمت خلخ و تانار

- ۶ -

ای کعبه دل، قبله جان، مظہر اشراق
 ای موطن مردان هنر پیشہ مشهور
 خاکم بدهان سوزدت این سینه ز احراق
 زان آتش اسکندری اندر شب دیبور
 یا روپیان زیور تو برده بتاراج
 بشکسته شد اورنگ و بهم برزده شد تاج

خاک ایران

بسیك ادبیات باختر (مغرب زمین)

- ۱ -

تا بنده چو خورشید و فروزان چو ستاره
در صحنه دهنادر این چرخ مهدب
ای آئینه شرق پدید از تو هماره
فرزند بلند اختر و مردان مهدب
از خلد برین خوبتری ای چمن عشق
کهواره علم و هنری ای وطن عشق

- ۲ -

ای لطف و عطای و بما باقی و دائم
محروسه علم و مدنت ز تو مشهور
منظومه افلاک ز بنیان تو قائم
خود مادر مائی تو و ما هم بتو مغروز
فرمان تو دیوان قضا دفتر تقدیر
حکم تو در آفاق روان با دم شمشیر

- ۳ -

زنهمار ده کوی تو هر کشور و اورنگ
این طاق شبستان فلك از تو مرصع
از دفتر نست آنچه شده زینت ارژنگ
قاموس جهان گشته بنام تو ملمع
ارزانی تو تخت کی و افسر جمشید
از کوی تو تا بد بجهان مشرق خورشید

در زد و خورد عقل و حس و خال هانف غیب باز گفت چن

کار کن در وطن نه جز اغیار
لیس فی الدار غیره دیوار

از چه کردی پریش کشور جم
بایهال است و ما دچارالم
وزرا داده سر بزانوی غم
غذچه پژمرده خشک شاخ قلم
جنگ جاری و میحو صلاح وسلم
از جهانی گرفت باج و خدم
قد او پیش بار حاده خم
کاویانی درفش خویش علم
ناگهان زد بروی صفحه رقم

کار کن در وطن نه جز اغیار
لیس فی الدار غیره دیوار

قلم ای جوهر وجود جهان
قلم ای معجز بیان و بنان
که ز ایران رسیده کار بیجان
دست دارد دراز و تند زبان
جوی خون در تمام ملک روان
وکلا خفته در بهارستان
رس حاکم بخطة گیلان
خانه بر دوش خلق بی سامان

در وطن کار کین نه جز اغیار
لیس فی الدار غیره دیوار

آخر ای آسمان بخت عجم
خاک ایران ز سه اسب عدو
و کلامان دچار بهم و خیال
شده در باغ و گلستان وطن
صفحه مملکت پر از آشوب
مگر این مملکت نبود که دی
پس چرا گشته بی کس و غم خوار
کاوه کو تا نهاید اندر ملک
دست خونینی از ورای حیاج

قام ای مونس شکسته دلان
قلم ای بلبل حدیقه ملک
باش شاهد به پیشگاه وطن
اجنبی رو بکشور سیروس
مرکز مملکت چو دشت مزار
وزرا غرق خواب خرگوشی
ز آنطرف انگلیس در بوشهر
آروت ملک سر بسر معدوم

ایران در اسلامبیول مأمور و مجدداً بخدمت معاونت هیئت وزرا رجوع کرده است و فعال‌قاشی دیوان مهندسکات وزارت مالیه است.

فرهنگ صاحب طبعی روان و فکری جوان است و دارای سبک پسندیده میباشد در سروden عمه قسم شعر مهارنی بزرا دارد و در اشعارش جنبه وطن پرستی بیشتر مشاهده میشود اشعار و آثار وی غالباً در مطبوعات عثمانی و پاریس و ایران منتشر شد، است و ما قسمتی از اشعار مشارالیه را انتخاب و باطور نونه درج مینماییم.

منظوم^۱

هرچی خان فرنگ از شعرای جوانی است که بر اثر انقلاب اخیر ایران ظهور کرده است و امروز در قید حیات است و اشعار و ظنیات او خیلی پسندیده است از جمله مخالفه ذیل از نفعه نظر سادست و رقت حسن و تائیر که شایسته تذکار است

ليس في الدار غيره دیار
کار کرن در وطن نه جز اغیار
دوش گریات بروز کار وطن
بود کاشانه ام چو بیت حزف
زانو اnder بغل گرفته بپیش
کز چه در ملک رو نموده قتن
چاره جو در وطن مگر کس نیست
یا که ایران شده دچار عنان؟
ناطقین را که بسته است دهن؟
از جراید شکسته خامه چرا؟
از چه شد فارس کربلای وطن؟
سیل خون از چه در وطن جاریست؟
از و زیر و وکیل و مات ما
شد قلم از چه کند و نطق الکن؟

۱ نقل از کتاب «تعلیم فارسی» اثر حسین دانش بک طبع اسلامبیول سنه ۱۳۲۱ هجری قمری صفحه ۴۲۹

ترجمان الممالک فرنگ

فرهنگ

میرزا مرتضی خان متخالص به «فرهنگ»، ملقب بترجمان الممالک فرزند مرحوم میرزا محمد صادق فلک المعالی که اهل طبس (خراسان) و در سلک روحایت بود در ۱۴ شعبان ۱۳۰۱ هجری قمری در طهران تولد یافته، در سن هفت سالگی پدرش فوت کرد و تا شانزده سالگی بتحصیلات متداوله قدیمه ایران پرداخته و در موقع ظهور معارف جدیده از شاگردان طبقه اول شد در ابتدای مشروطیت ایران در سلک مجاهدین قرار گرفت و شهرتی بسزا یافت روزنامهای «فرهنگ»، «خاورستان» و «پای تخت» را انتشار داد چنانچه پرسور ادواره براون در کتابی (Press and Poetry of Modern Persia) که راجع بمطبوعات ایران نوشته آنها را نام برده است مرحوم خواجه غلام الثقلین هندی در سیاحت نامه خود در ضمن اخبار انقلاب ایران مکرّر اسم و اشعار او را ذکر نموده است.

فرهنگ مدقّی در بادکوبه در شعبه نشر معارف مسلمین قفقاز معلمی کرده و از آنجا بطرف اسلامبول بودایست وینه، سویس، و پاریس مسافرت نمود و مدت چهار سال در پاریس در مدرسه السنّه شرقیّه (Ecole des langues orientales) بعلمی اشتغال داشت و ضمناً باکمال تحصیلات فیز پرداخت و دوره دارالمعلمین ورسای (Ecole Normale de Versailles) را پیاپان رسانید و چندی نیز در انگلستان بمعاونت ادوارد براون در کمبریج فرسته یس از مراجعت بطرهران در وزارت امور خارجه مستخدم و پانزده سال نیز مدیر دارالترجمه و معاون کابینه هیئت وزرا بوده مدت یکسال هم بکفالت قونسول ژنرالی

جو آن نظم استاد صافی گهر
که پیشاور از نام وی شد بزرگ
همی خواند با من از آن شسته لب
بهر جا که ویرانه بینی بتاب «
کشنده ز هر لفظ صد جام شد
بر از موج دیدم در ایوان کی
فروزنده رخسار خورشید را
نشسته برآن خسروی ارجمند
فروزنده تر دارد از خور کلاه
نیاشفت ازین خسرو نیک بخت
رها کرد و گفت ای فروغی بگیر
هم از گفت دانشور نغز گوی
جهانی است بنشسته در گوشة»

یکی با می آعشه شیرین شکر
سیخن سنج دانا ادب سترگ
بی شست لبهای همچون رطب
بیاموز خوی بلند آفتاب
شنیدم من و گوش من کام شد
شدم مست چوناکه دریای می
بدیدم سر و تاج جمشید را
یک اورنگ دیدم بچرخ بلند
تو گفتی که خورشید تخت است و شاه
ز مستی منش دست بردم به تخت
یکی گوهر از تاج روشن بزیر
چو بگرفتم این بیت دیدم بر اوی
هر آن کو ز دانش برد تو شه

این رباعی نیز از بهترین اشعار فروغی است

جمعی دگرم بحسن ظن مدحت گوست
صد آد که این نیم که میخواند دوست

خلفی است مرا بغایت افتاده به پوست
صد شکر که آن نیم که میگوید خصم

خوبش چو زند دل که دگر جان بفشاریم
 ناچار همان آتش باید نهشانیم
 جان باز نیاره شد - جز مرد سرافراز

ای نازه گهرها که درین کان جهانید
 چون غنچه بدان پرده آینده نهانید
 چون از پی ما پای بر این خاک فشانید
 این تیرگی از دوره ما بر مستانید
 آن نور بچوئید که بوده است در آغاز

چون آتش بی نور ز زشتی مغش خاست
 شد اهرمنی دوش در چشم هنر راست
 با این همه شمعی گر ازین ظامت شب کاست
 آن برق شهابی ز سماء هنر ماست
 هان پند بگیرید ز بشنیدن این راز

زان پس که نهاند بجهان هیچ اثر ما
 در خاک شود بی فگن خلق سر ما
 تاج سر ما گردد این خاک در ما
 زنمار مگیرید ز ما جز هنر ما
 باقی همه عفیت فنا را بود انبار

در تضمین دو بیت از ادیب مرحوم

دو بیت منظور یعنی برانتر مضاعف است

ز ساقی که می پیش دارد مرا شکر خواستم کز لب آرد مرا

کی دین هری کنه ز فردشت ستاند
ور آب چو آتش اثر نیک نداند
ز آنست که این آب به پستی بکشاند
ذین پیش تو گوئی بچه پستی برساند
کامروز رسیدیم ازین دهر سبک تاز

از جم چو نشانی بجز از جام نمانده است
با جام بسازم که سر انجام نمانده است
هر چند ز مردان بجز از نام نمانده است
در خاطر ما جز طلب کام نمانده است
نا کام تو پس آتش خمرم بتن انداز

کر بار دگر طرح سر انجام بیابم
در ترک می سرخ و لب جام شتابم
امروز بدء باده که بی باده خرابم
من بنده که چون ذره نه در جزء حسابم
خورشید بکف دارم و شرمنده ز ابراز

بر کشور ما نیرگی آوره چنان دست
کامروزه ره هور بباید بجهان بست
ای باع شهان کت قدم خار و خسان خست
آغاز چنان عالی و انجام چنین پست
این سحر چنان خاست از آن کوکب اعجاز

ما ناخلفانیم از آن تیره نشانیم
از راستی اینک بکجی خیمه کشانیم

بولای شاه مردان که گدائی است خوشت
 مگر این حدیث دانی تو که مختصر ندارم
 شه اولیا نماید چو رهم بکیش هردی
 ذ قبول این ولایت ره خوبتر ندارم
 نظر فروغی ما چو بکیش اوست گفتا
 من ازین متاع دنیا بجوى نظر ندارم

این میخمس در زمستان آخرین سال چنگ بین‌المللی و
 دلتانگی از بدی اوضاع گفته
 آمد دی و بهمن سخن اینست بایحاز
 روزی است که گل را نکند نامیه اعزاز
 در ماند بشیخ غنچه دهن می نکند باز
 هر مرغ بصحرای دکر کیرد پرواز
 ای مرغ دوان هم تو خود این خانه پرداز
 این خانه پرداز و بیاغ دگری شو
 ور راه بدان باغ نداری بدیری رو
 کش بهره برد هم خور و هم خار ذ پرتو
 باشد که به بخشند ترا پرتوى از تو
 وات ساقی خورشید رخم گردد دمساز
 در آئینه جام رخ جم بنگارد
 در جام جم آن خوف سیاوش فشاره
 آن آب که چون آتش زردشت بیارد
 وات مایه جام بکف مشت گذارد
 یعنی که منه دامن زردشت ز کف باز

ایضاً

من ازین مقاع دنیا بجوى نظر ندارم
 در سرورى نگويم سر دره سر ندارم
 تو و کوشش زیادت من وعذات و قناعت
 که تو درد سر پسندی و من این هنر ندارم
 نه ریا و زهد سالوس و نه کوس عیش و عشرت
 که امید کامرانی ذ فسوف و شر ندارم
 من اگر بذکر تسبیح نجات خود نجویم
 نه که غافل از خدایم که ذ خود خبر ندارم
 بخدا پناهم از خود که بر از گناهم از خود
 بجز اعتراف زشتی هنر دگر ندارم
 چکنم اگر نالم ذ شکسته بالی خود
 چو هوای سدرهام هست و لیک بر ندارم
 صنمما جمال خوبی بی اختنا نباشد
 تو بجلوه آی و منگر که من آن بصر ندارم
 تو بیا که هر که آید بجز از تو خوب ناید
 که درون چشم گربیات چو تو یاک گهر ندارم
 لب تو لطیفه آموز خرد بود و گر نه
 طمع عمل نیندم هوس شکر ندارم
 ذ کشاکشم چه حاصل چو بی هارک عاشق
 بکمر زنی تو دامان و رهی کمر ندارم
 چو ز کیمیای عشق خبری بگوش آمد
 نمر از گهر نه بینم نظری بزر ندارم

عزت نفس

این قطعه نیز بکی از قطعات اخلاقی است که در کتب
کلاسی ضبط شده است.

بر آنم که دست از جهان باز دارم
جهان با جهانجوی غافل گذارم
مرا پرده غفلت از دیده یکدم
گرفتند ذات پس تنعم ندارم
که از کشته‌اش پشته‌ها بر شمارم
چه بندم بدان نعمت شوم دلرا
جز از خار کز خسته پائی بر آرم
مرا هیچ گل نشگفده بیش خاطر
ذگردون همه رنج زاری کشید
از آن به که فرزدیک دونان بزارم

غزل

از پرده دری غنچه این بار چو خوی آرد
خونی است که با سرخی شمامه مشک آورد
ایکاش گلای ما در میکله خهاری
اودلبر آتش خو در طور گلستان گل
از وقت دلچوئی امروز نشان ار هست
موقوف پریشانی است همر نگی زلف تو
می‌جوش زند در خم نافتنه چه خواهد کرد
جز اندوه ناکامی از جستان کامت نی
در عین صفار مزی است از عزت می‌جویی
با جرخ چه خواهد کرد و آن زخمه جوگانش
سودای جنون را تو تا سلسه جنبانی
گفتار فروغی بین برهان پریشانی

فروغی صفت با کسی یار باش
بود تاجر احات نقص وجود

عزم و همت

این قطعه نیز یکی از قطعات شیوا و ادبی فروغی است با عباراتی حکیمانه

ز هر مشکلش هیچ یروای نیست
در از آبدت راه در چشم عزم
اگر پای همت بود مرد را
فرانخ است کیتی ز هر سو که تو
نه کز فرط رامش نشینی که پای
برین دایره ژرف گیتی محیط
همان کسی ایزد این جان تست
ز امکان سیر تو عکسی در اوست
شد این پهن کیتی یکی کارگاه
پرنده برش باید آراستن
تو هر نقش زیبا که بینی بیانع
به بینش در است آفرینندگی
همان چشم بینای کیتی توئی
از آنی تو بیکار چون چشم کور
جز از کار بینش نیفزايدت
فروغی که در نام دارد فروغ
جهان بی فروغ خردمندیت
خره جز یکی نور بینش فزای

که با اهل داشن و را هدمی است
بدان دم رسید کالندرو مرهی است

با بزرگان و علمای اروپا از تزدیک آشنا شده بعد از هرآجعut بطهران چون ریاست دارالمعامین مدرسه عالی را قبول نکرده و در منزل منزوی شده و وزارت معارف بیاس احترام ایشان تا کمتوں از تعیین رئیس مدرسه خود داری کرده است.

فروغی بهادیات و مراتب عارضی خیلی بی اعتماد است و از جهات اخلاقی با هرحوم ادیب پیشاوری که خیلی با هم مانوس بوده اند شbahat Tam دارد از آثار و نوشتیجات ایشان غیر از جزوای منطق و فلسفه و تاریخ که در مدرسه تدریس فرموده اند که هیچیک بطبع رسیده قسمت‌هایی در جراید و کتب درسی طبع شده که نمونه از آن انتخاب میشود، یکی از داستانهای باستانی وا نیز موسوم به «شیدوش و ناهید» بطرز نهایش بشعر در آورده اند که با مقدمه راجع بهادیات بطبع رسیده و همچنین رساله بنام «سرمایه سعادت» و کتابی موسوم به «اوراق مشوش» از ایشان طبع شده است و ما قسمتی از اشعار مشارالیه را بطور نمونه درج مینهایم.

انسانیت

این قطعه شامل نصایح و اندرز با بیان حکیمانه فرموده است

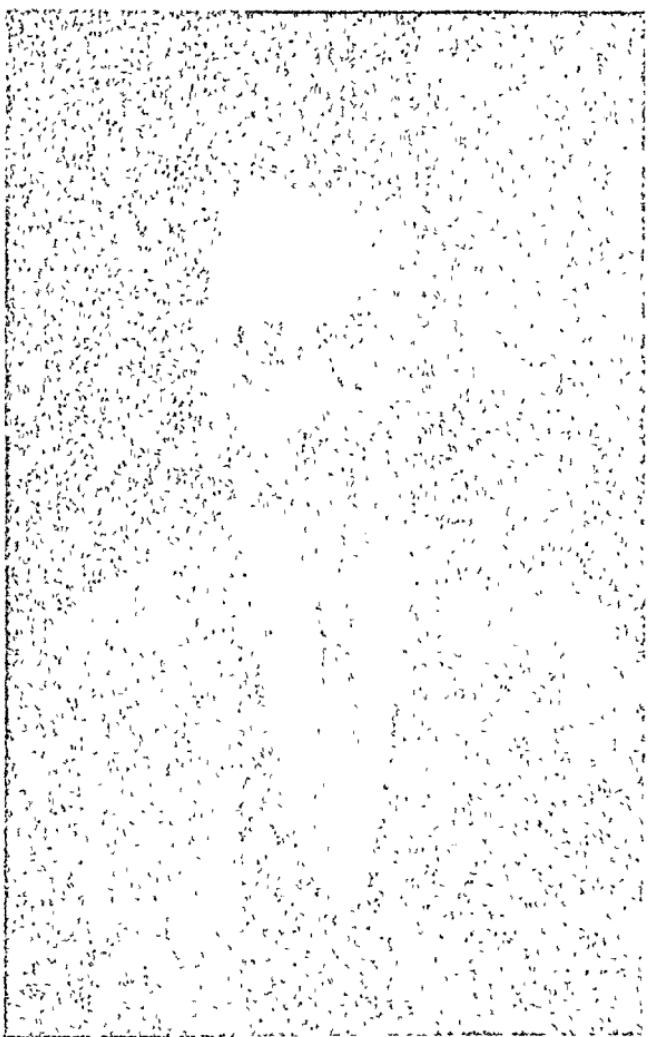
هم این آدمی بی خرد آدمی است	اگر دیده بی نور دیده بود
تو چونت به بیدانشی خرمی است	چو خود بی خرد نیست مردم کسی
ترا هم خرد معنی مردمی است	خرد را بدانش شناسد خرد
به بیشی خود کآنچه داری کمی است	نیاز ار بدانش نداری مناز
چو مردم منم خود مرا خانمی است	چه نازی که در حلقة روزگار
سلیمانیت چون و چونت جمی است	نگین خرد نیست درشت تو

فروغی

میرزا ابوالحسن خان فروغی دوّمین پسر مرحوم میرزا محمد حسین خان ذکاءالملک فروغی اصفهانی شاعر و نویسنده و ادیب معروف قرن ۱۲ هجری و برادر کهتر آقا میرزا محمد علی خان فروغی ذکاءالملک نویسنده و ادبی معادراست که یکی از مهمترین و پاک ترین رجال سیاسی دوره پهلوی و وزیر امور خارجه کنونی ایران است.

میرزا ابوالحسن خان فروغی را نمیتوان جزو شعراء محسوب داشت چه مقام علمی و ادبی مشارالیه والا تراز اینهاست و حقاً در ردیف حکماء و فلاسفه دنیا قرار دارد و در مملکت ایران بی نظیر است.

فروغی در سنّة ۱۳۰۱ هجری قمری در طهران متولد شده و تحصیلات ادبی فارسی و عربی و فرانسه را در خدمت برادرش میرزا محمد علیخان فروغی و مدارس معمولة آن دوره با تمام رسانده و در ادبیات و تاریخ دنیا مخصوصاً در ادبیات فرانسه نهایت قدرت و مهارت را دارد، چندی پتدریس تاریخ و جغرافیا و علوم ادبی و طبیعی در مدارس طهران اشتغال و روزیده و پس از تأسیس دارالعلّمین عالی بریاست این مدرسه نائل آمده و ضمناً یک سال مجلّه «تعلیم و تربیت» و «فروع تربیت» را انتشار داده و در سال ۱۸۹۷ میلادی برای معالجه باروپا رفته و در سال ۱۸۹۸ میلادی برای شرکت در جشن تو استوی^۱ نویسنده روسی که از روسیه ناینده از معارف ایران خواستند معظم له بدین سمت انتخاب شد و در سال ۱۸۹۹ میلادی برای کنگره متسخرین از طرف دولت ایران به خارکوف (Kharkof) رفته و

میرزا ایلخان غردوی

ایضاً

با علم و عمل اگر مهیا نشویم همدوش بمردمان دنیا نشویم
نادانی و نندگیست توام بخدای ما بندۀ شویم گر که داما نشویم

راجع بصلاح عمومی گفته

هر گز دل خود را دعیث نمک نا صلح بود بجنگ آهنگ مکن
هر چند که نیست زندگی غیر از جنگ با مرگ بساز و باکسی جنگ مکن

بمناسبت قتل مرحوم کلینل محمد تقی خان گفته

روزی که شهید عشق قربانی شد آغشته بخون مفخر ایرانی شد
در مانم او عارف و عامی گفتند ایام صفر محرم نانی شد

در موقعیکه روز نامه طوفان از توقیف خارج شده گفته

طوفان که ز توقیف برون می‌آید جان در تن ارباب جنون می‌آید
زین سرخ کلیشه کن حذر ای خائون این جاست که فاش بوی خون می‌آید

گرچه من قاتل دلا نشناشم اما
 دیده ام در کف آن چشم سیه خنجر سرخ
 کی بیام تو پری باز کند بال و پری
 هر کبوتر که ز سنگ تو ندارد پر سرخ
 پرسش خانه ما را مکن از کس که زاشک
 خانه ما است همان خانه که دارد در سرخ
 خون دل خورده ام از دست توبس در پس هرگ
 سر زند سبزه سر از تربت من با سر سرخ
 شب ما روز نگردد ز مه باختری
 تا چه خورشید بخاور تزئین اختر سرخ
 تاخت هرگان تو بر هملک دل از چشم سیاه
 چون سوی شرق بفرمان قضا لشکر سرخ
 فرخی روی سفید آنکه بر چرخ کبود
 با رخ زده ز سیلی بودش زیور سرخ^۱

رباعی

در بدست آوردن آزادی از طریق انقلاب

آنانکه ز خون دو دست رنگین کردند آزادی حق خویش تامین کردند
 دارند در انتظار مملحق حیات آقوم که انقلاب خوین کردند
 ایضاً

در مرز عجم ذلت ایرانی بین در مملک عرب محو مسلمانی بین
 دایم سر سوران ایرانی را یامال تجاوز بریتانی بین

غزل.

هر آنکه ساخت نمن لاف آشنائی زد
بروز سختی من دم ز بیوفائی زد.
ز بینوائی خود شد دام چونی سوراخ
دمی که نبوا دم ز بینوائی زد
مقام شاهه بسر شد از آنکه سرتایی
همیشه دست بکار گرده گشائی زد
بروز گار رضا هر که را که من دیدم
هزار مرتبه فریاد نارضائی زد
بناخداهی این کنتی شکسته مناز
که ناخدا نتواند دم از خدائی زد
ایضاً

در کمر ایران ویران انقلابی نازه باید
سخت از این سست مردم قتل بی اندازه باید
تا مگر از زرد روئی رخ بتاییم ایحریفان
چهره ما را زخون سرخ دشمن غازه باید
نام ما در پیش دنیا پست از بی همتی شد
غیرنی چون پور کیخسرو بلند آوازه باید
میکند تهدید ما را این بنای ارجاعی
منهدم این کاخ را از صدر تا دروازه باید
فرخی از زندگانی تنگدل شد در جوانی
دفتر عمرش بدست هرگ بی شیرازه باید
ایضاً

چمن از لاله چو بنهاد بسر افسر سرخ
بای گل زن ذ کف سبز خطان ساغر سرخ
اشک چون سیم سپیدم شد ازان خون که ز خلق
زدد روئی کشد آنکس که ندارد زر سرخ

با سر افزایی نهم پا در طریق انقاد
 انقلابی چون شوم دست من و دامان خوف
 خیل دیوان را بدیوانخانه دعوت میکنم
 میگذارم نام دیوان خانه را دیوان خوف
 کار گر را بهر دفع کار فرمایان چو تیپ
 با سر شمشیر خونین میدهم فرمان خوف
 کلبه بی سقف دهقانرا جو آرم در نظر
 کاخهای سر بکیوا نرا کنم ایوان خوف
 فرخی را شیر گیر انقلابی خوانده اند
 زانکه خورد از شیر خواری شیر از پستان خون

بناسبت توقف احمد میرزا سلطان مخلوع در پاریس گفته
 سر پرست ما که مینوشد سبک رطبل گران را
 میکنند پامال شهوت دسترفج دیگران را
 پیکر عربات دهقانرا در ایران یاد نارد
 آنکه در پاریس بوسد روی سیماین بیکران را
 شد سبه روی جهان از لکه سرمایه داری
 با ید از خون شست یکسر باخترا خاوران را
 انتقام کارگر ایکاش آتش بر فروزد
 تا بسوزه سر بسر این توده تن پروران را
 غارت غارتگران گردید بیت المال ملت
 باید از غیرت بغارت برد این غارتگران را
 نوک کلک فرخی در آمه خون شد شناور
 تا که طوفانی نماید این محیط بیکران را

رخت بربست ز دل شادی و هنگام وداع
 با غمّت گفت که با جای تو یا جای من است
 جامه را که بخوب رنگ نمودم امروز
 بر جفا کاری تو شاهد فردای من است
 چیزهایی که نبایست به بیند بس دید
 بخدا قاتل من دیده بینای من است
 سر تسلیم بچرخ آنکه نیاورده فرود
 با همه جور و ستم همت والای من است
 دل تمثائی تو دیده تمثائی دل
 من بفکر دل و خلقی بتهاشی من است
 آنکه در راه طلب خسته نگردد هرگز
 پای پر آبله بادیه پیهای من است

این غزل متفق من عقاید سیاسی و جنبه ادبی آن نیز قابل توجه است

ای دوده طهمورس دل یگدله باید کرد	یک سلسله دیوان را در سلسله باید کرد
نا این سر سودائی از شور نیفتاده	در راه طلب پا را پر آبله باید کرد
با جامه مستحفظا در قافله در زانند	این راه زنان را طرد از قافله باید کرد
این کشمکش گیتی ناشی زدوئیت شد	جمعیت عالم را یک عائله باید کرد
ما بین بشر شد سد چون مسئله سرحد	زین بعد ممالک را بی فاصله باید کرد

غزل انقلابی

گر خدا خواهد بپوشد بچر بی پایان خوب
 میشوند این ناخدا یان غرق در طوفان خون

آبرو هرگز ندارد آنکه در هر صبح و شام
بیش دو نان پشت را بهر دونان خم میکند
چون زغم بی چاره گردی باده باشادی بنوش
کاین اساس شادمانی چاره غم میکند
تکیه بر عهد جهان هر گز مکن کاین بیوفا
صبح عید عاشقانرا شام مانم میکند
зорمندانرا طبیعت کرده غارت پیشه خلق
آفتاب از این سبب تاراج شبهم میکند
فرخی آسودگی در حرس بی اندازه نیست
میشود آسوده هر کس آز را کم میکند

ایضاً

ماه آکر حلقه بدر کوفت جوابش کدم
شب چو در بستم و مست از می نابش کدم
کرچه عمری بخطا دوست خطا بش کرم
دیدی آن ترک ختا دشمن جان بود مرا
خواندم افسانه شیرین و بخوابش کرم
غرق خون بود و نمی مرد ز حسرت فرهاد
آنقدر کریه نمودم که خرابش کرم
خانه مردم بیگانه چو شد خانه چشم
آنچه جان کند تنم عمر حسابش کرم
ژندگی کردن من مردن ندریجی بود

ایضاً

گرچه مجنونم و صحرای جنون جای من است
لیک دیوانه ترازن دل شیدای من است
آخر از راه دل و دیده سر آرد بیروت
بیش آن خارکه از دست تو در پای من است

ای شیخنه بکش دست ز مردم که درین شهر
سلطان حقیقی بود آنکس که توانست
هر کس نکند تکیه بر افکار عمومی
کو دست توانا که بگازار نمذن
بر فرخی آورد فشار آئیجه مصائب
غیر از تو کسی نیست که آشوب نماید
خود را بپر جامعه محبوب نماید
او را خطر حاده مغلوب نماید
هر خار و خسی ریخته جاروب نماید
او را نتوانست که مرعوب نماید

آزادی

قسم بعزّت و قدر مقام آزادی
که روح بخش جهان است نام آزادی
به بیش اهل جهان محترم بود آنکس
هزار بار بود به ز صبح استبداد
برای دسته پا پسته شام آزادی
بروزکار قیامت پیا شود آنروز
کنند رنجبران چون قیام آزادی
اگر خدای بمن فرصتی دهد یکروز
کشم ز هر تجمعین انتقام آزادی

غزل

این غزل متضمن اشعار خوب فرخی است

آری نداشت غم که غم بیش و کم نداشت
هر ملتی که مردم صاحب قلم نداشت
هر کس که فکر جامعه را محترم نداشت
ما را فراغتی است که جمشید جم نداشت
چون فرخی موافق بسی ولی
هر گز دلم برای کم و بیش غم نداشت
دو دققر زمانه فتد نامش از قلم
در پیشگاه اهل خرد نیست محترم
با آنکه جیب و جام من از مال و می تهی است
انصاف و عدل داشت موافق بسی ولی

ایضاً

هر شرارت در جهان فرزند آدم میکند
هر گرد آوردن دنیار و درهم میکند

سر بسر آزرا بزور پایی فشاری
در مأنه بیستم که ذنگی افریاد
خواجه‌ها دست بسته پایی شکسته
همتی ای ملت سالانه قارف
نا نشود مرز داربوش چو بغداد

دست نواز بن گرفت و کند زنبیاد
گشته ز زنجیر و بند بندگی آزاد
یکسره ما را بقتلگاه فرستاد
غیری ای مردم نیبره گشاد
تا نشود کاخ اردشیر چو بغداد

مستزاد

این مجامیس ترکیب مستزاد را که دو قسمت آن انتخاب میشود در هنگام
هر اجرت و مسافرت بموصل راجع بدوري از اجانب گفته

هان مکن جوش و خروش	ای وطن بروز ایرانی با مسلک و هوش
مگر توئی پند نیوش	پندهای من با تجربه بدمای بگوش
نوش نیش است منوش	اجنبی گر بمثیل عید عدت ساعر نوش
نا توان داری و توش	وز پی خستن او در همه اوقات بگوش
که عدو دوست نگردد بمندا گرفبی است	اجنبی اجنبی است
من سرگشته چو پرکار جهان گردیدم	من سرگشته چو پرکار جهان گردیدم
دست غم بگزیدم	پا بر هنره وه دشت و دره را ببریدم
خوب و بد بشنیدم	حالات ملت عثمانی و ژومن دیدم
حالا فهمیدم	باز بر گشته و از اجنبیان نوعیدم
که اگر شیخ خوره کول اجانب صبی است	اجنبی اجنبی است

غزل

این غزل از اشعار شیرین و روان فرخی است

گر یوسف من جاوه چنین خوب نماید	خون در دل نو باوه یعقوب نماید
خونزی ضحاک درین ملک فزون گفت	کوکاوه که چرمی بسر چوب نماید

یگهانش که در امروز مجازانی نیست
یا بفرداش بر این کرده مکافانی نیست
ناخت در یزد چنان خنک سبدادی را
کز میان برد بیکبارگی آزادی را
کرد یامال ستم قریه و آبادی را
خواست تا جلوه دهد مسلک اجدادی را
ذانکه میگفت من از سلسله چنگیزم
بی سبب نیست که چنگیز صفت خونربزم

غزل

ابن غزل راجع بقرار داد و ثوق الدوله گفته است

آن دست دوستی که در اول نگار داد   با دشمنی بخون دل آخر نگار داد
دیدی که با غبان جفا پیشه عاقبت   بر باد آشیانه چندین هزار داد
میخواست خون زکشور دارا رود چوجویی   دستی که تیغ کید بجانوسیار داد
با اختیار تمام کند طرد و قتل و حبس   ای داد از آنکسی که با اختیار داد

قصیده ۸

این قصیده نیز در انتقاد از قرار داد و ثوق الدوله است

داد که دستور دیو خوی ز بیداد	کشور جم را بیادبی هنری داد
داد قراری که بیقراری مات	زان بفالک میرسد ز ولوله و داد
کاش یکی بردی این بیام بپستور	کی ز قرار تو داد و عهد تو فریاد
چشم بدت دور و چه خوب نمودی	خانه ما را خراب و خانه ات آباد
کاخ کزرس که بود ساخت چو آهن	باره بهمن که بود ساخت چو فولاد

این مسمّط مفصل است تا آنجا که حاکم را مخاطب قرار داده میگوید

خود تو میدانی نیم از شاعران چاپلوس
کز برای سیم بنهایم کسی را پای بوس
یا رسانم چرخ رسی را بچرخ آبنوس
من نمیگویم توئی درگاه هیجا همچو طوس
لیک گویم که بقانون مجری قانون شوی
بپمن و یکسر و جمشید و افریدون شوی

مسّط دیگر

بعد از آنکه ضیغم الدوّله دهان او را دوخت این مسمّط را ساخته با آزاد بخواهان
و دموکراتهای طهران فرستاد که مختصری از آن اقتباس میشود

ای دموکرات بت با شرف نوع پرست
که طرفداری ما رنجبران خوی تو هست
اندوین دوره که قانون شکنی دلها خست
گر ز هم مسلک خوبیست خبری نیست بدست
شرح این قصه شنو از دو لب دوخته‌ام ·
تا بسوزد دلت از بهر دل سوخته‌ام

ضیغم الدوّله چو قانون شکنی پیشه نمود
از همان پیشه خود ریشه خود تیشه نمود
خون یاک ملت غارت زده در شیشه نمود
نی ز وجدان خجل و نی ز حق اندیشه نمود

خور یاد داشت است قوت طبع او در سرودن اشعار است و بسا دیده شده که
بفاصله ده دقیقه غزلی لطیف ساخته است، غزلهایی که در طوفان درج است
عموماً بالبديهه ساخته شده زیرا گرفتاري هاي روزنامه و اداره کردن
امور آن مانع ازین بوده است که مدّتی صرف وقت نماید طوفان هفتگی ادبی نیز
یکی از یادگاری های فرخی است — اینک قسمتی از اشعارش انتخاب و ثبت
میشود:

مسقط وطنی

این مسقط ایست که در عید نوروز راجح بازادی گفته و در مجتمع
آزادیخواهان خوانده و موجب دوختن دهان وی شده است.

عید جم شدای فریدون خو بت ایران پرست
مستبدی خوی ضحاکی است این خونه ز دست
حالا کز سلم و تور انگلیس و روس هست
ایرج ایران سرایا دستگیر و پای بست
به که از راه تمدن ترک بی مهری کنی
در ده مشروطه اقدام منوچهری کنی

این همان ایران که منزلگاه کیکاووس بود
خوابگاه داریوش و مأمن سیروس بود
جای زال و رستم و گودزد و گیو و طوس بود
نی چنین پامال جود انگلیس و روس بود

این همه از بی حسی ما بود کافسرده ایم
مردگان زنده بلکه زندگان مرده ایم

دشتی^۱ شیروانی^۲ سلیمان میرزا^۳ بمسکو دعوت شدند و یازده روز در آنجا بودند فرخی پس از مراجعت با ایران سفرنامه خود را با قلمی شیرین متنضم اشعاری که در آنجا ساخته بود در طوفان انتشار داد ولی روزنامه از طرف دولت وقت توقیف کردید و سفرنامه ناتمام ماند در دوره هفتم مجلس ۱۳۴۷-۱۳۴۹ هجری قمری به نایندگی مجلس از بینه (مصطفاطالراس خود) انتخاب شد و تنها او در اقلیت بود زیرا تمام وکلا طرفدار دولت وقت بودند و گذشته ازینکه فحش و ناسازی شنیدکاهی مورد حمله نیز واقع میشد نسبت بدورة وکالت خود گوید:

چو تیر راست رو در راستی ضرب المثل بودم
بجمعی کچروان همچون کمان پیوسته ام کردی

خلاصه فرخی را میتوان از آزادبخوان واقعی دانست زیرا با اینکه شاید میتوانسته مثل همقطاران دیگر خود دارای تموّل و ثروتی بشود و وکالت مجلس یا شغل دولتی را برای خود نماید نام نیک را بر اینها ترجیح داده است و از هر گونه علاّئق، زن، خانه، تموّل، دوری جسته است فرخی را شاید بیش از بیست هزار بیت باشد و از آنجمله آنچه را در چند سال اخیر گفته و در روزنامه «طوفان» درج شده است محفوظ مانده و بقیه اگرهم بطبع رسیده باشد پراکنده است، اشعار فرخی خیلی سلیس و روان و دارای فکر و مضامین نازه است، رباعیات او در عالم سیاست کم وزن تراز رباعیات خیام در عالم عرفان و فلسفه نیست^۴ در فرخی چیزی که خیلی دقت و توجه و مخصوصاً در

۱ میرزا علیخان دشتی مدیر روزنامه «شفق سرخ» و نویسنده معروف.

۲ شیروانی مدیر سابق روزنامه میهن و وکیل مجلس در دوره ششم فعلاً و کیل عدیله است

۳ شاهزاده سلیمان میرزا مجحن یکی از آزادبخوانان معروف و لیدر حزب سوسیال ایران که چند دوره از وکیل مجلس بوده و وقتی هم وزارت معارف را داشته است.

در حدود سال ۱۳۲۸ طهران رفت و اشعار و مقالات مؤثری در آزادی انتشار داد یکی از آنها بطلع:

دوش ایران را بهنگام سحر دیدم بخواب
وه چه ایرانی سراسر چون دل عاشق خراب
و متضمن اسامی تمام آزادیخواهان است و در آن موقع فوق العاده
مورد توجه گردیده و از طرف ملیون کاراً بطبع رسیده است.

در دوره جنگ بین المللی به بغداد و کربلا مهاجرت کرد و چون
مورد تعقیب انگلیسها واقع شده بود با پایی پیاده از بیراهه از کربلا بموصل
رفت و از آنجا باران آمدند گفتار قشون تزاری روس گردید و
مدتها محبوس بود و همچنین در طهران چند تیر باو شلیک گردند
ولی باو اصابت نکرد در دوره ریاست وزرائی و نوقالدهه بر ضد قرار داد
اقدامات و مخالفت‌ها کرد و بر اثر آن مدتها در نظمیه بحس نمره یک
افتاد و همچنین در دوره ریاست وزرائی سید ضیاء الدین طباطبائی در
بانگ سردار اعتماد محبوس گشت.

در سال ۱۳۴۰ هجری قمری روزنامه «طوفان» را انتشار داد و
با اینکه این روزنامه کاراً توقيف گردید و مرتبأ منتشر نشد سال هشتم
خود را بپایان رساند روزنامه «طوفان» رامیتوان از بهترین جراید ایران دانست
چه در قسمت آزادی خواهی خیلی تند و صريح اللهجه است، و در قسمت
ادبی نیز مقامی مهم دارد زیرا دو ثلث از کلیه نمرات هشت ساله آن دارای یک
غزل و یک رباعی سیاسی و اجتماعی روزانه اثر طبع خود فرخی است.

برای جشن دهمین سال انقلاب روسیه از طرف دولت شورودی فرخی،

فرخی یزدی

میرزا محمد متخلص به «فرخی» پسر محمد ابراهیم یزدی در سال ۱۳۰۶ هجری قمری در یزد متولد شده و چون از طبقه متوسط و رنجبر بوده اوایل عمر را پس از تحصیلات مقدماتی فارسی بکارگری مشغول و بزحمت کنراست میکرده است و در همان زمان از قریحه تابناک و ذوق سرشار خود اشعاری با مضامین تازه میفرموده است.

در طلوع مشروطیت ایران و پیدایش حزب دموکرات در ایران «فرخی» از دموکرات‌های یزد و جزو آزادینگواهان آن شهر بوده^۱ و چون در آن دوره معمول بوده است که در اعیاد شعراء قصایدی ساخته و در مدد حکومت دو دارالحکومه میخوانده‌اند^۲ فرخی بر خلاف معمول در نوروز ۱۳۲۲ هجری قمری مسمطی بعلن:

عیدجم شدای فریدون خوبت ایران پرست مستبدی خوی ضحاک است این خونه زدست
ساخته و در مجمع آزادینگواهان خوانده است^۳ موجب غضب و سخط
ضیغم الدوّله قشقائی حکومت بزد واقع و امر داده است بتهم معنی دهان
او را باخ و سوزن بدوزند^۴ این خود سری و عمل قبیح که نمونه کامل استبداد
در دوره مشروطیت است^۵ در مجلس شورای ملی در دوره اول مورد استیضاح
از وزارت داخله وقت گردید^۶ ولی وزیر داخله تکذیب کرد در صورتیکه در
ههان موقع فرخی در نظمیه بزد محبوس و لب و دهان او مجروح
بوده است.

۱ اثر جراحات لب و دهان فرخی هنوز هست و بهمین مناسبت بخوبی نمیتواند تکلم کند
۲ و نگارنده مخصوصاً مشاهده کرده است.

فرخی یزدی

چون صبح دمید و عقل شد چیره نخست آنکس که بکوبد در میخانه هم
خواهد بود

دور از تو صبوری نتواند فرخ بیتو شب و روز خود نداند فرخ
خواهی تو اگر زنده به بینی بازش زود آی که بس دیر نهاند فرخ

افسرده درین بهار چون دی دل من شادی نسرشند - مگر در گل من
گویند کل آید چو بهار آید باز چون شد که بهار آمد و نامد کل من

بر فرخ فرخنده چو دل باخته ام دیگر شب و روز خویش نشناخته ام
هم اسم من است و گر بود همدم غیر گو باش که من با اسم هم ساخته ام

یا خود از اطف بنه را بسرايم روزی
 یا بده اذف بگویت بسر آیم روزی
 تا حدیث غم عشقت بسرايم روزی
 من ازین داق مرقع بدر آیم روزی
 نا همه خلق بدانند که زناری هست

فرخ از خرمیت طبع برضوان ماند
 سخن چون سخن شیخ غزالخوان ماند
 وین حدیث تو و عشق تو بدانسان ماند
 عشق سعدی نه حدیثی است که پنهان ماند
 داستان است که بر هر سر بازاری هست

اخلاقی

مکن ظلم ایدوست در اقتدار که ظلمت بشیان آرد بیار
 بخوابد بشب چشم های تو لیک نه مظلوم خوابد نه پروردگار

رباعیات

گفتی که نصیحت بپذیرد فرخ دیگر ره عشق تو نگیرد فرخ
 نشنید و کنون ب مجرم این خیره سری بگذار که در غمتم بمیرد فرخ
 ***

دردی و تبی که برده بود از تو شکیب چون از تو جدا کشت مرا کشت نصیب
 صد شکر که بر خلاف دیدار وخت درد تو نصیب من شد آخر نه رقیب
 ***

شب چونکه ز باده شور در سر فکنم از باده ز فرط بی خودی توبه کنم

با که در خانه دل غیر تو دیواری هست
مشنو ایدوست که غیر از تو مرا باری هست
یا شب و روز بجز فکر توام کاری هست

همه دانند که غیر از تو مرا باری نیست
همچو من در خم زلف تو گرفتاری نیست
گر دلی هست مرا غیر تو دلداری نیست
گر بگویم که مرا با تو سروکاری نیست
در و دیوار گواهی بدنهند کاری هست
از همه لاله رخان من بتو دلدادم و بس
من ببدبار تو در هر دوجهان شادم و بس
گر خرابم ز توام هم ز تو آبادم و بس
بکمند سر زلفت نه من افتادم و بس
که بهر حلقة زلف تو گرفتاری هست

گفته جور و جفا من بتو دیگر نکنم
وعده وصل بمن دادی و باور نکنم
من هم از لطف تو با غیر گله سر نکنم
صبر بر جور رقیبت چکنم گر نکنم

۵۵۶ دانند که در صحبت گل خاری هست

ای خوش آن صید که در خم کمند تو بود
زهی آزاده اسیری که به بند تو بود
خرم آندل که گرفتار و نژند تو بود
من چه دریای تو ریزم که بسند تو بود
سر جان را نتوان گفت که مقداری هست

محرم دلهای ما دیوانگان
عقل و دانش در دل ما عاشقان نا محرم است

گریه و افغان ز هجر او مکن فرخ که هست
گریه در این راه غمّاز و فغان نا محرم است

ایضاً

هر که از زنجیر زلف دلبیری دیوانه نیست
در بر ما سلسه بالله که او فرزانه نیست
خانه دل در خور سکنای جز دلدار نیست
ئیز مر دلدار را در خور تر از دل خانه نیست
جز بدلهای خراب ما میجو دلدار ما
ز آنکه گنج شایگان را جای جز ویرانه نیست
عاشقی آشته چون من در همه میخانه فی
شاهدی گل چهره چوت او در همه فرغانه نیست
کار ما در گیتی ار افسانه شد نبود شگفت
کار عشق است این و کار عاشقی افسانه نیست
بس شنیدستی سخن در وصف باغ و بوستان
 بشنو از فرخ که جائی خوشر از میخانه نیست

ایضاً

چه بهاریست که یاک لاله بگلزاری نیست خرم از سبزه نوخواسته که ساری نیست
آهو و کبک خرامنده بدشتی نبود بلبل و قمری خواننده بگلزاری نیست
نشنوی نعمه‌ای از نعمه سرایان چمن باانگی ار هست جزا مرغ گرفتاری نیست
عاشقی بیدل و آشته نه بینی در شهر در خور عشق چو نیکو نگری باری نیست

با این و آن بگوی که یندم پچه میدهند
کار جنون من دکر از این و آن گذشت
بگذشت بر به بیمه‌ده چندی ز عمر من
هان کوشدار تا که بگویم چسان گذشت
نیمی مرا بگوی کی از در گذشت عمر نیمی دکر بعشق رخ کودکان گذشت

ایضاً

چون من بخیره بر سر این کار جان دهد
هر کن که دل بآن بت نا مهر بان دهد
آن به که در رو صنمی مهر بان دهد
عاشق که عاقبت بره عشق جان دهد
چون دل نسوزدم که بن در بهای جان
بوسی نداد و بر دکران رایگان دهد
از ناز و عشوه جان بر ساند بلب مرا
بکبار آتر دو بوسه‌ام از آن دهان دهد
فردا بهر وسیله بگو بش کنم رهی
امشب آگر مرا غم هجرش امان دهد
مشکل کسی بجنوبی تو امتحان دهد
فرخ ز کودکان دستان عاشقی

ایضاً

سر عشق ایدل میرس از جان که جان نا محرم است
بر زبان ناور که در سرهای زیان نا محرم است

خاوت دل را مکاف باید و رای لامکاف
کاندریپ خلوت همه کون و مکان نا محرم است

راز دل با قاصد جانان مکو زهار نیز
با قلم منویس کاین بیگانه آن نا محرم است

در خرابات مغاف مست ار نه ای داخل مشو
هوشیار اندر خرابات مغاف نا محرم است

پاک دل باید شد زی آستان عشق پاک
که دل ناپاک در این آستان نا محرم است

گیرم که بخود ره ندهد دل غم ایام
با این غم جان سوز تو جانا چکنند دل
بستند بهجرت دل و جان عهد صبوری
جان صبر نیارست کند تا چکنند دل
وی آنکه دهی پند بصیر و بمدارا
زین بیش دگر صبر و مدارا چکنند دل
دل سخت فرو مانده بکار غم دادار آخر تو بگو فرخ شیدا چکنند دل

ایضاً

از برم دلبر من رفت و نیامد خبرش
نشد از وی اثری هرجه شدم بر اثرش
وقتم از قهر زکویش که ببینم اثری
میکند دوری من در دل همچون حجرش
بیوفا بین که نپرسید پس از وقتمن من
که کجا رفت و چرا رفت و چه آمد بشرش
یارب آنکس که بدیوانگیم طعنه زند
در غم عشق زمان ساز تو دیوانه ترش
آنکه از هجر رخ یار چنین سوت دلم
ذ آتش هجر الهی که بسوژه جگرش
فرخ آن شوخ پریروی ملک خوی مگر
مادرش حور بهشتی بد و غلیان پدرش

ایضاً

ذ شام تا بسحر من ستاره می شمرم
مگر طاووع کند آن ستاره سحرم
بروز مرگ ازان روی روز می شمرم
بروز مرگ ازان روی روز می شمرم
ز باده ساقی من هرجه حاضر است بیار
که من بخوان جهان میهان ما حضرم
خراب و عاشق و دیوانه و قلندر و رند
ز فیض پیر مغان صاحب بسی هنرم
میبین بگمرهی من که در طریقت عشق
بسا کسا که هنمش رهنا و راهبرم
بخورد سالی من نیز ای پسر هنگر
که پیر دیرو خرابات را مهیان پدرم

ایضاً

در راه عشق دوست تو انم ذ جان گذشت
لیکن ذ عشق دوست کجا میتوان گذشت
صیت جمال او بهمه قیروان رسید
و آوازه جنون من از قیروان گذشت

ایضاً

بوی مشک از آن دو زلف مشکبار آید همی
 کوئی از آزلف مشکین مشک بار آید همی
 چون بیشاند برخ آزلف بر چین کوئیا
 کاروانی سوی روم از زنگبار آید همی
 تکر نقاب از چهره روشن بیکسوی افکند
 در نظرها آفتاب و ماه نار آید همی
 ور بفضل هرگذان بر طرف بستان بکنرد
 بستان در جلوه خرم بهار آید همی
 خوشگوار آید بکام زهر از دستش ولی
 بیرخش در کام شهدم ناکوار آید همی -
 دست شویم از جهات وز دوستان گیرم کنار
 تکر هرا روزی نکار اندر کنار آید همی

ایضاً

خدا کند که دگر یار ما جفا نکند
 و گر کند برقیان کند بما نکند
 هزار وعده خوبان یکی وفا نکند
 بوسه ز لبش تا مرا رضا نکند
 رضا نمی شوم از او ز خون ناحق دل
 بدله خویش دوا جویم از کدام طبیب
 فدائی ره جahan نباشد آن فرخ
 ایضاً

با روی تو با لاله همرا چکند دل
 بی روی تو گلزار ارم را چکند دل
 مقصود دل از هستی هستی تو و گرنه
 بی تو همه نعمت دنیا چکند دل

نماند ز اینان یکتن بلی نهاند که خصم
چنین شده است بنا چیره و بدینسان اوس
ز دیر باز مر ایران چنین نبوده و نیز
چنین نماند فرخ هلا مشو مایوس

متفرقات

ترک من آن پر برخ قفقازی
دارم از آن بچرخ سر افزایی
گوید سخن بپارسی و تازی
میگفت با ترانه شهنازی
با من تو را هوای هم آوازی
تو از فراق آن بت قفقازی
پنموده پیشه مکر و فسون سازی
عادت بنماز کرده و طنانزی
چندین بکفر زلف چه مینازی
زی و بهلهم پادشاه غازی

آمد سحر مرا بسر افزایی
بنهاد پای بر سر من از لطف
یا للعجب که ترک بدین خوبی
هنگام صبحدم بچمن بلبل
کای فرخ فگار بنال ار هست
من از وصال این گل تو نالم
ای همچو زادگان بریطانی
وی چون بتان مهرخ پاریسی
وی کرده خو جو روس بد خوئی
اندیشه دار از آنکه برم شکوه ات

ایضاً

صبح شد ای دلفریب ترک حصاری خیز که شد بازگاه باده کساری
بر ذر کوهسار و سطح براري
لشکر شب شد زجیش صبح فراری
گشت پراکنده بر جبال و صحاری
زیر درختان همی چمند جواری
ساری و جاری است ز آبشار و هیجاری
راست چو قد توابی نگار مجاوری
بلبل بیدل فغان ناید و زاری
خسرو خاور فراخت پرچمی از نور
چون سپه هند از عساکر ترکان
خواب بس ایمه دگر که پرنو خورشید
خیز و نظر کن که دسته دسته یهر سوی
جلوه این آب صاف بین که چگونه
سر بفالک بر کشیده سرو و سپیدار
گوش فرادار و بین که بر سر هر شاخ

زیام سنگ فکنه داد و نیر از روزن
بکند خشم دل مرد خشمگین از جای
شنبید آنکه زنی بیش شه شکایت برد
که بر درید یکی گوش من سپاهی و برد
با مر شاه بشکر ممتازی آوا داد
یکی سپاهی آورد بیش و شه پرسید
جواب داد که چون خواستم روید این نیز
غیریو کوس امان شد بلند از در شاه
نقاذ امر و نظام سپاه بود چنان
سرمه فرش این چاه آنچنانکه بکفت
فانه کشت و کهن شد حدیث اسکندر

بکن از امرا تیرشان بمحضت جگر
بقتل عام اشارت شد از بی کفر
گرفته دو کف یکتای گوشواره که
که امان تو زین گوشواره نای دگر
که گوشواره فراز آرد آنکه برد ایدر
که از چه بردی این یاک نبردی آندیگر
مجال غارت و بغا بنماکه آمد سر
ز وی بداشتم آزیده چنگ غار تگر
که بد مقدمه اهیش او همیشه ظفر
حکیم فرخی آن اوستاد دانشور
سخن تو آر که نورا حازونی است دگر

در سال ۱۳۳۴ سرور دل است

تبه شد از ستم انگلیس و کینه روس
بجهای بابل زاغ وزغن نموده جلوس
بنخک یا نیاکان ما زدنی بوس
فانه کوئیه از چنگ روس و جیش پروس
که بود نخت گه کیقباد و کیکاؤس
که بود مدفن سلطان طوس و مأمون طوس
که کینه باز ستاند ز دشمن سالوس
کجاست شاهی مانند کوزس و سیروس
کمر به بند و کوبید بفرق خصم دبوس
کجاست طوس که بر پشت پیل بند کوس

درین و دود که آباد کشور سیروس
بپستان وطن بر فراز شاخه گل
کان شدند بنا چیره که نیا کاشان
شده است تاختکه خصم ملک ما و هنریز
نشسته لشکر ژرژ اندرون مالک سترخ
بمرز طوس گرفته است جای حبیش تزاد
کجاست یکتن مرد از نژاد ایرانی
چه شد جهانداری چو شاه تو شروان
کجاست پور نریان که کینه خواهی را
کجاست کیو که لشکر همی بیارا بد

گرفت یافت غمیمت فرون ز حد شمر
 نه راه بالکه همه کوه و دره و گردر
 گرفت آنره و دشوار گشت کار عبر
 فکند سنگ و بیارید تیر از سنگر
 گذر گرفت از آن تنگنا بزور و بزر
 سوار ز بدھ در آن حمله ده هزار فر
 نگه نکرد که ژرف است یا که پهناور
 غریو و اوله همچون در آسمان تندر
 بکف گرفته یکی خون چکان برند آور
 همه زمین شده از خون چنگجویان تر
 سری فکنده بدین سوی و آنطرف مغفر
 بخاک وز ایران یا نصد سوار کند آور
 بیاختر چو گرائید خسرو خاور
 نموده از بنه خصم غارتی بیم
 همه شکسته صلاح و همه گسته کمر
 از آنچه می بشنیدند پیش ازین بخبر
 که داشت زخمی از روز پیش بس منکر
 شکسته دل سپه هند و راه جوی مفر
 زیمی از حشر خویشتن ندید اثر
 ز شاه با دل خوش باز شد پیام آور
 سپاه ایران ز آسیب جنگ و رنج سفر
 ز دیر باز چمیان بوده است خوی بشر
 بسی سپاهی در خون طبیده در عبور
 پی نصیحت بنهاد پایی بر هنبر

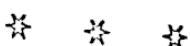
بهفته شش هر کوتول کابل را
 براند تومن از آنجا برآ پیشاور
 گروه کوه نشینان وحشی افغان
 کریوه بود همه راه و خصم بر سر کوه
 بهفت هفته که بس رنج برد و پایی افسرد
 گرفت شهر پیشاور نیز و با خود داشت
 براند سوی لہاور ز روی رود اتک
 در آن زمین غوکوس و خروش توب افکند
 به پیش صف همه جا شهر بیار راندی اسب
 چهار فرسنگ آن دشت جنگ دامنه یافت
 تنی قناده بجایی و جانبی هر کب
 ز خیل هندی هفده هزار تن افتاد
 بسوی لشکر خود باز گشت خسرو شرق
 فزوده در دل بدخواه هیبتی بی حد
 سپاه هند هزیمت شده بخانه شدند
 عیان بدیده ز صولات نادری دیدند
 بمرد روز دگر یک تن از اکابر هند
 ز مردن وی و نیز از شکست دی گشتد
 بصبح دیگر کز خواب خواست خسرو هند
 بز نهار فرستاد سوی شاه پیام
 سپس بدھلی راندند تا بیاساید
 گشود لشکر چیزه بجور و یغنا دست
 نهاد شاه برون از سرای پایی و بیدید
 پسیجیدی شد و بر وی گروه گرد آمد

نها همین عراق نه هر جا عربکده
نجد و حجاز و نویس و مصر و حلب مباد
هر کز بقیر خون پلید عرب روان
از دجله و فرات بشط العرب مباد
هر کز بجز که دزد و سیه روی و نابکار
بر این قبیله نام و نشان و لقب مباد
و آنکو با مرگ نام وی اندر خطب مباد
جز بعد این شد امیرشان و آنکو با مرگ نام وی اندر خطب مباد

قصیده فتح دهله

چونکه خیلی مفصل بود قدری از آن انتخاب و درج می‌شود

خدایگان خراسان و خسرو خاور
سپهی و تبه خداوندکار فتح و ظفر
خديبو خطة ایران و هند نادر شاه
بزرگ مايه جهان بهلو جهان داود
چو آفتات بر افروخت روی اين کشور
نهاند سرکشی اندر همه سراسر ملک
بنازيانه نادیب خیل افغان را
که ماند او راسودای سرکشی در سر
بروس و ترک بیاموخت درسی از عبرت
بداد کیفر گردنه کشی و راند از در
که دارد آنرا جمله جهان هنوز از بر
نه همچو صاحب امروز او بیوک و مکر
فسانه گشت و کهن شد حدیث اسکندر
که می بخوانمت ایدون همی ز روی سیر
خداوند خانه خوش از خانه خوش

از آن سیس که ده و هشت ماه ماند بدرو
که در هوابش سیمرغ وهم ریزد پر
صعوبت ره و ناورت پر خطر بظاهر
ولیک کابل بر او بست راه گذر

چو عزم راسخ او حصن قندهار گشود
همای همت او سوی هند بال گشود
چوداشت بر هنر خویش اینمنی ناورد
ز غوریند و ز غزنین بحمله ای بگذشت

لهه عشق بودی نه زرق و فرب
عانده بجز چند روزی ز دی
نیاورده گل هرگ آورد بار
یکی از پی دیگری خویشتن
در آن گفته شد گفته ها بسی
اگر خود کشی کرد کاری نکوست
که باداش این کار ناید درست
تو را نیست از کار عشق آگهی
ز اطوار خوبان نهای با خبر
که بر غیر عشق بمهمته است

زهف پرس کان خود کسی بهر چیست
همانا که نوعی ز عاشق کشی است

قصیده ۸

در سنه ۱۳۴۵ هجری که شاعر عراق عرب مسافرت کرده بود مصادف
بود با موقعیکه در محاقال و جرايد آنجا تبلیغات جسارت آمیز نسبت بايران
پیشه کرده بودند اشعار ذیل که خلاصه يك قصیده ايست بر اثر رنجش از آن
جسارات اعراب سروده شده .

این مرز شوم و مردم دور از ادب مباد
سرسبز و سبز يك نفر و يك وجب مباد
جز لعنت و عذاب و بلا و غضب مباد
غیر از کفن بر آن تن تیره سلب مباد
الا که بند و سلسه و تیغ و تپ مباد

بارب عرب مباد و دیار عرب مباد
زین خلق دبو سیرت و زین خالک دبو ساز
این قوم دون دزد کدا را ز کردگار
این يا و سر برنه گروه پلید را
بر دست و با و گردن و تن این گروه را

پند باشد تلخ و در جوین هصیبت پند صبر
 تلختر باشد که بس شیرین زبان بود اخترت
 چیره شد بر جان ما گریاک جهان اندوه نیز
 جای حیرت نیست چون جان جهان بود اخترت
 چندی اندر منظر ما سر کشیده شاخه
 از سر دیوار گلزار جناب بود اخترت
 طایر خلد آشیانی بود و در این خاکدان
 همچو مرغی دور مانده ز آشیان بود اخترت
 باغباف خلد باش سر بسوی باغ برد
 کز برای منظر کرو بیان بود اخترت
 هر این دعوی که انسان از پری زیبا تر است
 بهترین برهان و نیکو تر نشان بود اخترت
 راستی در آسمان حصمت از حسن و جمال
 ربته النوع تمام اختران بود اخترت
 بر تو زان قابنده اختر آسمان میبرد رشک
 زانکه رشک اختران آسمان بود اخترت
 ناگهانش از تو بربود آسمان پیر و برد
 آه و افسوس و درینما نوجوان بود اخترت

حکایت

بعهد و وفا دست داده بهم
 دل هر یکی بر دگر شیفته
 کدام است معشوق و عاشق کدام
 دو تازه جوان دل نهاده بهم
 بیکدیگر آن هر دو بفریقته
 ندانست کن شان بجهد تمام

مرثیه

هر بهاری را ز بی نایجار خواهد بود دی
 ناگزیر از موت میباشد هر آنکو گشت حی
 هر گز از مرگ خود و مرگ کسان انده نخورد
 آف خردمندی که بر اسرار مردن برد بی
 مردن آزادی ز غم باشد ز آزادی چه غم
 زود اگر خواهی رهی از غم کن این ره زود طی
 از چه در رنجی که روزی رفت خواهم زین جهان
 آنکه در گیتی بیاند او خود کجا بوده است و کی
 یا چه غم باید ز مرگ بابت ای مسکین که مرد
 با همه فر و حشم جمشید جم کاؤس کی
 خانه کو اندرین گیتی که از وی بر نشد
 گه ففات وا اباه و گه خروش یا بنی
 هیچ استثناد تبعیض اندرین مورد نبود
 هالک الا وجه اطلاق شد بر کل شئی
 لیک با این جمله گاه از مرگ یاری مرد را
 غم چنان گیرد که می توان شکیبائی ز وی
 و اندرین مه شد کسی کز ماتم او سالها
 نی نوا از نی کنم احساس و نی هستی ز می

تسليیت بیگی از محترمات

بانوا از مرگ اختر گر شد آرامت ز جان
 کس ملامت ناردت کارام جان بود اخترت

چو این داوری مرغ از وی شنفت
نگر تا مر او را پیاسخ چه گفت
بگفت ار بقندی ز من بر قری
چه نازی که نیروست از دیگری
از آن قوه نا هست در نو اثر
توانی گرفت اوچ بی بال و پر
و لیکن چو نیروی او در تو کاست
ویقتنی بدانجا که ذوالقوه خاست
من ار کند تر از تو پویا شوم
ولی هر کجا خواهم آنجا شوم
نو آنکه که پرواز گیری ز شست
شوم من بد لخواه خود ره گرای
نداش گجایت بباید نشت
تو رانیست در پویه از خویش رای
بهر کار دشوار نهاد گام
بباید بجا تا بر آید غرض بالفرض
پیاد

اندرز

با فکر پست و همت دون این هوا خطا است
آنکو در آرزوی بزرگی و اعتلاست
بر بود رتبه که نه آن رتبه را سزا است
نفود رتبه هیچ بر او بلکه نیز کاست
و آن کار پردها شود ار مرد را ده است
این پستی و بلندی ادوارش از چه خاست
هم شدم مقام پست و هم او کاتن مقام خواست
چون این مقام گشت بمرد بزرگ راست
سلطان حسین و نادر، روشن ترین گوامت
گوید جهان بمجای تو کابن جاتورا سزا است
گویند ناکس است و نهاین پایه اش رواست
درویش نیز هست که بالطبع پادشاه است
خود را بزرگ کن چو بزرگیت مدعاست

کار بزرگ و رتبه عالی گرت هو است
فکر بزرگ و همت عالی ببایدش
بسیار دیده ایم و شنیده که نا کسی
پستی گرفت رتبه عالی ازو و لیک
امر خطیر پست کند عامل حقیر
در هر زمانه مسند ایران شهش یکی است
چون مرد پست یافت بر این پایگاه دست
و این دستگه بذرؤه اعلا نهاد پای
هست این مقال روشن و خواهی اگر گواه
بان آنچنان که جای براو رنگ اگر کنی
نه آنچنان که گر بگزیری شوی کسان
بسیار بوده اند شهان گدای طبع
کار بزرگ هیچ بزرگی نه بخشیدت

حروف مفتی پیش من جز حرف هفتی پیش نیست
 فاش گویم هر چه میخواهند تکفیرم کنند
 با فقیهان دارم آهنگ جدل توسم از آنک
 چونکه در منطق فرو مانند تعذیرم کنند
 هیچ ندهم گوش هر گز بر فسون و اعظام
 چون نیم احمق که تایت قوم نسخیرم کنند
 ناصحان غیر مشق ز آن کشندم سوی شیخ
 تا بدین تقریب دور از حضرت پیرم کنند
 آیتی از عشقم و فارغ ز کفر و دین ولی
 کافر و مسلم بجیل خویش نفسیرم کنند
 در بهای ساغری بجنشم متاع کفر و دین
 گریجه یاران منع از این اسراف و تبذیرم کنند
 شورها دارم بسر فرج که گر عنوان کنم
 الیهان دیواههام خوانند و زنجیرم کنند

مرغ و تیر

رها شد یکی چوبه تیر از کات فرو رفت در سینه آسمان
 در آن ژرف پنهان پریدن گرفت ببالید و بر خویش دیدن گرفت
 یکی مرعکی گرم پرواز دید مر او را بخود بر سر ناز دید
 خروشید بر وی که ای مرغ زار چه نازی به بال و پر نابکار
 که گر من نه مانند تو طایرم پرواز از تو سبک رو ترم
 سپارم بیک چشم برهم زدن رهی را که دیریت باید شدن
 به پرتش نهای تو هماورد من نیابی به پرواز جز گرد من

بادب خمش نشستن بودت پسنده دانم
 چه کنم که در حضور توانم آرمیدت
 بودم گمان که داری نظری نهان سوی من
 که تو را ز جمع بر من دکر است طرز دیدت
 بود آنکه بانو فرغ بمراد دل نشیند
 نه که ما کجا و امید باززو رسیدت

ایضاً

این مرغ جان بخون دل اندر طپیدن است
 واندر هوای از قفس تن پریدن است
 نه بر مراد خویش امید رسیدن است
 نه بخت آنکه جان دهم و واهم زغم
 نه تاب گفتن و نه توان شنیدن است
 در هجرت آن گذشت بن که من و تو را
 هنگام روی دوست زندگی دیدن است
 خندان ز دور چهره نماید بما بهار
 ای گل بیا بیا که گه بشگفیدن است
 تنگ است دل چوغنچه درین فصل دلگشاد
 وقت بساط بر زبر سبزه چیدن است
 برچین بساط هجر که ای مایه نشاط
 در مرغار فکرت من در چیدن است
 آهی آرزوی وصال تو روز و شب
 باز آکه گاه رخت بمنزل کشیدن است
 آواره تا چند نوان بود از دیار
 چندی بغربت از چه ترا آرمیدن است
 فرغ نیارمید دمی بی تو در وطن

ایضاً

زادهان خواهند اسیر دام تذویرم گفند
 من نه آن صیدم که با این دام نخجیرم گفند
 روح من یاغی است با این بی حقیقت رنهدی
 از حقیقت قوّه باید که ندبیرم گفند

فرخ خراسانی

میرزا سید محمود جواهري متخصص به «فرخ» پسر ميرزا سيد احمد معروف با آقاي جواهري که يكى از معاريف فضلاي خراسان بشمار ميرود در ۲۳ جهادى الثانى ۱۳۱۴ هجرى قمرى در مشهد تولد یافته و در گنف تربیت يدر خود به تحصيل ادبیات عربی و فارسی پرداخته و اکنون در مشهد به تجارت و ملاکی اشتغال دارد.

در سال ۱۳۴۵ هجرى سفری بعراق عرب نموده و در سال ۱۳۴۸ هجری سفری نیز از راه روسیه و برلین بپاریس گرده و مراجعت بوطن نموده است، جوانی نیک سخن و بفنون شاعری ماهر و در عنفوان شبابش شهرت استادان سخن را دارد و شعر بسیار روان و دلکش و با معانی نیکو و الفاظ پسندیده همراهید و طبعش به تتعی شعرای ترکستان بیشتر هایل است انتخاب اشعارش از اینقرار است:

غزل

همه شب ز روی حسرت برخت ز دور دیدن
نبود برانج کمتر ز مفارقت کشیدن
نشد بسوی بستان و ندیدن رخ گل
به از آنکه رفتی اما گل آرزو نچیدن
چه بلطف و دلربائی چه بقهر و بد ادائی
سخنیست آرزویم ز دهان تو شنیدن
تو که ذوق بنده داری نشناشی و قادری
ز چه ابن گران بها بنده بباید خریدن

ایضاً

این است دلازار هرا کار و دگر هیچ
 این بود بنا مرحمت یار و دگر هیچ
 زان خرمون گل قسمت ماخار و دگر هیچ
 این بود مرا حاصل دیدار و دگر هیچ
 رخساره یار است پدیدار و دگر هیچ
 مائیم نعشق تو گرفتار و دگر هیچ
 اندوه و غم و محنت بسیار و دگر هیچ
 کو بود مرا محرم اسرار و دگر هیچ
 یک بوسه ازان لعل شکر بار و دگر هیچ
 از دست گایی باده گلزار و دگر هیچ
 این است مرا یار و فدار و دگر هیچ
 دائم بود اندر پی انکار و دگر هیچ
 الفاظ و معانی شده تکرار و دگر هیچ
 چون کالبدی مانده ز اشعار و دگر هیچ

جور است و ستم بیشه آن بار و دگر هیچ
 بر گریه من خنده زه اندر همه عمر
 با آنمه امید شدی عاقبت کار
 از یک نظر آرام و قرار ازدل و جان بره
 هر سو که نظر میکنم اندر همه عالم
 هردم بغم ثروت و مالهند گرفتار
 شد حاصل دل زاینه نعمت کجه از راست
 دل رفت و ز اسرار مرا پرده بر افتاد
 تلخ است مرا عیش و امیدم بود از بخت
 این است دوای غم دیرینه بگلزار
 باران همه رفتند ز پیش من و غم ماند
 هر کس پی کاریست ولی زاهد خود بین
 در شعروغزل هرچه نظر میکنم این دور
 باید که فرات از پی احیای سخن بود

این رباعی در انتقاد از تعدد زوجات گفته

مردیکه دو زن گرفت دلخون گردد
 حالش زغم و غصه دگر گون گردد
 هر کن که بدل مهر دو لیلی. بگزید

رباعی

نا آمده رفت از بر ما ماه صیام
 این مه بنظر چه زود گردید تمام
 چون دید که مردم نگرفتندش رفت
 آری بروود تو سن بگستته لگام

در اهل صومعه نبود ز صدق و سوز اثر
 بیاکه در پی این صبح شام تاری نیست
 دگر بعالی بنیان استواری نیست
 که غیر از این بجهان گنج باشد از این نیست
 که هیچ بهتر از این در زمانه کاری نیست
 مدار غم اگرت یار غمگسازی نیست
 و گرنه او را از دشمنان غباری نیست
 گان برم که در این دوزگار یاری نیست

در اهل صومعه نبود ز صدق و سوز اثر
 دمید از افق عالم آفتاب کمال
 بود بنای ادب استوار و بس ابدل
 اگر که طالب گنجی بعلم و صنعت گش
 بجهد در پی اصلاح کاری باران باش
 بدار خاطر خود را بفضل و دانش شاد
 ز دوستان دو رو دل بود غبار آلود
 ز بیوفائی یاران سست عهد فرات

ایضاً

یارب مباد کن را اینگونه روز و حالی
 کاین ینجر و زگیتی خواهیست یا خیالی
 کو بانگ چنگ و تاری کو باده زلای
 زان لعل نوشتمندم ده بوئه حالی
 بی زحمت کلامی بی منت سوالی
 پرواز چون تواند مرغ شکسته بالی
 چون من چرا نگرئی چون عن چراتی
 یارب مباد هرگز بر خاطرش ملالی
 عشق جان سپردند از حسرت وصالی
 زیرا ندیده در دهر جشمی چمن جمالی
 یا کرده عرض اندام در پیش خور هلالی
 زین خوبتر ندیدم بهر وخت مثالی
 سرمایه قناعت بی منصبی و مالی
 می شاید از کند فخر بر این چمن کمالی
 گشتم فرات دمساز با عیش بی زوالی

امشب دگربرون بر دخواب از سرم خیالی
 از خواب رستم اکنون دمساز با خیالی
 دلرا ملول کرده است اند یشه های دنیا
 ساقی بیا و امشب از بهر حرمت می
 پیر مغان بجامی کام مرا روا کرد
 خواهم بملک شادی پرواز کرده لیکن
 گر آتشیت بر جان باشد ز عشق بلبل
 آنکس که خاطر ما از هیجرا او ملول است
 با آنکه لعل ایشون سرچشمہ حیات است
 عقل است مات و حیران در صورت بدیعت
 ابروی دلفربیت بالای روی خوبست
 گر آفتاب خواندم روی تو را مکن عیب
 خواهی عزیز باشی اندر جهان طلب کن
 هر کس که گشت آگاه بر نقص خود بعالی
 کردم نثار جانان با صد شعف دل و جان

اشکی بریز دور گه هستی و بیخودی نا شوید از ضمیر غبار گناه را
درشیخ نیست صدق و صفا بعد ازین فرات بر مسجد اختیار کنم خانقه را

ایضاً

ولی صد عقده اندوکار ما کرد
نمیدانی که با دلها چهار کرد
مرا با محنت و غم آشنا کرد
که دور چشم او کرد آنچه را کرد
ذ بس درکار دل چون و چرا کرد
که عمری با غم نشو و نما کرد
خوش کاخر بعهد خود وفا کرد
سر و جان بر سر این مدعای کرد
به بین پروا نه چون جان را فدا کرد
چو آن زنجیر زلف از کف رها کرد
رها از دست من دست قضا کرد

صبا یک عقده از زلف تو وا کرد
غم عشق تو ای یار ستمکار
ز من بیگانه گشت آشونخ لیکن
چرا نالم ز دور چرخ گردون
خرد هم شد چو من در کار حیران
دل ما را چه ذوق از عیش و عشرت
بگفت آتش زنم بر جانت از غم
ز عشقش منع کردم ناصح و خویش
چقدر ای شمع سوزان سخت جانی
دل دیوانه را کردم ملامت
بگفتا ای فرات ایندام میحکم

ایضاً

بمحنت و الٰم از رنج انتظاری نیست
که گفت در عقب این خزان بهاری نیست
خوش که دور فلك را چو من هیچ قراری نیست
بدست اکرچه مرا هیچ اختیاری نیست
بدور محنت و غم نیز اعتباری نیست
که روزگاری یابست زخم خاری نیست

خوش آنکه تنگدل از فرقه نگاری نیست
بجلوهای دگر آن یار رفته باز آمد
اکرچه دور فلك سخت بیقرارم ساخت
فراغتی ذ جهان اختیار خواهم کرد
چو اعتبار بدور نشاط و عیش نبود
تچیده هیچ کش از باغ روزگار کلی

قطعه

این قطعه را در سال ۱۳۳۹ هجری به مناسبت ریاست وزرائی

سید ضیاء الدین گفتہ است

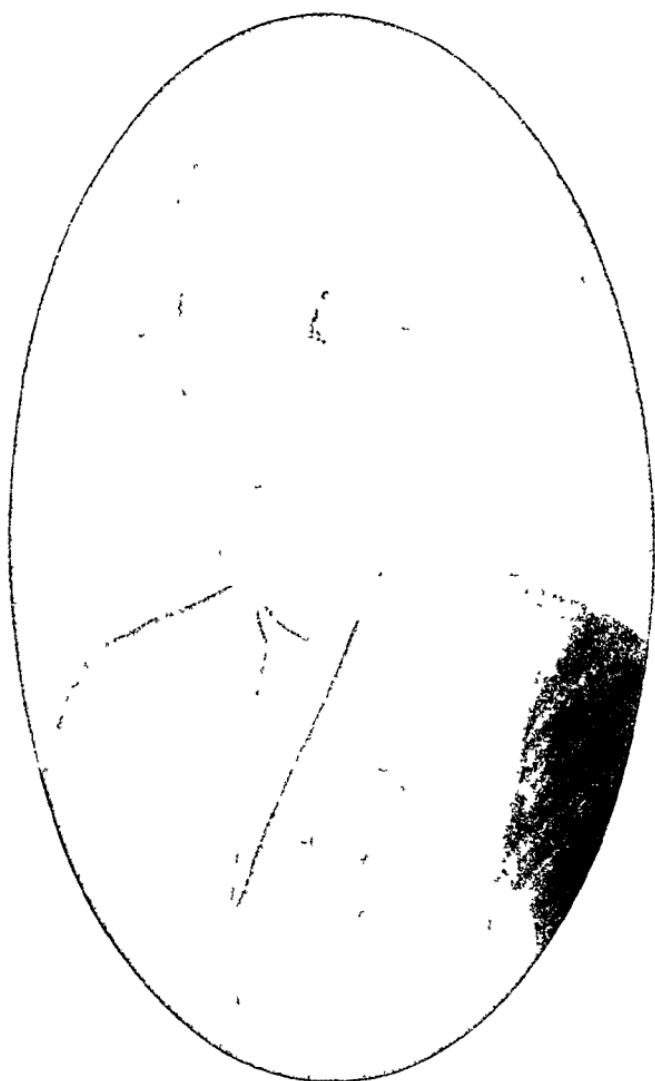
سیدی شد بر اسب بخت سوار و اندرین جلکه چند روزی ناخت
چون سواری نکرده بود او را اسب در حین تاخن ناخداخت
نا بلد بود و اندرین بازی اولین وحله نقد هستی باخت
خانها را خراب و ویران کرد ^۱ گفت «باید عمارت نو ساخت»^۲
دید از عهدہ بر نمی آید «رفت و منزل بدیگری پرداخت»^۳

غزل

دو هم شکست رونق خورشید و ماه را
از رخ چو بر فشاند دو زلف سیاه را
من در عجب ذ روی تو صعن اله را
مردم ز روی شمش و قمر مانده در شکفت
کوتاهی نظر نگر و اشتباه را
قد تو را بسر و صنوبر مثل زند
سلطان ز بیش خویش نراند سپاه را
ای پادشاه حسن ز عشق سر مپیچ
از یک نگاه گرم بنازم نگاه را
آتش زدی بخیر من دلدادگان ز عشق
دیگر مگو که هیچ اثر نیست آه را
روز ز دود آه ز شب شد سیاه تر
تازهاد نیز بر سر شوق آمدند و شور
آگاه کن هر آئینه مردان راه را
در هر قدم بر اه طلب دام و دانداشت

۱ اشاره بخارابی عدیله و اصلاح بلدیست که سید ضیاء الدین درین دو قسم مخصوصاً نظر داشت که کاملاً اصلاح شود.

۲ و ۳ این دو بیت از حضرت سعدیست که در اینجا تضمین شده اصل اینست
«هر که آمد عمارت نو ساخت رفت و منزل بدیگری برداخت»

فرات بزدی

فرات

میرزا عباسخان متخلص به «فرات» پسر آقا محمد کاظم یزدی در سال ۱۳۱۲ هجری قمری در یزد تولد یافته و پدرش از طبقه متوسط یزد بوده فرات پس از تحصیلات مبادی علوم ادبیه در یزد برای تکمیل تحصیلات یاصفهان و خراسان رفته است، در سال ۱۳۳۵ هجری قمری در طهران رحل اقامت افکنده و تحصیلات بینج ساله متوسطه را در مدرسه دارالفنون بیایان رسانید و در خلال این احوال از علوم ادبیه و خط بهره‌ای شایسته یافت.

فرات شاعریست کلاسیک که بطرز متقدمین اماً با مضماین تازه شعر می‌گوید در سرودن غزل مهارتی بسیار دارد، اشعارش بیش از هفت هزار بیت است که قسمتی از آن در جراید و مجلات مختلفه بطبع رسیده منتخبات اشعارش ازینقرار است:

غزل

در مردمات نشانه مهر و وداد نیست
دو هیچ فرقه اثر از آنها
دلها پر از نفاق و درونها پر از شفاق
ذینرو بدوسی کسی اعتقاد نیست
جمعند مردمی همه خوشروی و خوش بیان
اما در آنبلانه یکی خوش نهاد نیست
صدق و صفا چه شد؟ یکجا رفت اتفاق؟
کاندرو زمانه غیر نفاق و عناد نیست
درین جمع خسته دلی گفت با فرات
خلوت گزین که هیچ به از انفراد نیست

گرگشاد است جهان در نظر خلق چه سود
 زین فراغی که فرح بخش دل ننگی نیست
 نیکنامان همگی بسته نامند و هموز
 می ندانند که آزاد شدن ننگی نیست
 راه عشق زن ایمطراب از آنسانکه زدی
 کز نوای تو دگر خوب تر آهنگی نیست
 از چه رخساره جانان نتوانی دیدن
 گر بر آئینه جان از غم دل زنگی نیست
 نتوان گفت که چند از ره او طی کدم
 زانکه در راه طلب میلی و فرسنگی نیست
 کر گدای تو شدم شاه جهانم ور نه
 در دل من هوس تاجی و اورنگی نیست
 زانکه شیرین نشود صاحی اگر جنگی نیست
 خشم او پیشو خیل رضا بود غیام

ز حقیقت آدمی را در سود پر کشاید
همگی فسرده جانند نه بلکه مردگانند
بی آدمی فیوید دل آدمی بخوید
گهی آدمت توان گفت که آدمی بخواهی
تو بردیار و موطن که کنی مقام و مسکن
مگر آدمیت آید بسخن نمایم روزی

که پرستش خجال است زبان آدمیت
مگر آنکه زنده باشد بروان آدمیت
مگر آنکه زنده گردید بجهان آدمیت
به ازین نمیتوان داد نشان آدمیت
بنخدا قسم که آنجا است مکان آدمیت
که صفات خود بگوید بزبان آدمیت

ایضاً

امروز در این خاک غم انگیز کسی نیست
بدریده گلوی همه از شدت افغان
گر قافله‌ای رفته از اینجا پچه علت
ناصح که دو صد حرف زند از پی پندم
بیهوده زند اهل طمع لاف کیلمی
نگشود دلت تا بکنون از دم واعظ
دانی سخن عشق چرا در تو نگیره
گر کور نباشی ز تکبر پچه علت
وقتی که تورا دیده کشایند به بینی
مانند غامت نظری نیست و گر نه

کز خوی بدش در دل و جان غصه بسی نیست
دردا که درین مرحله فریاد رسی نیست
در ده اثر پائی و بانگ جرسی نیست
یکبار نه بینند که درین خانه کسی نیست
کورند مگر وادی امن و قبی نیست
دیدی که درین طایفه صاحب نفسی نیست
زیرا که ترا غیر هوا ملتمنسی نیست
در چشم تو سیمرغ بقدر مگسی نیست
غیر از تو در این گلشن بی خار و خسی نیست
از پیش تو تا گلشن مقصود بسی نیست

ایضاً

در بیان طلب پارچه سنگی نیست
که بر آن سنگ زخون دل من رنگی نیست
حیف کاندر خور این کار بکف سنگی نیست
راستی آئینه عقل شکستن دارد

شیخ را بنکر که جزو خود را نمی بیند مقام
 در سر کوئی که هیچ از زاهد آنجا نام نیست
 لاله و گل با خوار آلو دگان گویند فائی
 باده جزو خون دل در ساغر آیام نیست
 پخته شو نا وارهی از سوزش حرص و هوس
 ز آنکه کار آتش سوزنده جزو با خام نیست
 دوست جزو با دوست نشیند بمناوونگاه انس
 مهفل اهل محبت جای خاص و عام نیست
 خیل مرغان را بشارت ده ز طرف پیوستان
 کاندرین باغ و کلستان دانه هست و دام نیست
 در لب نست از مرا کام دای باشد نصیب
 ورنه هرگز از جهانم انتظار کام نیست
 در جهان کر هست آرام دای یا بوده است
 یس چرا در هیچیک ز اهل جهان آرام نیست
 هر چه ناکامی به بینی جرم نادانی نست
 چرخ کجرفناز نبود بخت بد فرجام نیست
 دل بدل پیوستگی دارد چو جان و تن غام
 دو میان جان و جاذب حاجت بیغام نیست

ایضاً

اگر آدمی بیاید ز جهان آدمیت بزبان تواند آوره بیان آدمیت
 تو عالم خیالی و خ آدمی نه بینی که برون از اینجهان است جهان آدمیت

علم زنده جاوید میتوانی شد
بدان که هیچ به از عیش جاودانی نیست
مراد از آب بقا فیض صحبت دانا است
وکر نه در ظلمات آن زندگانی نیست
بکوش نا بدیار معانیت بکشند
وکر نه لذتی از صورت معانی نیست
مباش بی خبر و نکته سنج همچو غام
که در مقام نظر جای نکته دانی نیست

ایضاً

جه اعتماد بر این خالک سست بنیاد است
چشم بی خردان این خرابه آباد است
ولی گشودن این عقده کار استاد است
ز جویبار بهشتی بعالی افتاد است
اگر بساط سایه ای است برباد است
بدام دیگری افتاده است صیاد است
که هیچ گاه جهان کام کس نمیداد است
هنوز چشم ترا روزگار نگشاد است
خواه کسی که بکلی زخویش آزاد است
عدالت است ولیکن بشکل بیداد است

بنای خالک بر آبست و آب برباد است
خرابه ایست جهان پیش عقل دانشمند
به سمت عیش تو بی خود از این و آن مطلب
مخوانش آدم خاکی که این گل خود رو
بکار دیو و پری دل منه که آخر کار
شکار گاه غریبی است این جهان که یکی
مگر ز خویش مهیا شود ترا کامی
تو آن نهای که بدو نیک خویش بشناسی
همه بلای تو از خویشتن پرستی تست
ستم مگوی که بیداد بارو عجز غام

ایضاً

دو نهاد بزمیست رنداز را که هیجش نام نیست
وندران دزم نهانی باده هست و جام نیست
از شب و روزم چه میرسی که من با یار خویش
در دیواری زندگی دارم که صبح و شام نیست
اول و آخر ندارد داستان عاشقی
هر چه را آغاز نبود همچنان انجام نیست

در این جهان بجز غم و بیچارگی نبود
خرم کسیکه پای در این خاکدان هر شت
رویت بسوی قبله و دل غافل از خدای
زمہار ازین نماز که مسجد کند کنست
از مدعی صلاح توقع مکن غام خوبی چگونه سرزند از طبع بدسرشت

ایضاً

گر تو در آئی زدربدین قد و قامت عالم دنیا بدل شود به قیامت
مقصد عالم توئی که دیدن رویت عزم مسافر بدل کند باقامت
غنچه گل شد فدای آن لب خندان سرو سهی شد فدای این قد و قامت
چشم ملامت گر ار جمال تو بیند سرو سهی شد فدای این قد و قامت
هر که بهجر تو مبتلا شده باشد خوب شناسد عذاب روز قیامت
نا تو مرا یار دلنوواز نباشی روز و شب نگذرد بخیر و سلامت
حاصل عمر کسی که عشق نورزد سوخته خواهد شدن ز برق ندامت
همدم وندان از آن شدم که ندیدم جز غم خویش از جناب شیخ کرامت
گر ببری هستی غام و بسوی از تو نخواهد به هیچ روی غرامت

ایضاً

بر آعالم عقلی که پست و فانی نیست
که روی خاک سیه جای کامرانی نیست
همیشه روی تو گلنگ و ارغوانی نیست
بصره خرج کن این نقد را که ئانی نیست
که عیش بیهده عرگر به از جوانی نیست
و گر نه زشتی خوی بدان نهانی نیست
که فهم این سخن از کارهای آئی نیست

بیا که روی زمین جای زندگانی نیست
بزیر چرخ میجو کام دل بندادانی
سفید گرده و زرد و سیاه آخر کار
بپرده صرف مکن نقد عمر خود زنہار
بعیش بیهده ضایع مکن جوانی را
نخواستی که بعیب خود افکنی نظری
ز علم و جهل بود خوی نیک و بد هشدار

ایضاً

با دست خود ز پای بکش خار راهرا
 با کوه همسری نزد برگ کاهرا
 تا کج کنی بتارک مردی کلاهرا
 بگشای چشم و رفع کن این اشتباها
 بر دار کس ندیده سر بی گناهرا
 مگذار بر فلک بروه دود آهرا
 سیراب کن چو ابر درخت و گیاهرا
 صرف شکستگان بکنی مال و جاهرا
 داده است تا یمه شوی بی یناهرا
 کر غصه گدا نبود پادشاهرا
 دست قضا بطاق فلک جرم ماها
 گر شنیوی بجان سخن خبر خواهرا
 دیده است تیره بختی و روز سیاهرا

بر کن ز سینه دیشه فکر تباها
 با مردم بزرگ مزن لاف همسری
 شرط است علم و عزم و عمل و آنگهی نبات
 خود را بزرگ دیدی و پا مال غم شدی
 تقصیر خود بین چو فتادی که در جهان
 تا میتوانی آتش دلها خموش کن
 پیوسته خیر خواه غنی و فقیر باش
 هالت فرون و جاه فرونتر شود اگر
 این جاه و سروری و تواناییت خدای
 دیری نمیکشد که گدائی کند بشهر
 بهر چراغ کلبه دویش بر فروخت
 جز محنت و عذاب نه بینی بعمر خویش
 داند غمام محنت عالم که در جهان

ایضاً

میآیدم ز سایه بید و کنار کشت
 . دلکش تراز نهال قدت در جهان نکشت
 کز پرتو جمال تو دوزخ شود بهشت
 تا روزگار رشته بیوند دوست رشت
 بی حاصل است صورت زیبا و خوی زشت
 جاوید خانه که ز گل می کنند و خشت
 اکنون که اطلاع نداری ز سرفوشت

ساقی بیار باده که بوی خوش بهشت
 از سرو و گل مگوی که دهقان دورگار
 شاید اگر فرشته رحمت بخواهنت
 از دیگران گسیخته شد تار الفتم
 روی نکو جو خوی نکو داشت دل برده
 در ملک دل مقام گزین شو که هیچ نیست
 در کار نیک کوش که نیکی بری سزا

عواطف و حکمت در اشعارش که گنجیده خوانده را با یک زبان ساده
شیرین بصالح خود آگاه میسازد.

این شاعر آگرچه سعی کرده است از سختی‌ها و رنج‌های فراوانی که دو
مدت عمر خود دیده است در اشعارش ذکری از آنها بیان نیاورده ولی در
بعضی مواقع توانسته است خود داری نماید و در برخی جملات دردهای
خود را ظاهر میسازد و آنچه از اشعار غنیم تا کنون بطبع رسیده است در دو
مجلد است جلد اول آن دارای ۲۱۳ صفحه و مشتمل بر ۲۴۹ غزل میباشد
که اغلب غزلیات مرکب از یازده شعر است در سنّه ۱۳۶۲ و جلد دوم
که آنهم دارای ۱۴۶ صفحه و مشتمل بر ۱۳۶ غزل است در سال ۱۳۶۶
در اصفهان بطبع رسیده است و ما اینک چندی از غزلیات او را انتخاب کرده
بطور نمونه در اینجا درج میکنیم.

غزل

که لايزال اطاعت کنیم دانا را
بیافرید خداوند لم یزل ما را
مباش در بی کشف رموز دانایان
ز فهم گفته همچون خودی شوی عاجز
نو آن نه که شناسی فضیلت انسان
بکار اهل نظر کار خود قیاس مکن
چسان ز سر نهان آگهند وندانی.
اگرچه باد درخت کهن کند از بین
کسی که روی پری را ندیده کی داند
نه نصّه شکری خورده و نه حسرت قند
غريق بهر بlad را چه سود خواهد بود
مگر بدیده کشی خاکای بینا را
غم عیب فراوان خود نمی بینی

غمام همدانی

محمد یوسف زاده متخلص به «غمام» فرزند مرحوم حجت‌الاسلام آقا سید یوسف در ماه ربیع‌الثانی ۱۲۹۲ هجری قمری در نجف اشرف تولد یافته و تا سن بیان و سانده سالگی در بین شهرین بوده و تحصیلات ابتدائی خود را در آنجا پیایان رسانده و بعد با تفاوت پدر خود «که در آنجا تحصیل میکرده» به همدان آمد و در آنجا علوم متداوله آنزمان را از ادبیات فارسی و عربی، فقه، اصول و فاسقه تحصیل کرده و بعد مشغول تجارت گشت و چندی در ادارات دولتی هم خدمت کرده است.

غمام در اوایل مشروطیت در عداد آزادیخواهان و یک‌عامل مؤثر در انتشار عقیده آزادیخواهی بوده و درین راه و نهیها برده و مشقتها کشیده و انجمنی بنام انجمن اتحاد برای پیشرفت مقاصد آزادیخواهی در همدان تأسیس کرده و نیز در سال ۱۳۲۵ روزنامه‌ای موسوم به «الفت» انتشار داده است و انجمن مذبور تا سنه ۱۳۲۷ دایر و تکیه‌گاه آزادیخواهان همدان بوده بالجهانه حیات سیاسی او از سال ۱۳۲۴ شروع و سال ۱۳۳۰ خاتمه پیدا کرده یعنی همینکه اساس مشروطیت برقرار و مستحکم شد او نیز از امور سیاسی کناره گیری اختیار کرده است و از آن به بعد اگر هم کاهی دخالتی در امور سیاسی میکرده موقتی بوده.

غمام از شعرای غزل سرا میباشد و از سایر اقسام شعر در میان اشعارش دیده نمی‌شود اشعارش چون همه از روی عواطف و احساسات محبت آمیز برخواسته لذا تمام غزل‌آتش ساده و شیرین و دلنشین است و حتی الامکان از الفاظ مغلق و کلمه قلبیه و لغات غیر مانوس احتراز کرده و الحق هیتوان گفت که در فن غزل سرایی استاد کاملی است و در ضمن جلالی مبنی بر

ناگهان آمد بگوش اند
صدایی دهشت افرا
اضطرابی دست داد از آن صدای ناگهانم
جستم از جای و شتابان سوی در رفتم که بینم
کیست کاندر فیم شب بر در همی کوبید چنانم
باز یرسیدم که باری کیستی اینجا چه جوئی
دشمن بیگانهای یا آشنای مهریانم
گفت در بکشا که خود بیگانه اینجا ره ندارد
مشفق دیرینه‌ام از دوستان باستانم
هین دل از من بد مکن وز من مرم بکشای در را
گر چه خود ناخوانده میباشم غریبم میهانم
چون صدایش آشنا دیدم برویش در گشودم
اندر آمد گرم در آغوش چون روح روانم

غزل اخلاقی

بیاکزین قفس تنگ خاکدان بروم
گشوده بر بتنهای گلستان بروم
دل از ملازمت نگنای نن بگرفت
خوشادمی که بخلوت سرای جان بروم
برای پرورش روح ما مکان تنگ است
بیا بعرصه میدان لامکان بروم
درین محیطه نیابی مقام امن بیا
خوشا مصاحب اهل حال و مجلس انس
که مهریان بنشینیم و مهریان بروم
دو روز عمر تمعق نمیدهد بر خیز
که عمق خضر بی عمر جاودان بروم
نتیجه معرفت است از وجود ماحیف است
چنانکه آمده بودیم همچنان بروم
بیاد کار از آن بیش کز جهان اثری
خوش آن بود که گذاریم در جهان اثری
بدابدا گر ازین نشاء بی نشان بروم
دلیل اهل سعادت نشان بندگی است

من این وظیفه ز هر چیز دوست ندارم
مرا همیشه همین بود پیشوا و امام
ازین بیان ملوکانه نیک در بابند
ممیزات سخن معنی ملوک کلام
زهی بلند نظر پادشاه که باد بر او
نظر ز دادگر ذوالجلال والاکرام
که عیب کارکدام است و راه خیر کدام
سیاس گویم او را که خوش بما آموخت
چه نیکبخت بود ملتی که پند ملک
بکار بند و تکلیف خود دهد انجام
از آنچه گفت ملک والسلام خیر ختام
که پند و موعظه‌ای سودمند تر نبود

قصیده عرفانی

دوش اندر کنج عزلت خلوت بود از جهان
فکر فی میرفت در تحقیق اسرار نهان

علوی و سفلی نکردی در ضمیرم ره که بودی
انصراف از آن و اینم انقطاع از این و آنم

سیر من در حیز امکان نگنجیدی که کردی
تو سرف همت تکاپو در فضای لامکانم

از حدود مشرق و غرب برون بودم که بودی
مشرق دل پیشوایم غرب جان پشتوانم

در هوای عشق پروازی همی کردم ز هر سو
تا مگر راهی گشاید سوی بیسو، زان میانم

نالهای آتشین از سینه بیرون میکشیدم
تا که یکران گرم جولان کردد اندر زیر رانم

میحو قدرت بود عقلم غرق حیرت بود فکرم
گرم لذت بود قلبم هست وحدت بود جانم

پس از تأمل و نحقيقه ژرف دانستم
 بگانه چاره ما ترک خوبیهای بد است
 کنایم اینکه دو چیز است کز دکر اخلاق
 نخست آنکه چو در حق ظالمی خائن
 بر او بسوی دلها و هر کس از طرفی
 وزین حقیقت غافل که رحم بر بدکار
 بجهان و مال کسان تاختن اجازت داد
 دلت بظالم اکر سوخت وای بر مظلوم
 دکرازان دو که گفتم وقابت و حسد است
 اکر ز جامعه یکنین بزور بازی خوبیش
 حسد بر اند فرومایگان بر او که چرا
 ت هر طرف بی بی آبروئیش بر ناب
 عیب جوئی ز اخلاقش این شود غماز
 کنند سعی به توہین قدر او که مگر
 حسد بر اهل هنر خود نشان بعنفری است
 بر آنکه قائم بالذات شد چه بحث بود
 تراچه صورت زشت است و قد نا هوژون
 رقابت آنگه نیکو بود که وا دارد
 لیاقت و هنر و فضل و داشت و تقوی است
 بسعی خویش توان شد بزرگ ورن حسد
 همین رذایل اخلاق شدسبب که نشت
 من این صفات ندانم سزا بی ملت خویش
 بود وظیفه شناسی بزرگتر صفتی

که از مفاسد اخلاق خبزد این آلام
 و گرنه نتوان زی عافیت شدن بلکه کام
 فساد جامعه را بیشتر کند الزام
 شود جزائی لازم بمحکمی از احکام
 پی رهائی او سعی دارد و اقدام
 بود منافی عدل و مخالف اسلام
 کسی که کرد حیات ز دزد خون آشام
 بگرگ رحمت بی رحمی است بر اغتنام
 بمردمان هنرمند از گروه لئام
 هنر نمود و بشایستگی گرفت مقام
 بصدر خواجهگی او رفت و ها بمانده غلام
 شود به تهمت و بهتان هزار گونه سهام
 بخوردگیری ز اعیانش آن شود تمام
 شود بقیمت همسنگ سنگ نقره خام
 سیاه طعنه زند بر جمال آئینه فام
 اکر نیاره فالج چو او نمود قیام
 مگیر عیب بنقاش و خوردگه بر رسام
 ترا بسعی و عمل ورن کشت رنج مدام
 که مرد را بیزرنگی همی بر آرد نام
 بمجای شهد ترا زهر ریزد اندر جام
 بر آبگینه جان گرد ظلم و زنگ ظلام
 ستره باید از لوح خاطر این ارقام
 که هادی ملک است و مریب اقوام

نمونه نامه قابوس و مرزبان نامه است
 ولی چه رفت ندانم که دور ماند ایران
 بجهای پادشاهان بزرگ در این ملک
 هنروران و خرد پیشگان دانشمند
 بکنج عزات و خاموشی او فتاده بند
 دگر نصایح بیرون نیامدی ز افواه
 مزیت هنر اندو مزاح بودی و هزل
 تملقات در اخلاق پادشاهان داشت
 هم اندک اندک از مهتران سرایت کرد
 چو پیشرو قدمی کج نهد مسلم دان
 مگر خدای بر احوال مملکت بخشد
 ز مهد جامعه مردی بزرگ بیداشد
 بیای تا سر این مملکت تکافی داد
 ز هر گسته زمامی برید بند امید
 بسی نرفت که ایرانیان بدو دادند
 دوباره نوش آن یادگارهای کهن
 دو باره جمع شدند اهل فضل از هرسوی
 فرامش ارشد گفتار خسروان قدیم
 نصایحی که شاهنشاه پهلوی یک روز
 بیار یافتن گفت و داد پندی چند
 چه گفت گفت که من خود همیشه داشتم
 بدین سبب همه بودم بر آنکه در یابم
 تفکرم همه این بود کز چه در ایران
 با نحطاط و زیونی چرا فتاد این ملک

کزان تمعّع کامل برند او لالا فهم
 بسالیان دراز از چنان زوات کرام
 همی حکومت کردند جمعی از ده و دام
 که مملکت را بودند داروی استقام
 هفته روی چو ماهی هفته زیر غام
 دگر حقایق ظاهر نگشتی از اقلام
 فضیلت و ادب اندر فضیحت و دشنام
 تعوذ بالله تاثیر زهر در اجسام
 بزیر دستان اخلاق بد چو رنج جذام
 که پیروان ورا کج رو د همه اقدام
 که در نوشت بهم آن بساط نا فرجام
 چوشیر شرذه که ناگه برون جهد ز کنام
 که سر کشان را افتاد لرزه بر اندام
 بدست پهلوی افتاد ناگهان چو زمام
 بپادشاهی از هر طرف درود و سلام
 دگر خجسته شد احوال و تازه شد ایام
 که روزگار بفرجام گشت و کار بکام
 تو گوش بگشا نا بشنوی درین هنگام
 که در حضور های یونش بود باری عام
 که تا بملت از پادشه برند پیام
 به نیک بختی این مملکت علاقه نام
 وسیله ای که بدان زود ن رسم برآم
 ترقیات چنین ناقص است و کند خرام
 که روز او هم شب گشت و صبح او همه شام

و آرام گرفتن خیانتی است
بر دارد تا وقت و فرصتی است
گر مرد بود کار ساعتی است
با دیدن این جمله هرج و هرج
یک مرد نباشد که یک قدم
ورته بخدا رفع این عیوب

کلام ملوک

این نیز یکی از قصاید شیوای عطا است که در مدح اعلیحضرت

پهلوی گفته

شنبیده ام که کلام ملوک را خوانند
بقدر و جاه بزرگان ما ملوک کلام
سخن بزرگ بر آید کند نفوذی نام
بسر کردشت سلاطین و گفتهای ملوک
ز پادشاهان بس نکتهای نغز و دیع
یکایک ارشمرم آنچه خسروان گفتند
هم آشکار بود کز شهان ایران ماند
بگوشی مردم گفتار پادشاهان داشت
از آنکه شاه به نیکوئی و بدادرگی
میان جامعه بودیش جای چون بدروی
ملی کسی که نیکوئی بجای مردم کرد
نصایحش همه جوید میان حان منزل
افر بماند از او در جهان به نیکوئی
بملک ایران زینگونه چند تن بودند
بماند از آنان آثار سودمند بجای
ز فکرهای حکیمانه کاخها هشتند

کانون خطای و رشونی است
 شانی و شکوهی و شوکتی است
 رنجی و بلاعی و محنتی است
 منزلگه بیمی و وحشتی است
 جولانگه فحشی و نهمتی است
 انبائه ظلمی و ظلمتی است
 در نقط و بیان کوی سبقتی است
 حاصل همه شتمی و لعنتی است
 نی حرف زبانکی و شرکتی است
 ممدوح ترین خوی و سیرتی است
 شایسته ترین دلب و عادتی است
 عهربی و وفا و محبتی است
 حنگی و نزاع و خصوعتی است
 وز فحش و فضاحت قیامتی است
 گوئی که دران فحش لذتی است
 گوئی که گوارنده شربتی است
 در بودن این وضع حکمتی است
 مبنی بقضا و مشیتی است
 هرگز نتوان گفت ضفتی است
 زائیده جهله و غفلتی است
 زین وضع فجیعش شکایتی است
 پنهان شده در کنج عزلتی است
 بر عهده هر یک وظیفتی است

هر یک ز ادارات کشوریش
 آنرا که خیانت کند بمال
 و ازرا که بخدعت قدم زند
 هر مخالف و هر انجمن که هست
 هر قسمتی از روزنامه جات
 هر کله دوش که بنگری
 بنگر خطبا را که هر کسیش
 گویند ز هر در سخن ولیک
 نی بحث ز راهی و معدنی
 غمازوی و دزدی و مفسدی
 رفندی و دو روئی و ده دلی
 نا منفعتی در میانه هست
 اما چو شد آن منفعت تمام
 در جان هم افتاده جاگی
 این فحش دهد وان بجان خرد
 شیرین شود از هرزه کامشان
 کفر است که گویم خدا برای
 یا ذلت ایران و اهل آن
 زیرا که خداوند را بخلق
 اینها همه چون نیک بنگریم
 بر هر که نظر میکنی بدل
 اما همه خاموش و هر کسی
 گوئی که تصور نمیکنند

گویم که بخیر جماعتی است
 گویم که در آن حسن فیتی است
 بینم که نهایی فضیحتی است
 کا و راه از این ملک خبرنی است
 جائی و در آنجای ملتی است
 بر اصل و اساس سیاستی است
 قانونی و طرز حکومتی است
 روح ادب و خون غیرنی است
 تمیزی و علمی و صنعتی است
 تقوی و صلاح و فضیلتی است
 بر زهره نادان هزینی است
 در جامعه قدری و قیمتی است
 دردی و ازان درد زحمتی است
 در حوزه اصحاب صحبتی است
 کن را ز همه خلق رغبتی است
 فکری و تلاشی و همتی است
 در مردم آینده عبرتی است
 بر زهره بد بخت شفقتی است
 با در پی هر رنج راحتی است
 با جایزه‌ای هر خدمتی است
 از جهل و خودابن جهل آفتی است
 نی هیچ بملکی شباختی است
 انبار فسادی و شهوفی است

هر جا که شود مجتمعی بیای
 هر نامه که می‌باید انتشار
 چون پرده بر افتاد ز روی کار
 گر نامی از ایران کسی شنید
 پنداشت که این مرز و بوم نیز
 با قاعده کارها در آن
 با هر نظمات داخلی
 با در بدن اهل مملکت
 با در طبقات عدیده‌اش
 با مدرک رجحان و امتیاز
 با مردم دانش پژوه را
 با اهل صواب و صلاح را
 با آنکه کسی را درین محیط
 با از مدنیت شباهه روز
 با جانب خیر و صلاح خود
 با از پی بهبود مملکت
 با از بد و نیک کذشگان
 با طایفه نیک بخت را
 با از پی هر کار اجرنی
 با هر خطاطی هیچ کیفری است
 سر تا سر این مملکت پر است
 نی هیچ بجهائی تناسبیش
 در یک ز مقامات ملیش

اگر پای بر سنگ آید رواست که علت فراموش کاری ماست
مرا غفلت این بس که اندر سرای بخوبیم نخسبد به بیرون گدای

نیز در حلب بر سیال مطایبه گفته

عربی دوره گرد و شیر فروش طوف کردی بکوچهای حلب
داشت صوتی کریه و جان فرسا
مانده پاسی هنوز از آخر شب
میزدی نعره حليب حليب
خواب و آرام را بخلق حرام
کردی آن شیر خام خورده عرب
اوقتادی بخلق هول و هرب
بود با وی مرا نشاط عجب
چند روزی که در حلب بودم
ناله من میزدم که آه حلب
نعره او میزدی که آی حليب
گرچه شیرم زیاد در خور بود
هر اصلاح حال و بستن تب
لیک با آن خشونت حنجر
که رسانید جان خلق بلب
در گذشتم ز شیر و شیر فروش
که نه شیر شتر نه روی عرب

در اواخر دوره سلطنت قاجاریه بمناسبت آشنازگی اوضاع مملکت

گفته است

با منظره هارا نقیصتی است
بینم که بنا خواه صورتی است
کیتی بدگر گونه حالتی است
با فوق طبیعت طبیعتی است
گویم که نشان از حقیقتی است
گویم که بیان نصیحتی است

در دیده من نقص و علتی است
هر چیز که آید بچشم من
اشیاء همه بر رنگ دیگرند
بر حال طبیعی نمانده وضع
هر صورت زیبا که بنگرم
هر گفته شیرین که بشنوم

همین بود که کند اختراع آلانی
کسی در اینجا گر اختراع تازه کند
که اختراعی اذان به کنند و بستاقد
رقابت دو سه تن پیر سالخورده فکند
تو گوئی از پی اعدام نا توانان داد
همانکه بود طرفدار حفظ حیوانات
بیچ خانه زن و دختری نماند بجای
بکودکان یتیم و زنان بیوه چرا
بس است اینهمه خونربزی و جهانگیری
سزه که بر در قصابخانه بشری
بنالهای جگر سوز بیکسان رحمی
اگرچه قافیه لختی نه بر صواب شده است
که جنگ قافیه را فنگ کرده بر عالم

در سفر مهاجرت هنگام توقف در حلب سروده

ربود از سرم خواب نا نیم شب
شکم هشته بر خاک و رو بر خدای
سراسیمه بیرون شدم از وناق
بلغزید بایم فتادم بسر
چو میدید کاشتفته حالم چنان
چه باید که پایت در آید بسنگ
بلغزاندم پای وقت عمل
بگفتم بدو کای همه مکر و دیو
و گر سر رود باز تنهد ذ دست

شبی ناله کودکی در حلب
که جوع اندر آورده بودش ز پای
مرا طاقت از ناله اش کشت طاق
بر قدم شتابان بسوی پسر
دران لحظه بگرفت دیوم عنان
که نیت چنین ساختی بی درنگ
بدین حیله میخواست تادر و حل
چو در یاقتم سر گفتار دیو
بزرق تو کردار خود حق پرست

نه بسناهان پذیره اند و نه گیلان
نه همدان بشنوید نه بزد و نه کرمان
 بشنین بر تخت عدل و آتش بنشان
کیفر مظاوم را ز ظالم استان
تاش ندر بده گرگ جلت اخوان
و آنها او را رسیده نوبت بمنان
بر سرش آور طبیب و دارو درمان
بر خود و بر ملک خوبیش فتحه برخوان
دانخوشی از چیست چو سلطنت را
به به ازین سلطنت که حکم مالک را
آخر ازین حبس خواه باشد بردن نه
ملت خود را به بیش خود کش و بنواز
یوسف خود را ز چاه ظالم بر آور
با مردمی سخت دولت تو دچار است
تا نکذته است وقت زرد عقی عست
کفهم و بشنو و گرمه از سر اخلاص

جنگ بین المللی

در بحبوحه جنگ و شنگام توقف در اسلام بیول سروده است

که جنگ و فتنه ز پادر فکرد دنیا را
پایی بیا نکار صلحه ازویا را
سباست مدنیون قرون اولی را
ذدند برهم آرام بیر و برقا را
درین هزاربه اسرار این معما را
بیا بینیک و ببین صلحه نهاد را
چکونه زیر و زیر آرد کار فردا را
هم آن جرايد آزاد روح بختا را
که هوش برد ز سر هر دمان دانا را
بزه رفاب بیا گنده مغز حلوا را
دروه باید درندگان صحراء را
که عهده دار بود اجتماع دنیا را
ز قرن بیستم این بادکار بس ما را
سعادت بشری خواهی او بدانی چیست
به بین که از پس قرنی کثیر نازه نمود
برای حفظ حقوق و بنام راحت نوع
چه خوش نمودند ارباب حلی و عقد عیان
نرا آگر که بود میل فیله این اسرار
که حقه بازی اهل سیاست امروز
بسی کتاب نوشتند در حقوق ملل
چه نحله های مهیج چه حرفا های متین
همه ناصیح شیرین دلپذیر ولیک
تمدن بشری کرتیجه اش این است
نتیجه نظر فیلسوف و عقل حکیم

خواست از اول بعد بنهاد بنیان
 رحم نکردند بر جوانی سلطان
 یاره چو دیدند رشته طمع و نان
 رای ملک را بمکر و حیله و دستان
 بوالعجبی‌ها است در طبیعت انسان
 گاه چنین دشمن مهیمن سبحان
 ور نه نبودی ملک مخالف قرآن
 ای بتو زینده نخت و افسر دایوان
 چند توانی گرفت گوشة حرمان
 چند توان چشم دوخت بر روش آن
 مانده ام اندر تو سخت واله و حیران
 تات بخاک سیه نشاند اینان
 دشمن جان تو اند و لایق زندان
 نه بخدا معتقد نه جنت و نیران
 اینهمه افروختند آتش سوزان
 کاین وزرايت از آن بددنگریزان
 مجلس شوری کند بخلق نمایان
 پیش فروغ جمال مهر درخشان
 عدل بود ماهتاب و اینان کتان
 سود نبخشدت جز ندامت و خسaran
 در بر استاد عقل و قاضی وجودان
 چند بباید گرفت و بود هراسان
 ورنه چه فرق است بین خسرو و دهقان
 چیستی ار فارس شد ز دست و خراسان

ما همه دیدیم و شاهدیم که این شاه
 لیک درینگا که این جماعت بی پیر
 بسته چو دیدند راه فایده و دخل
 وسوسه کردند و ساختند دگر گون
 نا همه کرد آنچه کرد الله الله
 گاه چنان حق پرست گرده و عادل
 زین ددو دیوان بد این مخالفت شوم
 ایملک ای وارث ملوک گذشته
 چند توانی نشت ساکت و خاموش
 چند توان گوش بست در دهن این
 مملکت از دست رفت و کار تبه شد
 کز چه چنین خامشی و هیچ نگوئی
 این ده و دیوان بخاک پای تو سوگند
 نه غم تو هیخورند و نه غم مردم
 ور نه چرا در میان ملت و دولت
 اینهمه غوغای برای یک کلمت بود
 آن کلمت چیست عدل و داد که آنرا
 آری خفاش چون تواند دید
 عدل بود آفتاب و آنان چون برف
 رأی وزیران نابکار تو آخر
 خود تو بیندیش و کار خود بیان نه
 کاین روش نایسمد و مسلک ناخوش
 سلطنت یادشه بملت و ملک است
 تو بخراسان و فارس شاهی آکر نه

پندر

هنگام سورنگونی مجلس شوری ملی بدست محمد علی شاه مخلوع و

توقف او در باغ شاه سروده است

شاه چو باشد خدا پرست و مسلمان
خلق در امنیتند و ملک بسامان
می نکند کار جز بعدل و باحسان
شاه چو مسلمان بود حذر کند از ظلم
تافت سر از ریقه اطاعت سلطان
شاه مسلمان و دیعتی است گرامی
در بر هات ز پاک داور یزدان
نا که برافت میان خلق کند کار
باشدشان بار و غمگسار و نگهبان
می نگذارد که زیرستان افتد
قوم زبردست را به پنجه خذلان
در بر او ظلم و عدل باشد یکسان
ورنه چو شه بی خبر بود ز رعیت
نیست مسلمان و این چنین کس ناچار
شکر بدرگاه کردگار گذاریم
لیک درینگا که اختیار ربو دند
از کف شه دبو سیرنان گران جان
پره زده گرد تختگاه شهنشاه
همیجون دیوان بگرد نخت سلیمان
قومی خوزبیز نر ز مردم چنگیز
جمعی کمراه نر ز فرقه شیطان
جمله هواخواه هب و غارت و تالان
ریخته در خوب و زشت ملک بشهوت
ایران چو لاشه فتاده و این قوم
ناخته بر جان و مال خلق بطفیان
همچو سگان تیز کرده بر وی دندان
اینش بسوئی کشید و آتش بسوئی
خوش بدریدندش پهلو و شکم و ران
هر چه در آن گوشت بود و پوست بخوردند
ناکه ازان ماند چند یاره ستخوان
اینك ازان نیز دست باز ندارند
شے چه نوائد میان این همه بدرجنس

د گرگون گشت مارا دأ و دیدن
 ز بیهوده هوسها مغز آگن
 ندیده دزد دا پنهان بگمن
 نموده خانه و در را هزین
 سحرگه کرده در بر خزادکن
 نشاط افزوده گه در باع و گلشن
 لغز بسته گهی بر سرو و سوسن
 گهی دل بسته بر روی فلان زن
 نظیر آورده گه هوئی بلادن
 که دارد سنگها اندر فلاخن
 یکی هم چشم باید باز کردن
 که مارا مولد یاکست و موطن
 که بود از دیر گه ما را نشیمن
 بسی شهنهامه ز آثارش مدون
 حریف مجلس دارا و بهمن
 پرسیدن بباید چون برهمن
 که رفت این دایر از یاد تو و من
 که گلخن تاب را باشد بگلخن
 زبس آمد دگر گون و ملوون
 نه بر سر یاشدش دیرینه گر زن
 نه اندر دست او دست آورنجن
 پچاه ذات افتاده چو بیژن
 خداوندا کی آید این نهمن

هوا بر حس ما مستولی آمد
 همه قن پروردیم و روح فرسا
 طریق رستگاری داده از دست
 گرفته کانح و ایوان را بزیود
 بشب پهلو زده بر بالش زر
 بساط افکننده گه بر کوه و صیرا
 غزل خواننده گهی در لاله و مکل
 کهی سر هشته در پایی فلان طفل
 مقابله کرده که روئی بخورشید
 بعشرت مولعیم و غافل از جرخ
 چنین مخمور و مست افتاده تا کی
 اظر انداختن بر گاستانی
 وطن الحق بمشوقیت اولی است
 کدام است این وطن ایران که گردید
 عروس میفل جمشید و کاؤس
 چنین بترا که معشوق حهان است
 خهی بیچارگی و شور بختی
 بدین گلشن نور زیم آنقدر عشق
 و گر بینیم نشناسم ویرا
 نه در بر باستانی جامه دارد
 اه دو پایش بجا مانده است خاچال
 دریغا کاین هنیشه ناز پرورد
 نهمن باید از بهر خلاصش

ز از لانا الحدید از قول ذوالمن
 چه آیت‌ها بر آوردند متقن
 چنان در لحظه‌ای با طرز احسن
 سخن گویند با ژاین ز لندن
 حضور یکدگر هاؤ و مسکن
 بشب شان کار روز چین مبرهن
 بیان ماند قصیر و نطق الکن
 نه هم مائیه از این جنس معین
 جرا آن زیرک و این است کودن
 نظر یک وه بر آن همسایه افکن
 نشته ما بر زن او بیرون
 بتار عشق و گشته ارغون زن
 ولی ما سر فرو برده در ارزن
 ته ابجد ما بدانسته نه کلین
 ولی او منعم و دارای خرمن
 فرو نا برده ما یک نخ بسوزن
 به بیهوده گشود قفل مخزن
 سخن باید که بر دل گرد آون
 تو گوئی آب می‌سایم بهاون
 میان ملت ما شد سترون
 ربود انگشتی رشت آهرین
 منور بود صحنه و بام و روزن
 نیخواهیم در وی ریخت روغن

ههانا شد بر ایشان کشف مقصود
 ن برق که شکاف خاره بیبا
 چنان در لمهدای با وجه اکمل
 خبر گیرند از ماجین پپاریس
 که گوئی قائل است و مستمع را
 بصبح از حال شام هند آگاه
 و گر خواهم ز اسباب دگر گفت
 ن آخر این هنرها را بشر کرد
 چرا آن یک چنان وین یک چنین است
 سبب جز غلتی نبود که در هاست
 که ما در خواب او بیدار و در کار
 گرفته ما بکف چنگ او زده چنگ
 بدام آورده او مرغ شرف را
 علوم او را مسلم شد ز هر باب
 گذشته عمر ما در خوش چینی
 هزاران جامه خوشنبختی او دوخت
 من اینها هم که می‌گوییم گرافه است
 سخن باید که اندر جان کند جای
 تو گوئی باد پیمان بغریال
 ههانا مادر بخت و سعادت
 ز انگشت سلیمان خردuman
 چراغ افتخار ما که از دی
 کنون خاموش گردیده است و ماهیج

مملکت در حال نزع و ما گرفتار نزاع
پای ما در کنده و ما گرم کندوی عسل
موسی ما میزند فریادمان از کوه طور
باز ما در تیه حیرت در بی ثوم و بصل
کاش سوزد ما خس و خاشاک را رق فنا
کاشکی ما گوسفندان را دره گرگ اجل
ما آگر بودیم اندک هوشیار و دور بین
کی چشین در مانده میگشتم و عاجز زین قبل
دزد چون اندر محلات راه باید؟ گر بود
پاسبان شب بر سر بام و عسس اندر محل
مرگ و استقلال نصب العین ما باید از آنک
هر قرین هر کلامی هست ما قل و دل

از خواطر روز گار جوانی است

چنان کاندرا غم مرگ جوان زن
سزاوار است بالله سوگ و شیون
و ایکن ما نشسته شاد و این
و گر ما راست باید هشت گردن
نمی بینیم با این جشم روشن
که چون شد رامشان از علم تومن
مظفر گشته در هر پیشه و فن
نهانده هیچ نا بگشوده معدن
نمودند آشکار از جرم آهن

باید داشت مارا سوگ و شیون
بر این حال نژند و روز تاریک
اجانب از غم ما دو خرو شند
تو گوئی این تباھیها نه ما راست
مگر همسایگان خوبشتن را
که چون بردند از میدان بدر گوی
مسلم کشته در هر صنعت و علم
هشته هیچ نا پیموده دریا
بس آثار بزرگ و همت ژرف

بِاللَّهِ از دیدار این احوال نا هنجار نزشت
 عقل را خیزه ملال و جسم را کیره حول
 دعوی انسان پرستی و آنگه‌ی آزار نوع
 ادعای حق شناسی و آنگه‌ی بت در بغل
 پیروان دین عیسی را چرا از فکر روح
 این چنین یکباره شد خاطر بدنیا مشغله

زنده میشد مرده از انفاس پاک عیسوی
 هم شفا می‌یافتد کنگ و اعرج و کور و کچل
 لیک اکنون بین که شاگردان عیسی در جهان
 غیر خود را کس نمیخواهند حتی و مستقل
 هر کجا چشمی است بینا میکنندش زود کور
 هر کجا پائی است پویا افکنندش در وحل

الله الله چشم میدارند تا برهمن زند
 ملک جمشید و فریدون را زمی طول امل

این همه بد بختی از آثار غفلت‌های ما است
 که فرو رفته در اغراض و امراض و علل

ما بجای آنکه بر بندهیم بر خود راه شر
 یا شویم آماده دفع فداد محتمل
 خود بجان هم در افتادیم و کوشیدیم سخت
 گوئی اینجا جنگ صفين بود و غوغای جمل

تا یکی یابد خطاب اشرف و عنوان قدس
 تا یکی جوید مقام ارفع و شأن اجل

کاش این بیچاره جنس آدمی را خود هنوز
 حشر بودی با بهائیم جای بودی در قلل
 نا نمیدید این تندن را عذاب دلخراش
 تا نمیجست این تؤنس را بلایی جان گسل
 راه نارفقن به از راهی که باشد ناصواب
 علم ناخواند به از علمی که باشد بی عمل
 اف بر این وجود و این حس تف بر این انصاف وعدل
 آه ازین جود و تعذر داد ازین مکر و حیل
 حیلهای علمی است این یا دستایر دروغ
 فصلهای عهدی است این یا اساطیرالاول
 خوان تعلیمات را خونخوارگی شد ما حضر
 رفع تحصیلات را مردم کشی شد ما حصل
 فیلسوفات بزرگ و نکته سنجاق دقیق
 خوش معمای وجود آدمی کردند حل
 لیک پیش اهل حل و عقد عصر ما کشوت
 جمله تحقیقاتشان افسانه گردید و معلم
 هر کسی را گر بود حقی مسامم پس چراست
 هر چه بیزور است پیش زورمندانه مبتذل
 هزد بازوی توانا نقص حق نانوان
 ناز شست اکثریت خوردت خوت اقل
 ناله یک ملتی گر کر کند گوش فلك
 نشود هرگز ز یک دولت جواب لا و بل
 گر اساس دولتی را دولتی برم زند
 ناید آواز از سیاسیوں بجز لیت و لعل

قصیده ۸

این قصیده در سال ۱۳۲۹ در موقعی که دولت روس بدولت ایران او لتها توم داده بود انشاد شده است

یارب این نیرنگ و افسون چیست وین مکر و دغل
 کاین جنین را پیج بود در پیش ازباب دول
 وان عجب باشد که زیر نام انسانیت است
 هرچه نیرنگ است و افسونست و مکر است و دغل
 عهد ما را عصر نوافی همی خوانند و من
 غیر نازیکی نمی بینم بکوه و دشت و تل
 خلف وعد است و خلاف عهد و ابطال حقوق
 کر حقوقی لازمالاجرا بود بین المآل
 حسن استعمال قول مردمی یعنی دروغ
 حفظ استحکام عهد دوستی یعنی خلل
 حوزهای اجتماعی چیست کانون فساد
 حیلهای دیپلوماسی^۱ چیست قانون دول
 قصه ترک سلاح آنگاه تشهر سلاح
 کنگره^۲ صلح و صفا آنگاه آغاز جدل
 و بمحک ای عصر نداد کن پس قرنی کشیر
 روزگار بربریت را شدی بئس البدل
 سخت نازیبا و مکروهی و زشت و نا پسند
 کرچه داری صورتی زیبا و چشمی مکتحل

عطا در سن دوازده سالگی و قبیکه مشغول آموختن عروض و قافیه بوده شعر کفتن را آغاز نماده که از آنها چیزی دستیاب نشد و بعد غالب اشعار او در روزگار جوانی و بعضی از آن در طی سالهای هرج و مرج دوره‌های بد بخشی هملاکت و برخی در ایام انقلاب ایران و قسمتی هم در سفر به اجرت انشاد شده و از چندی سال باین طرف بسبب مشاغل کثیره نتوانسته است چیزی بگوید و رویهمرفته شماره منظومات او خیلی کم است.

از تأیفات او یکی رساله‌ایست موسوم به «جان کلام» که بعد از فتح طهران بدست ملیون در نصیحت پادشاه وقت (احمد شاه قاجار) تلفیق نموده است دیگر رساله‌ایست در صرف و نحو زبان پارسی که هنگام تدریس در مدرسه علوم سیاسی برای شاگردان نوشته است سه دیگر منظومه‌ایست که در موقع متارکه جنگ بین المللی و ملاحظه ۱۴ هاده پیشنهادی مستر ولیسون (W. Wilson ۱۸۵۶—۱۹۲۴) رئیس جمهوری امریکا در اسلامبول بفارسی و عربی انشاء و طبع شده و رساله دیگر نیز در ادبیات و طرز انشاء در درست دارد که هنوز نا تمام است.

عطا منشی زبردست و شاعر توانائی میباشد و مذهبی مدید رئیس انجمن ادبی ایران بوده و چون مرد خوش طینت افتاده ایست در میان شعرای طهران بسیار محبوب است و در شاعری بیشتر پیرو سبک شعر ای عراق است و در شعر مضامین دقیق و کلمات رقيق بسیار دارد و رویهمرفته شاعر بسیار حسان و وقیق القلبی میباشد و طبع او بعرفان نیز مایل است و اینک برخی از اشعار او که بدست آورده ایم در اینجا انتخاب آنرا درج میکنیم:

خطا

میرزا حسین خان سعیعی ادیب السلطنه متخصص به «خطا» فرزند میرزا حسن خان سعیعی ادیب السلطنه که از خانواده^۱ بسیار بزرگ و معروف گیلان میباشد در حدود سال ۱۲۹۳ هجری قمری در رشت تولد یافت.

علا در سن چهار سالگی بااتفاق پدر خود از رشت به تهران و بعد از توقف پنجسال با پدرش یکرمانشاهان رفته است و بیشتر تحصیلات خود را در کرمانشاهان پیاپیان رسانیده علوم عربیه و ادبیه را از مرحوم ابوالفقراء اصفهانی و علم عرومن و فاقیه را از استاد بزرگ مرحوم میرزا سالم کرمشاهانی فرا آگرفته و در اوائل سال ۱۳۱۰ هجری قمری به تهران مراجعت کرده و در محرم ۱۳۱۸ پدرش میرزا حسن خان سعیعی ادیب السلطنه در تهران برحمت ایزدی بیوسته و ابتدای خدمتش بدوت در زمان سلطنت مظفر الدین شاه قاجار در وزارت امور خارجه بوده و در همانجا طلبی مرائب خدمت همینه بوده بعد از بازدیده سال یعنی در صد و هشت و نیم بوزارت داخله رفته و مدیر کل اداره ایالات و ولایات بوده و در دوره سیمۀ از ملوف اهالی رشت بوکات مجلس شوری ملی انتخاب و به مجلس رفته چونکه آیام جنگ بین المللی بوده و نایندگان و حزب دموکراتی مجبور به اجرت شدند عطا نیز بر قافت رفای پارلیانی خویش هجرت نموده است بعد از پنج سال که متارکه جنگ شده به تهران مراجعت و در کابینه «مشیرالدوله» بمعاونت وزارت داخله منصوب گشت و پس از اندک مدتی وزیر فوائد عامه شده و دو مرتبه حکومت تهران نیز با او بوده در سال ۱۳۴۶ هجری در کابینه «مخبر السلطنه» وزیر داخله شده تا در سال ۱۳۴۹ هجری در وزارت برقرار و بعد با مر اعلیحضرت پهلوی مأمور ایالت جلیله آذربایجان شده و فعلاً آن ایالت جلیله با اوست.

^۱ رجوع شود به رساله «دستگاه العتبه» مصنفه حسین قلیخان سلطانی کلبر.

میرزا حسین خان سمعی ادیب السلطنه (عطاطا)

از همین کهواره تا چند دگر فرزند چند
 سر بر آرد سر بسر ایران از ایشان سر بلند
 بعد از این اقبال ایران را دگر افسوس نیست
 لکه در سرنوشت کشور سیروس نیست
 من ابر اهرمن ایزانیات غالب شدم
 حافظ ایران بود یزدان و من غایب شدم
 در پایان اپرا میفرماید

آنچه من دیدم در این قصر خراف بد به بیداری خدایا یا بخواب
 پادشاهان را همه اندوهگین دیدم اندر ماتم ایران زمین
 تنگ خود داندمان اجدادمان اینجا دیگر برس بر دادمان
 وعده زرتشت را تقدیر کن دیده عشقی خواب و تو تعییر کن
 پرده می افتد

کار نیک و گفت نیکو و دل باک این نداد
 کوش ایرانی به بد بختی امروز اوقد
 ای جوانهادن عالمگیر خفته در مفاک
 نامهان رخشنه در آفاق و خود در زیر خاک
 جای دارد هرچه دلتگید از ابران کنوت
 زین پسرهای در آورده پدر از خود بروت
 حب نبود زادگان خسرو کشور گشای
 دست بر شمشیر نا برده در آیندی ز پای
 خیرکی بنگر که در مغرب زمین غوغای پیاست
 این همی کوید که ایران از من آن کوید زماست
 ایگروه باک مشرق هند و ایران ترک و چین
 بر سر مشرق زمین شد جنگ در مغرب زمین
 در اروپا آسیا را لقمه پنداشتند
 هر یک اندر خوردنش چنگالها برداشتند
 بیخبر کآخر نگنجد کوه در حلقه کاه
 گر که این لقمه فرو بردنند روی من سیاه
 باد از آنهمدی که در مشرق تمدن باب بود
 وز کرات شرق نور معرفت پرتاپ بود
 پادشاه رفته هفت هنگام در مغرب زمین
 مردمی بودند همچون جانور چنگل نشین
 ... ...
 در همین گهواره خفته نطفه آیندگان
 نطفه این مردگانی را که بینی زندگان

من در این مملکت عروس من عروس پور سیروس
 من بر شاهنشاهان ناموس آن بودم این شد آخر من
 ایران ای خاک عالمی بر سر من
 ایکاش این همه سلاطین به زرتشت منزه آگیت
 درودی به آگیت پیشان فرمستند و بد رهبر من
 ایران ای خاک عالمی بر سر من

همه سلاطین متفقاً درود بر روان پاک شت زردشت میخوانند
 زردشت ایران خرابست' ای روان پاک زردشت' این کشته در گرداب است
 حیف' از این آب و خاک - زردشت
 آب و خاکی است که یکو جب ویرانی در آن نبوده هیچ عصر و زمانی
 خاکی که مهد عزت دنیاست بروزده دست و مرد شمشیر هاست
 اکنون چنان روی بولیرانی نموده؛ بولیرانی نموده
 که کس نگوید این ویرانه ایران بوده؛ ویرانه ایران بوده
 ای پیغمبر آسمانی - زردشت تو بر ایران و ایرانی' پیک نهانی زردشت
 دست ما بدامان پاک تو حقیقت یزدان، سر به پوزش نهیم بر خاک تو
 سعادت ایران - ایران

از ستوده روان تو ما خواهانیم

تجلى روان شت زردشت

من روان پاک زرتشتم که بستودید هاف
 پیش آهنگ همه دستوریات و موبدان
 من سخن آرای دستور مهابادم همی
 آنچه باید داد داد رهبری دادم همی

کو تخت و کو ناج و کو نگین؟ در بارگه شوهر من
 ایران ای خاک عالمی بر سر من
 کو آن سرداران قشونی همه با تیغ و دست خونی
 وان سپاه ملیون ملیون ایران ای مهد و منixer من
 ایران ای خاک عالمی بر سر من
 کو خسروان عالم گیرت کو چوت بوذرجهز وزیرت
 قیصر بد کمترین اسیرت ای حجله و ای بستر من
 ایران ای خاک عالمی بر سر من
 شد دربار انوشیروان مداین مهد ساسانیان
 سیه پوش عزای ایران بسان جامه بر من
 ایران ای خاک عالمی بر سر من
 جهانگیران ایران یکسر اندر مصیبت این کشور
 چو من خاک ریزند بر سر هر یک گوید کو کشور من
 ایران ای خاک عالمی بر سر من
 اینخرابه نشین ایرانی باد از عهد گیتی ستانی
 آن یک زمان اینهم زمانی چه شد خسرو همسر من
 ایران ای خاک عالمی بر سر من
 من شیرین عروس ایرانم عروس انوشیروانم
 من ملکه این سامانم کو آن زینت و زیور من
 ایران ای خاک عالمی بر سر من
 با چه روئی دگر زنده اید از روی من نی شرمنده اید
 زیر پای خصم افکنده اید استخوان های پیکر من
 ایران ای خاک عالمی بر سر من

داریوش

نصف کرده خاک بر اخلاف سیردم	چین تابه رم بود مستخر چو بمردم
گرفتار اسارت	کنوت رفته بغارت
نک نمازده از صدیکش نیم	حیف ازین جهانگیر اقلیم
این خرابه قبرستان نه ایران ماست	این خرابه ایران نیست ایران کجاست

انوشیروان

کش روی زمین کشور خون خواهند و شمشیر	ایوای که ویرانه شد آن مملکت پیر
مهیمن برق ایران	به نیروی دلیران
بر فراز قصر سلاطین	بد بلند در روم و در چین
این خرابه قبرستان نه ایران ماست	این خرابه ایران نیست ایران کجاست

خسرو

به آهنگ بیات اصفهان

ایقوم خواجه اید شها یا که بنده اید	علوم نیست هرده و یا آنکه زنده اید
زین زندگی به است برای چه زنده اید	این زندگانی است شها میکنید؟ مرگ
کز چه میانه ملک اسباب خنده اید	اجداد تاف بحال شها گریه میکنند
ایرانی از قدیم مهین بود و سر بلند	آیا چه کشته است شها سر فکنده اید
جالش باب رسید ز دست شها هگر	دل از نگاهداری این ملک کنده اید

شیرین

ایران ای حجله کاه شیرین	امنگاه یاک ایران زمین
-------------------------	-----------------------

این خرابه قبرستان نه ایران ماست
در عهد من این خطه چو فردوس برین بود
چه شد گردان ایران
تاجدار خسرو کجائي
این خرابه قبرستان نه ایران ماست
هان اى پدر تاجور غمزده خسرو
سرای همه گور است
مرده برون از مزارند
این خرابه قبرستان نه ایران ماست
اجداد من از تاجوران کي و سasan
همه در غم و افسوس
داريوش بر سر زنان است
این خرابه قبرستان نه ایران ماست
دستی بسر از مویه همی بر زده شیرین
که اى اولاد نا اهل
شرمی ز بزرگان و اجداد

میکنظر بر ایران نمائی
خیز از لحد و با خبر از کشور خود شو
همه اهل قبور است
زنده و زندگی ندارند
ریزند بسر خاک غم از مانم ابرات
 MSCIBIT زده سیروس
در عزا اوشیروان است
این خرابه ایران نیست ایران کجاست
وانگاه دگر دستش بلند است به نفرین
به تنگ آلوده از جهل
شرمتان پس از ما زنان باد

سیروس

این خرابه قبرستان نه ایران ماست
ایداد اگر من سرم از شرم بزیراست
که بودند به بندهم
کای اسیر تو ما سلاطین
این خرابه قبرستان نه ایران ماست

این خرابه ایران نیست ایران کجاست
شم من از ارواح سلاطین اسیر است
کنوف طعمه زنندم
حال اسارت ملک خود بین
این خرابه ایران نیست ایران کجاست

شرط کودم ناورم نام سفر
 کردم از تنهاشی د از بیم تب
 شد فراموشم تمام رنج راه
 بنگه تاریخی ایرانیات
 ضعف و جهاش همچنین بر باد کرد
 باید ایرانی ذ خجلت گردد آب
 زین سفر کر جان بدر بردم دگر
 اندرین بیراوه وین تاریک شد
 کوچه حال از دیدن این بارگاه
 این بود گهواره ساسانیان
 قدرت و علمش چنان آباد کرد
 اینداین از تو ای قصر خراب

بعد از خواندن این مثنوی دست به پیشانی گذارد و با آواز
 سه گاه قفقاز این غزل را مینخواند:

قطاره قطاره دلم از دیده برون میریزد
 از لحد بر سر آن سلسله خون میریزد
 نکبت و ذات ایران کنون میریزد
 شرف لیدر احزاب جنون میریزد
 از سر و پیکر ما ملت دون میریزد
 بر سر مقبره نایلیون میریزد
 خشت با سرزنش از سقف و ستون میریزد
 تسلیت از فلك بوقلمون میریزد
 کانچه دورده بد از پرده برون میریزد
 ز دلم دست بدارید که خون میریزد
 کنم ار درد دل از تربت اهخامنشی
 آبروی و شرف و عزت ایران قدیم
 مکن ایرانی امروز بفرهاد قیاس
 نکبت و ذات و بد بختی و آثار زوال
 برج ایفل ز صنادید گل و گلو^۱ گل
 تخت جشید ز بی حسی ما بر سر جم
 در مدانن که سلاطین همه ماتم زده اند
 پرده هاتم شاهان سلف عشقی دید

خسرو دخت

این خرابه قبرستان نه ایران ماست
 ای مردم چون مرده استاده ایران
 ملک زاده دیرین
 جگر گوشه شیرین
 مرده ام بروندکرده از گور
 این خرابه ایران نیست ایران کجاست
 من دختر کسرایم و شهزاده ایران
 غصه شما قوم رنجور

^۱ گل و گلو فرانسویان قدیم را گویند.

این طبع تو عشقی بخداهی خداوند
محاکم تر و معظم تر و آشکده تر بود
دیدی چه خبر بود

اپرا

دستاخیز سلاطین ایران^۲

«این کوینده سنّه ۱۳۳۴ در مسافت از بغداد بوصل مخربه
بعضی از قصرهای حوالی خرابه‌های شهر معظم (مداين) را زیارت نمود
ویرانه‌های آن گهواره نمتن دنیا هر از خود بیخود کرد و این اپرای
دستاخیز نشانه‌های قطرات اشکی است که بروی کاغذ بعزمی محظوظهای نیاگان
بد بخت دیخته‌ام».

اشخاص اپرا

خواننده اول — میرزاده عشقی بالباس سفر در خرابه‌های مداين
خواننده دوم — خسرو دخت با کفن
خواننده سوم — داریوش
خواننده چهارم — سیروس
خواننده پنجم — افسیروان
خواننده ششم — خسرو پرویز
خواننده هفتم — شیرین ملکه قدیم ایران
خواننده هشتم — روان شت زرده
(پرده بالا می‌رود)

مسافر به آهنگ مثنوی

این در و دیوار دربار خراب چیست یا رب وین ستون بیحساب

۱. نقل از «دیوان عشقی» چاپ طهران صفحه ۱۸۳.

۲. دکتر ا. ج. س. تارا یور والا (Dr. I. J. S. Taraporewala) ترجمه اپرای دستاخیز را
بیان انگلیسی در سال ۱۹۲۵ در کلکته چاپ نموده و انتشار داده است.

آفای تدبیت
دیدی چه خبر بود
خوب این چه بدی داشت
دیدی چه خبر بود
با زور سفارت
دیدی چه خبر بود
این سکه بنام است
دیدی چه خبر بود
شد دست بگردت
دیدی چه خبر بود
او دست خدا بود
دیدی چه خبر بود
دیدی که چسان است
دیدی چه خبر نود
تو شر و فسادی
دیدی چه خبر بود
لمفت بتو صد بار
دیدی چه خبر بود
از خون همه پر نهاد
دیدی چه خبر بود

سر چشم پستی و خداوند تلوّن
این ..... از داور ..... بتر بود
آفای لسان از عرد تیز و لگدی داشت
چون جاره اش آسان دوسه من ینجه نر بود
میخواست ملک خود بر ساند بوزارت
افسوس که عمامه برایش سرخر بود
سرمایه بد بختی ایران دو قوام است
یک ملتی از این دو نفر خون بمحگر بود
با آشتیانی زجه این مرد کم از زن
ای کاش که بر گردت این هر دو نیر بود
آن کس که زند این تبر آن سید ضیاء بود^۱
بر مردم ایران بخدا نور بصر بود
آن مرد که خر که و کیل همدان است
یک یارچه کوت ازین یا تايس سر بود
ای ری تو چه خاکی که چه نایاک نهادی
از شر تو یک مملکتی بر ز شر بود
شر از بی تو جد هرا کشت چنان زار
صد لعن بدو نیز که رنجش بهدر بود
ای کاش که یکروز به بینم درین شهر
در هر گذری لخته خوت نا بکمر بود

او صاف مجلس دوره چهارم

این مستزاد عشقی مخصوص هجو و ذم اشخاص است و دارای اصطلاحات و کلمات زندگی برای اینکه ازین قسمت هم نونه باشد، اشعار ذیل را که نسبت بوكلاي مجلس شورى در دوره چهارم كتفه است انتخاب كرديم.

این مجلس چارم بخدا تنگ بشر بود	دیدی چه خبر بود
هر کار که کردند ضرر روی ضرر بود	دیدی چه خبر بود
این مجلس چارم خود ما نیم ثمرداشت؟	والله ضرر داشت
صد شکر که عمرش چو زمانه بگذر بود	دیدی چه خبر بود
دیگ و کلا جوش زد و کف شد و سر رفت	باد همه در رفت
ده مرده که عمر وکلا عمر سفر بود	دیدی چه خبر بود
دیگر نکند هو ۱ زند جفت مدرس ۲	در سالون ۳ مجلس
بگذشت دیگر مدنی او محشر خر بود	دیدی چه خبر بود
آن شیخک کرماني زر مسلك ریقو	کم مدرك و پر گو
هر روز سر سفره اشرف دمر بود	دیدی چه خبر بود
شهرزاده فیروز ۴ هان جانی خائن	با آن پز چون جن
هم صیغه کرزف ۵ بد و هم فکر ددر بود	دیدی چه خبر بود
خواهر زن کرزف که محمد ولی میرزاست ۶	مطلوب همه این جاست
چون موش مدام از پی دزدیدن زر بود	دیدی چه خبر بود

۱ هوکردن. معنی غوغای کردن است.

۲ یکی از وکلاي آندوره.

۳ Salon نالار یانیرائی.

۴ فیروز میرزا نصرت الدواه معروف.

۵ Lord Curzon (۱۸۶۹—۱۹۲۵ م) وزیر امور خارجه انگلستان.

۶ برادر فیروز میرزا.

عمو نهام ادارات مرده شو خانه است
وزین وه است که این کهنه ملک ویرانه است
ز من نمی شنوى رو بچشم خواش بیدت

برو بهالیه تا آنکه چیزها بینی
که مرده شوها در پشت میزها بینی
برو به نظمیه تا آنکه چیزها بینی
برو بعدلیه تا بی تمیزها بینی
چه بی تمیز کافی شدند میز نشین

به پشت هیز کس ار مرده شو نباشد نیست
کسیکه با او همنگ و بو نباشد نیست
کسی که همسر و هم کار او نباشد نیست
کسی که بی شرف و آبرو نباشد نیست
همی ز بالا بگرفته است تا بائین

بغیر من چه بسا کس که مرده شو دارد
که تیره بختی خود را همه از او دارد
تو هر کدام به بینی یک آرزو دارد
باین خوش است که دنیا هزار رو دارد

شود که گردد یک روز روز کفر و کفر
قیام مملکت آن روز زیر و رو گردد
که قهر ملت با ظالم رو برو گردد
بجنائین زمین و آسمان عدو گردد
زمان کشتن افواج مرده شو گردد
بسیما خاک ز خون پلیدشان رنگین

حکومت آنچه بمن گفت کفتش بی جاست
که این عمل نه سزاوار بندگان خداست
باو چو گفت تو گوئی که از خدا میخواست
جواب داد که البته این وظیفه هاست

من آن کم که بگویید بر این دعا آمین

برفت زود در آغاز دخترش را برد
چو سرد گشت ازو رفت خواهرش را برد
برای آخر سر نیز همسرش را برد
چو خسته گشت ز زنها برادرش را برد

ثار کرد بر او هرچه داشت در خورجین

بدین وسیله بر حکمران مقرب شد
رفیق روز و هم آهنگ خاوت شب شد
بکار دولتی آن مرده شو مجبوب شد
خلاصه صاحب عنوان و شغل و منصب شد

به بخت نیک، ز نیروی نیک گشت قرین

به آن سیاه دل از بسکه خلق رو دادند
پس از دو ماه مقام مرا بدoo دادند
زمام مردم کرمات ببرده شو دادند
تعارفات باو از هزار سو دادند

قبالهائی از املاک و اسب‌ها بازین

مگر که ذهن تو از این محبیط بیگانه است
گمان مدار که این مرده شوی یکدانه است

برو بجوى که جوينده است يابنده
يگفتش که خود اين کار نايد از بنده
براي من بود اين امر حکمران توهیت

قسم بمدی عن مردم و نه نامردم
به آبروی در این شهر زندگی کردم
جواب داد که قربان مرد میگردم
من این سخن پی شوخی نه پیش آوردم
منچ از من اذین شوخی رمباش غمین

چو دید آب ذ من گرم می نشاید کرد
میانهاش پس از آنروز گشت با من سرد
پس از دو روزی روزی بهانه آورد
مرا بداد فکندند لخت و تا میخورد
زدن بر بدن من چهاهای رزین

نمود منفصلم از مشاغل دیوان
براي هن نه دگر رتبه ماند و نه عنوان
بین شرافت و مردانگی درین دوران
گذشته زانکه هدارد عمر دهد خسaran
بسان صحبت نادان و جامه چرمین

بشهر کرمان بدنام مرده شوئی بود
که بین مرده شو آن شسته آبروئی بود
کریه منظر و رسوا و زشت خوئی بود
خلاصه آدم بی شرم و چشم روئی بود
شبی به نزد حکومت برفت آن بیدین

پیغمرد - زیر خاک سیه فام هریم ای هریم
 چه خوب خفتئ آرام هریم ای هریم
 بستی از غم ایام هریم ای هریم
 بخواب دختر ناکام هریم ای هریم
 بخواب تا ابد ابدختر اندرين بستر

تابلو سو مر

سو گذشت پدر هریم

...

من اهل کرمان و اندران خجسته دبار
 فرین عزت بودم نه همچو اکنون خوار
 که شغل دولتیم بود و دوات بسیار
 هر وظیفه که بودم بد درست و امین

هزار و سیصد و هجده ز جانب طهران
 بشد جوانک جلفی حکومت کرمات
 هرا که سابقهها بد بخدمت دیوان
 معاونت بسپرد او بموجب فرمان
 ز فرط لطف هرا کرده بد بخوبیش رهیف

بس از دو ماهی روزی بشوختی و خنده
 یکنت دخترکی خواهم از تو زینده

همی ز اول شب کند جان سحرگه مرد
ز مرگ خویش یدر دا و خویش دا آزرد
ز گریه نیمه شده پیر مرد خون بچگر

همی نمالد و بغضن گرفته است گلو
بزور میکند آرا درون سینه فرو
خلاصه تا نبرد کس ز اهل شمران بو
بر این قضیه بی عصمتی دختر او
نهان ز خلق مر او را نهد بخاک اندر

غرض نکرد خبر هیچکس نه مرد و نه زن
ز باانگ صبحدم این پیر مرد با شیون
خودش بداه ورا غسل و هم نمود کفن
خودش برای وی آراست حیله مدفن
مگر بعدم طهران خدا دهد کیفر
پدر نشسته و ناخوانده هیچکس بر خویش
نهاده نعش جگر گوشه در برابر خویش
گهی فشاند یک مشت خاک بر سر خویش
گهی فشاند مشتی بروی دختر خویش
ای آستان بستان انتقام این منظر

چو آن سفید کفن خورده خورده شد پنهان
بزر خاک سیاه و ازو نهاد نشان
نهاد پیر یکی تخته سنگ بر سر آن
سپس بچشم خدا حافظی جاویدان
نگاه کرد بر آن گورد، داغدیده پدر

نمی‌نگه داشت چون منکه نا به آن هذکام
 خبر نمودم کاف مردک سپاه اینم
 بروی خاک چه کاری عمر دهد آنکام
 نظر نمودم و دیدم که دختری ناکام
 از پیر خاک سپه می‌رود بدست پدر

جوانک فکل ای بشیطنت استاد
 دو سال در بی این دختر جوان افکاد
 که تو ز خوبی شیرین شدی و من فرhad
 نو کام من بده و من ترا نمایم شاد
 فرستم از پی تو خواستکار و انکشفر

چو گفته بود باور همیر آخرا ای آقا
 مرا شکم شده بر پس چه شد عروسی ما
 جواب داد بدو من ازین عروسی ها
 هزار گونه دهد و عده کمی دند اجرا
 بین چه یند بدو داده بود آن کافر

که گر ز من شنوى رو بشهر تو بشیخت
 نما تو چند صبا زندگانی رنگین
 نفو بروی جوانات شهری تنگین
 ندانم آنکه خود اینگونه مردم بیدین
 چه میدهنند جواب خدای در محشر

همینکه دید که بر تنگ او پدر بی برد
 غروب فریاک آورد خانه و شب خورد

تکنده اند یکی سکور قامت هریم
بخفته است در آن تیره خواگاه عدم
هنوز سنگ نهشتند روی آن دلبر

نشسته بر لب آن کور پیر مردی زار
فساند اشک همی روی خاکهای مزار
ولی عیان بود از آن دو دیده خونبار
که با زمانه گرفته است کشتنی بسیار
جبینش از ستم روزگار پر ز اثر

بگور خاک همی ریزد او ولی کم کم
تو کو که میل ندارد بزر گل هریم
نهان شود «پدر هریم است این آدم»
بعید نیست تو نشناشی اش اگر من هم
گرفته ام همین الساعه زیر قضیه خبر

خنیده پشت زنی پیر لند لند کناف
دو سه دقیقه پیش آمد و نمود فغاف
که صد هزاران لعنت برم طهران
سپس نگاهی بر من نمود و گشت روان
بدو بگفتم از من چه دیدی ایمادو

جواب داد که ما مردمان شمرانی
ز دست رفیع آخر ز دست طهرانی
ازین میان یکی آن پیر مرد دهقانی
به بین بگور نهد دخترش به پنهانی
تو مطلع نه ای از ماجرا این دختر

فتاد دیده یروین و ماه نامه حرم
ستاره‌ها همه دیدند و آسمانها هم
که نیمی از تن مریم برون بد از پاچین

تابلو دور

روز مرگ مریم

دو ماه رفته ز پائیز و برگها همه زرد
فضای شمران از باد مهرگان پر گرد
فضای در بند از قرب ماه آذر سرد
پس از جوانی پیری بود چه باید کرد
بهار سبز پائیز زرد شد منجر
بنازه اول روز است و آفتاب بناز
فکنده در بن اشجار سایه های دراز
روان بروی زمین برگها ز باد ایاز
بجای آن شبی ام بر فراز سنگی باز
نشسته‌ام من و از وضع روزگار پکر
بیاد آن شب مه افتی او در این ایام
گذشته زان شب مهتاب پنج ماه تمام
خبر ز مریم اگر پرسی اندرين هنگام
بجای آن شبی اش او قتاده است آرام
ولی سرا پا پیچیده است آن پیکر
بیک سفید کتانی ز فرق تا بقدم
چو تازه غنچه پیچیده پیکرش محکم

خلاصه کرد باصرار نرم یارو را
بزود رو ز رو برد نازنین رو را
نمود برلب وی آشنای دارو را
خواراند آخر کار آن نمیخورم گو را

نه دو پیاله نه سه نه چهار بل چندین

پس از چهار دقیقه ز روی شنگولی
شروع شد بسخن های عشق معمولی
تصدقه بروم به چقدر مقبولی
نو از تمام دواهای حسن کیسولی

قسم بعشق تو شیرین تری ز ساخانین

سخن گهای هم در ضمن شوخی و خنده
بد از عروسی و عقد و نکاه زینده
شریک بودت در زندگی آینده
پس آن جوان بی تفريح پنجه افکنده

گرفت در کف از آنمه گیسوی پر چین

از آن به بعد بیدم که هر دو خوابیدند
خدای شکر که آنها مرا نمی دیدند
هم چو شهد و شکر آن دو یار چسپیدند
بروی سبزه بسی روی هم بغلطیدند

دگر زیاده بر این را نمی کنم تبین

در آن دقیقه که آنها جدا شدند از هم
بعضو پرده‌گی و هجرمانه هریم

جوان - بخور که نیست ازین به شراب اندر ده
 مریم - برای من که نخوردم بترا بود از زهر
 شراب خوب است اما برای مردم شهر
 که هست خوردن نان از تنور و آب از نهر

نشاط و عشرت ما مردمان کوه نشین

جوان - ولن بکن کم ازین حرفها بزف ده بیا
 مریم - نمیخورم والله (جوان) بخور بمندا
 مریم - ای ولن بکن آقا

خودت بنوش از این تلخ باده نگیرن

جوان - بخور نصدق بادام چشمهاش بخور
 فدای آن لب شیرین تر از نبات بخور
 ترا قسم به تمام مقدسات بخور
 ترا قسم بخداوند کائنات بخور

مریم - بی شراب کم اسم خدا ببر بیدین

جوان - ترا قسم بدل عاشقان افسرده
 بغمچه‌های سحر نا شگفتہ پژمرده
 برگ عاشق ناکام نوجوان مرده
 بخور بخور ده بخور نیم جرعه یک خورده

چو دید رام نگرد بحرف هاه جیین

همی نمود پر ازمی پیاله را وان پس
 همی نمود به لبهاش او همی زد پس
 دل من از تو چه پنهان نموده است هوس
 که کاش زین همه اصرار قدر بال مگس
 بمن شدی که بزوی نمود هی نمکین

در آن قیافه گهی شادمان و که محزون
بصد دلیل بد آثار عاشقی مشحون

ذ شور عشق نشانها بر آن لب نمکین

سیاهی ای بهمن دم ز دور پیدا بود
وسید پیش جوانی بلند بالا بود
ذ آب و رنگ همی بد نبود زیبا بود
ذ حیث جامه هم از مردمان حالا بود

کلاه ساده و شلوار و جاکت و پوتین

جوان - سلام هریم مه باره (مریم) کیست ایوانی

جوان - منم مترس عزیز از چه وقت اینجایی

مریم - توئی عزیز دلم مه چه دیر می‌آمی
سیس در آن شب مه آن شب تماثلی

شد آن جوان بر آن ماهپاره جای گزین

دکر بقیه احوال پرسی و آداب
به ماچ و بوسه بجا آمد اندر آن مهتاب
خوش آنکه بر رخ یارش نظر کند شاداب
لبش نه جنبده قلبش کند سوال و جواب

برای من بخدا بارها شده است چنین

بس از سه چار دقیقه به برد دست آنمرد

دو شیشه سرخ ز حبیب بغل بروت آورد
از آن دوای که آتش بدردشان میخورد
نخست جام با آنها رو تعارف کرد

مریم - هزار مرتبه گفتم نمیخورم من ازین

قسمتی از نابلو اول شب ماهتاب

اوائل گل سرخ است و انتهای بهار
 نشسته‌ام سر سنجکی کنار یک دیوار
 جوار دره در بند دامن کپسار
 فضای شمران اندک ز قرب مغرب نار
 هنوز بد انر روز بر فراز اوین
 جو آفتاب پس کوهسار پنهان شد
 ز شرق از پس اشجار مه نمایان شد
 هنوز شب نشه آسمان چراغان شد
 جهان ز پرتو مهتاب نور باران شد
 چو نو عروس سفیدآب کرد روی زمین
 نشسته‌ام به بلندی و پیش چشم باز
 بهر کجا که کند چشم کار چشم انداز
 فتاده بر سر هن فکرهای دور و دراز
 بدان سرم که سوی آسمان کنم پرواز
 فغان که دهر یمن بر نداده چون شاهین
 چو زین سیاحت من یکدو ساعتی بگذشت
 ز دوز دختر دهقانی ای هویدا گشت
 قدم بناز بکافروش زمین می هشت
 نظر کنات همه سو بیم ناک بر در و دشت
 چو فکر از همه مظنوں مردمان ظنین
 تنش نهفته بچادر نهاز آنی گوت
 بروون فتاده از آن برده چهره ای گلگون

بجز از مذهب هر کس باشد
سخن این جای دیگر بس باشد

- ۵۹ -

با من ار یک دو سه گوینده هم آواز شود
کم کم این زمزمه در جامعه آغاز شود
با همین زمزمه‌ها روی زنان باز شود
زن کند جامه شرم آر و سرافراز شود
لذت از زندگی جمعیت احراز شود
ورنه تا زن بکفن سر برده
نیمی از ملت ایران مرده

ایدلاآل^۱ عشقی

ایده‌آل یک نفر پیر مرد دقافت در سه تابلو^۲ - تابلو اول شب ماهتاب
تابلو دوم روز مرگ مریم^۳ تابلو سوم، سرگذشت یدر مریم و ایده‌آل او

این اشعار داستان پیر مردیست که دو پسر او در راه آزادی و مشروطه
ایران کشته شده و دخترش «مریم» نیز در نتیجه هوسرانی جوانی
از اهل طهران خود را مسموم کرده است در ضمن این داستان عشقی با
مقنهای بدینی اوضاع اداری و اجتماعی ایران را شرح میدهد ما قسمتی
از آنها انتخاب نموده درج مینماییم.

۱ ایدمان، کمال مطلوب.

۲ لوحة، پرده نقاشی.

بزبانی ملکه میگوید

- ۴۸ -

من بویرانه ذ ویران شدن ایرانم
من ملک زاده این مملکت ایرانم
آونخ از بخت من غمزده آونخ آونخ
دختر خسرو شاهنشه دیریز بودم
ناز پرورده در دامن شیرین بودم
حالم این مقبره مسکن شده آونخ آونخ

- ۴۹ -

خانه اول من گوشه ویرانه نبود
چه حرم خانه اجداد من این خانه نبود
باد رفته از این دهکده آونخ آونخ
دخت شاهی که زیم مملکتش تاقاف است
شده ویرانه نشین آن ملک این انصاف است
سره شد آتش آتشکده آونخ آونخ
در پایان داستان گوید

- ۵۰ -

شرم چه مرد یکی بنده و زن یک بنده
زن چه کرده است که از مرد شود شرمند
چیست این چادر و روینده نازیند
گر کفر نیست هلا چیست پس این روینده
مرده باد آنکه زنان زنده بگور افکند

گفت آن قلمه که مخربه آبادی هاست
دیر گاهیست که دیران شده و باز بیاست
ارگ شاهنشهی و بنگه شاهان شهast
این مهاباد بلند ایوان است
که سرشن همسر با کیوان است

- ۱۱ -

سینمایی از تاریخ گذشته

آنچه در پرده بد از پرده بدر میدیدم
پرده کز سلف آید بنظر میدیدم
وندان پرده بسی نقش و صور میدیدم
بارگههای پر از زیور و زر میدیدم
یک بیک پادشاه را بمقر میدیدم
همه بر تخت و همه تاج بسر میدیدم
همه با صولت و با شوکت و فر میدیدم
صف بصف لشکر با فتح و ظفر میدیدم
وز سعادت همه سو ثبت اثر میدیدم
وان اثراها نمر علم و هنر میدیدم
یزدگرد آخر آن پرده پکر میدیدم
شاه و کشور همه در چنگ خطار میدیدم
زان میان نقش از آن پس ز عمر میدیدم
سیس آن پرده دیگر زیر و زیر میدیدم
نه ذ کسری خبری نی طاقی
وان خرابه بخرابی باقی

در حوالی مداریز بدھی
 ده تاریخی افسانه کمی
 که بدامان یکی تپه بنام آورده
 گرد تاریک و شی بر زن خود گستردہ
 چوں سیه پوش یکی مادر دختر مردہ
 کلبه‌هاش همه فرتوت و همه خم خورده
 الغرض هیئتی از هر جهتی افسرده
 کاروان چونکه بده داخل شد
 هر کس اندو صدد منزل شد
 هر کس از قافله در منزل و من غافل
 بیش از اندیشه منزل به تهائنا مایل
 از س سیر و تماسای بسی الحاصل
 عاقبت بر لب استخر نمودم منزل
 خانه بیوه زنی تنگ قر از خانه دل
 باری آفخانه بدو یک باره
 داد آنهم بمنش یکباره
 خانه جز بیوه زن و کنه جلی بیش نداشت
 بیوه زن رفت و فقط کنه جلی باز گذاشت
 بیز مردی ز کسانش بحضورم بگماشت
 خانه بی شمع و سیه پرده و تاریکی چاشت^۱
 خانه آباد که اندک مهتاب
 سر زد از خانه آفخانه خراب

— ۸ —

آن خراب ابنيه کز پنجره پیداست کجاست؟
 خیره بر پنجره شد بیز و بزانو بر خواست

کفن سیاه

سرگذشت یک زن باستانی «خسرو دخت»

و سرنوشت زنان ایرانی

کفن سیاه نیز یکی از آثار بر جسته عشقی است که حجاب زنهای ایرانی را انتقاد میکند در طی این حکایت خیالی میگوید: در حوالی خرابه‌های مداین بدھی رسیدم و بخانه ویرانه‌ای وارد شدم در نتیجه احساسات درونی شب را در این خرابه‌ها گردش میکردم ناگهان به بقعه‌ای داخل شدم که زنی با کفن سیاه بدآنجا پناه برده بود پس از گفتگوها خود را معرفی میکند که ملکه ایران و از زمان اقراب اسلطنت عجم کفن سیاه پوشیده‌ام صبح که عشقی از خرابه‌ها بیرون آمده تمام زنهای ایرانی را بهان شکل و با همان لباس دیده، یعنی زنهای ایران در دوره ساسانیان حجاب نداشته‌اند و حجاب در دوره اسلام با ایران آمده و پس از اقراب سلاطین ساسانی زنهای ایرانی سیاه پوش و عزا دار شده‌اند این حکایت دارای ۵۹ بند است که قسمتی از آن بدون ترتیب انتخاب و درج میشود:

هنگام ورود بها باد

در نگایوی غروب است ز گردون خورشید

دهر مبهوت شدو زنگ و رخ دشت پرید

دل خوینن سپر از افق غرب دمید

چرخ از رحلت خورشید سیه می پوشید

که سر قافله با زمزمه زنگ رسید

پس آنگاه آنروز تا شب دوید
بشد در سرای خداوند ده
که: «چیزی هرا ایخداؤند ده
بد اندر دهاش هنوز این کلام
بگفتا کنون کاین غلامی ز هاست
که آنخواجه خدمتگذاران بخواست
سحرگه ببازارش اندر برید
چو آن بینوا این سخن بر شفعت
سر از جیب حیرت برون کرد و گفت
بگفتم غلام که تن یوشیم
نکفتم غلام که بفروشیم

*

* *

دلم بس بکردار آن خواجه سوخت
که ها را بنام غلامی فروخت
نوشتم من این قصه را بادگار
که تا یاد دارد ورا روزگار

احتیاج‌ای احتیاج

این مظاومه در موضوع احتیاج گفته و این سبک و طرز در ادبیات
فارسی تا کنون سابقه نداشته و مخصوص عشقی است.

هر گناهی آدمی عمدآ بعال میکند
احتیاج است آنکه اسبابش فراهم میکند
ورنه کی عمدآ گناه اولاد آدم میکند
یا که از بهر خطأ خود را مصمم میکند
احتیاج است آنکه زو طبع بشر رم میکند
شادی یکساله وا یکروزه هاتم میکند
احتیاج است آنکه قدر آدمی کم میکند
در بر نامرد پشت مرد را خم میکند

کشته‌ی ما فتاده بگرداب ای خدا
 بی چاره نیستم من و در فکر چاره ام
 بیچاره آنکسی است که در فکر چاره نیست
 ای گول شیخ خورده قضا و قادر مطیع
 بر جفت و طاق و خوب و بد استخاره نیست
 در دست من جز این قلب چاک چاک
 من عاشقم گواه من این سند پاره پاره نیست

درین غزل پریشان حالی خود را بیان کرده است

هزار بار مرا مرگ به ازین سختی است
 برای مردم بد بخت مرگ خوش بختی است
 گذشت عمر بجان کند ای خدا مردم
 ز بعد این همه جان کنند این چه جان سختی است
 رسید جان بلیم هر چه دست و پا کردم
 بروف نشد دگر این منتهای بد بختی است
 رجال ما همه دزدند و دزد بد نام است
 که دزد گردن بد نام دزد پاتختی است
 زنان کشور ما زنده اند و در کفند
 که این اصول سیه بختی از سیه رختی است
 بیم عشقی ار آسایش آرزو داری
 که هر که مرد شد آسوده، زنده در سختی است

ملمت فروش

این مشنوی را در ذم رئیس‌الوزراء وقت میرزا حسنخان و توق‌الدوله
 که عاقد قرارداد ایران و انگلیس بوده است سروده
 یکی را ز تن جامه در دزدگاه بگندند از کفش با تا کلاه

جراید طهران و سایر ولابات در خصوص این واقعه فاجعه مقاله‌ها درج و اظهار نأیست نمودند و نوحه سرائی‌ها کردند از آن جمله فرخی یزدی ماده تاریخ شهادت عشقی را به نیکو ترین وجهی سروده است که عیناً در اینجا درج میشود:

دیوهب خودسری چون ز غضب گرفت دم	امفیت ازمیحیط مارخت به بست و گشت کم
حرله و حشت و ترور کشت چو میرزاده را	سال شهادتش بخوان «عشقی قرن بیستم»

۱۳۴۲

معلومات عشقی اگرچه کامل و وسیع نبود ولی اگر ناکنون زنده میبود یکی از شاعران درجه اوّل محسوب میشد چرا که از آثار او چندین استیناط میشود صاحب طبعی روان و سرشار و دارای سبک مخصوصی بوده بنوعیکه مورد توجه خاص و عام واقع شده، اشعارش خیلی مختصر چرا که مرگ بیش ازین اماش نداده کلاً بالغ بر پنجهزار بیت میشود که قسمت کفن سیاه، سه تا بلو، ایرای رستاخیز سلاطین ایران وغیره از آنجله است که ما از هر کدام بهترین نمونه‌های آنرا انتخاب و در اینجا درج مینهایم - قسمت کفن سیاه در هندوستان و قسمت عمده اشعارش بنام دیوان عشقی بوسیله ع. سلیمی جمع آوری و در سال ۱۳۴۸ هجری در طهران بطبع رسیده و خیلی هم مقبول واقع شده است.

غزل

ابن غزل دارای سبک و اصطلاحات جدید است

در هفت آسمان الا یک ستاره نیست نامی ز من بپرسنل^۱ این اداره نیست
بی اعتنا بهگیت کاینه فلك گردیده ام که پارتی^۲ ام یک ستاره نیست

^۱ Personnel اعضاء اداره.

^۲ Parti طرفدار.

عشقی

میر محمد رضا متخصص به «عشقی» فرزند حاجی سید ابوالقاسم کردستانی در تاریخ ۱۲ جهادی الثاني ۱۳۱۲ هجری قمری در همدان متولد شده و در مکتب خانه محلی همدان تحصیل ابتدائی فارسی نموده و زبان فرانسه نیز در مدرسه آریان فراگرفته و بعد از آن مدّتی در اصفهان و طهران اسر برده است در اوایل جنگ بین المللی با تفاوت مهاجرین ایرانی بقسطنطینیه رفته و چند سال در آنجا اقامت داشته و ثمناً کام کاهی در شعبه علوم فلسفه و اجنبیات دارالفنون بایعالی حاضر میشده و درک فیوضات میگردد، بعد از آن بهمدان و سپس وارد طهران شد.

عشقی در سال ۱۳۳۴ هجری قمری در همدان جویده «نامه عشقی» را انتشار داده و بعد در سال ۱۳۳۹ هجری روز نامه «قرن بیستم» را منتشر کرد ولی عمر جویده مؤخر الذکر بسیار کوتاه بود یعنی بعد از اشاعت هفده شماره اعلیل شده، مشارالیه چند سال بعد مجدداً یکشاهه آنرا نشر نمود اما بمناسبت مخالفتی که با رژیم جمهوریت کرده بود توقيف شد و بالا فاصله خود او نیز بوسیله دو نفر مجہول الهویه در پنج شنبه آخر ماه ذیقده مطابق ۱۲ تیر ماه ۱۳۴۲ هجری قمری بواسطه گلواه بقتل رسید و جسد او را با کمال احترام در ابن بابویه در جنب قصبه حضرت عبدالعظیم دفن کردند^۱ و تا چند روز

^۱ نگارنده در مسافرتی که با ایران کرده مخصوصاً بزیارت مقبره عشقی در ابن بابویه واقع در جنوب خرابهای ری رفتم رباعی ذیل که از سرمه است بر سرگ قبر آذروم نقبد محکوم است :

در مطلع عشق جز نکورا نکشند لاغر صفتان زشت خورا نکشنند

گر عاشق صادقی ذ کشتن مکریز مردار بود هر آنچه اورا نکشنند

شهادت مرحوم میرزاوه عشقی ه شنبه آخر ذیقده العرام ۱۳۴۲ هجری

زان بپرستیم خالک فارس که ما را
کعبه مقصود و قبله دل و جان است
هموطنان سعی و جد کنید از ایرالک
شیوه و آئین قوم زنده چنان است
کار ستوران و عادت حیوان است
کابن نه ره و رسم راد هرد جوان است
پیشه بباید که راه ناموران است
راستی و پاکی و دیانت و تقوی
زیور مردان مرد خوی نگویست
خوی نکو را سعادت دوجهان است
سرود بیرق ایران

درفن ایران ز هاسلامت باوج و شرف مقامت
زمین مطیعت سپهر رامت همیشه نامت بلند بادا

تو بادگاری ز کشور جم ز تست پشت سپاه محکم
سعادت و فخر ترا مسلم ز تو پریشان صفوف اعدا

چه مملکتها که تو گشودی همیشه گوی ظفر ربوی
جهانیانرا همه نمودی جلال خسر و شکوه دارا

چو بر فرازی بجنگ قامت شود ز پیکار پیا قیامت
ز خصم بدرود کشد سلامت ز هیبت او بروز هیجا

ز بأس شیرت جهان بتایست دل اعادی دراضطراب است
ظفر ترا همه رکابست امارت فتح ز تست بیدا

توای خبجسته درفن ایران ز فخر سر سوده ای پکیوان
بیاد آری تو عهد ساسان ز فر و جاهی که بود ما را

در مذمت شراب فرماید

جو آدمی بخورد برتر از ملک آمد   کجا روایت خرد در سر شراب کنی
چگونه شرمت ناید که آدمت نامند   تو باده نوشی و خود همسر دواب کنی

کشور ایران که رشک باغ جنان بود
بنگر آکنون ز جهل چون شده ویران
بین چه زیانها از این گروه ددان دید
بارگه داریوش و بنگه سasan
تا نکند شرق و غرب ملک درفشنان
قا ندمد آفتاب علم و معارف
ملک نگیرد نظام و رونق و سامان
کار نگردد بکام و عیش بد لخواه

وطن

این سرود وطنی را برای اطفال مدارس فرموده و اخیراً نیز بوسیله
صفحات گرامافون منتشر شده است

مسکن شیران و دلiran بود
جون جم و خسرو شه والا بود
آنکه گه جنگ بدی همچو شیر
گشته پر آوازه ز عدلش جهان
زال زر آن نامور ارجمند
پست از او گشته سر سروران
از دل روشن چو یکی ماه و مهر
دوستیت کیش هن و دین من
سایه تو از سر من کم مباد
نام بلندت بجهان زنده باد

کشور ما کشور ایران بود
پادشاهیش کورس و دارا بود
جاییگه شاه جهان اردشیر
پادشه عادل انوشیروان
سام نریانش یل زورمند
رسنم دستان جهان پهلوان
بود حکیمیش چه ابوذر جمهیر
ای وطن ای حبّ تو آئین من
بیتو وجود من یکدم مباد
دولت و اقبال تو پاینده باد

ایران

بهتر و برتر ز جمله ملک جهان است
مظہر قدر و شکوه و شوک و شان است
مردی شیرانش نقش لوح زمان است

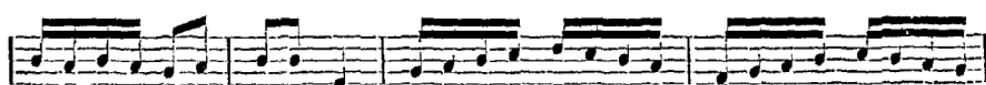
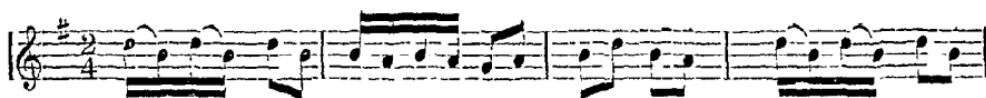
کشور ایران یاک رشک جنان است
منبع فرهنگ و دانش است و فضیلت
کار بزرگانش زیب دفتر دهر است

ای وطن

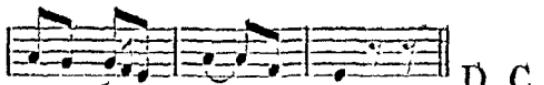
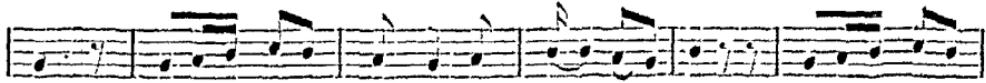
(از دشتی)

کلام میرزا عبدالعظیم خان گرانی

نوبنده نت علی اکبر شریف متصلی
مدرسه عالی موسیقی - طهران

موزیک

D. C.

ولی کترین بسرودن اشعار پرداخته و احیایی زبان و ادبیات ایرانی بر سرودن شعر ترجیح نهاده؛ اینک نموده از اشعار معظم له را هینگارد و برای باقتن آثار نظمی و نثری مشارالیه خوانندگانرا بکتب وی حوالت میدهد.

در ستایش خدا بهارسی سره

پدیدآور آدم از آب و خاک	بنام خدا داور داد پاک
فرازنده لاجوردی سپهر	فروزنده اختر و ماه و مهر
سخن در سخنگوی زبان آفرید	بزرگی که در زن روان آفرید
که ما را به نیکی بود رهنهای	خره داد و دانائی و هوش و رای
ز خوی و ز کردار اهریمنی	دل و جان بشوئیم از دینی
میان پرستش به بندهم تنگ	سوی داد و دانش بیازیم چنگ
کنیم آنچه شاید ز هر آدمی	نجوئیم جز نیکی و مردمی
بداریم دست از کم و کاستی	بگیریم هر یک وه راستی

در فضیلت علم و تقوی فرماید

فخر و بزرگی بکسب علم و ادب دان	چند به نسبت کنی تو فخر بر اقران
ورنه چه انسانی و چه صورت ایوان	برتری هردمان بدانش و تقوی است
کاوست به تقوی فرون ز مردم دوران	هست گرامی نر آن بنزه خداوند
دو تو ز تنزیل آن اکرمکم خوان	نیست گر این باورت رهت بنهايم
حضر صفت زنده کن بدان توقن و جان	آب حیات است علم در طبلش کوش
هرچه ترا مشکل است پیش وی آسان	آنکو دانا بود بکار نواناست
عجز و زیوی قربن مردم نادان	قدر و فزونی نصیب ملت دانا
ذلت مشرق به بین ز غفلت اینان	حشمت مغرب نگر ز دانش آنان
جز تبهی چیست خوی جله چوان	جز سیاهی نیست کار هردم جاهم

پس از این موقیت شایان مشارالیه بتألیف کتب دیگر پرداخت که از آنجمله است «كتاب الاملاء» مشتمل بر سه جلد که مرکب است از آثار نویسنده‌گان و مفسیان و انشاء خود مشارالیه و دیگر رساله‌ای در علم بدیع و کتاب موسوم به «هدایت‌الادب» که همه بطبع رسیده است و آنچه بطبع نرسیده عبارتست از تاریخ مفصل و جامع شعرای ایران، رساله‌ای در فن عروض و قافیه، رساله‌ای در فن انشاء و دبیری وغیره گذشته از اینها غالب دواوین شعر او و کتب ادبی ایران را از نظر تحقیق و انتقاد گذرانده و باصلاح و تهذیب آنها کوشیده و هم از آنجمله است کتاب معروف «کلیله و دمنه» که پس از تصحیح با مقدمه جامعی که متنضم شرح حال روکی و ابن مقفع و نصرالله بن محمد عبدالحمید نویسنده آنست در سه سال قبل بطبع رسیده است و حواشی و تعلیقات آن نیز جدا گانه بطبع خواهد رسید.

میرزا عبدالعظيم خان متولیاً سی و سه سال بتدريس اشتغال داشته و اینک نیز با اینکه در نتیجه زحمات بسیار فرسوده و ضعیف شده است در مدرسه عالی نظام بخدمت مشغول شده است معلمینی که امروز در مدارس هتوسطه و عالیه معلمی اشتغال دارند غالباً از تربیت یافته‌گان وی اند^۱ اشاره باین نکته نیز لازم است که مشارالیه از حیث اخلاق و صفات ممتاز است و به تعلیمات مذهبی کاملاً مقید است و بهمین نظر در آثار و اشعار وی برخلاف کلیه شعرانی از می و معشوق وغیره نیست مشارالیه دارای فریمۀ عالی و طبع موزون است

۱ میرزا عباس خان اقبال آشتیانی کتاب «حدائق‌السحر» رشید وطوطاط را که اخیراً با حواشی و تعلیقات بطبع رسانده تقدیم او داشته و گوید: «این اوراق بی‌قدر را بیشگاه استاد فاضل ارجمند خود حضرت آنای آقا میرزا عبدالعظيم خان قریب گرگانی دام اجلاله که سرمایه گرانهای عمر خویش را وقف احیای زبان و ادبیات فارسی کرده و از این راه خدماتی فراموش نشدنی باساس قومیت ایرانی نموده اند تقدیم مینمایم» (حدائق‌السحر جاپ طهران صفحه اول).

بر اثر این اندیشه در نتیجه چند سال زحمت و صدمه فوق العاده ابتدا سه جلد کتاب در صرف و نحو موسوم به «قواعد فارسی» و بعد چهار جلد کتاب دیگر موسوم به «دستور زبان فارسی» متدرجاً تألیف نموده انتشار داد و برای تنبه هموطنان این رباعی را در سریوحه کتاب خویش قرار داد:

آنکو بزبان خویش در ماند نادان بود او دو صد زبان میداند فرزند وطن بهر زبان ره جوید دستور زبان فارسی گر خواند

سپس یک سلسله کتاب قرائتی مشتمل بر شش دوره موسوم به «فرائدالادب» تألیف و طبع نمود، دوره فرائدالادب متنضم بهترین قطعات نظمی و نثری نویسندها و شعرای بزرگ ایران و شرح حال آنها که با کمال دقیق و حسن انتخاب و رعایت تناسب سنتات تحصیلی تألیف شده و مکرر بطبع رسیده و در تمام مدارس ایران و ممالک فارسی زبان تدریس آن عمومیت دارد و شاید باین زودهای نظری آن تألیف نشود در سر اوحه این کتاب نیز توجه افراد را بادبیات فارسی باین قطعه شیوا جلب مینهاید:

گنج سخن دولت پاینده است   نام سخنور ز سخن زنده است
مرده دلازا بسخن جان دهنده .   آنچه دهد آب حیات آن دهنده

در نتیجه انتشار این کتب که بطریز کتب اروپائی تألیف کشت و با سمت استادی و آموزگاری که میرزا عبدالعظیم خان در مدارس عالیه طهران (دارالمعامین، دارالفنون، مدرسه علوم سیاسی، مدرسه عالی نظام وغیره وغیره) یافت و بالآخر در نتیجه استقامه و کار دانی معظم له زبان و ادبیات فارسی رمق و روحی نازه یافت و میرزا عبدالعظیم خان نه تنها در ودیف نویسندها و شعراء باکه در صفت خدمت گذاران و فدائیان واقعی مملکت قرار گرفت.

عبدالعظیم خان گرگانی

میرزا عبدالعظیم خان قریب پسر مرحوم میرزا علی اکبر در رمضان ۱۲۹۶ هجری قمری در قصبه گرگان متولد شده و مقدمات فارسی و عربی را در آنجا فراگرفته است.

در سنه ۱۳۱۱ هجری از گرگان بدهران مافت نموده و به تحصیل و تکمیل سرف 'نحو' هذلوق 'معانی' بیان 'لغه و ریاضی پرداخت و زبان فرانسه را نیز بیاموخت و مخصوصاً در ادبیات فارسی و درک دقايق آن ونچ فراوان بود بدلوریکه در این فن متبحر و یکی از اسانید مسلم کشت و پس از تکمیل مدارس جدید، در سال ۱۳۱۷ در مدرسه علمیه که در تحت نظر انجمن معارف اداره میشد بست معلمی وارد گردید.

چنانکه در مقدمه اشاره شد پس از افتاد مشروطیت و تجدید حیات سیاسی ایران کلیه تشکیلات مملکت بر یابه و اساس تمدن اروپائی قرار گرفت و رسوم و آداب و اخلاق اروپائیان رواج و انتشار یافت تشكیل مدارس بطریق مدارس فرنگ و تدریس السنہ بیکانه و مخصوصاً زبان فرانسه بطوری در معارف ایران نفوذ یافت که زبان و ادبیات فارسی را تحت الشاع قرار داد.

میرزا عبدالعظیم خان که در اینموقع معلم زبان و ادبیات فارسی بود اندیشید که هرگاه قواعد صرف و نحو زبان فارسی تدوین نشود و کتب مدارس جدیده بسبک کتب کلاسی اروپی تألیف و تنظیم نگردد زبان فارسی در مقابل السنہ بیکانه مقاومت نتواند کرده و اهمیت خود را از دست خواهد داد.

عبدالغطس يیم خان (قریب)

چه بد است او لقب نداویم
هی تو بسان دهل پر از صدائیم
همه شاه و ارش چه باک اگر گدائیم

سعی پاس گذاری

بمناسبت شخصتین سال پروفسور ادوارد براؤن سردوه است

بسال شخصت عمرت توید جشن رسید
بهان که بعد صد و بیست سال خواهی دید
که روی علم و ادب همچو موی صورت تو
بهیش اهل هنر از تو گشته روی سفید
بکشت زار ادب نا بشصت سال دیگر
ز خرم من ثمرات تو خوش باید چید
بلوح خاطر ایرانیان بنام براؤن
نوشته با خط بر جسته کا السعید سعید
هر آنچه هانده ز عمر من است تقدیمت
نهودم از بتوان عمر را بکس بخشد
تو جاودان بجهان زنده باش و علم و ادب
چو خضر ز آب حیات تو زنده جاوید
کدام دل که سرموز دست تو رنجید
مگر کسی که تو اند بقدر او فهمید

۱ نقل از مجله ارمنان صفحه ۴۰ شماره پنجم سال دوم.

آه کوه اگر تو برس بکبره
دامن عرضشک و فر بکبره
نی خبر آوا خبر درستیه
نی شان بر ما خبر بکبره

— ۳۰۰ —

ده ترکیب غوی

ز دارالندون بیرون چنون نداریم
عهارف به مایه ای قشون نداریم
درست حس ملت آنچنان که نوانی
پشن چنان بجان رُک برس خون داریم
غیر عشق چنون نداریم
چه خون نوان خورد که شدن نداریم
نداریم اگر هیچ هیچ نم نداریم
ز اسباب بد بنتی هیچ کم نداریم
وجود پکه پاشد به از عدم نداریم

پند پدر گبر بسر بکبره
دامن فضل و هنر بکبره
ماز زیاکان اشان چه نداریم
نا که ز ما آذکر بکبره

— ۳۰۱ —

به ترتیب پند اول

بسرنی کله لیک فوج فوج سردار
هر ده پراغ اسب بین سر و سالار
ز دربار دولت بی فروش هر روز
لقب با جوال من برند خرك وار
پسر اگر شام شب نداریم

با خود این چه نمر داشت (با خود این چه نمر داشت)

بغیر اشک و دود هر آنچه هست و بود

یا نبود بی از ماند - ز سودها ضرر ماند - برای آنچه باقیست - بین هزارها خطر مائد
(بین هزارها خطر مائد)

سیم کلا

در استانبول محله «شلی» در خانه یک ارمنی که عارف منزل کرده بود
وقتی که صحبت استقلال ارمنستان را شنیده و جشن و شادی اهل خانه را
دیده ساخته است.

- ۱ -

بهاندیم ما مستقل شد ارمنستان

(ارمنستان ارمنستان شد ارمنستان)

زیردست شد زیردست زیردستان

(دستان زیردستان زیردستان)

اگر ملک جم شد خراب گو بساقی

(گو بساقی تو باش باقی تو باش باقی)

صبوحی بده زان شراب شب بمستان

(بده بمستان، بده بمستان)

بس است مارا هوای بستان

که گلن دو روز است در گلستان

بده می که دنیا دو روز بیشتر نیست

مخور غم که ایران ز ما خراب تر نیست

بدان ملتی کز خرابیش خبر نیست

(جانم خبر نیست)

زیانان شد از میان بگوشه نهاد
سیاه پوش و خاموش نه مانم سیارش
کسر از نزد او بود هر کرد باید این دو را فراموش
(آنکه باید این دو را فراموش)

- ۵ -

مکون سران فرقه جمعی از قوه مشتمی حقه باز
وکل و شیخ و فقیه مدرس است و اهل آن
بدین سیاست آن را (بدین سیاست آن رفته)
که شود بشوی باز (خدای بشوی باز)
ز حربه این خراب مملکت از ان
نشسته مجلس شوریی پنجم مرک نمادن
(پنجم مرک نمادن) (پنجم مرک نمادن)
جه نیز بتو ز بام و در به هر گذر
کفرنه سر بر خریث ذمام اکثریت
که این بود مساوات دوباره زنده باش بربوریت
(دو باره زنده باش بربوریت)

- ۶ -

بنیر باده زاده حلال کن نشان نداد
از این حرامزادگان بکی خوش امتحان نداد
رسول زاده ری به ترک (رسول زاده ری به ترک)
از چه رایگان نداد (رایگان نداد)
گذاشت و بهره برداشت - هر آنچه هیزم نه داشت
بجز زیان نمر ازین «اجاق ترک» چه برداشت

بگریه گفت کو سران ایران دلاوران ایران
 چه شد که یک نفر هر دن نهادن از بهادران ایران
 (نهادن از بهادران ایران)

- ۳ -

کجاست کیقاد و جم خجسته اردشیر کو
 شهران تاج بخش و خسروان باجگیر کو
 کجاست گیو بهلوان (کجاست گیو پهلوان)
 و رستم دلیر کو (رستم دلیر کو)

ز ترک این عجب نیست چه که اهل نام و نسب نیست
 قدم بخانه کیخسرو این زشرط ادب نیست
 (این زشرط ادب نیست) (این زشرط ادب نیست)
 ز آه و تف اگرچه کف ذنی چو دف
 بزن بسر که این چه بازی است که دور ترک بازی است
 برای ترک سازی عجب زمینه سازی است
 (عجب زمینه سازی است)

- ۴ -

زبان ترک از برای از قفا کشیدن است
 صلاح پای این زبان ز مملکت بریدن است
 دو اسبه با زبان فارس^۱ (دو اسبه با زبان فارس)
 از ارس پریدن است (خدا چهیدن است)
 نسیم صبحدم خیز بگو بمردم نبریز
 که نیست خلوت زردشت
 (جای صحبت چنگیز جای صحبت چنگیز)

(شور)

در نتیجه معلوم شدن خبر از ترکیم نسبت با تاریخ ۱۳۳۶ ساخته

- ۱ -

چه شور و بگه بیا ز شاهنشهر میگنند
در شکایت از چهارشانه به از میگنند
چهارشانه بیرون نموده دل از (چهارشانه بیرون نموده دل از)
ذلک ساز میگنند (میگنند)

ذلک هر میرس چونی دلی چو کاشه خونی
ز اشک پرس که امها نمود راز درونی

(نمود راز درونی نمود راز درونی نمود راز درونی)
آگر چه جان ازین سفر بدین درد سر
آگر بدر بزم من بشه خبر بر من
چه پرده های پسرنگ ز شانه ببار کاه شه دزم من
(ذلک شانه ببار کاه شه درم من)

- ۲ -

حکومت و قشی جه گرده به که نشنوی
گشوده شد در سرایی جه دروی اجنبی
بیاد رفت خاک و کاخ (بیاد رفت خاک و کاخ) و
با رکاه خسروی (کاخ خسروی)

سکون ز بیستون شد چو قصر کن فیکون شد
صدای شیون شیرین بچرخ بوقلمون شد

(بچرخ بوقلمون شد بچرخ بوقلمون شد بچرخ بوقلمون شد)
شه زنان بسر زنان و موکناف

ما چه هستیم عجب بی با و دستیم چه شد مخمور و مستیم
 همه عاجز کش و دشمن پرستیم ز نادانی و غفلت زیردستیم
 به رغم دوست با دشمن نشیم

-۴-

فکر خود کفید ملت ضعیف که همه هیا هو سر شهادت
 (وای سر شهادت)

هر که بزر خوبیش تیشه میزند ویلهلم و ریز یا که نیکلاست
 (خدا که نیکلاست)

مانده در کنند ملتی ثرند حس درین ثزاد
 داستان سیمرغ و کیمیاست (خدا مرغ و کیمیاست مرغ و کیمیاست)
 وقت جوش است چه شد دل پرده پوش است خمود است و خموش است
 نشان ای چنگ هنگام خوش است به بیع قطع ایران در فروش است
 ز دشمن پر سرای داریوش است

- ۴ -

کفر و دین بهم در مقابله است بیشرفت کفر در نفاق ماست
 (خدا در نفاق ماست)

کعبه یک خدا یک کتاب یک این همه دوئیت کجا رو است
 (وای کجا رو است)

بگذر از عناد باید اینکه داد دست انحصار کز لحدبیون (خدا)
 دست مصلحی است (خدا دست مصلحی است امان دست مصلحی است)
 وقت کار است دل از غم بیقرار است غم دل بیشمار است
 مدد کن ناله دل اندر فشار است مرا زین زندگی ای مرگ عار است
 غمیش چون کوه و عارف بردبار است

حیاژ

عارف در موقع اقامت استانبول بواسطه بیخبر بودن از مقاصد ترکها
نسبت بازدربایجان این تصنیف را ساخته (۱۳۳۶).

-۱-

ترک چشم از فتنه کرد و است بین دو صدا ز این (خدا) فتنه فتنه خواست
(خدا فتنه خواست)

ای صبا زبردست را بگوی دست دیگری (خدا) روی دسته است
(جانم روی دسته است)

حرص بین و آز پنجه کرده باز بهر صعوه باز

بیخبر ز سرینجه قضاست
(خدا پنجه قضاست امان پنجه قضاست)

ما خرابیم چو صفر اندر حسابیم چو صید اندر طنابیم
جهانرا آب برد و ما بخوابیم شد عالم غرق خون مست از شرابیم
همه بد خواه خود از شیخ و شابیم

-۲-

در حقوق خویش نفره ها زدیم کس نگفت که این (خدا) ناله از چه جاست
(جانم ناله از چه جاست)

هان چه شد که فریاد میکنند پس حقوق بین الملل کجاست
(وای ملل کجاست)

سر بسر جهان بردہ رایگان تنگ دیدگان
بین طمع که باز چشمیان بیاست
(خدا چشمیان بیاست جانم چشمیان بیاست)

یک رنگ ثابت زان میان کی یابی ای نقش هستی خیر خواهت باز آ
باز آکه شد باز با دزد دمساز یکعده غماز
کرسی نشین دور از بساط بارگاهت باز آ

- ۲ -

کابینه اشرف جز نمکی نیست این رنگها را غیر نیرنگی نیست
دانند بالای سیه رنگی نیست قربان آن رنگ سیاهت باز آ
از گرک ایران پاره کن تا اشرار دمل نا یوسف فروش دربار
از دزد نا یعقوب آک فاجار افتاده در زندان و چاهت باز آ
کردی تو رسوا هر فرقه را شیخ و مکلا
عممامه شد سیلی خور طرف کلاحت باز آ

- ۳ -

این آن قوام السلطنه است این شد زن بود در کابینه مرد افکن شد
اسکندر اشرف بنیان کن شد ای آه دله خضر راهت باز آ
جون افعی زخمی رها شد بد شد گرگ از تله یادر هوا شد بد شد
روبه گریزان از بلا شد بد شد جز این دکر نبود گناهت باز آ
ز اشرف بی حس ز اشارار مجلس ما با مدنس
سازیمشاف قربانیان خاک راهت باز آ

- ۴ -

ایران سراسر یاپیال از اشرف آسایش و جاء و جلال از اشرف
دلایل نفت شهال از اشرف ای بیشرف گیری گواهت باز آ
کابینهات از آن سیه شد نامش هر روپیاهی وا تو بودی دامش
بر هم زدی دست بد آیامش منحل شد از چند اشباہت باز آ
بذری فشاندی نخنی نشاندی رفقی نهاندی
باز آکه ناگل روید از خرم گیاهت باز آ

هر سری که سری ز عشق داشت می بزندش
 کو بکوی و بزدن به بروز همچو گو بزندش
 ای سرم فدای همچو سر باد یا فدای تنی که سر داد
 سر دهد زبان سرخ در باد
 مملکت دگر نخل بارور کاو دهد نمر
 جز تو هیچ یک نفر ندارد چون تو با شرف پسر ندارد
 — ۴ —

رویشه خیانت ز جنگ مرد اندر ایران
 رویشه کرد زان دو نخل بارور نمایان
 یک و نوچ دوات یکسی قوام سلطنت زان
 این دو بدکهر جها نکردند در خطاب دات خطا نکردند
 آن چه بد که آن بما نکردند
 چرخ حیله کر زین دو بی پدر نا خلف پسر
 زیر قبّه قمر ندارد آن شجر جز این نمر ندارد

(شور)

این تصنیف را عارف در نتیجه مشاهده احساسات اهالی ایران نسبت
 باقدامات و عملیات سید ضیاءالدین طباطبائی که اشراف کابینه او را
 «کابینه سیاه» نام گرداند ساخته و در یکی از کنسروتها خوانده است یکی از
 بهترین و معروفترین تصانیف عارف است (۱۳۴۰).

ای دست حق پشت و پناهت باز آ چشم آرزومند نگاهت باز آ
 وی قویده ملت سپاهت باز آ قربان کابینه سیاهت باز آ
 سرخ و سفید و سبز و زرد و آبی. پشت گلی و قهوه عنایی

(دشتنی)

این تصنیف یکی از مهیج ترین تصنیفات عارف است که در سال ۱۳۴۰ در مرگ مرحوم کلنل محمد تقی خان ساخته و با تأثیر و هیجان فوق التصور در کنسرتی (Concert) خوانده است.

-۱-

گریه کن که گرسیل خون گری، نمر ندارد
ناله که ناید ز نای دل، اثر ندارد
هر کس که نیست اهل دل ز دل خبر ندارد
دل ز دست غم هفر ندارد دیده غیر اشک نر ندارد
این محرّم و صفر ندارد

گر زنیم چاک جیب جان چه باک مرد جز هلاک
هیچ چاره دگر ندارد زندگی دگر نمر ندارد

-۲-

شاه دزد و شیخ دزد و میر و شحنه و عسس دزد
داد خواه و آنکه او رسد بداد و داد وس دزد
میر کاروان کاروانیان نا جرس دزد
خسته دزد بسکه داد ز دزد داد نا هر کجا رسد دزد
کشوری بدون دست رد دزد

بشنو ای پسر زین و کیل خر روح کار گر
میخورم قسم، خبر ندارد کاین و کیل جز، ضرر ندارد

-۳-

دامنی که ناموس عشق داشت میدرندش

هر آنست که مخدود چشم پنهان شود و بکار مذکور داشت و از این روزانه (ادله) برداشت
 بقایا از سلسله امداد شدند. از سلسله این امداد این است که این ایام ایشان را
 بجهاد خود بروانه میگردیدند. این ایام ایشان را (پیش از آنکه این روز
 آغاز شود) از بیان این اتفاقات در اینجا میگذراند. شیر شیرورد خان را با
 صفاتی خوب که از این ایام میگذرد. این ایام این شیر شیرورد خان را با
 نزدیکی خود در این شهر بسیار میگذرد. این شیر شیرورد خان آنکه در این روزات
 عوامی آن شهر را تنبیه کرد. این عوامی آن شهر میگذرد.

(پایان قرآن)

در شصت حمه زدن بیان در آن شصت شب آنها نیز شده‌اند ۶ شعبان ۱۳۴۲

دلیل این شصت شب و آنها مشهوران خواهند بودند.

روحی این شصت شب که آنها آنکه در آنها شاهزاده شدند این شصت شب اینها نکردی
 از آینین سویس هدایت شاهزاده شدند این شصت شب اینها نکردی نکردی
 پیش از این شصت شب که همان شاهزاده اینها نکردی نکردی
 ما را بشه که که که که نکردی نکردی
 در آنکه شاهزاده شدند اینها نکردی نکردی
 در سایه این شاهزاده هر کسی کن غریبی
 این نایخ
 از آنها شاهزاده هر کسی کن غریبی
 این نایخ
 با هم جلس شوری از هزار فر کو هزار ایشان
 فردا اکن کار دکر کردی نکردی

۱ این همان تحدیث است که مادر این نایخ مل مشهود بدر خوانده و حسن شاهزاده
 ابرق مهرزا حلال الممالک را به عنوان کرده و پیش از دعارت نامه برداخت (رجوع شود
 در پاورپوینت صفحه ۱۱). ۲ این

در فراقت بجهاری بکشد مستی ما (جیبیم)
 ناله عارف ازین درد بکیوان بروه (برود)
 بجسم مرده جانی - تو جان یک جهانی - تو گنج شایگانی - تو عمر جاودانی
 خدا کند یمانی - خدا کند یمانی

(افشار)^۱

این تصنیف نیز یکی از تصانیف خوب عارف است

نیست دست من اختیار دل	از کنم رها شد مهار دل
غیر ننگ و عار کار و بار دل	بیشرف تراز دل هجو که نیست
بود بهر من در فشار دل	خجلتم کشید ییش چشم از آنک
دیده شد سفید ز انتظار دل	بسکه هر کجا رفت و بر نگشت
آبرو و نام در قمار دل	عمر شد حرام باختم تمام
خم کنم کمر نیز بار دل	بعد ازین ضرر ابلهم مگر
دل بکار من من بکار دل	هر دو ناکسیم گردگر رسیم
وز شکستگی است اعتبار دل	افتخار مردم در درستی است
شیر عاجز است از شکار دل	عارف این قدو لاف تا بکی
محو در کف اقتدار دل	مقتدر ترین خسروان شدند

(رهاب)

این تصنیف در سال ۱۳۳۸ موقع ریاست وزرائی و ثوق الدوله که گفته بود «آذر بائیجان عضو فلج ایرانست» ساخته.

جان برخی آذربایجان باد - این مهد زردهست - مهد امان باد (مهد امان باد)

^۱ این تصنیف با ترجمه ترکی آن در اسلامبول در «مجموعه ادبیات» نمره ۱۲ سال ۱۹۲۰ م با مهندی دکتر شفق چاپ و منتشر شده.

۳

مشت دزدی شده امروز درین مال و زیر (حبیب)
 تو درین مملکت امروز خبیری و بصیر (حبیب)
 دست بر دامنه آویشته يك مشت فقیر (حبیب)
 تو آگر وقتی ازین مملکت عنوان بروه (برود)
 بیسم مرده جانی - تو جان يك جهانی - تو گنج شایگانی - تو عمر جاودانی
 خدا کند بمانی - خدا کند بمانی

۴

شد لبالب دکر از حوصله بیانه ما (حبیب)
 دزد خواهد بزمختی ببرد خانه ما (حبیب)
 شک نارینچی عالم شود افانه ما (حبیب)
 بکذاریم آگر شوستر از ایران بروه (برود)
 بیسم مرده جانی - تو جان يك جهانی - تو گنج شایگانی - تو عمر جاودانی
 خدا کند بمانی - خدا کند بمانی

۵

سک چویان شده باکرگ چو لیلی مجنون (حبیب)
 یاسبان کله امروز شبائیست جنون (حبیب)
 شد بست خودی این کبه دل کن فیکون (حبیب)
 یار مکذار کز این خانه ویران بروه (برود)
 بیسم مرده جانی - تو جان يك جهانی - تو گنج شایگانی - تو عمر جاودانی
 خدا کند بمانی - خدا کند بمانی

۶

تو هرو گر بروه جان و تن و هستی ما (حبیب)
 کور شد دیده بد خواه ز همدستی ما (حبیب)

(دشتی)

این تصنیف را عارف در سنه ۱۳۲۹ در موقع التبما تو مروس
با ایران و رقن شوستر^۱ از این مملکت ساخته و مقارف با موقعی
است که شاگردان مدرسه شوستر را بفریاد «یا هرگ یا استقلال» پدرقه
میگردند در کنسرتی که عارف این تصنیف را خواند تمام جمعیت گریه کردند.

-۱-

نقگ آن خانه که مهمان ز سر خوان برود (حبیب)
جان شارش کن و مگذار که مهمان برود (برود)
گر بود شوستر از ایران بود ایران برباد (حبیب)
ایخوانان مگذارید که ایران برود (برود)
جسم مرده جانی - تو جان یک جهانی - تو گنج شایگانی - تو عمر جاودانی
خدا کند بمانی - خدا کند بمانی

۲

شد مسلمانی ما بین وزیران تقسیم (حبیب)
هر که تقسیمی خود کرد بدشمن تقدیم (حبیب)
حزبی اندر طلبت بر سر این رئی مقيم (حبیب)
کافریم او بگذاریم که اینان برود (برود)
جسم مرده جانی - تو جان یک جهانی - تو گنج شایگانی - تو عمر جاودانی
خدا کند بمانی - خدا کند بمانی

^۱ مایه ایران از امریکا دعوت شده و اقدامات اساسی در مایه ایران کرد که امیدواری میرفت ایران ترقی کند درین موقع دولت روس یادداشتی داده و در ضمن شرایط ظالمانه خروج فوری شوستر را درخواست کرد و او مجبور بخروج از ایران شد کتابی راجع با ایران «وسوم (باختناق ایران) نوشته، این تصنیف را عارف در موقع اخراج او ساخته است.

ما را نگذارند به بیک خانه ویران بارب بستان داد فقیران ز امیران
 چه کج رو قتاری ایچرخ، چه بد کرداری ایچرخ، سرکین داری ایچرخ
 نه دین داری نه آئین داری (نه آئین داری) ایچرخ

— ۴ —

به ترتیب فوق

از اشک همه روی زمین زبر و زبر کن مشتی گرت از خالک وطن هست بسرکن
 غیرت کن و اندشهه ایام بتر کن اندر جلو تیر عدو سینه سپر کن
 چه کج رو قتاری ایچرخ، چه بد کرداری ایچرخ، سرکین داری ایچرخ
 نه دین داری نه آئین داری (نه آئین داری) ایچرخ

— ۵ —

به ترتیب فوق

از دست عدو ناله من از سر درد است اندشهه هر آنکس کند از مرگ نه مرد است
 جان بازی عشق نه چون بازی نرد است مردی اگر ت هست کنون وقت نبرد است
 چه کج رو قتاری ایچرخ - چه بد کرداری ایچرخ - سرکین داری ایچرخ
 نه دین داری نه آئین داری (نه آئین داری) ایچرخ

— ۶ —

به ترتیب فوق

عارف ز ازل نکیه بر ایام ندادست جز جام بکس دست چو خیام ندادست
 دل جز بسر زلف دلاوام ندادست صد زندگی تنگ بیک نام ندادست
 چه کج رو قتاری ایچرخ - چه بد کرداری ایچرخ - سرکین داری ایچرخ
 نه دین داری نه آئین داری (نه آئین داری) ایچرخ

خرابه کشور ما را هر آنکه باعث شد
کزین سپس شود آباد خانه اش آباد
بدست جمهور هر کس رئیس جمهور است
همیشه باد در انتظار واد مردان واد

علیجان

این قصیده ایست که عارف در سال ۱۳۴۰ از همدان بعنوان خط بیکی
از دوستان خود «علی بیرنگ» نامی نوشته و در آن شکایت از اینای وطن
نموده که بعضی از انگلیس‌ها مواجب بیگیرند و عدهٔ جیره خوار روسها شده
در پی خرابی و بربادی وطن میباشند ما قسمتی از آن انتخاب و درج مینماییم.

دیدم از اینای روزگار علیجان
وز کتوان بود امیدوار علیجان
روشه بگیرند و رشه خوار علیجان
خدم و خائن بیک قطار علیجان
از فکل های لاله زار علیجان
بار بر غیر و بردبار علیجان
مردم بی قدر و اعتبار علیجان
جرگشی از روس جیره خوار علیجان
دول دولا شتر سوار علیجان
ملکت از هر طرف دچار علیجان
به به ازین شاه و شاهکار علیجان
مهره گرفتن بود ز مار علیجان
دولت و کابینه اکه دار علیجان
پشکند این چرخ کنه کار علیجان
وحشت این قیرگون حصار علیجان

جان بلب آمد مرا ز بسکه رذالت
باکه توان کفت در دخوبش در این ملک
شاه و وزیر و وکیل و حاکم و محاکوم
عالی و جاہل بیک ردیف در انتظار
عصر تمدن بیان و دور تجدد
ملت وجودان کش وزبون و ریاکار
بار بر انگلیس و کارنگر روس
جمعی هادانه ز انگلیس بگیرند
جمع کثیری دوان براه سفارت
شاه و گدا دزد میر و عسس مست
آنچه شجا مانده برد شه بارویا
گنج جواهر ز شاه باز گرفتن
مجلس ننگین^۱ و وکیل خائن و قاتل
هیز طبیعت^۲ محیط فاسد و مسموم
چشم سیاهی کند طپد دل من از

پقرن بیست زن مرد کش سپس، نباش^۱ برو زن آتش نشکت بدو دمان گیره
قوام سلطنت این دور دور نست بکن که انتقام ازین دور آسمان گیره
پس از شهادت کلذل کمان مبر عارف سکون گرفته و در باک مقبر مکان گیره

جمهوری

این غزل را عارف بمناسبت جشن جمهوری سروده در شب پنجم
شعبات ۱۳۴۲ در مهران در کنسرت با ازدحامی در (ماهور) خوانده است.

زدیم نیشه بر این ریشه هرچه بادا باد
نمیجه نیست بتعمیر این خراب آباد
سند بدت فریدون قباله دست قباد
مکوی ملک کیان^۲ کی گرفت و کی بکه داد
گرفت داد دل خلق کاوه حداد
چو بیستون سرخسرو ز تیشه فرهاد
بزیر سایه آن زندگی مبارک باد
یقین بدان بود امروز بهترین اعیاد
چراغ سلطنت شاه بر دریجه باد
درین قمار کلان تاج و نخت از کف داد
خدان با همه بد فطری بیامرزاد

بمردم این همه بیداد شد ز مرکز داد
ازین اساس غاط این بنای پایه بر آب
عمیشه مالک این ملک ملت است که داد
مکوی کشور جم، جم چکاره بود و چه کرد
بزور بازوی جمهور بود کز ضحاک
شکسته بود، کرامروز بود، از صد جای
کنوونکه میرسد از دور رایت جمهور
پس از مصیبت قاجار عید جمهوری
خوش که دست طبیعت گذاشت در دربار
به یک نگاه اروبا بیاخت خود را شاه
تو نیز فاتحه سلطنت بخوان عارف

۱ استهال این لغت درین مورد بواسطه این است که قوام السلطنه بعد از شهادت کلذل
که او را در مقبره نادر دفن کرده بودند امر داد جسد را بیرون آورده و بقیرستان
غرباً دفن کردند و فرخی بزدی درین مورد غزلی دارد و اشاره بقوام السلطنه کرده است

که دو بیت آن اینست:

نای از دولت و قانون بجهان کاش نبود
معنی دولت قانونی اگر این باشد
اگر این جانی بیعافنه نباش نبود.
با چنین زندگی آری بخدا می بردیم

خرابی آنچه بدل کرد والی حسنش باصفهان نتوان گفت ظل سلطان کرد
چو جفده بر سر ویرانه‌های شاه عباس
نشست عارف و لعنت بر روح خاقان کرد

تصنيفات های عارف

(دشتی)

این تصنیف در دوره دوم مجلس شوری ایران ساخته شده و
فوق العاده مهیج احساسات می است

- ۱ -

هنگام می و فصل گل و گشت (جانم گشت و جانم گشت و) چمن شد
در بار بهاری تهی از زاغ و (جانم زاغ و خدا زاغ و) زغن شد
از ابر کرم خطه روی رشک ختن شد
دلتنگ چو من مرغ (جانم مرغ) قفس بهر وطن شد
چه کجرفتاری ایچرخ، چه بد کرداری ایچرخ، سر کین داری ایچرخ
نه دین داری، نه آئین داری (نه آئین داری) ایچرخ

- ۲ -

به ترتیب فوق

از خون جوانان وطن لاله دمیده از هاتم سرو قدشان سرو خمیده
در سایه گل بلبل از بن غصه خزیده گل نیز چو من در غمشان جامه در بده
چه کجرفتاری ایچرخ، چه بد کرداری ایچرخ، سر کین داری ایچرخ
نه دین داری نه آئین داری (نه آئین داری) ایچرخ

- ۳ -

به ترتیب فوق

خوابند و کلان و خرابند وزبران بردن بسرقت همه سیم و زر ایران

بر پدر شهر و شهریار علیجان
 بر پدرو تاج و ناجدار علیجان
 مردم ننگین و شرمدار علیجان
 جفند نشین و خرابه زار علیجان
 جهل و جهالت بیادگار علیجان
 هچو پدر روزی افخار علیجان
 بر پدر شیخ لاش خوار علیجان
 کفتمن و کوبم هزار بار علیجان
 نکر فکورم بود فکار علیجان
 شاکیم از آفریدگار علیجان
 از فالک و چرخ دون دمار علیجان
 بایدن آوینتن بدار علیجان
 چون شتر مت بی مهار علیجان
 طول سخن به ز اختصار علیجان

امنت بر باره و دبارم و امنت
 امنت بر کشور جم و کی امنت
 نف بتیونه نف بر من و نف بتواهی پست
 امنت بر روح آنکه عملکشی کرد
 امنت بر کورد آن پدر که از او ماند
 نفرین بر آن بسر که گریکند بر
 امن بر اشراف و هفت خدیر کن و امنت
 ملت محاکوم هر ک و محو زوال است
 آنقدر اور دست غم شدم عصبانی
 کاتی هرا نافریده بود که عمری
 کر قدم فرستی بدت بر آرم
 سکتو و من متفق شویم عدو را
 از خودی خود خدا کوام برویم
 قطاع کنم گرجه در مکالمه باشد

سپاه عشق

بنای هستی عمر بخاک یکسان کرد
 بدان که آنچه که ناید بگفتگو آن کرد
 بمن که دوره شوم قجر بایران کرد
 کسیکه مملکت و ملتی پریشان کرد
 هر آن کسیکه خیانت بملک بسان کرد
 که خصم ملک ترا جزو انگستان کرد

سپاه عشق تو ملک وجود ویران کرد
 چگوییت که چه کرده است خواهی اردانی
 چه کرد عشق تو عاجز ز کفتمن آن کرد
 خدا چو طرّه زلفت کند پریشانش
 آلمی آنکه به نشک ابد دچار شود
 باردشیر غیور دراز دست بکو

باز یاد از کلنل محمد تقیخان

این غزل نیز بیاد مرحوم کلنل محمد تقیخان و بیاد دوره سید ضیاءالدین
ساخته شده در شب ۲۲ شعبان ۱۳۴۱ در کنسروت پر ازدحامی با تصنیف
دایدست حق پشت و پناهت بازآ^۱ خود عارف خوانده است روى سخن
با قای سید ضیاءالدین است.

ز هر کنار گربیان این و آن گیرد
برای اینکه مگر از تو دل نشان گیرد
دل از هوس جو جرس راه کاروان گیرد
اگرچه راه بسوی تو کاروان را نیست
بسیخ و مرشد و چنگی و روضه خوان گیرد^۲
کجاست چون تو کز اشراف شهر تا بر سد
گرفته داد ز دلهای نا نوان گیرد
و کیل ولید و سردسته دزد در یکروز
چه شد که دادی امان نا دوباره جان گیرد
چو او فقاد بدست تو جان خصم، امان
بدان که پای گیرد اگر جهان گیرد
بنگر کنه خیال کن دوامی نیست
دوام ملک ز فکر نو و جوان گیرد
چو انجاع اگد کوب و پایهال تو شد
ضیاء بدده روشن دلان توئی و حسود
زمام ملک چرا گیرد آنکه می زبید
که میل و سرمه و سرخاب و سرمه دان گیرد^۳
نه فاسق است بایران ریاست وزرا
که او به شیریه سرمشق از زنان گیرد

۱ این شعر و اشاره بعد آن اشاره است باقدامات فوری سید ضیاء الدین در حیث
هوچی ها و اشاره و اشراف زیرا سید ضیاء الدین در محله اول تمام شاهزادگان و
اشراف و ولگرد هارا تحس انداخت از قبیل شاهزاده عین الدوّله صدر اعظم مظفر الدین
شاه و قوام السلطنه و نصرت الدوّله وغیره وغيره و همین بنیان تشکیل اداره^{بلدیه} بطریز
بلدیه های دنیا و احداث چراغ برق در طهران و انحلال عدیه و تاسیس عدیه صحیح
و هزاران اقدامات دیگر که اینجا وقوع شرح آنها نیست در سه ماه ریاست وزرائی
خود حقیقتاً بقدر یک قرن ایران را ترقی داد.

۲ این شعر و سه شعر بعد آن اشاره و تصریح است بیرون احمد خان قوام السلطنه.

جو گشت محرم بیگانه خانه، به دو گور
کفن بیار که نا محرم است پیر هم
بگو بیار که اندر پی هلاک من
دگر مکوش که خود در هلاک خویشتم

گریما

مگرچسان نکنم کریه کار من است
متاع کریه بیاز ار عشق رایج و اشک
چو کوه غم پس زانو بزبر سایه اشک
به تیره روزی و بد روزگار بم نیک عمر
میان مردم نگین آنقدر ننگین
نگرگ مرگ بگوسیل خون بیار و ببر
مدام خون دل خویشن خورم زین راه
بدان محرم ایرانی اول صفر است
بسر یه خالک بجز خالک تعزیت و بزم
فشار مرگ که گویند بهر تن پس مرگ
تدارک سفر هرگ دید و عارف گفت

کسیکه باعث این کار گشته بیار من است
برای آبرو و قدر و اعتبار من است
نشسته منظرة اشک آبشار من است
گذشت و نگذردا این روز روزگار من است
شدم که ننگ من اسباب افتخار من است
تو و ننگ ننگ که آن فصل خوش بهار من است
معیشت من و از این عمر مدار من است
که قتل نادر ناکام نامدار من است
بکشوریکه حدیت زمامدار من است
بمن چه من چکنم؟ روز در فشار من است
درین سفر کلفل چشم انتظار من است

۱ در باره این غزل خود عارف چنین مینویسد:

«هشتم ماه محرم ۱۳۴۱ این غزل را در شهر سنندج بیادگار شهادت خداوندگار عظمت و
ابهت مجسمه شرافت و وطن پرستی دلیر لی نظر بر دوره انقلاب مقتول مجیط مسوم و مرد
کش و قوام السلطنه یپور سر بریده عهد جهالت و نادانی بقیمت سه قران و ده شاهی
بدست شر ایرانی یک نفر قوچانی به امر تلگرافی حضرت اشرف قوام السلطنه و بستور سردار
بجنوردی نیکنام الی الابد سردار با افتخار ایران کلفل محمد تقیخان که نام مقدسش برنگ
خون بر جسته ترین کامه ایست برای لوحه سینه های پاک و جاک چاک هر ایرانی وطن
پرست بطہران فرستادم که روز دور سنوی اول یعنی غرّه صفر در روز نامه ها درج گردید»
(دبوان عارف چاپ برلن صفحه ۲۱۶)

بیداری دشمن - غفلت دوست

این غزلی است که عارف در سال ۱۳۳۳ در یکی از کنسرت خوانده و بخوبی شعری که به لامع ستاره ممتاز است محمد ولیخان سپهبدار که همه وقت از وزرا بوده است تحریک کرد عارف را کتک زدند.

بدين گناه اگر کور شد مزاوار است
زخواب غفلت هر آن دیده که بیدار است
قسم پچشم تو ما مست و خصم هشیار است
زده است یکسره خود را برآ به مستی
بنخواه شجنه عسوس مست و دزد در کار است
یلیس مخفی و نابود، محتسب بقمار
مرا چه کار که آنگشت کیست در کار است
تو را از آن چه بساز کدام در رقصیم
از آنکه مملکت امروز دزد بازار است
نو صحبت عمل از دزد و راهزن مطلب
به بین که در همه جا صرفه با خریدار است
گرفت وجهی و مارابه بی قطع فروخت
که عشق در صد بیوانگان سپهبدار است*
بگو بعقل منه با در آستانه عشق
آلی آنکه شود سرنگون که سربار است
هر آن سری که ندارد سر وطن خواهی
گمان مدار که از حرف دست بردار است
نو پایداری بین عارف اگر بدار رو د

شکایت تلخ

این نیزیکی از غزلهای جانسوز عارف است در بد بختی خودش
کسی که یک نفس آسودگی ندیده منم
محیط گریه و اندوه و غصه و محنم
غیربین که هم از من غریبتر وطنم
منم که در وطن خویشن غریبم وزین
دچار دزد اداری اسیر راهزنم
هر کجا که قدم می نهم بکشور خویشن
کنم چه چاره چودشمن قویست دم نزنم
طبیعت از پی آزار من کمر بسته
بر آن سرم که من این بیخ را ز بن بکنم
نهال عمر هر میوه غیر تلخی نیست
که دیگران نه نشستند پای سوختنم
چو شمع آب شدم بسکه سوختم فرباد

بیار باده که تا راه نیستی گیرم
من آزموده ام آخر بقای من بفناست
خرابی از پی هم در پی خرابی ماست
حدود خانه بی خانان ما ز کجاست
خبر دید که چنگیز بی خجسته کجاست
که روزگار پریشانها ز دست شهاست
که خانه خانه غیر است یا که خانه ماست
ز دست غیرچه نالیم هرچه هست از ماست
کند مدلل تصریب ز آدم و هو است
بطاق کسری خود ره است و بیشون بر جاست
پیشمن عارف و عامی درین میان رسواست

گهی ز دیده ساقی خراب و گه از حی
ز حد گذشت تهدی کسی نمی پرسد
برای دیختن خون فاسد این خلق
بگو به هیئت کابینه سر زلفش
چه شد که مجلس شوری نمی کند معلوم
خراب مملکت از دست دزدخانگی است
اگر بحالت عدیه بی برد شیطان
به بین بنای محبت چه عیوب است، شکست
اگر که پرده بیفتند زکار می بینی

یاد وطن

این غزل را در اسلامبول ساخته و پس از مراجعت بایران در سال
۱۳۳۸ در یک کنسروت در (ابو عطاء) خوانده است و سیار مؤثر افتاده.

هر وقت ز آشیانه خود یاد میکنم
نفرین بخانواده صیاد می کنم
یا در غم اسارت جان میدهم یاد
با جان خویش از قفس آزاد می کنم
شاد از فغان من دل صیاد و من بدین
دل خوش که بکدلی بجهان شاد می کنم
بدیختی از برای خود ایجاد می کنم
جان میکنم چو کوهکن از تیشه خیال
من بی خبر ز خانه خود چون سرخری
شاید رسد بگوش معارف صدای من

بقیه حاشیه صفحه قبل

چنان یای بند علایق دنیوی شده اند که نظیر آن کمتر دیده میشود، چون از حالت
محبت من نسبت باین دختر مسیوق بودند غزل ذیل را ایشان برای من ساخته اند یامن
بکمک ایشان در هر صورت این غزل از من است و از من نیست».

خمر د و طرّا^۱

پای دل زخمش صد هزار سلسه بین
دلم زبیدلی این صبر و تاب و حوصله بین
دو صدقیامت و آشوب و سوز و واشه بین
مکین چو نقطه باشی بعد بسمله بین
شریک دزد نظر کن رفیق قافله بین
میان آه و اثر صد هزار فاصله بین
شکر شکن ز سخن مشکلی مسئله بین
هزار سود ز سودای این معامله بین
ضعیف و خسته و رنجور و با پر آبله بین
خم دو طرّا طرّا ریار یکدهله بین
از آن کمند خم اندر خمش نخواهد رست
نگر قیامت از سرو قد و قامت او
مکان خالی بدبیال چشم و ابروی یار
بغزه چشمش زد راه دل سپرد بزلف
اگر اثر نکند آه دل میرس چرا
لب و دهان ترا همتی بهیج زدن
اکر فروخته ام دین و دل بغمزة یار
براه بادیه عشق آی و عارف را

لباس مرگ

این غزل را عارف در شب ۲۸ ذی حجه ۱۳۳۳ در طهران در باش
کنسرت خوانده در این غزل از بدینخنی مملکت و بی کفایتی دولت و بی حسی
مللت سخن میراند، در ابو عطا خوانده شده.

لباس هرگ بر اندام عالمی زیباست چه شد که کونه وزشت این قبا بقامت ماست

^۱ خود عارف درخصوص این غزل جلین مینویسد: «این غزل موشح با اسم «خانم بالا» است که همان دختر فوق الذکر است . حاجی رفعت علیشاه که آن اوقات درویشی بود وارمه بر حسب دعوت من بقزوین آمد . همیشه اوقات مرا رهنگی بترك علایق دنیوی میکرد در صورتیکه گمان میکنم من از مادر آزاد زاییده شده بودم و حالا هم بهیج چیز دنیا جز بجهت علاقه مند نیستم و ایشان چندین سال است در قزوین بقیه در صفحه بعد

هیپرستمد و نسبت بسید ضیاء الدین طباطبائی^۱ نیز خوش بینی خود را ابراز میدارد.

دیوان عارف در سال ۱۳۳۲ هجری قمری در برلین بهمت رفقای او بطبع رسیده این کتاب شامل ۳۴ صفحه است ۵۶ صفحه آن مقدمه ایست بقلم آقای رضا زاده شرق^۲ تبریزی که با قلم ادبی جالب توجهی نوشته شده و ۹۴ صفحه آن بقلم خود عارف است که حوادث دوره زندگانی خود را نوشته نظیر «اعتراف» روسو (Rousseau's confession) فرانسویست ۱۸۲ صفحه آن نیز متنضم غزلیات و تصاویف عارف است با مقدمه‌ای که بهر غزل و تصویف نوشته شده و ما منتخبات آنرا درج میکنیم:

باقیه حاشیه صفحه قبل

بعملیات سوق الجیشی (که شرح آن درین موقع ب موضوع است) مامور شده در سال ۱۳۳۵ بالان رقه و میکانکی و هوا نوردی آموخته و در جنگ بین الملکی نیز در خدمت دولت آلان بوده و شجاعت و شرافت او مورد توجه آلان است و حالا هم باحترام نام او را یاد میکنند در ۱۳۳۸ مجدداً بایران مراجعت و پس از مدتی برای تشکیلات زاندارمری خراسان بیشهد رقه در موقعی که سید ضیاء الدین طباطبائی بریاست وزرائی منصوب گردید کلنان مامور گرفتاری قوام السلطنه شد و او را بظهوران اعزام داشت بعد از عزل سید ضیاء الدین و نصب قوام السلطنه بریاست وزرائی در نتیجه اعزام قشون بخراسان کلنان محمد تقی خان بشاهدت رسیده شجاع تر و با شرافت تر از کلنان محمد تقی خان در قرون اخیره بیدا نشده او با نظری پاک در صدد اصلاح ایران بود و در موقع شهادتش بیش از هفده قران از مال دنیا نداشت . مقام ادنی او نیز قابل توجه است، از تألیفات او کتابیست در موسیقی بنام «سه سرود ملی و هفت آواز محلی ایران » که در آلان طبع شده و همچنین ترجمة بعضی از کتب مفیده که از آنجمله قسمی از «تاریخچه یک کنیز»، تصویف لامارتین که در روزنامه طبع شده، ایرج میرزا، بهمنیار و شعرای دیگر در باره او اشعاری دارند ولی عارف حقیقتاً دیوانه اوست .

۱ سید ضیاء الدین طباطبائی که در ۱۳۳۹ بریاست وزرائی ایران رسید و یکی از توسعه‌گان مقتدر و از اشیانس فوق العاده و مصالح محسوب میشود .

۲ رضا زاده شرق از جوانهای فاضل ایران و فعلاً معلم دارالمعلمین عالی است .

عارف دارای احساسات شدیده وطن پرستی است که مافوقی برای آن متصور نیست و اشعار و تصانیف او ممدو است از احساسات اطیفه که هر شفونده را متأثر میسازد و بیهجان میآورد و هر رقيق القلبی را می گرداند و اگرچه شاید خالی از اغلاط ادبی نباشد ولی روح شعر بقدری زیاد است که این قسمت را میتو میکند مانند موجی که خس و خاشاک دریا را از بین میبرد از نقطه نظر تصنیف سازی و سرودهای وطنی هم بادیدات و هم بايجاد روح وطن پرستی خدمت مهمی بايران کرده است.

عارف قولًا و عملاً آزاد و آزادیخواه تمام معنی است برخلاف اکثر شعرا و ادبای همصر خودش بمال و جاه دنیا کمترین توجهی نکرده و بدون هیچ علاقهای در دنیا روزگار میگذراند و قسمتی از عمر خود را در وادبهای دور از شهرها بسر برده است^۱ عارف نسبت بتمام اعيان و زمامداران ایران چه قبل از مشروطه و چه بعد از آن بدین ووده و میباشد و مخصوصاً میرزا احمد خان قوام السلطنه^۲ و رفقای او از قبیل مدرس^۳ وغیره کمال خشم خود را اظهار میدارد و در مقابل هر خوم کلنل محمد تقی خان^۴ را

۱ میرزا احمد خان قوام السلطنه برادر میرزا حمیت خان وثوق الدوله است که این دو برادر از سیاست مداران و رجال درجه اول ایران محسوب میشوند و همه وقت درین مملکت وزارت و صدارت داشته اند.

۲ آقا سید حسن مدرس یکی از علمای درجه اول است که چندین دور در مجلس شورای ملی وکیل شده و بمناسبت مخالفتی که نا اعیان‌حضرت بهلوی کرد بکل از اهمیت و اعتبار افتاد.

۳ کلنل محمد تقی خان در ۱۳۰۹ مجری قبری در تبریز متولد شده و از سنّة ۱۳۱۷ تا ۱۳۲۳ در آن شهر تحصیلات مقدماتی و مصرف نحو و منطق و زبان خارجی را آموخته و در ۱۳۲۴ برای تکمیل تحصیلات بطهران آمد و ینج سال در مدرسه عالی نظام تحصیل کرده و پس از دخول در خدمت درجه سلطانی نائل شده و بعد از مدت‌ها خدمت در اداره راندارمری (Gendarmerie) مجدداً در مدرسه صاحب منصبان وارد شده و بعداً بقیه در صفحه دهد

عارف قزوینی

میرزا ابوالقاسم متخالص «عارض» پسر مرحوم ملا هادی و کیل قزوینی در حدود سال ۱۳۰۰ هجری قمری در قزوین متولد شده و ابتدای جوانی را به تحصیلات مقدماتی صرف و نحو عربی و فارسی و تعلیم فن موسیقی^۱ و تحصیل خط گذرانده است و سپس با مر پدر خود چندی بروزه خوانی مشغول شده است.

در ۱۷ سالگی عاشق دختری موسوم به «خانم والا» شده و بدون رضایت پدر و مادر دختر او را بعقد خود در آورده و پس از چند سال در نتیجه آن عدم رضایت با محبت و عشقی که طرفین بیکدیگر داشته‌اند مجبوراً او را طلاق گفته و تا آخر عمر هم زن اختیار نکرده است.

عارض بعد از مسافرت یکساله‌ای که برگشت کرده در ۱۳۱۶ هجری بظهران رفته و بمناسبت اینکه خیلی خوب میخواسته و در موسیقی نیز مهارت کاملی داشته بدواً ندبیم یکی از درباریان سلطان وقت مظفر الدین شاه قاجار موسوم به پیونق‌الدوله شده و بعداً در دربار صدر اعظم و شاه راه یافته ولی بمناسبت نفرتی که از آنها داشته نخواسته است که بروزگار درباری و نوکری ادامه دهد.

از ابتدای طلوع مشروطیت عارف یکی از پیشوaran آزادی بوده و بمعیت مهاجرین مسافرنی نیز باسلام ببول کرده و همچنین غالب بلاد مهمه ایران را سیاحت نموده است.

^۱ نزد حاجی صادق خرازی که در اعداد معتبرین قزوین بوده تحصیل موسیقی کرده است.

عارف قزوینی

مرتّقی آقا و دیشاد ایرانی قم بی

ای تو دارای همه گیتی و دارای خبیر
 دی تو دادار همه عالم و دادار علیم
 سوی نادان ضریزی بگشا جشم کرم
 تو که بینای بصیرستی و دانای حکیم
 بر خطاهای عظیم و به عقوبات منگر
 بنگر بر کرم خویش و خطاهای عصیم
 گر چه غرق گنهم هم ز تو نومید نیم
 نا امیدی ز تو خود نیز گناهی است عظیم
 گر کسی کرده خطائی بیز از من بهل است
 هم مرا بو که کند او بهل از قلب صمیم
 زینکمه بر من نبود وام ز مردم بدو جو
 دلم از هول حسابت چو گندم بدو نیم
 شور شوریدگی و انطق فصیح الملکی
 هیچ اینجا نکند سود بجز غفو کریم
 سال فوتم بربیع دوم این مرصع کشت
 شده شوریده بجان جانب هنات رحیم

قطعه ایست که برای لوح مزارش چندی قبل از وفات خود
ساخته و بر آن منقوش است

چون بر این در سر و کار است بر حسن رحیم
نه اعیان به داشت است و نه بیم ز جحیم
که بود و حتمی از حق ز دو صد حشر چه باک
ور بود راقشی از شه ز دو صد شخنه چه بیم
بندۀ ایندم و معتقد احمد و آن
مذهب و عالم از جعفر و از ابراهیم
من تهمدست سوی درست شدم این عجب است
و این عجیتر که نه مانده چه درهای پیش
نمی از باز گشته چفته نه از قاعده نوی
دان از وسعت نم تملک نه از حلقة میم
جای آن است که خیزد همه باران ندم
بر سر خاک من از دیده باران ندیم
ای پسا روز که من خسیر و بس صبح ددم
که همی بوی بهار آید از اتفاق نیم
حق آن را که هن همدم دیرین بودم
بر مکبیر از سر خاکم قدم ای بار قدیم
که بکمی ژرف بمعنی، نگری مینگری
که کنوت سعدی و من در چه مقامیم هقیم
تو ز اخلاص به ما فاتحه کر خوانی
ما فتوح تو بخواهیم هم از رب رحیم

داخسته ای خجسته استاد
زین جمله نیم آه و فریاد
صد داد که داد داد بیداد
دستوری داد و بر خطدا داد
خاک من و خویش داد بر باد
شرخی که فلاں رئیس را کاد
در فکر ممانعت نیفتاد
حکمش گرهی ز کار نگشاد
حق داد من از او ستاناد
گور پدر «زبان آزاد»
با از ستم «زبان آزاد»
گفتا من ازین کسان ننالم
لیکن ز وزارت معارف
کو بر رقم جراید سوء
هر غرچه پس جریده بنشت
گرفی المثل از جریده ای خواند
توقیف نکرد بل ز نشرش
صد بسته ز روز نامها خواند
بگرفت دلم ازین معارف
ابن شکوه من ازؤست ورنه «زبان آزاد»

رباعی

خردمند بسیار دان بایدی
که کم جوید از چار بسیار کار
ز بسیار کوی و ز بسیار خند

ایضاً

اندرین دیرسینجی پیشه کن این چارچیز
ناخواهندت مخواه و تاهه بخشندت مگیر
ناپرسندت مگوی و ناخواهندت مرو

در تاریخ جلوس اعلیحضرت رضا شاه پهلوی فرماید

ای شکوهت را ز شاه نو نوی	ای امیر لشکر ای محمود راه
گفت شوریده فصیح منزوی	تعمیه تاریخ بس صعب است لیک
در عده کم شد فزون شد پهلوی	از رضا خان نام احمد یادشا

گر کسی پرسد که کوکاووس کی کو و هو نهات
 ور کسی پرسد که چون شد سام بیل گو قد حلق
 آه از ایرج میزای راد افربیدون خصال
 آنکه از نظم خوشش نظم منوجهریست حک
 پای بست اهل دل بد دستگیر خیل فقر
 هم ذ نسل خسروان هم مردمانرا مردمک
 چون چل و چار از پس الف و سه صد شد باز چرخ
 بانگ زد بر ایرج نافی که وقت نست نک
 کفت شوریده فصیح اندر غم و نارینخ وی
 ایرج ما مرد آه از کد این تور فلك

بل شجهنان سعدی

روزنامه «زبان آزاد» وقتی از بعضی اشعار سعدی انتقاد کرده بود

شوریده در جواب او گفته

سعدي بخوش و داد و فرياد	دوشينه بخواب من در آمد
نالان ذ چهای و از چه ناشاد	گفتم که تو سعديا بدین فضل
آخر ز زمان چه ميزني داد	تو سعدي آخر الزمانی
چنگيز هر سپه فرستاد	باز از بي قتل عام ايران
از سفك هلاکو آب بغداد	يا باز بدجله رنگ خون يافت
کردند دوباره چنگ بنیاد	يا اهل ختا و اهل خوارزم
داعي بدل تو پير بنهايد	يا باز انايک جوان مرد
آمد ذ طرابلس ترا ياد	يا باز بكار گل بخندق

۱ اشاره يكى از حکایات گلستان سعدی است که ميرمайд «در خندق طرابلس بكار کلم و داشتند».

ازین کلبه ویرانه من باعچه گشت
 از گریه او شب همه شب دوش نخستم
 آنان که بمن بر سر الطاف و وفاقدند
 و آنان که بمن برسو شوخی و مزاحند
 هر شیعه که دیدار من و هیکل او دید
 ای عشر احباب گه تربیت آمد
 من زن همگان بیشتر اندر بشگتم
 این از دوشوختی است که تا ظن نبرد زن
 ز اولاد خرد جوی توای خواجه و گرفته
 نی هر که بزاید پسری در خور فخر است

زان باعچه سروی شد وزان سر و بری زاد
 پیداست زشوریده که شوریده تری زاد
 گویندم لک وش بچه از بشری زاد
 گویند که از نره خری کره خری زاد
 زد خنده که بیاران علیئی از عمری زاد
 کز بهر شما همسر من درد سری زاد
 کاینسان پسری از چه زچون من پدری زاد
 کو گر پسری زاد درخشان گری زاد
 هر ده بجهان ماده آورده و نری زاد
 یعنی پسر او زاد که ازوی هنری زاد

مرثیه

در تاریخ وفات ایرج میرزا سروده

جم بدان جام جهان بین آخر ایدل بین که چون شد
 رفت و کیتی را بیزدات هشت و گفت الملک لک
 کو سکندر آنکه بر شد صیتش از کیهان پیرخ
 کو سیامک آنکه فر شد تا سماکش از سعک
 خود همان است این سوار کج عنان کافکنده است
 یور بهمن را ز پویه رخش رستم را ز تک

پایه حاشیه صفحه قبل

مولود را بقطمه جواب فرمودند که چند بیت آن نقل میشود:
 همخواهه شوریده گرامی پسری زاد خورشید سرایش ز برایش قمری زاد
 شک نیست که از شاخ گل شاخ گلی وست
 این برق فضیلت ز همایون انتی جست

بیداست که از ناموری ناموری زاد
 وین شعله روشن ز مبارک شجری زاد

همان بنای عدالت که بود نوشروان را
 بدست داشت بوذرجمهر وفت پیايان
 اگر حکیم خردمند و گر وزیر خرد ران
 همه درخشان و رخشان ازین دو گوهر رخشان
 بدین دو گوهر جتر شهان فروزد هزمان
 که عشک هرجه پیوشنده می نمایند پنهان
 بوئیره آنکه بهم دارد این دو گوهر شایان
 هلاذ مملکت و شهریار ملت بیضا
 نظام مملکت پادشاه و دولت ایران

از یکی از قصاید خودش استخراج شده

الله ای آصف دوران مفکن از نظرم
 و دیگر دون بردم باد همان خاک درم
 بوالعالی دگر و ابن عباد دگرم
 بچکد اشک چو سیماب بروی چو زرم
 غمچه ام غنچه که می خندم و خونین جگرم
 بجز از بار تهیستی نبود ثرم
 زحلی کسوت تا آخر ماه صفرم
 پوستش کندی و کردی آنگه ببرم
 بسفیدی تزئم دست همگر زال زرم
 چشمہ آب حیانم که بظلمات درم
 من بخواهم شدن اندر سلب عباسی

گوهر اشک نیم گوهر بحر هنرم
 گر سلیمان کندم بخت همان مور توانم
 من نه شوریده اعمایم کاندر این عصر
 لیک چندیست که بی سیم وزرم گرچه مدام
 نیستم پسته که گر خندم خوشدل باشم
 راستی گوئی سروم که به بستان کمال
 ها محروم شد و من سوک زده خواهم شد
 گر غلام سیهی داشتمی کشتمیش
 جامه چون موی سیاوش بتن در پوشم
 در سیه جامه شوم تا که بدانند که من
 کرچه بیشک حسنی کیش و حسینی سیرم

قطعه

در سال ۱۳۰۴ راجع به تولد پسرش گفته^۱

نمخلوایه من دوش برایم پسری زاد نور بصری بهر چو من بی بصری زاد

۱ وقتی این قطعه را برای دوستان خود بطهران فرستاد آقای ملک الشعرا، بهار ورود
 بقیه در صفحه بعد

چون این شکرف در همه گیتی شنیده
چون این حال در همه کشمیر بوده هیچ
دروان خلدکاش بدی تاش گفتمی
ماند رخش بقد گل پر بار را بسرو
بر سروای عجب گل پر بار دیده
آن جلوه های روی پری وار دیده

در پند و اندرز فرماید

یکی بگوهر دانش یکی بگوهر احسان
بدین دو گوهر سرمايه یافت مخزن امکان
اگر نبودی دانش هنر نداشتی آدم
شدند حاتم و لقمان و نوز خلق بهر جا
مدار ملک منوط است بر دو چیز جهازرا
عطای نای عطا تا جزای صد و هه یافی
خرد فرای خرد تا برآئی از همه سختی
عطای بر مکیان باعث از نبودی چندین
چو جود گفتی دیگر مخواه عز را حجت
ز آفتاب بیاموز دسم و راه عطا را
شرف برای ارسانو گرفت نام سکندر
عروس باغ باران بدین دو حله ببالد
کسان پس از توچوخواهی ترا چیز بخوانند
بعقل رایت سلجوقیان رسید بعیوق
شدند بودن و معن اگر فسنه عالم
ملک نژاد که ملک پدر مسلم خواهد
اساس دین نبی را بر آن شدند گروهی
او د متاع بزرگی بدین دو چیز گروگان
بدین دو گوهر بیرایه بست شاهد هستی
که خودی دانش هنر نداشتی آدم
شدند حاتم و لقمان و نوز خلق بهر جا
مدار ملک منوط است بر دو چیز جهازرا
عطای نای عطا تا جزای صد و هه یافی
خرد فرای خرد تا برآئی از همه سختی
عطای بر مکیان باعث از نبودی چندین
چو جود گفتی دیگر مخواه عز را حجت
ز آفتاب بیاموز دسم و راه عطا را
شرف برای ارسانو گرفت نام سکندر
عروس باغ باران بدین دو حله ببالد
کسان پس از توچوخواهی ترا چیز بخوانند
بعقل رایت سلجوقیان رسید بعیوق
شدند بودن و معن اگر فسنه عالم
ملک نژاد که ملک پدر مسلم خواهد
اساس دین نبی را بر آن شدند گروهی

خاطر خلق بدين روی پریوار ستانی
آنکه او را نتوان دل بدوسد شیوه ربودن
همچنین لعل لبان پیش درخت کل سوی
دگر از چهره زبان تو در دست دل من
نوکه خود فاش توانی دل یک شهر ربودن

طااقت جمع بدين هونی پریشیده ربائی
توبدين روی خوش و خوی پسندیده ربائی
کر بخندی تولد از غنچه خندیده ربائی
نیست باقی که بدان گیسوی تابیده ربائی
دل شوریده روا نیست که دزدیده ربائی

ایضاً

هرچه کنی بکن مکن ترک من ای نکار من
هرچه کشی بکش مکش باده ببزم مدعی
هرچه دهی بده مده زلف بباد ای صنم
هرچه بزی ببر مبر رشتہ الفت مرا
هرچه هلی بهل پرده ز روی چون بزی
هرچه روی برو برو راه خلاف دوستی
هرچه کشی بکش مکش صید حرم که نیست خوش

هرچه بزی ببر مبر سنه گذلی بکار من
هرچه خوری بخور مخور خون دل فگار من
هرچه نهی بنه منه دام بر هگذار من
هرچه کنی بکن مکن خانه اختیار من
هرچه دری بدر هدر پرده اعتبار من
هرچه زنی بزن مزن طعنه بروزگار من
هرچه شوی بشوه شوتشنه بخون زار من

ایضاً

چون چشم او دو طری طرار دیده
در چرخ هیچ دیدی ماه پرند پوش
ماهی بدين طراوت عارض شنیده
جز زلف او که گسته ببالای او نگون
جز چشم او که خاطر ما را بمژه خست
گوئی خط و رخش بچه ماند بدين جمال
در نار زلف اوست مقید هزار دل

چون زلف او دو طری طرار دیده
در باغ هیچ سرو کله دار دیده
شوخی بدين حادوت گفتار دیده
از شاخ سرو مشک نگون سار دیده
خنجر به دست مردم بیمار دیده
در یک طبق بنفسه و گلنار دیده
در یک رسن هزار گرفتار دیده

پیش از آن کایام در بیچد بهم طومار عمرم
بر سر من سایه آن آفتاب افتد؛ نیفتد!
هیچ از سودای آن گیسو نیاید بوی سودی!
 طفل اشکم گفت بر رخ راز عشق را برمدم
نماییند آه من بر من دلش سوزد؟ نسوزد!
عقل آن نیرو ندارد کو بگرد عشق یوید
این همه سازم بناسازی دور چرخ و آخر
از هوای خطه ری وز هناد هردم وی
عاشق شوریده را در دل نباشد غیر جانان
نامه از کوی یار دانواز آید؟ نیاید!
در کف من دامن آن سرو ناز آید؟ نیاید!
بوی سودی هیچ از امید دراز آید؟ نیاید!
سنگ تا آتش نبیند در گداز آید؟ نیاید!
صعوه هرگز در مصاف شاه باز آید؟ نیاید!
اخت ناساز من با من بساز آید؟ نیاید!
بوئی از شیراز علیین طراز آید؟ نیاید!
در دل محمود جز یاد ای باز آید؟ نیاید!

ایضاً

نومراجای بجان داری و پیداست که داری
لاله در غالیه پوشی و پیدید است که پوشی
شکری سوی کس از نخوت این طرفه که هرسو
کرده با خم ابروی قرین غمزه جادو
روی زیبا بد و صد پرده نهانداری و لیکن
دهنت هیچ نه پیداست ولی گاه تبسّم
از میانت اثری نیست عیان لیک بهر سو
نکنی چشم شوریده و بوشیده چه کوبم
در دل و دیده مکان داری و پید است که داری
ماه بر سر و روان داری و پیداست که داری
فرقه رانگران داری و پیداست که داری
طرفه تیری بکیان داری و پیداست که داری
بد و صد پرده نهان داری و پید است که داری
عقد لؤلؤ بدهان داری و پیداست که داری
زو حدیثی بیان داری و پیداست که داری
چشم بر شاه جهان داری و پیداست که داری

ایضاً

روی بنمائی و دل از من شوریده و بائی
نوچه شوخی که دل از مردم بی دیده ربائی
حسن کو یند که چون دیده شود دل بر باید

وقتم بدر که شه و خواندم ندای شه احیمت شه شنیدم و چشم و را ندید
چون مصطفی که دشنبه عربی سری عرش روی خدا ندید و ندای خدا شنید
و در سال ۱۳۱۴ شیراز مراجعت و در سال ۱۳۶۳ در شیراز متاهل گشته
و در آخر دارای فرزندان متعدد گردیده.^۱

شوریده بهوش و دکارت و استعداد زیاد ممتاز بود و در اشعار او تشبیه‌های وجود دارد که بہتر از بینندگان آن را پیشمر در آورده و وصف فرموده و همچنین خوبیه خالق را معملاً از قصص و حکایات خواهد و اشعار عربی و فارسی و وقایع تاریخی بوده از اشعار وی هویت است اشعارش از جیت سبک کلام مانند است اند فارس و خراسان و باصفایاح بکی از شعرای کلاسیک محظوظ میشود و در قصیده و غزل بابن سبک کپل ذی‌رسانی و استادی را نمود و سانده است ولی در اشعار دوره جوانی او دوح ابدکار و اختراع و معاف جدیده و موضوعات بکر و نازه از هجو و فکاهیات وغیره بطور وفور دیده میشود بالآخره باید گفت که شوریده شیرازی بکی از نوادر طبیعت بوده و میتوان او را بعد از شعرای نابینای عالم مانند 'همر یونانی' رودکی بنزارگی 'ابوالعلا المعری' و میلنون انگلیسی ذکر کرد و بدون تردیدی بکی از استادی مام شعر در قرن چهاردهم هجری است.

وفات او در شب یه‌جشنیه ششم ربیع الثانی ۱۳۴۵ هجری در شیراز اتفاق افتاد و در جوار قبر شیخ بزرگوار سعدی علیه الرحمه مدفون گشت و ما بعضی از اشعار او را بطور نونه انتخاب و درینجا درج مینائیم:

غزل

این غزل از مبتکرات اوست که در ایام تو قف در طهران فرموده است
آن یه‌بروی از دوم روزی فراز آید؟ نیايد من همی خواهم که عمر رفت باز آید! نیايد!
۱ مؤلف در موقع مسافرت شیراز آقا حسین شیخه و آقا حسن احسان را که فرزندان شوریده و هر دو جوان فاضل و عاصب طبعی روان هستند ملاقات نمود.

فتح الملك شوریده شیرازی

شوریلا شیرازی

مرحوم حاجی محمد تقی فصیح‌الملک متخلص به «شوریله» در سال ۱۲۷۴ هجری قمری^۱ در شیراز متولد گردیده اسم پدرش عیّان از اهل کسب و پیشه بوده و نسبش باهیلی شیرازی صاحب مثنوی سحر حلال میرسد در سن هفت سالگی بواسطه مرض آبله هر دو چشم این شاعر روشن بین کور شده و مدام عمر افقدان باصره مبتلا گردید و در سن نه سالگی پدرش بدروود جهان گفت و در کنف تریت خالش قرار گرفت و در همان حال نایمنائی و یتیمی از علو همت و از برکت هوش و استعداد خود آنقدر کوشید که تا یکی از معاریف نامی گردید.

در سال ۱۲۸۸ با خال خود بعکمه معظمه رفت و در سال ۱۳۰۹ هجری سفری به بنادر جنوب کرده و در ۱۳۱۱ هجری بمحاجحت مرحوم حسین قلی خان نظام‌السلطنه مسافرت بطهران کرده و در نزد مرحوم امین‌السلطان اتابک تقریبی تمام حاصل نموده و همچنان در مدح ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قصایدی دارد که همه از شاهکارهای اوست و بواسطه یک رباعی که در حضور ناصرالدین شاه فی البدیعه ساخته ملقب بلقب فصیح‌الملک شده است و آن رباعی این است:

۱ در «فارسنامه ناصری» تولد خود را در سال ۱۲۷۴ ذکر کرده ولی در عبارت ذیل «هفت سال و هفت روز» را تاریخ تولد خود قرار داده و اگر از این عبارت واو عاطفه را بیندازیم با سال ۱۲۷۴ مطابقت میکند و الا باید سال تولد او را ۱۲۸۰ هجری دانست. نقطه اینست:

از هزار و سیصد افزون بود سال بیست و هفت
کز رهی سال ولادت خواست ماهی دافرورز
گفت کی زائید مامت؟ کفتش مامم چو زاد
رقه بود از سال هجرت «هفت سال و هفت روز»
اینک اعداد جمل را چون نداند ماه من
سال تاریخ مرا کفتن نمی داند هنوز.

از کشانی در میان نیر و سنه چون آمدت
عچنان دارد غم در سینه - که ذر
میل دارم بر شاده - ب دل ب
کرده عقتوں دله از سهره چ نم م
سهر هاروت است در چشم تو - م که ر
بویمت گردی هشکن بزم مشک آبدام
ب و س و خواهد من از آن - ل ب
جهان شبیریم بدله کرچه به فرخ - س در
آمی شود از سر هرا هیرات - ب در
درد چشممان سیاهت برقن اندکار من
ای بازی دل بسویم - ب ن که ر

این هنرها در بر هن نیست هشکل بیش ازین
از شباب خوبش خواهی دید - دست ر

ایضاً

حون شدار دست تو و از دیده بروشندل من
که سر انجام گرفتار تو چون شد دل من
تاکه در سینه ز بیداد تو خون شد دل من
پچنین راه مرا راه نمون شد دل من
مهر از آتش بتوه لحظه فروش دل من
سبب آن گشت که چون حلقه نون شد دل من

که شباب از تو حدا نیست دمی آرامش
حرم من نیست که بی صبر و سکون شد دل من

ایضاً

آگاهی او شرط است خواه از تو و خواه از من
با یوسف مصری گوخت از تو و یاه از من
آموخته اند این دو کوه از تو و کاه از من
من ماه پرستم گو مهر از تو و ماه از من
کان در دل سختش نیست راه از تو و راه از من
بر ملک وجود من چون یاد شپی بنشین

در بازی عشق تو مغلوب شباب آمد
ز آزوی که میباشد آس از تو و شاه از من

این غزل خطاب بدوسست در صفت مقطع سروده است

دل ب رو - ایشوخ - پ س در بدم تم هر لحظه باری تیر - نظر
بی منی تو روز و شب در عیش و عشرت بار قیب
بیتوام من سال و مه با رنج و خطر

با خیال جشم داده بست مرناخان همی قوت خود با ادام را در ترک حیوانی کنند
شکرین اهل آرشاک نبست کزیده اشی است که کان شبیه با باقوت رعایت کنند

ایضاً

دل من و ایت ای گلعادار کرید و خنده
شکفت نیست که ابر بهار کرید و خنده
کز آن نکار شود کاعکار کرید و خنده
که بار عید هدم روزگار کرید و خنده
روان باله من ادر هزار کرید و خنده
بیادراری من یای دار کرید و خنده
بغین شبان که دیوانه وار کرید و خنده
چنانکه ابر و کل اکن بهار کرید و خنده
به بیف و ایم فعل خزان و شادی کل
دام سینه که از درد بار و کله پام بسی
بروز کنر من و وعده های وسل دروغی
دهجر یاز و به بده بهدی حهان بس هردن
بدار آکر بکننده شیرم عشق حبیمه
کم که همچو منش با بری بود سر الفت

ایضاً

اید امش اتفکلار وعده دادار دار
که تو نیز آخر سرشار از دیده خوبی بار
رفروزد گر در او از چهر چون کلنار نار
کی شنبستی که کبره انس با بیمار مار
وای برد می خلد بروی چو از غم خوار خار
حاق کویندم چرا هوش تو از سر کودرم
سبنه سینا شود بزم من آن رشک پری
ترکس بیمار وی با مار زلف خو نمود
میزند نیشم بدل از مرثه آن شخوار دل
تاری از زلفش صبا با خود بتنانار او برد
نمی گل رخسار آن گلزار خوبی دایما
لعتان ماه منظر گر چه در فرخار هست
ماه من غبر فروشانرا همی ماند شباب

از نظر باز ا تو دیگر کی آود در نظر
 گر بود در سلک ارباب نظر خورشید و ماه
 لایق نسبت نباشد ار چه چشم دل ندید
 تا دهد نسبت بتو چیزی مگر خورشید و ماه
 دل بعفی داد باید نی بصورت در جهان
 هست روی نیک تو معنی صور خورشید و ماه
 منع نتوان کردشان دیدند رخسار اگر
 چون پری دیده شدند آسمه سر خورشید و ماه
 آسماش شاید مرا خوانند تا تو با منی
 ز آنکه همچو آسماش دارم به بر خورشید و ماه
 چون مقابله با رخت آمد شباب از آن بود
 شد ردیف چامه نغش اگر خورشید و ماه

ایضاً

عاشقان جان برخی جانان فاسانی کنند
 در بر عشق جان باشد متاعی بس سبک
 کافرندا اریار خواهد جان گرانجانی کنند
 دیده و دل هر دو جای نست می‌سند از وفا
 کایند و جا از کریه و غم رو بوبرانی کنند
 بر رخ روشن پریشان تیره زلفت را مکن
 گرفتیلی و نذر رخ بر ق بر اندازی یقین
 تا پریشانان کم اظهار پریشانی کنند
 همچو هجهون خویشرا جمعی بیابانی کنند
 بر سخندازان روا باشد ملامت مهر را
 یوسف مصر جهالی دور فراقت عیب نیست
 دست اگر یابند دعوی سليمانی کنند
 خانمی از لب ترا باشد که بر او خسروان
 هندوی آتش پرست خال و چشم کافت

از بن بر آرد بیشه آمال کایند درخت دعقان خوب شرا نم آخر ملاں داد
مست از می غرور مشو زانکه زاین شراب هر کس چشید عاقبت شن افعال داد
کنج کفاف جوی و قناعت که هر که یافت او را نتیجه های نکو بالمال داد

غزل

روی نیکت را نگویم ای پسر خورشید و ماه
زانکه زد بیغاره رخسار تو بر خورشید و ماه
دوش از نور رخ تو شام تار عاشقات
حاش اللہ کی بود این نور در خورشید و ماه
مرد گانزا زنده جاوید سازد دیدنت
ای مسیحا دم ندارند این اثر خورشید و ماه
ای سپهر حسن هر جا پای بگذاری بخناک
فخر را سابند بر آن خاک سر خورشید و ماه
بام تا شام ار بر افروزی رخ دنگین بیام
روی نهایند از مشرق دگر خورشید و ماه
سنبل و ریحان و عبهر باشدت بر رخ، که دید
سنبل و ریحان و عبهر هیچ در خورشید و ماه
لاف در میدان زند حسن تو گر با آسما
تبیغ ابروی نرا آرد سپر خورشید و ماه
فرق بردار از میان زلف سیه بر رخ منه
تا نباشند آیت شام و سحر خورشید و ماه
تا دهنند آوازه حسن بگیتی انتشار
چون سفیر آنند دایم در سفر خورشید و ماه

چه شد بخشش فغور و دولت چیبال
 تو نیز همسفر ازرا روانی از دنیال
 که دو فرمانی در پرسش از جواب و سؤال
 بکار همیج نیاید ترا مگر اعمال
 رسید بداد تو آنچه نه حشمت و نه جلال
 نه زن انس تو گردد همی نه عم و نه خال
 مگر بهمت شاهنشه متوجه خصال
 هربر بیشه اینان خدیبو دشمن مال
 کلید مخزن اسرار ایزد متعال
 بلای هستی دشمن به تینغ مغز قتال^۱

در نصیحت گوید

در فرش کاوه کجا رفت ولشکر ضیحه
 همه ز خاک پدید آمدند و خاک شدند
 بنکر عاقبت کار باش و جهدی کن
 مکانچه فردا در تنگنای گود کنی
 در آن مقاک نه سیمت بود بکار نه زر
 نه مادر است بی غمگسادیت نه پدر
 بهمیج حیله ره رستگاری آنچا نیست
 علی عالی صهر رسول زوج بتول
 در محیط امامت در مدینه علم
 اهیر بت شکن اسلام وا چمن آرا

هر بنده را که داور یکتا کمال داد
 مال و منال زینت دنیا بود و لیک
 عقل و کمال زینت مردند و هر که را
 هشدار تا جهان فریبد ترا بمال
 دنیا و نعمتش جو خلالند یا خیال
 فتنه ایست دلبر دنیا که با فسون
 بر پشت نفس باز هلامت نمود حمل
 زهار زاین عروس که هر لحظه بایکیست
 بی خاطر مکدر و بیرنجی جان و تن
 بالیزبان دعر ز جالیز خود بکس

۱) این تعبیده در کتاب مخزن لآلی درج است صفحه ۷۰.

بر فرد فرد خلق چو می بنگرد شباب
ور جلد جلد نامه رنگین کند نکار
زان فرد فردی لایق بمح نیست
زان جلد جلد جلدی ناید ورا بکار

این قصیده را در نصیحت و مدح حضوت علی گرم الله وجهه گوید

دلا بمال مکن نازش و ز فقر منال
مشو چو مردم دینار جوی دنیا دوست
بجوي کمنج قناعت نه گنج باد آور
قلندرانه یکی بند گویم م زنمار
درست تجربه گردیم و دیده ایم بود
شه ار به بستر دیباچ خفته راحت نیست
گدای قانع بر بوریا اگر خسبد
زنانه وار بازیش و لباس مپیچ
به تن درستی اگر دلق کهنه در پوشی
زمال خلق مکن خوان خویشن رنگین
هر آنچه میرسد از ایزدت بد و خوش باش
جهان چو کهنه رباطیست در ره عقبی
تو مرغ گشن قدسی ذی آشیانه بیز
عالقه گرد مکن چون تراست راه به بیش
اگر ندیدی بشنیده یقین که بگور
مکان بکشور تجربه گیر و ایمن باش
بزیر پای حوات چو خاک ساکن باش
ترا ز خاک چه ایزد سرشت باکی نیست
همه خدود و قدود است اینکه می بینی
کی جاست تخت سلیمان و جم کجا شد و جام

که فقر راحت جانست و مال عین و بال
ز تنگستی غمگین و از غذا خوشحال
که او بیاد رود این بری بود ز زوال
مشو فریفته هرگز بعز و جاه و جلال
گدای قانع بهتر ز شاه صاحب مال
بر او دمی که هجوم آورند خیل خیال
نگیرد آئینه خاطرش غبار ملال
که مرد را بود آرایش وجود کمال
نکو ز از تن بیار و خرقه کیمال
میسر ار شودت فرصه ز کسب حلال
مخواه آنچه که بینی پیش چون اطفال
خرد وران نگذارند اندر او آمال
در این خرابه چرا جون مگس کنی آغال
که کس نبرده ابا خود بگور مال و منال
چه برد قارون با خود ز گنج مala مال
ب محکم نفس مشو پای بند اهل و عیال
مجو بلندی چون چرخ تا شوی سرهال
گرت که پست شهارند یا شوی پامال
شدند خاک و برد باد زی جنوب و شمال
چه شد بنخوت کاووس زور رست و زال

زان حلقه حلقه حلقه مرا بر بگوش کرد
 سکر عضو عضو پیکر من بگسلد ز هم
 زان عضو عضو عضوی زان نگسلد امید
 گل دسته دسته بسته که این روی دلفروز
 زان دسته دسته دسته گل خار در نظر
 بر دلفروز چهره او دانه دانه خال
 زان دانه دانه دانه کند هرغ دل اسیر
 ای کوه کوه بار غم هشته بر بدش
 زان کوه کوه کوه نهد ناف بر زمین
 نا خیره خیره جانب من میکنی نگاه
 زان خیره خیره خیره شودهوش من بسر
 سکر نکته نکته شرح غمت را کنم بیان
 زان نکته نکته نکته آرد ترا بعیجز
 چون دفعه دفعه سوی منت او قند گذر
 زان دفعه دفعه دفعه از من بپرس حال
 جانا به بیت بیت ز ابیات من به بین
 زان بیت بیت بیتی گنجی است شایگان
 دل لیک پاره پاره بود در برم ز دره
 زان پاره پاره پاره از هست خون دل
 در قرن قرن بوده بسی شعر نفر کوی
 زان قرن قرن قرنی گینی چنین نبوه
 با گونه گونه فخر اگر عسجدی سرود
 زان گونه گونه گونه او شد ز جود سرخ

زان عقده عقده عقده مرا زد همی بکار
 بر جزء جزء هستی من گر زند شرار
 زان جزء جزء جزئی ازوکی کند کنار
 هو توده توده کرده که این نافه تمار
 زان توده توده توده مشک است شرمزار
 در جانگداز عارض او شعله شعله نار
 زان شعله شعله شعله زند بر دل فگار
 وی رود رودم اشک روان کرده بر کنار
 زان رود رود رود رود بردا آت مستعار
 تا تند تند از بر من میکنی گذار
 زان تند تند تند کند عقل من فرار
 ور شمه شمه کنم اظهار حال زار
 زان شمه شمه شمه از تو برد قرار
 با وعده وعده آگرم از تو شاد خوار
 زان وعده وعده وعده آخر بیاد آر
 بر لفظ لفظ گفتة من گوش بر گمار
 زان لفظ لفظ لفظی دری است شاهوار
 غم نیز بار بار مرا بر دل است بار
 زان بار بار بار غم و رنج روزگار
 در دور دور بوده بسی هیر نامدار
 زان دور دور دوری چوین نبد مدار
 این چامه شعر شعرو بشه برد روز بار
 زان شعر شعر شعری کنچیش شد نثار

شباب کرمانشاهی

محمد جواد متخلص به «شباب» در حدود سال ۱۲۷۰ هجری قمری در کرمانشاه متولد شده است.

وی در هنرکام جوانی در عین اینکه در میدان فنون سواری و تیر اندازی گوی برتری از امثال و اقران ربوده از کسب کمال و ادب نیز غافل نماینده است و روزنامه «فناحت» کرمانشاه ب مدیریت وی انتشار می یابد^۱ و با اینکه هشتاد سال از عمرش میگذرد زنده دل و جوان فکر است اشعار شباب بالغ بر پنجاه هزار بیت است و منظومات او عبارتست از: نشاط شباب، چشمۀ نوش^۲، دبستان معرفت^۳، تیر شهاب، پریشان^۴، اسان العاشقین^۵، کیمیای سعادت^۶، مجموعه قصاید^۷ شکرستان و مخزن لآلی که از اینها فقط دو کتاب اخیر طبع و نشر شده است.

شباب در انواع شعر مخصوصاً در قصیده و نغزل مهارت نامی دارد برای نمونه قسمتی از اشعارش انتخاب و درج میشود:

قصیدل ۸

دل دجله دجله خون شده از هجر آن نگار	وز دیده قطره قطره فرو ریخت بر عذار
زان دجله دجله بغداد رشحه	زان قطره قطره قطره آموست در شمار
بنمود حلقه حلقه چو گیسوی پرشکن	بگشود عقده عقده چو از زلف مشکبار

۱ و قیکه مؤاف بکرمانشاه رفته بود روزنامه مذکور د چار توقيف بود.

۲ این قصیده بوزن و سبك قصیده معروف عسجدی شاعر غزنوی است باين مطلع: باران قطره همی بارم ابر وار هر روز خبره خیره ازین چشم سیل بار زین قطره قطره باران شده خچل زان خیره خیره خیره دل و جان من فگار

آن شنیدستم حسین کرد با جنگ نبرد
شد روان از اصفهان هندوستان را فتح کرد
در فرانگستان کجا دارد چنین شیران مرد
رسنم و گودرز بیل با آن شجاعت مال ماست
خواب راحت استراحت ناز و نعمت مال ماست

گرچه در ظاهر مسلمانیم باطن کافریم
منکر حق خصم دین غافل ر روز هجریم
مال موقوفات را چون شیر مادر میخوریم
با وزیران گفتگوی رمز و خلوت مال ماست
باغ رضوان حور و غلمان ناز و نعمت مال ماست

تبوریک بمناسبت شخصیم سال پرسور ادوارد براون^۱ گفته

ای براون ایکه توئی نخبه دوران بقلم زنده گردیده بتو ساحت عرفان بقلم
کمتر از ران ملخ تجفه نالایق ماست در معارف توئی امروز سلیمان بقلم
اهل ایران همگی قدر را میدانند چونکه امروز توئی حامی ایران بقلم
میحضر یاد آوری ارسال شداین قطعه شعر تا ز الطاف کنی یاد ز طهران بقلم^۲

۱ Prof. Edward G. Browne مستشرق انگلیسی (۱۸۶۲—۱۹۲۶ م.)

۲ قتل از مجله ارمغان شماره ۵ صفحه ۴۱ جلد دوم.

ور نمایی بهر خود از اطلس و میخمل احاف
سنده و استبرق اندر باغ جنت هال هاست

خواب راحت عیش و عشرت ناز و نعمت هال هاست

ایفرنگی کشتی جنگی دریائی ز تو
راه آهن علم طی‌الارض صحرائی ز تو
در هوا با زور زیلین عرش بیهائی ز تو
در زمین بیماری و جهل و فلکت هال هاست

استراحت خواب راحت عیش و عشرت هال هاست

اختراعات جدید و علم و صنعت زان تو
از زمین بر آسمان رفتن زهمت زان تو
مكتب و نشویق بر اطفال ملت زان تو
غوطه خوردن اندرین دریای ذات هال هاست

خواب راحت استراحت جهل و غفلت هال هاست

شیخ عبدالقادر از ما شافعی از ما بود
مالک از ما حنبل از ما یافعی از ما بود
بوحنیفه بوحریره رافعی از ما بود
اختلاف اعتقادات جهاد هال هاست

خواب راحت استراحت ناز و نعمت هال هاست

شیخی از ما بابی از ما پطر و نایلیون ز تو
دهری از ما صوفی از ما مكتب و قانون ز تو
خرقه و عمّامه از ما کشتی و بالون ز تو
کم شو ای احق مجاز از تو حقیقت هال هاست

حور و غلمان باغ رضوان عیش و عشرت هال هاست

ای چنود علما پیشوائید شما در چنین روز بنا
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است
 کمکی ای کسبه فرقه منتخبه ظلم کرده غلبه
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است
 زارعین خون جگرند ضفا رنج برفند فقرا دیده تر اند
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است
 ای شاهنشاه عجم وارث کشور جم هین بر افزار علم
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است

خطاب بفرنگیان

ای فرنگی ما مسلمانیم جنت مال هاست
 در قیامت حور و غلامات ناز و نعمت مال هاست

ای فرنگی اتفاق و علم و صنعت مال تو
 عدل و قانون و مسارات و عدالت مال تو
 نقل عالمگیری و جنگ و جلادت مال تو
 حرص و بخل و کینه و بعض وعداوت مال هاست
 خواب راحت عیش و عشرت ناز و نعمت مال هاست

ای فرنگی از شها باد آن عمارات قشنگ
 افتتاح کارخانه اختراعات قشنگ
 با ادب تحریر کردن آن عبارات قشنگ
 جهل بیجا شور و غوغای فحش و همت مال هاست

خواب راحت عیش و عشرت ناز و نعمت مال هاست
 کر زنی بی سیم از دریا باشل نلگراف
 کر کنی خلق غرامافون و سیمانوکراف

آن عقربیکه بر وطن افتاده حاضر است
 آن خائن ستمگر جلاه حاضر است
 آن خط و مهر و دفتر و اسناد حاضر است
 کردند بر تو باخلاف ظالمها وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن

ترانه جوانان

ای جوانان وطن نو ها لان وطن میرود جان وطن
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است
 دشمن از چار طرف گرده ایران زده صف ای پسرهای خلف
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است
 وکلا ای وکلا می وسد سیل بلا شد وطن کرب و بلا
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است
 این وطن مادر ما است بلکه تاج سر ما است بالش و بستر ما است
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است
 وزرا ای وزرا تا بکی چون و چرا دشمن آمد بسرا
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است
 تاج سیروس چه شد تخت کاوس چه شد عار و ناموس چه شد
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است
 خیز ای تازه جوان شو سوی جنگ روان تا بکی این خفغان
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است
 بر جگرها نمک است دور دور محک است روز ووز کمک است
 موقع داد رسی است روز فریاد رسی است

آنقدر و شجاعت و جوش و خروش کو
شیران جنگ جوی پانگینه پوش کو
جمشید و کیقباد جه شد داریوش کو
ای جای ناز و نعمت و عز و علا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن
مادر بین عروس وطن بی جهاز شد
آخر بطعنه دست اجانب دراز شد
هر شقهات نصیب بلنگ و گراز شد
ایناک تو جواهر و لعل و طلا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن
تبریزیاں تمام دچار مصیبت اند
طهرانیاں تمام بزلزال و وحشت اند
گیلانیاں تمام گرفتار محنت اند
از هر هرد و زلت شده محنت سرا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن
اسلام رفت غیرت اسلامیاں چه شد
ناموس رفت همت ایرانیاں چه شد
دست بلند نادر گیتی ستان چه شد
ای تیره بخت دست ز پیکر جدا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن
در هیچکس حمدت و دین و ثبات نیست
جان کشندست زندگی ما حیات نیست
از هیچ سمت راه گریز و نجات نیست
ای مبتلا بدرد و غم و بی دوا وطن
ابداع دار مرقد شاه رضا وطن

در آتش جهالت بربان شدی چرا
ای بی معین و مونس و بی اقربا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن
ای باغ پر شگوفه گل و یاسمن چه شد
آن نزهت و طراوت سرو سمن چه شد
بر عاشقات کشته مزار و کفن چه شد
گربات بحال زار تو هرغ هوا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن
عربان ز چیست پیکرت ایمادر عزیز
کو لعل و گنج و گهرت ایمادر عزیز
شد خاک تیره بستر ایمادر عزیز
نو باوگان تو ز غمت در عزا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن
اید خمئه فریدون تاج کیان چه شد
کشمیر و بلخ و کابل و هندوستان چه شد
دریای نور و نخت جواهر نشان چه شد
ای نخت و بخت داده بیاد فنا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن
دردا رسید سیل فتن وا محمد
نبود کسی بفکر وطن وا محمد
در وحشت است روح ز تن وا محمد
ای قابع شریعت خیرالورا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن

اخلاق عوض شد
 گوش شنوا کو
 گردیده مخلع
 گوش شنوا کو
 به به بارک الله
 گوش شنوا کو
 دیگی سر بار است
 گوش شنوا کو
 گفتم بهوا رفت
 گوش شنوا کو
 در مدرسه خوردند
 گوش شنوا کو
 نیمی شل و کورند
 گوش شنوا کو

در عام و ترقی همه آفاق عوض شد
 هارا بسوی علم و یقین راهها کو
 عالم همه از خلعت نوراء مشعشع
 در پیکر ما خلعت وزون رسا کو
 در خانه همسایه عروسی است آملا
 آن شاخ نبائی که شود قسمت ما کو
 هر گوشه بساطی ز شراب است و قمار است
 ای مسجدیان امر بمعروف شما کو
 پرسید یکی رحم و مروت بکجا رفت
 هرغی که برد کاغذ ما را بهوا کو
 حلوای معارف که جوانات همه بردنند
 آلوطی حسن قسمت درویش کته با کو
 یک نیمة ایران ز معارف همه دورند
 اندر کف کوران ستمدیده عصا کو

بیکس وطن

ای غرقه در هزار غم و ابتلا وطن
 ای در دهان گرگ اجل مبتلا وطن
 ای یوسف عزیز دیار بلا وطن
 فربانیات تو همه گلگون قبا وطن
 بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن

ای جنت معارف ویران شدی چرا
 از رخت علم یکسره عربیات شدی چرا

ای وزیران یکدمی اوضاع ایران بنگرید
 شهرهارا این زمان باحال ویران بنگرید
 این مریض محتضر رازار و نالان بنگرید
 گوشة بازارها بر این فقیران بنگرید

راحت و آسوده زین فرباد گردد غم مخور

میشود ایران ما آباد گردد غم مخور

گشته سرمای زمستان و فقیران سر بسر
 لخت و گریان گوشة بازار و اندر رهگذر
 از بصر اشکش روان و قوت او خون جگر
 او ز سرما خشک واعیان رانباشد زو خبر

ظلم ظالم سر بسر برباد گردد غم مخور

میشود ایران ما آباد گردد غم مخور

هیچ کس از حال این ملت چرا آگاه نیست
 دست دزدان تا بکی زین مملکت کوتاه نیست
 ای وکیلان چیست چاره اینکه رسم و راه نیست
 ای وزیران بینوایان را بدل جز آه نیست

لطف حق بر بینوا اعداد گردد غم مخور

میشود ایران ما آباد گردد غم مخور

گوش شنی اکن

نا چند کشی نعره که قانون خدا کو	گوش شنوا کو
آنکس که دهد گوش بعرض فقرا کو	گوش شنوا کو
مردم همگی هست و ملنگند به بازار	از دین شده بیزار
انصاف و وفا و صفت و شرم و حیا کو	گوش شنوا کو

غم مخور

باز هم در بد بیشی اوضاع

میشود ایران ما آباد گردد غم مخور
 ملتش از قید غم آزاد گردد غم مخور
 کشور سیروس و دارا و سکندر باشد این
 مسکن افراسیاب و طوس و نوذر باشد این
 مدفن خاقان و کیکاووس و قیصر باشد این
 از چه رو ویرانه اینسان زار و مضطرب باشد این

صیدها آسوده از صیاد گردد غم مخور
 میشود ایران ما آباد گردد غم مخور
 ای وزیران یک نظر بر حالت ایران کنید
 ای وکیلان یک نگه بر ملت نادان کنید
 ای امیران رقیع بر جانب پیران کنید
 اغناها رحمی بهر بی چاره گریان کنید

تا ازین ذات شوه آزاد گردد غم مخور
 میشود ایران ما آباد گردد غم مخور
 اغناها پائی بخاری جله در عیش و سرور
 هر یکی از نژروت خود مست در کبر و غرور
 از کجا دارد خبر از حال زار لخت و عور
 گرسنه در شدت سرما و با چشیان کور

هر فقیری میشود دلشاد گردد غم مخور
 میشود ایران ما آباد گردد غم مخور

مقدمه دستان عزیز و غزال

هیچ نقلی برای رفع ملال
قصه این دو عاشق دلخون
نقل فرhad و قصه شیرین
این کتاب قشنگ پاکیزه
این مبارک کتاب اخلاقی
این بنای مبارک تازه
هر که آید بجان پذیرندش
اندرین باعث بر گل و ریحان
گاه از حسن گلرخان گوید
لیک ارباب معرفت دانند
دفتر عاشقان مسکین است

نیست شیرین ترا از عزیز و غزال
نیست کتر ز لیلی و مجنون
کهنه شد در کتابخانه چین
بمثل دختریست دوشیزه
همچو باقی است محکم و باقی
نه دری دارد و نه دروازه
هر که بیرون رود نگیرندش
میزند نعمه مرغ خوش الحاف
گاه از عشق عاشقان گوید
که عجب نامه ایست میخوانند
یادگاری ز اشرف الدین است

چه خوش بود

از اشعار سیاسی اشرف الدین در بد بینی از اوضاع

چه خوش بود مشروطه بر پا نمیشد درین مملکت شور و غوغای نمیشد
چه خوش بود از خوف یاک جوانان چنین سرخ این کوه و صحرای نمیشد
چه خوش بود در پارلمان بهر ملت وکیل طمع کار پیدا نمیشد
چه خوش بود از مجتهدهای نامی بجز حرف حق آشکارا نمیشد
چه خوش بود از صاحبان مناصب بجز حفظ و اصلاح پیدا نمیشد
چه خوش بود واعظ به بالای منبر ز اوضاع امروزه گویا نمیشد
چه خوش بود در رشت و تبریز و قزوین نفاق از رفیقان هویدا نمیشد
چه خوش بود در خانه‌های خرابه سخر از فرنگ و اروپا نمیشد

از روی آتش جهل جستن کنید جستن

ایزد بما عطا کرد حریت و مساوات از اجنبی بررسید در وقت انتخابات
میگفت ملا باقر با یکنفر دیموکرات ایرانی و مساوات هیهات نم هیهات
بر قول ملا باقر احسن کنید احسن

یکدسته رفند و قلاش دلداده وکالت هر گوشه یهون کرده سجاده وکالت
گردید با زر و زور آماده وکالت زد یهلوان پنبه کباده وکالت
یک یادی از رحیم ... کنکن کنید کنکن

یکدسته چون شتر مرغ با نقش و با نکارا از قدرت اجانب گشته بخر سوارا
در حوزه وکالت گردیده آشکارا قربان شوم خدا را یکبام و دو هوارا
عطافی بپارلمان لندن کنید لندن

تطهیر کی توان کرد چون آبها مضاف است ایرانیان بدانید این آخرین مضاف است
امروز دسته بندی از هر جهت خلاف است هر دسته که دیدید دارای اختلاف است
آن دسته را درون هاون کنید هاون

مطلوب کنید دعوت امشب شب عروسیست آوازه خوان بدارید هنگام دیده بوسی است
امروز قند شهری قائم مقام روسی است باشد عروس ماترک داماد ما کروسی است
در وقت صحبت امشب سن سن کنید سن سن

ناظر در این شب عیش ها را ز خود منجان مجموعه وا بیارا از قیمه و فسنجان
دیشب عروس ها زور آمد ز سمت زنجان همان ماست امشب آن بار بهتر از جان
قرمه چلوی او را روغن کنید روغن

یا هو خبر نداری از لذت وکالت بسته کر تمامی بر خدمت وکالت
غرقند اهل معنی در صحبت وکالت آخوند آگر بمیرد در حسرت وکالت
دو صحن پارلامانش مدفن کنید مدفن

مطلوب نسیم را تمام نفسیر میکنن منکر غول و جن مشو و گر نه تکفیر میکنن
یقین بدان که شیر را ز ترس ز خبر میکنن برو بکنج مدرسه بخور تو ناف واشکنه
آهسته بیا آهسته برو که گربه شاخت نزنه

نسیم شمال بگوبیشم هیچ خبر صحیح داری زفتح روس و آلمان تلگرافی صحیح داری
زنطقهای و یلهام خطابه فصیح داری آمریکامیل جنگ داره صدق و صحیحه با کنه
یواش بیا یواش برو که گربه شاخت نزنه

راجع بوکلای دوره چهارم

آمد و کیل تازه دیدت کنید دیدت
از باغ عارضش گل چیدت کنید چیدن

از شهرها بعله ران شد منتخب روانه یکدسته آشکارا یکدسته محروم‌مانه
آمد برای بعضی پیغامها شبانه گر کفتر نگارم آید ببام خانه
از صحن خانه تا بام ارزن کنید ارزن

آمد و کیل تازه مائند ماه تابان با کله سیاسی بر پارلمان شتابان
روشن شداز جمالش بس کوچه و خیابان مائیم همچو گندم او همچو آسیابان
گندم برای ارباب خرمن کنید خرمن

زین باغ تازه امروز هریک گلی یچینید هر یک برای تفریح در گوشه‌ای نشینید
نطق و کیل ما را هرگز شما نه بینید تنگ است بس دهانش خواهید گربه بینید
صد شمع ماه و خورشید روشن کنید روشن

تأثیر کرد آخر فریاد و شیون ما معلوم شد یکاپک شغل معین ما
این خلعت و کالت زیباست بر قرن ما گرتیغ بر کشد یار از بهر کشتن ما
مجموع عضو ما را گردن کنید گردن

دور افکنید یکسر آن حرف مفت ها را آتش زنید یکجا این طاق و جفتها را
بیرون کنید از آنجا گردن کلفت ها را در پارلمان چودید گفت و شفقت ها را

به پیش آفتاب و مه تو کمتر از ستاره آی بارک الله مرحبا باین قیافه و تنه
 آهسته بیا آهسته برو که گربه شاخت نزنه
 نسیم شمال خودت بپاینچاره طهرون ش میگن اینجا که مانشسته اید دروازه شمر و نش میگن
 ذ شهر رشت د مرزن آنچاره گیلوش میدگن هیچ نمیترسی تو مگر ز دزدهای گردنه
 یواش بیا یواش برو که گربه شاخت نزنه
 ذ زارعین رنجبر بازم حمایت میکنی ذ ظالمان مفتخار بازم شکایت میکنی
 ذ عهد شاه وزوژک بازم حکایت میکنی طعنه زنی ذ شعر خود بصاحبان طنطمه
 یواش بیا یواش برو که گربه شاخت نزنه
 نسیم شمال ذ شعر تو تمام تعریف میکنن از زن و مرد مملکت ذ ذوق توصیف میکنن
 خیلی حرارت منما نسیمه توفیف میکنن بدر حرارت بخور آب انار و هندونه
 آهسته بیا آهسته برو که گربه شاخت نزنه
 گدای لات ولو تباش قال و مقال شرا ببین تحفه ذ رشت آمده نسیم شهاش را ببین
 حامی دخترانشه فکر و خیال شرا ببین مژده علم میدهد بر ورقات موقدنه
 آهسته بیا آهسته برو که گربه شاخت نزنه
 مدرسه چه علوم چه مکتب دخترانه چه این کره زمین بود بشکل هندوانه چه
 میان روزنامه این گفتگوی زنانه چه پر است روزنامه اات ذ قول خالو و نده
 آهسته بیا آهسته برو که گربه شاخت نزنه
 گاه ذ قول گاو و خر نقل مقاله میکنی باین حواله میکنی باون قبله میکنی
 حمایت از بیوه زنان به آه و ناله میکنی مگر که عاشق شده بازم با آن پیره زنه
 آهسته بیا آهسته برو که گربه شاخت نزنه
 نسیم شمال بهر وطن خصه مخور توم میشی جون سبیلات قسمه رسای خاص و عموم میشی
 کس نرسد بداد تو حبس بلا کلوم میشی واي بحال زار تو از غم فقر و همسکنه
 همچو بیا همچو برو که گربه شاخت نزنه

داشت عثمانی برای افتخار گوشه جشمی تاج زرنگار
در حضور انبیای مرسلین تاج را برداشت عیسی از زمین

گفتگوی انبیا علیهم السلام راجع بصلح

لعل لب بگشود عیسی مسیح کرد عنوان این عبارات فصیح
کفت این تاج از شهی باشد که او هست این تاج مشعشع تاج صلح
هر که شد دارای این تاج طلا هر که در این جنگ زود اصلاح کرد
آشتب خوبست خوشخوئی خوش است ایسلاطین جهان همدل شوید
پس ذ جا برخاست شیخ الانبیا گفت مطلب لازم ایضاً نیست
گفت هوسي با رسول هاشمی فاش بر گوچاره اینجنگ چیست
گفت پیغمبر به موسی کلیم در گلستان لاله هرا یکی است
هر چه میخواهی تو منم آن کنم زانیان برخاست خضر آن پیر دیر
گفت ای آدم کشان الصلح خیر کرد ابراهیم بر منبر صعود
گفت ای دانای اسراد نهان نسل آدم رشته را بگسیختند
هر خوزیزی بهم آویختند در بیابانهای زیبای فرانگ
دامن صحراء خونشده سرخ رنگ صفحه کیتی نگارستان شده آن فرانگستان مزارستان شده

منبر و دفتر

پس بازن آشناوندان جود نوجوانی کرد بر منیر صعود
 بود در دستش کذب و دفتری دوتشعع آفتاب اوزی
 آنهای خاق در این دفتر است آنست این دفتر که در این عده هم است
 هر که می پند برای جمع و خرج
 هر که عجیز اهلان محک
 سل و گذشت دفتران اله
 نا از آنروزی که دعا شد شروع
 پر کشوده از برای باز بود
 علتی را با در سد ویج و ماز
 چون چنین کتفم کرام السکانین
 گفت هیچ امسال مبدانی چه شد
 مد هزاران مقال کته نی پدو
 مد هزاران زن که بی شوهر شده
 سدهزاران نوجوان کشته هلاک
 سد هزاران قربه شد زیر و زیر
 بادشاعان سر پسر در وحشتند
 در جهان راه نیارت بسته شد
 زارعین و تجیر در زحمتند
 زد شرود بر خرمی بیچاره ها
 زین سخنه ها انبیا بکریستند
 پس بیاوردن ناجی از طلا
 چونکه جشم افتد بر آن ناج زد

کنم این دفعه از این اوراق درج
 میشود نامش در این اوراق حک
 از اسمی بود این دفتر سیاه
 بعضی اینجگه اروبا شد شروع
 بدم ایندفتر شده نهشنس سفید
 از کرام السکانین کردم سوال
 اشک زیزان زد قلم را بر زمین
 در اروبا هیچ میخوانی چه شد
 صد هزاران هام کشته بی پسر
 صد هزاران بدده از خوف نر شده
 صد هزاران نعش افتد بخاک
 شهرها بمباردمان شد بیخبر
 مطالقا نوع بشر دو دعشنده
 هر دکانی با خسارت بسته شد
 مرد و زن غرق بلا و میختند
 تو پها طیاره ها خمیاره ها
 ساکنین کربلا بگریستند
 بهر (ژرز) و (ولیلهم) و (نیکلا)
 کرد (ژوزف) بر (پوانکاره) نظر

اعلیحضرت (نیکلا) امپراطور روسیه.

اعلیحضرت (فرانسوا ژوزف) پادشاه اتریش.

اعلیحضرت (سلطان محمد خامس) سلطان عثمانی.

اعلیحضرت (ویلهلم) امپراطور آلمان.

افتخار رشت و قزوین السلام

السلام ای اشرف الدین السلام

مرهم دلهای مجروح است و بس

شعرهایت راحت روح است و بس

روح بخش ملت ایران توئی

شاعر ملی درین طهران توانی

مردم بازار دلشاد از تو آند

زارعین رنجبر شاد از تو آند

شاعران مستند از اشعار تو

گرم شد در شاعری بازار تو

ساخت دلهای ز شعرت گلشن است

دیده خلق از نسیمت روشن است

راحت روح زنان و کودکان

هست شعر دلکشت در هر مکان

خواندم اشعار ترا در وقت خواب

یکشیبی در باغ بیش نهر آب

از سور و از فرح خوابم ربوه

ساعت شش بود بی گفت و شنود

در میان روضه صحن و سرا

خواب دیدم هستم اندر کربلا

رفتم از وجود و فرح سوی بهشت

شد مطهر مغزم از بوی بهشت

نور حق کرده از آن منبر ظهور

دیدم آنجا منبری از قرص نور

مجتمع گشته سلاطین زمین

در میان حجره‌های دلنشیز

ملکت گیران ایران پیش هم

صف زده شاهان یونان پیش هم

داریوش و بهمن و جشید جم

با ادب بشسته شاهان عجم

پطر و نایابون هویدا یکطرف

پادشاهات ارویا یکطرف

صاحب منبر رسول الله بود

محضری از اولیاء الله بود

صف کشیده انبیای مرسلین

در حضور رحمة للعلمین

یونس و موسی و عیسای جلیل

آدم و ادريس و یعقوب و خلیل

یوش و ذوالکفل و نوح و اشعیا

هد و داود و شعیب و ارمیا

کار ملت مظلوم غیر آه و زاری نیست

در جبین این کشتی نور دستگاری نیست

جای ببل مسکین در چن کلاح آمد   جای باده شیرین زهر در ایاغ آمد
هر خوردن انگور خرس تر دماغ آمد   باگبان بیا بنگر اجنبي بیاغ آمد

چشم و گوش را بگشا روز هیگساری نیست

در جبین این کشتی نور دستگاری نیست

میرود ذ جشم خلق اشک خونشان رحمی   رفت از ارومیه بر فلك فغان رحمی
نیست در خوی و سلاماس طاقت و توان رحمی   رفت مملکت از دست ای برادران رحمی

گوئیا درین کشور هیچ مرد کاری نیست

در جبین این کشتی نور دستگاری نیست

از خصوصت اشخاص وز نفاق دیرینه میشود هر هفته پایمال کابینه
میزند از این تغییر خلق بر سر و سینه الحذر از این بحران الامان از این کنه

چاره هر این ملت غیر برداباری نیست

در جبین این کشتی نور دستگاری نیست

مطلوب و کلان را بر جلا نمی شاید صحبت وزیران را بر ملا نمی شاید

کس چو ما بدرد و غم مبتلا نمی شاید ما سیه گلیمان را جز بالا نمی شاید

هر رفع این بحران سعی در مجاری نیست

آه کاندرین مجلس هیچ حکم جاری نیست

عالمر صلح

یک مکاشفه راجع بجهنگ بین المللی

حاضرین مکاشفه:

مسيو (پوانکاره) رئيس جمهور فرانسه.

اعليحضرت (ژرژ) پادشاه انگلستان.

حیف آواره و ترق و لقیم گردن هر یک از غم طنابی

* * *

شاه باید که ملت نوازد از تلطیف رعیت نوازد

خلق را از عدالت نوازد نه که خونها بریند چو آبی

* * *

گوش طاق کسری نوشته شاه عادل بود چون فرشته

حاکش از عدل و احسان سرشنید مملکت را بود احتسابی

* * *

بار آله رسان پادشاهی شاه با قدرتی داد خواهی

حکمران عدالت پناهی مشرق ملک را آفتابی

سر زنش

در این اشعار هیئت کابینه وقت را مورد سورزنش و

تعرض قرار داده است

این در شکه بشکسته لایق سواری نیست این سگ گرفم لوک تازی شکاری نیست

این خرسیاه لنگ قابل مکاری نیست این حریف ترباکی پهلوان کاری نیست

در جین این کشتنی نور دستگاری نیست

مقصد وکیلان را عاقلانه سنجیدیم مشرب وزیران را عالمانه فهمیدیم

خاک پاک ایران را عارفانه گردیدیم هرچه را باید دید ما بکان بکان دیدیم

این زمین بیحاصل جای آبیاری نیست

در جین این کشتنی نور دستگاری نیست

هست مدت نه سال خلق پارهان دارند هم باسمان عدل بسته رسماً دارند

اندین بهارستان کبه امان دارند باز هرچه می بینیم خلق الامان دارند

خطاب به محمد عالیشاه فاجار

خسرو ایکه هالک رفای
 ایکه با ها نهض و عتابی
 سکر تو خائف ذ بوم الحسابی
 از چه داری بکشتن شفای
 چند کوگی شها چون کفر من
 شهرها وا چو عاهون کفر من
 خسرو اکن ز قتل اجتنابی
 نهرها جاری از خون کنم من
 فعله پینوا کنک و کور است
 مملکت را وعیت خسرو است
 زادع مبتدا لخت و عور است
 مملکت را وعیت خسرو است
 ای شاهزاده با حشمت و فر
 مسلمین را پنهان کافر
 ای شاهزاده با حشمت و فر
 ای شاهزاده با حشمت و فر
 عزت اهل ایمان نگهدار
 احترامات فرآن نگهدار
 حرمت ییشوایان نگهدار
 به ز فرآن نباشد کتابی
 عدل و مشرطه ذ احکام دین است
 ذات حق اسرع الحسین است
 شاعده ها کتاب مبین است
 نیست از عدل بهتر نوابی
 ای سبا عرضه ده یادشا را
 تنک کردی پخود دلنش را
 قتل آنکه کرده ای باغ شا را
 روز و شب غرقه در اضطرابی
 رحم کن و حم بر حال ایران
 باز هستند هر کوشش شیران
 مملکت را مفرمای ویران
 منتظر تا شود انقلابی
 عدل و انصاف را مستحقیم
 ما رعایا امانت حقیم

درد ایران بیدواست
زین مصیبت آه آه
درد ایران بیدواست
گوید او را مستبد
درد ایران بیدواست
«ملا نصیرالدین» رسید
درد ایران بیدواست
یکنفر هشیار نیست
درد ایران بیدواست
ملکت مشروطه شد
درد ایران بیدواست
بهر ملت بسته صف
درد ایران بیدواست
یاری اسلام نیست
درد ایران بیدواست
مدرسه سنگر شده
درد ایران بیدواست
خونشان رفت از میان
درد ایران بیدواست
ارشاد هر کس درین مشروطه جانبازی نمود
دو جزا استبرق جنات عدش متکاست

با چنین دستور این رنجور مهوجور از شفاست
پادشه^۱ بر ضد ملت ملت اندر ضد شاه
چون حقیقت بنگری هم این خطا هم آن خطاست
هر کسی با هر کسی خصم است و بدخواه است و ضد
با چنین شکل ای بسا خونها هدر جانها هباست
«صور اسرافیل» زد «صبح سعادت» در دمید
«مجلس» و «جبلالمتین» سوی عدالت «رهنهاست»
با وجود این جراید خفتۀ بیدار نیست
اینجراید همچو شیبور و نفیر و کرناست
شکر میکردیم جمعی کارها مضبوطه شد
باز می بینیم آن کاسه است و آن آش است و ماست^۲
شیخ عالیجاه یکسو دیگری از یکطرف
چار سمت توپخانه حربگاه شیخناست
هیچ دانی قصد قاطرجی در این هنگامه چیست
مقصد او ساعت است و کیف و زنجیر طلاست
مسجد مروی^۳ پر از اشرار غارتگر شده
روح واقف دو بهشت از این مصیبت در عزاست
تو نینداری قتيل دسته قاطرجیان
وعده گاه انتقام اشقيا روز جزاست
ارشاد هر کس درین مشروطه جانبازی نمود
دو جزا استبرق جنات عدش متکاست

۱ مقصود محمد علیشاه قاجار است که با اساس مشروطیت مخالفت و ملت ایران او را از سلطنت خلع کرد.

۲ همان آش و همان کاسه از امثال معروف فارسی است یعنی کار همچنانست که بود.
۳ مسجد و مدرسه مروی از مدارس قدیمه معروف طهرانست.

دو ولایات آنجمنه‌ها بسته شد
سال غنکز (۱۳۶۷) انسلاخ دروح شد
باز در کیلان هویتا شد نسبه
در هزار و سیصد و سی شاه روس
سال غسلب (۱۳۳۲) جنک عالله کیرشد
عقلی مغلوب کردید اوضاع فرنگ
آتش اندر چنان بد بخت او فتاد
از عجمون بلشویک داد خواه
قحطی سختی که صبر از دل رود
در حساب ایندی هم بیدروغ
در هزار و سیصد و سی هشت باز
لیک دنیا باز درهم بزمه است
صلح میخواهند ایکن صلح نیست
شرح آن قحطی و آن رفع و عذاب
با اشاره درج شد در این کتاب

مستزاد

این مستزاد را در اقلاب مشروطیت ایران گفته است

دوش میکفت این سخن دیوانه‌ای بی باز خواست درد ایران بیدواست
عاقلی کفتا که از دیوانه بشنو حرف راست درد ایران بیدواست
ملکت از چار و در حال بجزاف و خطر چون مریض مختصر

^۱ مقصود از غنکز و غسلب و شاعر ماده تاریخ است که بهساب ایجد استخراج
کرده است.

^۲ مرحوم ادیب بیشاوری تاریخ سقوط امپراطوری روسیه را چنین فرموده است:
خروشی برآمد ذ بطرکزاد که شاشک ریزان ذ تخت او فتاد.

شرح حال سید اشرف الدین

گوش کن شرحی ز احوال نسیم تا نهائی گریه بر حال نسیم
 بنده در قزوین بدنا آمد چندی از بهر تهاش آمد
 بد هرا یک پیر نورانی پدر مادرم از عترت خیر البشر
 اشرف الدین کرد مادر نام من رفت باشم سوی جنات النعیم
 من شدم شاهده در قزوین یتیم در یتیمی خانه ام را شیخ برد
 ملک و مالم را ز واه غصب خورد زاهدان بس خانه هارا خورده اند
 هستی بیچاره ها را بردہ اند من شدم دیوانه از غوغای فقر
 در بدر گشتم ز استیلای فقر در جوانی با هزاران ابتلا
 رقم از قزوین بسوی کربلا مدتی در کربلا و در نجف
 معتقد بودم بصد وجود و شف بر سرم زد باز شور ملک جم
 آمد از کربلا سوی عجم باز از قزوین پیش اشکبار
 جانب تبریز گشتم رهسپار پیش استا^۱ خواندم اندر مدرسه
 هیئت و جغرافیا و هندسه صرف و نحو و منطق و فقه و کلام
 جمله را یکدوره خواندم و السلام پس از آنجا سوی گیلان آمد
 مست از صهیابی عرفان آمد در هزار و سیصد و بیست و چهار
 چونکه شد مشروطه این شهر و دیار کردم ایجاد این نسیم^۲ نفر را
 عطر بخشیدم ز بویش مغز را چون بطهران پارلمان تأسیس شد
 جنگ جن با لشکر ابلیس شد بعد چندی از تقاضای زمان
 شد حیاط پارلمان^۳ بمباردمات^۴
 کشته گردیدند با خوف و خطر «صور اسرافیل»^۵ با جمعی دگر

۱ استا بعض اول مخفف استاد است. ۲ اشاره بروزنامه «نسیم شاه» است.

۳ Parlement مجلس شوری. ۴ Bombardement تیر باران.

۵ بیزرا چهانگیر خان مدیر روزنامه «صور اسرافیل» که با مر محمد علیشاه در باغ شاه بقتل رسید.

معروفیت و اشتهرار سید اشرف الدین تنها بواسطه روزنامه «نسیم شهال» است و آثار و اشعار او کلیه از این روزنامه استخراج شده است پس از ورود سید بطهران روزنامه «نسیم شهال» اهمیت و اعتباری فوق العاده یافت و اشعار ساده و روان آن مورد توجه خاص و عام شد ولی بعدها از اعتبار و ارزش آن کاست و وقت رفته از بین رفت هرچند روزنامه‌هایی بسبک «نسیم شهال» از قبیل «گل زرد»^۱ «نسیم صبا»^۲ « توفیق»^۳ وغیره در طهران انتشار یافت اما هیچیک اهمیت «نسیم شهال» را پیدا نکرد.

کلیه اشعار سید اشرف الدین (بگفته خودش) بالغ بر بیست هزار است که قسمتی از آن بنام کتاب «باغ بهشت» دو مرتبه در طهران چاپ شده و قسمت دیگر بنام «جلد دوم نسیم شهال» در بمبهی طبع شده است دیگر از تالیفات او رمان کوچکی است بنظام و فشر موسوم به «عزیز و غزال» و آن نیز در طهران چاپ شده است.

در پایان کتاب «باغ بهشت» سید شرح حال خود را بنظم آورده و بواقع زمان خویش نیز اشاره کرده است کرچه مفاد این منظومه با ترجمه حالی که ما مستقیماً از وی گرفته و در اینجا نگاشته‌ایم اندک اختلافی دارد معندهذا تکمیلاً الترجمه قبل خلاصه آن منظومه و بعداً منتخبی از اشعار وی درج میشود:

۱ روزنامه ادبی «گل زرد» بدیریت میرزا یحیی خان ریحان دو سال در طهران منتشر و بعد تعطیل شد.

۲ «نسیم صبا» بدیریت حسین کوهی چندگاه بدون ترتیب منتشر گشت و فعلاً تعطیل است.

۳ روزنامه «توفیق» چند سال است بدیریت حسین توفیق در طهران هفتاهی یکبار طبع و نشر میشود.

سید اشرف الدین (یہم شحال)

سید اشرف الدین

سید اشرف الدین الحسینی معروف به «نسیم شهال» پسر مرحوم سید احمد قزوینی در سال ۱۲۸۸ هجری قمری در شهر رشت متولد شده است وی در اوایل امر مقدمات فارسی و عربی را در قزوین تحصیل کرد و در حدود سال ۱۳۰۰ هجری برای تکمیل تحصیلات به نجف اشرف رفت و تحصیل فقه و اصول پرداخت و پس از پنج سال توقف با ایران مراجعت کرد و در شهر رشت اقامت گزید.

سید اشرف الدین در رشت بشغل کتابت گرایید و از این راه وسائل معيشت خانواده خود را (بکری و یکدخت) تهیه میکرد و در ضمن روزنامه معروف «نسیم شهال» را در هفته‌ای یکمرتبه اماً غیر مرتب انتشار میداد بعد از استقرار مشروطیت ایران پیعیت فتح الله خان سپهبدار اعظم رشتی که نسبت به سید ههر و محبتی نشان میداد از رشت به طهران آمد و در طهران روزنامه وی که مورد توجه عموم واقع شده بود مرتب انتشار می‌یافت.

در حدود سال ۱۳۴۵ هجری سید اشرف الدین بمرض جنون مبتلا شد و پس از چند ماه معالجه مختصر ببهودی حاصل کرد ولی دوره زندگان درخشنان وی سپری و برق و نیستی دست و گریبان شد و در این موقع چنانکه سه اهل زمانه است نه تنها هموطنان بلکه دولستان و رفقایش نیز ترک او گفته و از دستگیری و مساعدت با وی درین کردند و هم اکنون نیز در قسمت جنوب شرقی طهران در خانه‌ای محقر با ساخت ترین وضعی زندگی میکند^۱.

۱ چنانکه در سفرنامه خود یاد کرده‌ام مخصوصاً برای تهیه شرح حال سید اشرف الدین از او در منزلش ملاقات کردم مشارکیه بیرونیست قطور که موی سر و صورتش بکلی سید شده و از اینکه یکثغیر ایرانی او را ملاقات و نوازش میکند بسیار منون و مشکر بنظر می‌آمد.

گیرند که ز آن سر من صد هزار بار هر گز برون نمی کنم از سر. خیال تو
آیا بود که فیض الهی بدل کند شام فراق من بصراح وصال تو

ایضاً

دست اهرمن افتاد خانم سلیمانی
مو بیو بیان سازم شرح این پریشانی
کفر زلف هندویش زد ره مسلمانی
تا سحر نشد کوناه آن حدیث طولانی
ورنه بد جو مه روشن رورگار ایرانی
رفعت مکان بنگر بر بعهد ساسانی
در غمش وطن خواهان همچو پیر کنعانی
سود باشد ار کردی دوست با بریطانی
این باشکارا برد و آنگر به پنهانی
وقت واغنیمت دان آنقدر که بتوانی
روح حافظ و سعدی انوری و خاقانی
بوسای ز لعلم داد آن نگار روحانی
در شکنج گیسویش ما و دلشویم ارجمع
ترک چشم خوزنیش غارت دل و دین کرد
دوش ذکری از زلفش شد بحلقه رندان
بی نمیزی اعیان کرده روز ما جون شب
دقتر کیان برخوان شوک عجم میدان
مصر هملکت در چاه همیحو ها کنunan است
انجاد با آلمان بهر ما زیان دارد
خوان نعمت ما را دزد روسی و آلمان
ملک میرود از دست بذل سعی وجهی کن
کفت این غزل سالار تابو جد و شوق آید

رباعی

آن یار که به ز من هزارش بیار است
در گاشن نیکوئی گلی بی خار است
گفتگم بنگویان همه سالار توئی
کفتا که کمین بندۀ من سالار است

ایضاً

من موی تو را چو هشت و عنبر گفتم
دوی تو ز مهر و ماه انور گفتم
شده لب تو که هست شیرین چو شکر
گفتم که چو قند است مکرر گفتم

ساربان بار منه بر شتر و عردم را
شادی از خاطر من گشت بصد مرحله دور

ایضاً

بطبلگاری آن دلبر ترسا برویم
گرچه بر دار از آن گفته چو عیسی برویم
به کز ایشان به پناه در اعدا برویم
باز سویش ارنی گوی چو موسی برویم
من ودل هردو درین بادیه نهها برویم

چون بمسجد خبری نیست کلیسا برویم
حرف حق راهمه منصور صفت باید گفت
دستانرا بجز از دشمنی وحیله چونیست
لن ترانی شنوم گر به تمّا صد بار
زن و فرزند و اقارب نبود یار سفر

ایضاً

بی مه چهر تو ای مهر درخشنان چکنم
عاقلان بادل دیوانه نادان چکنم
متّحیر نشوم گر من حیران چکنم
بی رخ و زلف تو با کفر و بایمان چکنم
بی تو شیرین سخن ای خسر و خوبان چکنم

بی سهی قد تو ای سرو خرامان چکنم
دیده گیرم که گرفتم ز تماشا گه حسن
همه آفاق در اوصاف تو حیران مانند
قصه کافر و مومن بنه ایدوست که من
شعرمن چون شکر و شور بسرچون فرهاد

ایضاً

کز درد و رنج گشته دزم روزگار من
روید هماره لاهه ز خاک مزار من
زین بعد سنگ گور بگردد سوار من
امروز گرز تیر شد آهو شکار من

فکری کن ای طبیب بحال فگار من
از این مرض که داغ ال بردلم نهاد
بر سنگ و شیخ سواره گذشتم پیش ازین
فردا شکار گورم و آماج نیر مرگ

ایضاً

قربان حرف هیچ و خیال تو

ایدل دهان او شده حرف و خیال محال تو

عیان کنند شبی گر هلال ابرو را ز شرم حلقه بگوش مه تمام کنند

ایضاً

زابر زلف مهم ههر رخ نمایان کرد
ز شرم زرد رخ آفتاب تابان کرد
چو دل زلف سیاه تو قصه کرد دراز
هزار خاطر مجموع را پریشان کرد
براستی که فرو ماند پای سرو بگل
زناز تاکه مهم سرو قد خرامان کرد

ایضاً

خوبان بتیر غمزه جو ننجیر میکنند
با آهوئی شکار دو صد شیر میکنند
دل را مقید سلسله زلف میکشند
دیوانه را مقید زنجیر میکنند
در هر خسی ز حلقة زلت هزار دل شب تا بصبح ناله شبگز میکنند

ایضاً

گر آنام شبی آید در آغوش شود چرخم غلام حلقه در گوش
ز هجرش دوش آنسان گریه کرد
که سیل اشک بگذشت از سر دوش
متعاع هر دو عالم گر دهندهت مخواه ار عاقلی و دوست مفروش

ایضاً

کسی مباد چو من در پی خیال میحال
بغیر وصل تو من را خیال نیست ولی
خیال وصل تو و من بود خیال محال
ز خامی است که با سوختن ز آتش هجر
همی بدیگ هوس می پزم خیال وصال
پیام من نه رساند کسی بدلبر من

ایضاً

دیر آهد ببرم زود برفت از نظرم دیر نه زود ازین غصه نه بینی اثرم

بود تکه ای که بروز شد و مسحه هم نداشت فراز نشی از حقیقت مکداشت
بود، همان دوست آزاده شدند، شش سوی اگر آزاده است که نی بجهان دنند قربان
ای هم ای داشت بر پریشان نه عرض کردند و من این دوست پوشش نموده نزد هم مطره بر بشانت

الخ

بر این دلیل تحریره نموده است
که در آن داشتند که از این
امور خارق جو می دستند شایعه ای بر این داشت

١٣

از قله‌تیں بیا شد اندز جهان قیامت
کر خوبیها بخوبیت آمد من - اینه مرویش
در مروع محنت هم شنید هر شنیده
سازد و شنیده آمرست می‌دان و حادی جهان

۱۷

دل من ذاری از آن میرود شرکت بینواحد
الای خسروخان مدام بوسه شیرین
ز جنم نبره مست باشد خوهد فی ز خدابانه
پاسا فام سک و نیل که اند و از می خلار

ارض

بستان پادسی اینکوئه کر خرام کنند
خرام سرو چمان در چمن حرام کنند
پیام چهاره چهار زاف سیه بر انسان تند
صبح دل شدکان را سیه چو شام کنند

چون فزون دید ز من لابه وهم زاری را
شد دل آزرده و کم کرد دل آزاری را
گل بازار در آید بدو صد جلوه و ناز
چه غم ار شیفتدم شاهد بازاری را
بامیدی که رخ خوب تو بیتم درخواب
در همه عمر نخواهم رخ بیداری را
نا گدائی در دوست نمودم ناصر
یافتم زو بجهان منصب سalarی را

ایضاً

ز عمر تلف گشته دارم خجالت
مرا عمر شد صرف اندر بطالت
ز جور زمانه همیشه ملولم
رهائی ندارم ز بند ملالت
چو خورشید باشد پرخ جلالت
مه من نشیند هر آنگه به حمل
مگر اشک چشم نماید رسالت
رسولی ندارم که گوید ز عشقش
مکن ظلم شاهها بعشق مسکین

ایضاً

نکردم بغیر از خدا را اطاعت
چو خورشید رخشان پرخ مناعت
بنخورشید رویش ازان بعد طاعت
چه سازم ندارم جز این استطاعت
چو سیمرغ بقاف فناعت
شیدم مهی در عرب گشت طالع
نمہادم بکف دین بزدان نایم
دهم دین و دینار و جان در ره او

ایضاً

ز ابر زلب مهم نابرخ نقاب گرفت کمان برند جهانی که آفتاب گرفت
 بشوی دفتر تدریس و بحث گر دستت ز صفحه رخ جانان بکف کتاب گرفت
 بشک ناف زلفت نیکنم شبیه که بو ز عنبر زلف تو مشکناب گرفت

ایضاً

چه ماه سرزده از مطلع کربیانت که همچو حربا خورشید گشته حیران

حق نمکی بالب شیرین توام هست
برخلاق ستم هست اگر روی بیوشی
طاوی و بر آن چه کشی جلد غرابی
باید که ف تازی برمی آمیزی شیراز
دینار و درم کر بودت بذل صنم کن
نه تاج بجا باشد و نی تخت ف جمشید
از این نعمت که خدا داد سالار

ایضاً

حجاب ابر ز رخسار آفتاب گرفت
خطا مکیر بر او کو ره صواب گرفت
تذرو هن ز بدن هیئت غراب گرفت
کلوی شیخ ربا را زغم طناب گرفت
ولی ز خون دل ما بلب خضاب گرفت
که چشم مردم بیند ز جلوه قاب گرفت
زیرگ نازک گل قطره گزارب گرفت
بسوی بزم شدو ساغر شراب گرفت
چنان ربود که گنجشک را عقاب گرفت
که گفت گنج روان جای در خراب گرفت
در آنیان اسیران با تیخاب گرفت
هزار نکته باستان فاریاب گرفت

کله هراد بفرق و ز دخ نهاب گرفت
کشود چهره علی رغم مدعی از خاق
فکند چادر ذات بیخلوه شد طاؤس
پنجد گیسوی همچون کمند را بیجا
نکرده سرخ لب از غازه بهر آرایش
از آن بگرد بیماراید آفتاب جمال
عرق نبود که از روی پاک پاک نمود
نخواست شربت شیخ دیا پیجلس وعظ
مرا که بود چو سیمرغ گوشة عزالت
کنوونکه خطه طهران از آن بود آباد
عجب مدار که همراه او رود سالار
کسی که دید غزلهای شاعر شیراز

ایضاً

کن ز بیمار ندیده است پرستاری را

پاک برد از دل من چشم تو بیماری را

حال دل را ذ غم عشق تو خواهم نتو گفت
 اگر از دست ستمهای تو حالی کردم
 هر کسی شیفته چیزی و من چون سالار
 خویش را شیفته حسن و جهانی کردم
 یکزمان بود به نخیجر شکارم همه شیر
 حالی از هر غریب صید غزالی کردم

ایضاً

در سیمگون طبق قدر زن نهاده است
 چشمان شوق پیش دویشمت گشاده است
 گشته است بیقرار و بخودتاب داده است
 یا بزم دوست را قدحی پر ز باده است
 بر پایی بوس سبزه پیايش فتاده است
 یا جو بارها همه پر سیم ساده است
 هر گز گلی بخوبی دویت نزابده است
 بس شهسوار شعر که پیشش نیاده است

نرگس قبای سبز ببر ایستاده ام
 افکننده سر نزیر ذ شرم رخت ولی
 سنبلا صفت دنفشه ز بوئی ز موي تو
 از رژاله بر شده است زنو کاسه لاله را
 آورده بیدمشک بشارت چو از بهار
 آب است یا بلور درختان کنار سرو
 گلبن که مادر است گل سرخ باع را
 سالار تاکه مات رخ نازین نست

ایضاً

میخانه بائین من از دیر و حرم به
 ریحان خط او که بخوبی است رقم به
 هر دل که ازین غصه بود شاد بغم به
 هر بندی از او کفر شود ارتیغ قام به
 حاجت چو بزی بر در ارباب کرم به
 در کیش من از ذکر صمد فکر صنم به
 از سنبلا و از سبزه و از سوسن و سوزی
 شادند رقیبان ز جدائی من از دوست
 هرفی که در او ناله ای از عشق نباشد
 جز از لب لعلت هوس بوسه ندارم

رنجه شوم کر ز خلق رنجه نگردم
 چند به بیشم بخانه وضع مکرر
 سفله و سارق پرستشته چو شیراز
 شوق و فیقار دی ز هرز کیم برد
 پست شود صوت تندایب چو باشد
 این عمه گفتیم در طربق تجورد
 لاله دخی بایدم ز کلشن عالم
 دلبر مه روی من که بر تو حتش
 خسرو شیرین من که لیلی عصراست
 خدمت لاحق کنم با آنکه زاعلش
 ملحق کردم براحت همه عمر
 عائق مانع مرا ز عزم نباشد
 سحرنه شعر است این قصیده سالار

چون سروکار من است و خلق بخالق
 جای دگر بایدم فراشت سرادق
 به که کریم ز دست سفله و سارق
 ناک عراق است طبع مایل و شایق
 هرزه درا از نهیق بیهده ناهق
 لیک ز اغیار فی ز یار موافق
 چند ندل داغ باشدم چو شفایق
 جاوه عنزا برد ز دیده و امق
 مجتبون و ارم بروی و مویش عاشق
 بود بکامم هماره نعمت سابق
 کر به چنین رحمتی بکردم لاحق
 کر ز هوانع بره در است عوائق
 چند ستائی و شید را بحدائق

غزل

هجر آزرد مرا فکر وصالی کردم
 شادمان خاطر خود را بخیالی کردم
 در ره وصل تو پایی طلب از سر سازم
 اکر از دست فراق تو مجالی کردم
 وصل تو گرچه دروغ است چو دل خواست ز من
 وعده دادم از او دفع مادلی کردم
 گریه این نیست بی شتن خون دل هست
 اکر از دیده روان آب زلالی کردم

قادر و اغلب اشعار آبدارش در مجددات مختلفه منتشر شده و ریاست انجمن
ادبی شیراز هم با اوست ما قسمتی از اشعار این شاعر را انتخاب و بطور نمونه
در ذیل درج میکنیم.

قصیده ۸

چون ز خلایق سزاست قطع علائق
این خبر صدق داده هیخبر صادق
آینه را هم منه بخویش مطابق
گنج امیدت اگر بشد ز صواعق
این مرض جهل را طبیبی حاذق
از چه هصاحب شوم بقوم منافق
هست اکاذیبشن بجهای حقایق
گاه مصافند کم ز طفل مرافق
کاین همه هستند قاطعان طرایق
هست همه ذکر یاوه نطق ز ناطق
کاذب در قول هر که نامش صادق
گرز تو بینند معجزات و خوارق
گر فضائل چو شمس بالشی شارق
با تو فزون باشدش ز خلق سوابق
هر هلاک تو بشمرند دقایق
دمت بخوانست برند تا بمرافق
هر که ز جامت چشیده باده رائق
نیست بغیر از شراب یار مرافق

قطع علائق سزه کنم ز خلایق
گفت پیغمبر ز خلق خیر نیاید
تاکه نه بینی کسی ز اهل زمانه
کنج صوامع گزیده به ز مجامع
خلق مریض جهالت اند و نباشد
تاکه نفاق است بیشه این دغلازا
نیست اقاویلشان بغیر اباطیل
در گه لاقند بیش جمله ز ابطال
ایمن از آنان مشو بہیج طربی
نیست بجز فکر فتنه صمت ز صامت
صادق در اصطلاح فی بلغت لیک
عادت این خلق جاری است بر انکار
بی بسر انت حی موش کور نه بینند
سبقت جوید بخوصی تو هر آنکو
غفلت از آنانکه یک دقیقه نبودت
تشه بخون تو آنکسانکه همه عمر
تلخ بخواهند دور کام روائیت
باده الفت بجماعشان چو نباشد

سالار شیرازی

ناصرالدین خان متخلص به «سالار» پسر مرحوم میرزا علیخان در شب سه شنبه ششم ماه صفرالمظفر ۱۳۰۲ هجری قمری که مقارن با شب جشن ولادت ناصرالدین شاه قاجار بوده در شیراز تولد یافته و باین مناسبت نام او را ناصرالدین خان نهاده اند جدّوی میرزا فرج‌الله خان سالها در بوشهر و کرکیلویه و بهبهان و بعضی نقاط دیگر فارس حکمرانی داشته و جدّ نهم وی امام قلیخان والی فارس در دستگاه شاه عباس بزرگ مصدر خدمات سترگ بوده که «مدارسه خان» شیراز و «پل مرو دشت» از بنایهای اوست.

سالار تحصیلات ادبی فارسی و عربی در مدارس قدیمه شیراز و زبان انگلایسی را در شیراز و هندوستان آموخته و در ایام صباوت و غبت زیادی باسپ تازی و تیر اندازی پیدا نموده تا کوی سبقت را بهانند نیاگان خود بچوگان جهد از همگنان ربوده و در اوایل حال بنویسندگی میرزا حبیب‌الله خان قوام‌الملک برقرار و در زمان ایالت او بعملکرت کرمان و بلوجستان ویرا پیشکار و صاحب اسرار آمد و در واقعه جنگ رضاقلیخان نظام‌السلطنه با قوام‌الملک سردار و سالار جیش جنگیان قوام‌الملکی بوده پس از شکست نظام‌السلطنه و فتح قوام بلقب سالار‌جنگ ملقب گشته و ریاست ایادات خمسه فارس و داراب و نقاط دیگر همواره با وی بوده و اکنون مدّتیست از مداخله در امور کشوری برکنار و بزراعات و فلاحت در املاک شخصی خود مشغول و بیشتر در گوشه عزلت بمعطاله کتب و خدمات ادبی میپردازد.

سالار شاعریست قادر و کامل و ادبی است فاضل و خوش اخلاق و بسبک شعرای جدید و قدیم هر دو شعر میگوید و بهمه گونه سخن سرائی

سالار شیرازی

مشاغل مختلف

نوکری

نوکری ای بندکانرا بندگی مرگ خوشترباشد از این زندگی

کاسبی

کاسبی ای از زیان و از ضرر مایهات سرمایه شرمندگی

رعیتی

رعیتی ای از حمل نا برج حوت گاه خواهی باد و گه بارندگی

گدائی

مه گدائی میکند از آفتاب ایگدا چون مه نه نابندگی

دزدی

گر کنی دزدی بدزد از مال وقف زا شوی جون شیخ در دارندگی

شغل آزاد

هیچ کاری نیست بهتر از لشی گر تو خواهی در دو عالم واکنشی

ایکاش

آرزو و ارمان یک زن

ایکاش که شوهرم گدا بود	با عاطفه بود و با وفا بود
ایکاش بجای خود پرستش خدا بود	مشغول ریاست و مستی
ایکاش بجای عیش و مستی	سر هست ریاضت و دعا بود
ایکاش میانه من و او	کتر جدل و سر و صدا بود
ایکاش که مادر حسودش	چندی سرش از تنفس جدا بود
ایکاش که خواهر ایجوچش	چون خواهر مشهدی رضا بود
ایکاش که همچو من در اینهاد	مشغول مصیبت و عزا بود
ایکاش که وعظ شیخ و زاهد	با معنی و خالی از ریا بود
ایکاش که نوحه خوان دسته	بد لهجه نبود و خوش صدا بود
ایکاش که قلب آدمیزاد	با رحم و مروت آشنا بود
ایکاش برای رفع حاجت	سرمایه بانک مال ما بود
ایکاش که موجز خوش انصاف	مستاجر زار بینوا بود

بحربین

آنکلیس جسور در دنیا	گفته بحرین مال ایران نیست
میکند دعوی سیادت لیک	بسلهانی او مسایان نیست
دشمن مال مفت میباشد	سیدی همچو او بدروان نیست
کر به بحرین هست مروارید	ارث بابای انگلستان نیست
وانکه کوید ن انگلستان است	صاحب علم و عقل و وجودان نیست

فرخ نات بود سه شاهی یکم
دوره راحت و آسایش بود
می ندانی که اگر عهد قدیم
حالا هست بهر شهر و دیار
همه الدوله و السلطنه اند
هست این دوره اگر آزادی
دوقران قیمت یکمین روغن
هر دلی خالی از آلایش بود
بود یک دزد درین ملک مقیم
دزد قانونی افروز ز شهار
بدتر از دزد سرگردنه اند
اینوها دوره استبدادی

سر و عر عر

گر سرو و عرعر پست تر زان قامت رعناستی
با این بلندی یارم از یک فرسخی پیداستی
هم غنچه و هم گل در او هم فرگس و سنبل در او
رویش مگر گلخانه مسیو پروتیواستی
تاریک و در هر حلقه اش جای هزاران مرغ دل
گوئی که زلف یار من بازار هرغی هاستی
گفتم که سنگی بر در چاه زنخداش نهد
چون این چه اندر معتبر دلهای نابیناستی
از وصل او آباد شد هر خانه دل پس یقین
آن دلبر نازک بدن شیخ اکبر بناستی
هر شانه بر زلتش زند ریزد دو صددل بر زمین
پنداره این دلدادگان دلهایشان شش باستی
هر کس که شد یا نابر از نار عشقش شعله ور
فصل فرمستان سر بسر محفوظ از سرماستی
روحانیا در این زمن نو شد مظامین کهن
فکر نوی کن در سخن کان شیوه نازباستی

گفتمش از تو سهار و خواهم
پیر چون خواهش مارا بشنید
گفت چون نیست سهار و خجلم
دزد دیشب بسرایم خورده
داد ازین دزد که انصافش نیست
از چه در منزل اعیان نرود
در سرائی که توانگر باشد
همه اسباب تجمل آنجاست
گفتم ای پیر ستمدیده زار
دزد کی منزل اشرف رود
دزد هرگز نرود خانه دزد
این دو دزدند و بدزدی استاد
دزدید این ملک جم و آن یک جام
علت دزدی بیکاری اوست
سالها حبس شود بادیه دزد
دزد این بادیه از استیصال
ملکت دزد شده صاحب گنج
ملکت دزد وکیل ائمه و وزیر
بادیه دزد چرا در میهن است
این چرا هست چنین خوار و ذلیل
سیر گردد شکم دزد فقیر
پیر چون این سخنان را بشنید
گفت از حرف توام آمد یاد
ایخوش آنعهد که ارزانی بود

قویری و جائی و شکر خواهم
آهی سرد از دل پر درد کشید
تازه شد از سخنست داغ دام
قویری و جام و سهار برده
راه در منزل اشرافش نیست
در پی مال فراوان نرود
لعل و سیم و ذر و گوهر باشد
محی و مطرب گل و بلبل آنجاست
ناله تا چند ز دزد طرار
پشه کی بر زیر قاف رود
نبرد مال ز کاشانه دزد
بینشان هست ولی فرق زیاد
جام دزد است به گیتی بد نام
همه از فقر و گرفتاری اوست
ممایکت دزد همی گیرد مزد
ملک را آن پی افزودن مال
بادیه دزد گرفتار شکنج
بادیه دزد به نظمیه اسیر
شادمان بهز چه دزد وطن است
آن برای چه عزیز است و جلیل
ملکت دزد نمیگردد سیر
سر انکشت بدنداش بگزید
دوره سلطنت استبداد
وسعتی بود و فراوانی بود

گر کسی را خوار سازی تا کنی خود را عزیز
 عاقبت آن خوار خار رهگذارت میشود
 پیرو زاهد مشو بر سر لجامت مینهند
 گاه بارت میکند گاهی سوارت میشود
 شمس را کی میتواند دیده بند جز در آب
 باعث این فیض چشم اشکبارت میشود
 غم مخورد روحانیا از تیره بختیها که باز
 شاهد اقبال یار غم گسارت میشود

آفتابیه درزد

دوش مهمان بشمران بودم
 صبح رقمم سوی باع فرهنگ
 اندر آن باع بدیدم پیری
 عمرش از یکصد و ده بود فزون
 داشت صد گوش به پیشانی چین
 بود از رعشہ پیری چون بید
 در تنش بود قبائی ز قدک
 یک کلاه نمی داشت بسر
 وہ چه روغن که ز هر قطره آن
 در کمر شال سفیدی بسته
 گیوه پای وی از دوره گیو
 تخت عایش ز کمر بشکسته
 با جنبن حال که گفتم آن پیر

پیش آن یار به از جان بودم
 با یکی شیشه شراب گلرنگ
 پیر روشنل بی تزویری
 قدش از دور فلك گشته نگون
 همیجو یاجین نگار ماچین
 که ز هر باد بخود می ارزید
 پنبه آن قدک از باع قدک
 بود روغن ز لیش تا بکمر
 سرخ می گشت دو صد باد نجحان
 دلش از گردش گردون خسته
 همچو کاووس لگد خورده ز دیو
 خامه هایش ز میان بگسته
 آمد اندر بر من با تو قیر

دکترا هرگز نخواهم داد پول آمپول
هر دفع باد ازین پس بادیان خواهم گرفت
گر فتد سرمایه ام در کف فلاحت میکنم
گاو نز خواهم خرید و مادیان خواهم گرفت
نا سحر از خواب بیدارم کند خواهم خرس
تا کند تخم از برایم ماکیان خواهم گرفت

راجم ب فوق العاده ساخته

میدهد هر کس که فوق العاده زر
مدح او گویند فوق العاده تر
دشیب از فریاد فوق العاده
گوش من گردید فوق العاده کر
میشود هر روز فوق العاده چاپ
لسکه در شهر است فوق العاده خر

رباعی

در انتقاد از ملا نایابان و درویشان

ای کرده ذریش و پشم خود را درویش وزاین دو بیندوخته سرمایه خویش
خرس از تو بسی زیاد تر دارد پشم بز از تو کمی زیاد تر دارد ریش

غزل

از تو دشمن چون محبت دید یارت میشود
دوستدار هر که گردی دوستدارت میشود
چون بد آندیش از تو بد بیند شود بد خواه تر
ور نکوئی از تو بیند شرم سارت میشود
ز آتش ظلم ار بسوzanی دل مظلوم را
تیره تر از دود آهش روزگارت میشود

هر کب من نه شریر است و نه جفتک انداز
 پس سبب جیست که پایش شده زنجیر و بخو
 هست اسبی که نه اصطبل و نه آخور خواهد
 نه جل و تبره و نه سطل و نه شال و نه قشو
 نه یکی سورچی و شوفر شهریه بگیر
 نه امیر آخور و نه مهتر بردار و بدرو
 چون بمنزل درمش گوشة ابوان نهmesh
 در اداره چو برم می نهmesh کفنج برو
 عیش اینست که چون باج نواقل ندهم
 ب بلاک است و مقتضی برد آزا بگرو
 با چنین اسب چو واعظ دگر ای روحانی
 بخرا و گاو نیفتند سروکار هن و تو

وطنه‌ی

بعد ازین آجیده و کفش کتان خواهم گرفت
 گیوه و جوراب تخت اصفهان خواهم گرفت
 تاکه می بافند در این ملک کرباس و کتاب
 جامه خود را ز کرباس و کتان خواهم گرفت
 زین سپس بر سر کلاهی از نمد خواهم نهاد
 باج از ناج ساد طین جهان خواهم گرفت
 فصل تایستان قلم کار و قدک خواهم خرید
 شال کرمان و برک فصل خزان خواهم گرفت
 چای مسکو مفت آگر باشد نمی خواهم، ولی
 چای لاهیجان ولو باشد گران خواهم گرفت

امام شهر پس بود کمیش نمیزد از پس
نقطه تعلق و دامستگی بود بمنارش
امیدوار نباید شد بمحاس شوری
چرا که دوره پنجم نتر بود ز چهارش
کسیکه حق مرأ تعان گرد در بلده
خدا کند که بعدلیه او فتد سر و کارش
بود شکایت رویی از کشاکش دوران
که بینو اکشی و سفله پروردیست شعارش

در چرخه

هر کمی دارم و این طرفه که داشد خود رو
نه عال خواهد و نه اینجه و نه کاد و نه جو
چار شانح است مرنو را دو سالا دو زیر
نا دنما آه آه دست نارد و دو
هست ندر شب قاریک دو چشمی روشن
لیک چشمی بعقم دارد و چشمی بجلو
هست یک چشمی چون بشه و هات چون هربیش
پایی او ماه تیه است و دش چون هه تو
استخوان بندیش از آهن و از فولاد است
لیک چشم و سر و شاخش همه هست از ورشو
هین و چشم نیست دکر در خور این کوهه الاغ
هم نه فریاد خبردار و خبردار و او عدو
خود زند بانگ چو انداشت بگوشش بزم
خود کند بهر خبردار چو سکهها عویشو

حال من کرد دیگر گون و بهم زد دل را
بس برسوی زنانش کش و واکش دادند
باره شد پیش و پس دامن مرد دو زنه
در قیامت هم از آسب زنان این نیست

در انقاد از کسالت و تبلی گفته

رود با آسمان پیما بافالاک
کند سیر فلک با چرس و تریاک
جه میپرسی ازین وضع اسفناک
ستم گر را بود در شیشه کنیاک
کند زارع فغان از ظالم ملاک
که گیره داد مظلومان ز ضحاک
نماید از غارت دزدان چالاک
جه وقت این داغ رسوانی شود بالک
بقوی بی خبر از عقل و ادراک
دهانت را بزن ههر و بکن لاک

اروپائی اگر از صفحه خالک
ازو کم نیست ایرانی که دادم
ز حال کشور ایران چه گویم
ستم کش را بود خونابه در دل
زند مغلس بسر از دست هعم
نشانی از درفش کاویان نیست
اثائی در سرای کشور جم
ندانم از جین شیخ و زاهد
سخن از فضل و دانش چند کوئی
لب از گفتار روحانی فروند

خر سواری

فقیده شهر بگفت این سخن لکوش حمارش
که هر که خر شود المته هیشوند سوارش
نشزد خلق مشو بردار زاکه شتر را
چو بردار ندیدند کرده اند مهارش
شکم تغار تر از شیخ نیست در همه عالم
که دیگهای جهان چچه ایست پیش تغارش
بغیرم و داش آن شیخ اعتقاد نشاید
که موی ریش رسیده است نا بنوی زهارش

از بیهوده جهاد دخترانش
با پول عدد برای نجعیل
چوپ اول شب رود بخانه
بکدست کرفته دیزی کوشت
اشنیده هزار فیض از زن
آسوده بخواب مرد بی زن دار

سر مرد دو زنه

سو زد از آتش جادو پر مرد دو زنه
پسر مرد دو زن خصم پرادر داشد
بلک زنش کشک ولبو خواسته و میخواهد
لئک کفشه از طرفی آید و از سوی دیگر
نا سحر بپر مداوا بستیزند زنان
بسکه جنجال در آن خانه بود و انشود
نخورد جز کتک و نشود الا دشمام
آ بشاری که به پس قلمه بود هست خجل
با دو همسر هوس همسر دیگر دارد

تن مرد دو زنه

راحتش هست پس از مردن مرد دو زنه
چون سیاهست زنشگان تن مرد دو زنه
چون رسدموقع جان کنند مرد دو زنه
زن مرد دو زنه دشمن مرد دو زنه
زیر شاو ارن و پیرا هن مرد دو زنه
شب و دوز است بزحمت تن مرد دو زنه
شرمش آید که شود لخت میان حمام
سر همراه و میراث کدیک کاریه است
زن ندیدم که شود دشمن شولیکن هست
نشود شسته ز اچبازیشان ماه بمه

اندکی بیند تهی از سیم و زر گر کیسه شو
غیر مرگ او امید از درگاه نوالمن ندارد
گرچه چون سوزن خلد در چشم آسایش و لیکن
تا بر آرد خار پا خاصیت سوزن ندارد
فتنه میخواند خدا روحانیا فرزند و زن را
دشمن جانند و عاقل همراه با دشمن ندارد

مرد بی زن

مبهوت و فکار مرد بی زن	در مانده و زار مرد بی زن
وارسته زکار مرد بی زن	دل مسته بکار مرد بی زن
خشکیده چو خار مرد بی زن	زن دار چو نو گل شگفته است
پائیز و بهار مرد بی زن	بی بهره ز لذت جوانی است
هر لیل و نهار مرد بی زن	فاقد ز اساس زندگانی است
یا پای قهار مرد بی زن	یا داده زمی شرافت از دست
صرف قریار مرد بی زن	سازد همه دسترنج خود را
چون بید و چنان مرد بی زن	از حسرت بی بری بسوزد
در روز شمار مرد بی زن	مقرون بعداب بیشار است
باشت هزار مرد بی زن	باشد گنه زنا نه مرد بی زن

مرد زن دار

از غصه کباب مرد زن دار	در رنج و عذاب مرد زن دار
در فصل شباب مرد زن دار	چون پیر هزار ساله کشته
جای می ثاب مرد زن دار	باشد همه خون دل خوار اکش
چون بین شده آب مرد زن دار	از آتش خجلت طلبکار

گفته بودم که تاکبرم زن ناگردم بیز
 گفتم این لفمه بزرگ است برای دسته
 خواست جوراب فرنگی که برایش پنجم
 وطنی که پنجم دور گند از وطن
 سر جوراب کرم معزکه برای کردیم
 موی من گند و آن افکند بربش بهم
 گشت از خانه ها شبون و فرباد بلند
 مشت زد بر دهنم آخ دهنم وانع دهنم
 داد از دست زنم

ابن مظاوم را در مذمت زن گرفن گفته

ابخومن آنمردیکه آزاد است و احلا زن ندارد
 گند ونج و بند غم بر پایی و بر کرد ندارد
 حاصل فرزند و زن جز ناله و شیوف نباشد
 زن بغیر از ناله و فرزند جز شیوف ندارد
 جنگ خواهر شوهران را دیده با زن برادر؟
 های و هوی فتنه داماد و مادر زن ندارد
 دختر هرکس که باشد در فتوت مشهود عالم
 خانه شو چون رود جز خود پرستی فن ندارد
 میخرد از هر خود این هفتنه چون بپراهن مد
 هفتنه دیگر پنجم نازه بپراهن ندارد
 کی شود يك احذله فارغ از خیالات تجمل
 گرچه می بیند قبائی شوهرش بر آن ندارد
 گاه میخواهد لباس و گاه میخواهد جواهر
 چادر اطلس چو میگیرد کت و دامن ندارد

در الغاء مالیات نوافل و دواب

گر کار بمجلس و کلا کم کردند در آخر کار حاتم کردند
باج خر و اسب و گاو را بخشیدند آسایش نوع خود فراهم کردند

مطابیه نقل از «اراجیف الاجنه»

داد از دست زنم	شب عید است و گرفتار زن خویشتنم
داد از دست زنم	اوست جفت من و من جفت ملال و میخنم
مد ^۲ و فرم ^۳ امسال	هم کرب ژرژه زمن خواهد وهم ژرسه و وال ^۱
داد از دست زنم	خود نه شلوار پایام نه قبائی به تم
کفش خواهد از گیو	گموه‌ام یاره شده وین زن دتر از دیو
داد از دست زنم	من نه حاجی فرج آقا و نه حاجی حسم
او بفکر قر خوبش	یای من مانده چو خردگل و دل گشته یر بش
داد از دست زنم	گویدم عطر کتی خر که بزل فم بزنم
دخت نو کرده تشن	مشهدی باقر هیزم شکن امروز زنش
داد از دست زنم	من نه کتر ز زن باقر هیزم شکنم
مد یاریس بجز	گفت بهر سر طاس تو کله گیس بجز
داد از دست زنم	گفتش از همه کن لات تر امروز هنم
من شدم شرمه‌ده	کشت اگر بول نداری ز چه هستی زنده
داد از دست زنم	گفتش زنده ازانم که نباشد کفنم
کله ام سنگ شده	منکه از دست زنم حوصله‌ام تنگ شده
داد از دست زنم	میکنم یاره ز دستش یخه بیر هنم

۱ Jersey 'Crêpe' و Voile انواع و اقسام یارچه‌جات.

۲ Mode وضع و اسلوب.

۳ Forme شکل و ترکیب.

سگ بی تحقیق ازو نام و نشان خانه خواست
گفت نام موش و منزل دکه دیزی فروش
کفت شغلت چیست؟ موش از شرم سر افکند زیر
چونکه دزدی بود کارش شد ز اظهارش خموش
پس ز شغل گربه پرسش کرد گفتا دزدی است
کوشت را آرد بروت از دیزی پر آب جوش
سگ بدرو گفتا که دیزی یز مرا داده استخوان
تا نفس باقیست بار منتش دارم بدوش
بارها دیدم که آن بیچاره از دکات خویش
که ز دست گربه مینالید و گه از دست موش
کوشت را اگر گربه ند فطرت از دیزی ربوود
تو نخود دزدیده، ای موشک بی عقل و هوش
میکنی تا کی حکایت از گناه دیگران
عیب خود را بین و در وفع خطای خود بکوش
موس گفتا در جهان یک تن نباشد بی گناه
خواه رند جرعه نوش و خواه شیخ خرقه پوش
حق خود را هر کسی از دیگری خواهد ولیک
بین این حق ناشناس است گوش حق نیوش
موس مینالد ز گربه گربه مینالد ز سگ
در جهان هر ظالمی از ظالمی دارد خروش
لیک هر کن میرسد بر کیفر اعمال خویش
این سخن نقش است روحانی بقصر داریوش

کفگیر خورده بر ته دیگم فلک فلک
با جام و چندگ عهد به بستم بالام بالام
در خاکریز خندق عشقت جانم جانم
در حیله با خیال و صالت او خیش او خیش دلی دلی

سهرپاشش

عمه از قم بر سد خاله ز کاشان بر سد
کاغذ مردن دائی ز خراسان بر سد
این یکی و دنشده پشت سرش آن بر سد
برسرا غش زن همسایه هراسان بر سد
بهر هاتم زده بی سرو سامان بر سد
عقیش فاطمه با ناله و افغان بر سد
آن کند ناله که کی چادر و نیبان بر سد
گاه از عدیله آید بی جلبم مامور
و سط معركه چون غول بیابان بر سد
هر که خواهد زمن و منکه ندارم یاک غاز
سه پلشک آید و زن زاید و مهمان بر سد
تلگراف خبر مرگ عموم از تبریز
صاحب خانه و بقال گذر از دو طرف
حاشت همسایه گرد رفته و پوش شده خرج
هر بلائی از میدن میرسد از دور سپهر
اکبر از مدرسه با دیده گربیان آید
این کند گربه که من کفش ندارم دریای
گاه از عدیله آید بی جلبم مامور
من در این کشمکش افتاده که ناگه میراب
پول خواهد زمن و منکه ندارم یاک غاز

دیو ان عدل البت

دوش دیوان عدالت یافت تشکیل از وحوش
از جفای گریه بیش سگ نظرم کرد موش
گفت بستان داد ما زین گربه حق ناشناس

ای بمهار و حق شناسی شهره در بین وحوش
گریه دائم بر در سوراخ ما دارد کمیت

تا یکی آید بروت از لانه میافتد بروش

ای منعمی که داری در خانه چرس و افیون
 دوزی تنقدی کن درویش بینوا را
 افیونیات برنا بخشندگان عمر اند
 ساقی بشارقی ده پیراف پارسا را
 چون شد بشیره معتمد لاغر شود چو موئی
 دلبر که در کف او موم است سنگ خارا
 دوشینه با حسن لات رفقیم در خرابات
 باشد که باز بینم دیدار آشنا را
 رندی باه و زاری میخواند در خاری
 هات الصبح و حیوان یا ایها السکارا
 در موقع خباری کیفیت نگاری
 اشهی انا و احلی من قبلة العذارا
 رندی ببار گندم ینهان نمود تریاک
 دردا که راز ینهان خواهد شد آشکارا
 آن بار را مقتش بو برد و گردد تو قیف
 چون یهر کشف فاچاق می گشت بارها را
 تریاک و شیره مفت صد بار هست خوشتر
 از هستی دو عالم تریاکی گذا را

دلی دلی

من بندو لا ابالي و مستم دلی دلی
 پیمانه نوش و باده پرستم دلی دلی
 دیشب ز باده توبه نمودم خدا خدا
 امشب دوباره توبه شکستم دلی دلی
 نا در قمار یای نهادم امان امان
 هر چیز بود رفته ز دستم دلی دلی

گفتا که دین برفت زکف وا شریعتا
ایدین نشسته باده انگور میزند
با اینکه حفظ بیخه اسلام لازم است
ملعون به پشت مدرسه طببور میزند

تریاکی و شیره

تضمنی بر غزل حافظ

هر دیم از خباری همشیرگان خدا را
از یک دو بست شیره سازید نشء مارا
ده روزه مهر گردون افسانه ایست افسوف
مرفین^۱ ایجای افیون تزریق ساز یارا
آساش دو گیتی تفسیر این دو حرف است
با شیره هروت با الکلی مدارا
فلیان چرس برکش آنگه سکندری خور
نا بر تو عرضه دارد احوال ملک دارا
من مست بودم از می کردم بدامت قی
ای شیخ داک دامن! معذور دار مارا
از دوغ وحدت ها گر جرعة بنوشند
در وجود و حالات آرد رندان با صفا را
چون بست گنده بستی فوری بزن دو دستی
کیفت کیمیای هستی قارون کند کدا را
مارا قضا کشانید پای چراغ شیره
گر تو نمی پسندی تغیر ده قضا دا

بسکه فریاد و فغاف آنجا بگوشت میرسد
 چون برون آئی ترا عارض شود سرماها
 هست حمای به پشت منزل ما بس کشیف
 دود و بوی نفرتش بر ما رسد از باعها
 داشت چندی پیش بوقی بر مثال نفتح صور
 گوش ما کر بود از آن هم صبحها هم شامها
 تاکه روحانی در آن حمام یك شب یا زرده
 میدهد بر بانی حمامها دشنامها

قالیچه حضرت سلیمان

بود است بمثل آیروپلات	قالیچه حضرت سلیمان
نه بال و هیلیس و آویاتور داشت	نه چرخ و نه ترمز و موتور داشت
از غرب بیکدقيقة تا شرق	میرفت بدوف قوه برق
چون فرق زمین و آسان بود	فرقی که میان این و آن بود
میرفت بیکدقيقة تا عرش	هر کس که نشست روی آن فرش
هرگوشه بدیش یك از آن چار	بودند چهار دیو عیار
بی بال بعرض میپریدند	هر وقت تنوشه می کشیدند
میرفت اکر بچرخ جارم	دیوی که بدش دوشاخ و یك دم
با چرس رود بچرخ اعلا	در دوره ما فقیر مولا
چون کیوه که یادکار گیواست	این غول هم از نتاج دیو است

حفظ بیضه

شیخی ز بام مدرسه در خانه بدید	شخصی شراب خورده و سنتور میزند
گاهی باصفهان رود از پرده عراق	که در ره حجاز دلش شور میزند

چونکه شد تجزیه دستور دهم
تلفوش نه قوا داشت نه سیم
حیلت اندبیشی و ظاهر سازی
بنمود از تلفون قطع کلام
که در آن محکمه وارد شده بود
که چنین مضطر و نالان کردت
که چو برقت برهاند از دره
بنده بسیار نیم سیم کشم
تلفن را بکنم سیم کشی
که چرا شد به ظاهر مایل
زود گردد همه جا مشتش باز

تا که بانستیتو^۱ پاستور دهم
مضحك اینجاست که آن کنه حکیم
بود مقصود وی از این بازی
چونکه دکتر سخن‌گشت نام
روی خود جانب آن مرد نمود
کفت برگوی چه باشد دردت
نا دهم بهر علاجت یک گرد
کفت ای دکتر والا منشم
آدم بهر تو بالطف و خوشی
دکتر از کرده خود گشت خجل
آدم حیله گر ظاهر ساز

حَمَاهَا

داد ازین حَمَاهَا بیداد ازین حَمَاهَا
در میان آن جوشش پخته گردد خامها
پوست از از برکند خر پوست کن دلاک آن
اوستادن گیرد از انعامها انعامها
در میان آب آن از بسکه موی است و لجرت
هر کجا پا می نمی افتنی میان دامها
گرچه آیش نیست غیر از چرکها و بولها
شیخ نوشده ها بر ریش ریزد جامها

^۱ لوئی پاستور Louis Pasteur (۱۸۲۲-۱۸۹۵ م) ماهر شیمی فرانسوی در پاریس مؤسسه‌ای بنام پاستور انتیتو (Pasteur Institut) برای امتحان کدن جراثیم امراض مختلفه خصوصاً مرض هاری و وبا وغیره بنا کرده است که در همه عالم رواج یافته و بسیار مفید واقع شده.

ظاهر سازی

نازه برگشته مدوشیک^۱ و قشنگ
بزده تاباوه^۲ بر سر آن
از اینورسیته^۳ دارم دیپلم
که کنم هر سرم^۴ را تزریق
اولین دیپلمه^۵ در تجزیه ام
که چو وارد بخطب شد و نجور
بعد در محکمه خواند او را
ابدا وقت ندارد دکتر
هی نشستند و نیامد بیمار
دل دکتر ز شعف شیدا شد
وعده دیدن دکتر را داد
تا که در محکمه اش داخل گرد
گوش برگوشی و حرفش اینست
بنخورد یک دو نخود آسپرین^۶
نگذارید که سرما بنخورد
داخل شیشه کنید ادراوش

دکتری رفته دو سالی بفرنگ
باز کرده در بیمارستان
که من آینجا و فلاطون در خم
داده فاکولتی^۷ لندن تصدیق
متخصص بعالج ریه ام
در خفا داد بنوکر دستور
چند ساعت بنشاند او را
تا بگویند بود محکمه پر
منتظر نوکر و دکتر بیکار
بعد ده روز یکی پیدا شد
نوکر او را باطاقی جا داد
ساعته گشت معطل آن مرد
دید دکتر تلفونش در دست
که پس از خوردن کبسول^۸ کنین
گر عرق ریزد و گرما بنخورد
گر شکم خوب نباشد کارش

Tableau ۲ لوحة.

Chic Mode ۱ زیبا و آرaste.

Université ۳ دارالعلوم.

Faculté ۴ هیئت علمیه.

Séum ۶ سند یافته.

Diplômé ۷ بکار برند.

Injection ۸ دوائیست برای علاج درد سر

Capsule ۹ برای خوردن ادویات تلخ درست میکنند.

Aspirin ۱۰ و زکام.

بُقْر و ذَات شَدَه مَلَكَتِ مَبْتَلًا مردم دِيْگَر غَنِيَّ مَلَتِ اِيرَانَ كَدا
 نَه نَزَد خَوْد آَبَرو نَه يَيشَ كَس اَعْتِيَار
 در سَر زَهْرَا بَود هَوَى اَشِيَاء لَوكَس نَمِيَخْرَنَد اِينَ گَرُوه سَوَادِ اَشِيَاء لَوكَس
 مردان جَاهْرَا كَمَنَد فَدَاهِ اَشِيَاء لَوكَس شَدَه قَبْر و غَنِيَّ گَدَاهِ اَشِيَاء لَوكَس
 رسَد زَ اَشِيَاء لَوكَس خَسَارَت يَيشَهَار
 هَرَد اِيرَانَ أَكْر، تَرَك تَجَمَّل كَمَنَد زَ اَقْتَصَاد وَطَن دَفَعَ تَزَلُّل كَمَنَد
 ذَات وَخَوارِي دَكَر كَجا تَحَمَّل كَمَنَد جَملَه تَرَقَى كَمَنَد وَرَنَه تَنَزَّل كَمَنَد
 شَونَد يَكْسَر فَقِير هَمَه سَبَه رَوْزَگَار
 أَكْمَتَاع وَطَن اَز تو بَكِيرَد رَواج نَرَا بَجَنَس فَرَنَگ نَيْسَت دَكَر اَحْيَاج
 درَد تو گَرَدد دَوا رَنج تو يَابَد عَلاج گَيْرَد اِيرَانَ زَمِينَ زَهْفَت اَقْلِيمَ يَاج
 در هَمَه گَيْتَى شَوَد نَامَور وَنَامَدار
 بِجَانَب اَقْتَصَاد أَكْر گَنَارِي قَدَم مَتَاع اِيرَانَ شَوَد در هَمَه جَا مَحْتَرَم
 كَمَنَد بَه يَيشَ دَول دَوَاتِه ما قَدَ عَلَم مَلَتِ ما رو سَفِيد شَوَد مِيَافَ اَمَم
 شَوَكَتِ ما مَسْتَدَام قَدَرَتِ ما بَرْقَار

در اوضاع صحی و آب‌های شهر گفته

لاغر و باریک چو مقتول نیست
 کیست درین شهر که مسلول نیست
 در سر هر جوی بود کهنه شوی
 قائل این مردم و مسئول نیست
 دکتر ما تجزیه کرد آپ را
 دید بجز نفله محاول نیست
 گفت کن این گه نخورد در جهان
 کچه بجز آکل و ماکول نیست
 خواست کفیل بلدی بهر آپ
 لوله کش دید فقط یول نیست
 عادت این مات مجھول نیست
 جز به کشافت بجز دیگر
 خوب بود پاکی و پاکیزگی
 حیف که این قاعده معقول نیست

سبکی خاص و ساخته شده که هم مطبوع‌طبع عالمه است و هم در تردد ارباب ادب مطلوب و دلپذیر نزد اکنونه کتابی موسوم به «داداره نامه» در مطبوع خوارقی اوضاع ائمه و ائمه و ملائکت را دادی و حرص و طمع و فسای خالق و مده لبافت اخذا و از اینه امور و مالم و تعدی زیرستان خوب نسمان شده فناون و سده وظایح مذکور از مأمورین دولتی سرده شده که هنوز مجمع و آن ملیع تردد است و این قسم از «داداره نامه» بیش منقصین صعب‌تفه است که هنوز اینجا نهاده نهادم بلطفه قسم سوچ فکاهیات مطلقی قوه خادمه با شرق و آسیا خاص مخلوط با اسلامیات محلی و زبان شکسته دلخوشی به مجموع آن موسوم است به «نزاجیف‌الاجنه» و در صفات جبری و دنیاهن شهران از قبیل جریده فکاهی «عبد» و «کل دود» و بجزه مذهبی است قسمت چهارم؛ تراهمها که اغلب در صفات کراماتیون صفت است و آنها که درگیر ایرانها (Operette) ساخته شده و در آنکه هنوز نهان شده اند است و ما از هر کدامی قسمی انتخاب نموده خروج می‌نماییم.

در ترک اشیاء تجملی

مردم ایران شدنند تا به نیمی دچار نیاند سرمایه در کف سرمایه دار کنون بود اقتصاد بیان احتضان مکر شفافی دهد رحمت پروردگار خالق شمش و فقر صانع ایل و نهاد

این علم اشیاء اوکس^۱ که مرسد از فرنگ عروسک جور جور جچجه رنگ رنگ پس آنکه اندر عرض ذملکت بیدرنگ فرانز و داشت لیز و دود چنگ چنگ

نفره دود کوه کوه طلا رو د بار باز

نام سرمایه‌ها رفته بیاد فنا دو دست نجیار ما بمانده اندر حنا

روحانی

میرزا غلامرضا خان متخالص به «روحانی» پسر میرزا شکرالله خان متخالص به «آزادی» در دهم ذیحجه ۱۳۱۴ هجری قمری در طهران متولد شده و تخصیلات مقدماتی ابتدائی و قسمتی از متوسطه را در طهران بپایان رسانده است.

روحانی قبل از اینکه موفق شود تخصیلات خود را خاتمه دهد داخل در خدمات دولتی شده و مدته در وزارت مالیه و بعد در اداره بلدیه بخدمت مشغول شده و فعلاً هم در همان دوایر بست و رتبه منشی گری و بشغل محاسباتی و دفتری مشغول است.

روحانی اگرچه بواسطه عدم انتظام امور معاشیه موفق بورود در مدارس عالیه و ادامه تخصیلات خود نگردیده ولی بیشتر اوقات بیطالعه کتب علمی و ادبی و تاریخی خود را مصروف ساخته و بتحقیق و تدقیق در دواوین و اشعار شعراء و اسناید بزرگ میرداخته و با ارباب فضل و ادب معاشر و از محضر آنان و حضور در مجتمع ادبی درک کلاالت و کسب فضایل مینموده و نزد اقران خود بصفات حمیده و اخلاق پسندیده و حسن نیت و پاکی فطرت و طبیعت و علو همت معروف و مشهور میباشد هیچ وقت زیان به نملق احدی نکشوده است و در گفتن اشعار هیجوبه احتراز جسته طبع بلندش فوق العاده حتس و در اشعار خود از ضغفا و بیچارگان غمخواری و طرفداری کرده و افکار عامه را به بیانات شیرین و دلپسند خود متوجه ساخته کلیات اشعارش بچهار قسمت منقسم و تاکنون بالغ بر نه هزار بیت است. قسمت اول: غزلیات عشقی و قطعات اخلاقی قصاید اجتماعی بطور جدی و فکاهی که در مجله «ارمنان» اغلب درج گردیده قسمت دوم: فکاهیات

ز آفرینش اگر این زله نمی بست زمین در ادیمش زخوشی تابا بد مائدہ بود
خاک ذلت بسراز گردش خود بیخت درین خاکسار آری سرگشته حیرت زده بود

دولت ناپایدار

داشتمن خوش روزگاری با سر زلف نگاری
خوش بود با زلف یاری داشتن خوش روزگاری
بس همایون یادگاریها بدل دارم ز عشقش
خرما عشقی کیزو هاند همایون یادگاری
شکوه از بیدولتی نتوان که ما را نیز روزی
دولتی رو کرد اما دولت ناپایداری
شکرها دارم که با آشتفتگی افتاده کارم
تا مرا با طره آشتفتاش افتاد کاری
در دل شب داز دل با ماه میگویم که در شب
ماه باشد همدم هر بیدل شب زنده داری
یکجهان صید است و ما در قید تو زیرا که ضیغم
بنججه قدرت نیالاید بخوب هر شکاری
ریزش اشکم شب هجر ترا سازه چراغان
روشنی یابد بلى صدها چراغ از آبشاری
کامیابات را تزیبد طعنه بر ناکام زیرا
رنجبیر را رنجه داره طعنه سرمایه داری
برق غم تا هستی رعدی نسوزد لب ندوزد
تا نمیرد از تکاپو بر نیاساید شرای

غزل

بنده‌گان را نبود جز تو خداوند دگر
نیست شایسته پای دل ما بند دگر
سر و کار دل بشکسته به پیوند دگر
شاهکاریست که ناید ز هنرمند دگر
مادر دهر نزاید چو تو فرزند دگر
کرچه آن قند دگر باشد و این قند دگر
تاقه‌ها بشکنی ای بت بشکر خند دگر
گفت از نرگس او پرس که نایند دگر
حاجتی نیست به بند دگر و پند دگر
قد رعدی و مه تو دو همانند دگر

نیست در شهر هرا غیر تو دلبند دگر
چیده‌ای زلف از آزوی که با جذبه حسن
رگ جان بگسل و پیوند هبر تا لفتد
حسن و شرمی که هنرمندیت آمیخت بهم
تو اگر مادر فرزندی چون خود نشوی
انحصار شکر و قند شکست از اس تو
تو که با نیم شکر خند شکستی قانون
خردم گفت که بیماری دل تا کی و چند
یند استاد جنون بس بود ای عقل مرا
دو همانند بود روی وی و ماه تمام

آفرینش جهان

آفرینش را نی پایه و نی شالده بود
کار کیتی نه بهنجار و نه بر قاعده بود
نیری از شست بدر رفته و کاری شده بود
تا ابد گرمه دود و دم و آتشکده بود
همه افروخته بد گفتی جشن سده بود
نه یکی دلبر بود و نه یکی دلشده بود
نه گلی را چمن دست جفاوی چده بود
نه یکی روی ز آندوه پیچن آزده بود
نز ستمداره چو گوران و ده اندر رده بود
جامه پوشیدن بیهوده و بیفایده بود

اصل هستی همه بر خیره و بر بیهده بود
دم مزن دمبدم از قاعدة حکمت و عقل
ایزد از کرده بتحقیق پیشیان شد لیک
زمی آبشور این خیل ستمگر نشدی
قطع گیتی نبدي غمکده بل چون خورشید
نه ریا بود و نه نیز نگ و نه رشک و نه دروغ
نه دلی از ستمی یا سخنی آزردی
نه یکی هوی همی کنندی در مویه مرگ
تر ستمکاره چو گرکان کله اندر گله بود
جرم سوزان و فروزان را از خاکی و خاک

نکشوده باآفاق چمن بال و بری هن
بیرون شده ز آنجا و نمودم سفری من
از لشگر خود هیچ ندیدم اثری من الا همه افسرده و پژمرده و بیمار

***

مرغاف بهاری همه افسرده و خسته
بلبل بیکی شاخه بی برگ نشسته
گرینده و نالنده بر آن روز خجسته
وز نغمه و آهنگ دuhan باز به بسته
بايك دل پژمرده و دو دیده خونبار

***

برخیز شها شیر دل و شیر فکن باش
بنیان کن ظلم و ستم و بندشکن باش
آنسته پیکر شو و پیراسته تن باش
واندر سر آزادی گلزار و چمن باش وارسته زتشویش و رها گشته ز افکار

***

امروز یکی روز خوش و خرم و عالیست
سر اوحه فخر و شرف و فر و معالی است
ایرانی وایران بترقی و تعالی است
به به چه مهین جشنی کز اnde خالی است
بر مسعدتش سعد و شرافت کند اقرار

***

خندان شده تا صبح سعادت پس دیجور
دی جور و ستم بود درین کشور معمور
تا ملک بشد زنده ز یک مرد سلحشور
تا امن بخود دید همین ملکت شایور
جهمهوری ایران بشود زنده و پادار
وقت است که ملت بسرايند بجهمهور

***

مردی که رها کرد وطن را ز ضلالت
سردار سپه باشد آن کان جلالت
بازوی تو انا و نرازوی عدالت
تا کار وطن گشت به نیروش حوالت
ایرانی و ایران را بالمره بیکبار
بر سوی تعالی بنموده است دلالت

گر نه شب بود ز آهنگ خروشان بلبل
 در دل گلشن و گل ولوه انداخته بود
 کوش کوکو زن کوکو زدن فاخته بود
 جام زرینه پر از نقره بگداخته بود
 همه ذرات جهان عاشق دلباخته بود
 هر کسی قاعدة صفت بشناخته بود
 در چنان شب بعرونسی که طبیعت نام است
 بضمان دل و جان با دل و جان بود گواه
 که بجز کلک کمال الملل اندر عالم
 دست نقاش چنان نقش فپرداخته بود
 داده نور مه و زیبائی گل دست بهم
 اند آن شب زمی و چرخ به پیوست بهم

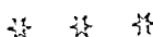
مسجط

در توصیف بهار

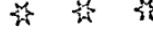
نا خود به بهار اندر نو روز بر آمد
 ایام دل افسردگی و سوز سر آمد
 از خاک کل و سوسن و سنبل بدر آمد
 بر پیکر مرغات چمن بال و پر آمد
 آنگاه دکر بود و زمان دکر آمد
 گذشت ز سر بهمن و آمد پر آزار

وانگاه نیرسید که چون است گلستان
 گلبن پچه سان است و چه کار است به بستان
 چونند و چگون طایفه لاله پرستاف
 و آن سبزه نو کوک بگرفته ز پستان
 آیا بکند مشکین گلزار و شبستان
 ما خاک بیاراید چون شاهد فرخار

روزی که گذر کدم از گلشن و هامون
 با زاری و درماندگی و خواری افزون
 دژ خیم خزان کده بگلزار شبیخون
 تا خوبیش برآوردم از آن مهلکه بیرون
 بگذاشم آن حشمت و آن فر فریدون
 بگذستم و بگریختم از خانه بناچار

افوس نیرسید از گل خبری من
 بر گلبن و گلشن ننمود نظری من

وز همه کوشش همی بربندن پیوند
 نز خوشی روزگار کشن خرم
 نز کثیری عارضین شخودن باید
 یا چو گروهی دکر جهان جهان را
 کش و نکو دیدن و ستدن باید
 گفتن کاین عرصه جای کوشش و کار است
 کار درین کارگه فزودن باید
 یاک دم برداشته بسنه نکردن
 تارک خواهش بچرخ سودن باید
 کوی هنر در سبق ربودن باید
 زین دو کدامین طریق باید رفتن
 حی بندانم بکنج عزالت ماندن باید

نیمه شب خرداد

ماه در هاله چودر آئینه یار از پس آه
 که بیوس درخ غفریت پری خواه نخواه
 که بلغزند و سراسیمه در افتند بچاه
 اختران غوطه ور چرخ شدنی ناگاه
 همچو شاهی که زندگوهر نایان بکلاه
 پرتو مه ز شگاف که در غار سیاه
 در همه کوه و در و دشت نجنبیدی کاه
 سایه سرو که در آب همیکرد شناه
 که در اعصار کهن در دل و جان سطوت شاه

کیتی از دهشت و بهجهت بهم آمیخته بود
 پرده شک ز رواق فلک آویخته بود

رایت حسن سمن در چمن افراخته بود
 خویش را قائد شورش طلبان ساخته بود
 هر کجا ابر سیه تیغ سپید آخته بود

نیمه شب بود بجزداد مهی نیمه ماه
 لرزش پرتو مه بر سر خاک آنسان بود
 شب ناقبه پنداری کوران بودند
 همچنان کوهر رخشان که زند غوطه بمحج
 چرخ از روشنی زهره بخود می بالید
 بود چون خمیجر رخشنده درون سینه دیو
 بجز از برگ درختان که بجنباندی باد
 چون پر چلچلگان بود بر نگ و حرکت
 بہت شب بود بر آفاق چنان مستولی

مه گل بود و گل از حجله برون ناخته بود
 لاله با پیرهن سرخ و کمر بند سیاه
 رسته ید غمچه شاداب بکیسار و بدشت

غلام علی خان آذربای (رعدی)

رعدی

میرزا غلامعلی خان متخالص به رعدی در سال ۱۳۶۸ هجری قمری در تبریز متولد شده است پدر وی میرزا محمد علیخان آذرخشی از خانواده مستوفیان آشتیانی^۱ است که در زمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجار از آشتیان مهاجرت کرده و در تبریز اقامت گزیده اند.

رعدی تحصیلات ابتدائی و متوسطه را در تبریز و دوره مدرسه عالی حقوق و میانی را نیز در طهران پایان دسانده و فعلاً بسمت معلمی ادبیات فارسی در دوره دوم مدارس متوسطه و دارالعلّامین آذربایجان اشتغال دارد یکی از آثار دوره صباوت او موسوم به "مسقط نوروزیه" که از طرف اداره معارف آذربایجان در سال ۱۳۴۲ هجری قمری بطبع رسیده است.

این شاعر طبیعی روان و ذوقی سرشار دارد و با اینکه جوانست اشعارش در کمال پختگی است و هرگاه بهمین نسبت پیشرفت کند مسلمًا از شعرای عالیمقام خواهد گشت نمونه از اشعار او را می تکاریم.

تحیر

بسیک شعرای ترکستانی

می بندانم چگونه بودن باید بند تحیر چسان گشدن باید بودن بهتر و با نبودن بهتر بودن باید و با نبودن باید نخل امیدی بیاغ دهر نشاندن یا همه کشت امل درودن باید قومی گریند عمر خواب و خیال است کفته ایشان مگر شنودن باید

^۱ آشتیان یکی از شهرهای کوچک ایالت عراق عجم است و مردم این شهر بحسن ذوق و ادب و خط معروف هستند.

چو راه دور هرا زین طوف دارد باز بدبین قصیده فرستم ترا درود و سلام
به پیری اندر طبعت جوان و نیرومند دل تو خرم و جان باد مهبط الهام
دل رشدید ز آنار فکر روشن تو
بسان طبع تو شادان و خرم و پدرام^۱

۱ مؤلف این اشعار را از آقای دکتر کالیداس ناگ Dr. Kalidas Nag، پروفسور
اونیورسیتی کلکته حاصل کرده است.

کزیده شعر ام خود ادب ناگور
 بگاهه هر درخشنان شرق کز نورش
 چو آفتاب ز آفاق شرق نابان شد
 نهاند گوشه اnder همه بسیط زمین
 ز گفته های دلوبز و نکته های لطیف
 کند پدیده لاظ بدعی و معنی و نغز
 معانی اندر لفظش چو عالم ملکوت
 ترانه های دل انگیز او بهر دوزی
 هنروری که ز سحر کلام چیره شده است
 ز رای روشن او بهره میرد یکسان
 ایا خلاصه ذوق و کمال و داشت شرق
 بیچ جای چنان قدر تو ن بشناسند
 نه چون دگر شعر اشعارهای دلکش تو
 که هر چه کوئی بند است و حکمت و اخلاق
 ز داروی ساخت جان دردمند بشر
 را ز جایزه های نوبل^۱ که بگرفتی
 نثار شعر ترا شاید او سپهر لند
 بخشن هفتاد از عمر تو بیاستی

۱ دکتر الفرد برنارد نوبل (Dr. Alfred Bernhard Nobel) (۱۸۳۳-۱۸۹۶م.) مهندس و ماهر شیمی معروف سوئدی که موجد دینامیت (Dynamite) بوده نباشد و صیتی که گردد بزرگترین قسمت ثروت خود را برای جائزه سالیانه که موسوم به جائزه نوبل باشد (Nobel Prize) مقرر نموده است و هر جائزه ای عبارت از (۸۰۰۰) لیره انگلیسی میباشد که برای پنج شعبه داده میشود (۱) طبیعتات (۲) شیمی (۳) عالم معرفت انسان یا طب (۴) ادبیات (۵) ترویج صلح عدوی که عرسانی بهر پنج شعبه داده میشود.

جیست ازین خوبتر زیر که از آسارت
 که باشد اندو برت چو کودک توأم است
 بیک نظاره دو بار شوی خوش و شادمان است
 بیک پیاله شوی دو گونه هست و خراب
 مهر دو توأم فروت ز مهر دو کودک است
 زانکه بعیت دوئی نیاک چو بینی یک است
 و آن دو طفل جدا ز یکدُکر منفک است
 هیچ تو دیدی که دو یکی شود در حساب
 چه خوش بود دیدگان بدبده شان دوختن
 وز آتش عشقی پاک خرم غم سوختن
 چو گردد این مشعله کرم بر افروختن
 عیان جانهای ما بدست نهاند حجاب
 هرد که عشقی نباخت چگونه مردم شود
 عشق چو پیدا شود هر چه جز او کم شود
 چنانکه هر بامداد لشکر انجم شود
 نهفته رخ چون بتاخت مشعله آفتان^۱

بیادگار جشن هفتادمین سال رابیندرانات تاگور^۲ در ماه نومبر
 ۱۹۳۱ میلادی ساخته است

دروه باد بر آن شاعر بلند مقام کزو بمالد فخر و بدو بنازد نام

نقل از مجله «ایران» نشریه کلوب بین‌المللی شیاره ماه اکتوبر سنه ۱۹۳۰م.

Rabindranath Tagore ۲ شاعر و مصنف معروف ایالت بنگال که در سال ۱۸۶۰م تولد

یافته و در سنه ۱۹۳۱م جایزه نوبل (Nobel Prize) برده است.

یکی سیاوش باسم یکی سیامک بنام
یکسان در خلق و خلق یکسان در شکل و فام
کسی نداند درست که این کدام آن کدام
چه در سوال و جواب چه در درنگ و شتاب

چو دایه تزدیک خود بیند از آن دو یکی
بجیرت افتد که این سیا بود یا مکی
شگفتی دایه شان فزون شود اندکی
جو نام آرد ازین و آن دیک گوید جواب

چو این یک از خرمی خمده خوش سر کند
آن دگری در زمان خمده مکرر کند
چو ناگه این از عمدی دیده چو گل تر کند
فشناد آن دیگری نرسکها چو نسخاب

بنخانه اندر اینس بیاری اندر شفیق
خواهش اندر شریک بیازی اندر رفیق
هر دو بظاهر جمیل هر دو بیاطن خایق
شبیده هم در کلاه نظیر هم در نیاب

عوی چو زرینه نار رینته نا دوششان
حلقه زرین زده گرد بناگوششان
لختی آشفته وار ز خفتر دوششان

حلقه بر از پیچ و خم نار پر از جین و قاب

روی بشویند و موی بدست شانه دهنند
ز شانه ترسان شده دست بسر بر نهند
بناگه از زیر دست چو آهوان بر جهند
شانه قند بر زمین ریزد آب و کدب

بیابوست خمیده عکس کهسار بسر اندر تو برده ریشه اشجار
نسمت کرد دامان پاک کرده سپهرت رنگ خود بخشیده هموار

خواشا برکی که بر سطح تو پوید خوش آنمایی که اعماق تو جوید
خندک سنگی که لبهای تو بوسد خندک بادی که گیسوی تو بوید

ابن اشعار را در توصیف دو پرسش که توأم بدنیا

آمده اند گفته است

صبح چو هرغاف باع نعمه سرائی کنند
ز خواب خوش کودکان دیده گشائی کنند
از آشیانهای شب عزم جدائی کنند
کرده ز تأثیر خواب دیده برنگ شراب

هر یکی اندر دو لب نهفته خمیازه
چو غنچه سرخ گل بسته بلب غازه
و آن دو لب نیم باز همچو گل تازه
تبسی پر ز ناز نهفته زیر نقاب
مرا دو توأم بود بخانه چون ماه و مهر
نه چون مه و مهرشان فرقی در شکل و چهر
آیت اطفند و حسن لایق عشقند و همehr
آفت مرد اند و زن فتنه شیخند و شاب

بجنبد بید را در آب سایه جو طفلی خفته در آغوش دایه
بود این سایه را آن لطف و آن حال که در گفتار شیرینان کنایه

جو ناگه بر جهد در آب ماهی ز حیرت بیخود از جا جست خواهی
گهات عکس مهتاب از دم باد روان بگرفت و شد در آب راهی

نه بینی آن خروشان غوک سرمست دو دیده دوخته برماه پیوست
جو ناگه افکند خود را در امواج تو بنداری که چیزی افتاد از دست

بهنگام شناور پایش از پس از او گوئی جدا گردد جو دو خس
دو چشم همچو مروارید غلطان همی لغزند بر این سطح املس

کهی گسترده ترن کاهی فشرده زمانی زنده کاهی همچو مرده
دمی بر موجها بیان و برآنت دمی خود را بهر موجی سپرده

نسیما نو بیام آسائی و با پروردۀ این آبدانی
به نهانی نباشی هیچ بلک را که ترکیبی ذ روح این و آنی

الا ای صفحه باک بهشتی توئی غماز هر خوبی و زشتی
ذ عنصرها چمنین بیکر نیابد مگر از گوهر جانها سرشنی

آئینهٔ سیال

چه خوش باشد بروی آب دیدت
بر او رقصیدت مهتاب دیدت
به بیداری چنان خاطر فریبد که شام وصل یاران خوابیدن

نمیم آید از و پرجین شود آب
بلرzed قرص مه چون لوح سیاب
دزم گردد چو روی مه جینی که ناگاهش بر انگیزند از خواب

سپهری بر زمین گستردہ بینی ز بادش چهره پر چیر کرده بینی
جهان لعبات آسات را گهی بی پرده که در پرده بینی

درخت و کوه و ابر و ماه و انجم درین آئینه گه پیدا گهی کم
تو گوئی رنگ دیزان طبیعت جهانی را همی شویند در خم

صدای لطمہ امواج آرام که بر ساحل رسد از صبح تا شام
بود چون سیای یاران طناز بروی چهره عناق ناکام

شتاپات تیغه موج از پی هم چو وقت جفت‌جوئی مار ارقم
خط ساحل تناور اژدهائی که این هاران در آرد جمله در دم

قمر بکات قصه سرا بوده اند
 چون ملک بحری^۱ فوّارگات
 برگ درختان ز نسیم سحر
 در شکن دایره کردار موج
 پیش هجوم سبه آند باد
 گلبن سینا و برو بلبلات
 نیم شب از نابش با اخترات
 ز ژنده کرباس چناران باع
 گفتی در رهگدر باد صبح
 بیدبناش در بر ورزنه باد
 شبکه ها ما و منی کرده اند
 پارچه پیره‌نی کرده اند
 توده مشک ختنی کرده اند
 ورزش و مشق بدنه کرده اند
 بله بکات خوش سخنی کرده اند

مکن مارا فراموش^۲

بدست اندر همی شد دوش با دوش
 پدید آمد همه موج و همه جوش
 نهنگ از تاب موجش رفته از هوش
 فشرده دیو امواجش در آغوش
 که زینت دادمی از وی بر و دوش!
 ههات ناگشته بیار از گفته خاموش
 پیچنگ آورد از او شد طاقت و هوش
 بگیر این گل مکن مارا فراموش!

یکی دلداده با دلدار طنّاز
 هرمه اندر یکی شط خروشات
 پلنگ از بانگ رعدش خسته در کوه
 گلی زیبا پدید آمد برآن آن
 بگفت آن شوخ: «کاش این گل مرا بود
 در آب افکند عاشق خویشن را
 چو آن گل را پس از رنج فراواب
 سوی یارش فکند و گفت و جانداد:

^۱ فرشته دریانی.

^۲ مضمون این قطعه را یکی از جراید طهران بمساقه گداشت و غالب ادعا در این مساقه شرکت کردند از آنجله ایرج میرزا جلال‌الله را قطعه ایست که معروف و بدین مطلع است:

عاشقی زحمت بسیار کشد تا لب دجا به عشوقه رسید

بس شکفتی کرد و خندان و غمین شد چونکه یافت
 راست مانند کدائی پاک روی شوی خوبش
 کاهی از حیرت سر انکشاف گزیدی خشمداک
 کاهی از خنده گرفتی دست بر بهاوی خوبش
 گفت دانا کی شوی از ریش و سبات سوختن
 کاوریشی^۱ را بباید سوختن از خوی خوبش

استواری

بینی آن کشن و استوار درخت با شکیب و قرار و طاقت و سنگ
 در بهاران چو از بر کهسار سیل سویش همی کند آهنگ
 همچنان اژدهای سر به نشیب برکند پیش راه سنگ پیچنگ
 چوف کان کرد او بگیرد سیل او بیاند بسات تیر خدنگ
 سیل ازین خیرگی و ستواری خشم کیرد بسات شرزه پلنگ
 همچو دیوانگان بر آرد کف از فزونی غریبو بانگ و غریگ
 آخرالامر ره بکرداند سر بزیر افکند ز عار و ز تنگ
 آدمی زاده نیست کم ز درخت غم کیتی فروٹ ز سیل بجنگ
 گر بیاموخت غم ز سیل شتاب من بیاموزم از درخت درنگ
 من نهانگم اکر که غم موج است نگریزد ز پیش موج نهانگ

اخبار باغ

صیحدمی گفت مرا با غبان ز آنچه بتات چنی کرده اند
 گفت هر آن خوکه نهان داشتند دوش بخلوت علئی کرده اند

^۱ گاوریش بمعنی یعلی و خام طعمی و احمقی.

گیست ابله در جهان و چیست ابله را نشان
 چون تواند کرد ابله داروی آهی خویش
 زن بخندید و بگفت ابله کسی باشد که ریش
 از هستی بیش دارد بر رخ نیکوی خویش
 از قضا آف پس که زن گفت این سخن بهر مزاح
 شد پی کاری بروز از ساحت مشکوی خویش
 مرد ریش خویش بگرفت و چو دید از یک بدست
 هست افزون شد غمی در هم کشید ابروی خویش
 ساعتی پیچید ازین غم کو چرا ابله شده است
 پس بر آن شد تا که جو بدد دو زمان داروی خویش
 ریش در دست و پریشان کرد هر سوئی نظر
 تا یکی شمع فروزان دید در یکسوی خویش
 بر زبانه شمع سوزان سود و لختی باز داشت
 آنچه از یک قبضه افزون دیده بود از موی خویش
 آنچنان از تاب شعله موی او پیچید و سوخت
 کز حیا بگرفت هر دو دست پیش روی خویش
 سر بزانو ماند از غم چونکه دو آئینه دید
 دوی پر هو را برهنه چون سر زانوی خویش
 ریش رفت و بهر ابله یادگاری دو گذاشت
 بر رخش خاکستر و اندو و ناقن بوی خویش
 زن شنید آن بوی شد آسید سر نزد یک شوی
 هر طرف جو با بدات جهان چون آهی خویش

ستارگان که بقیاس ما بزرگانند اگرچه نیک عظیم اند سخت حیرانند
عظیم و نند و شتابان و روشنند و بلند ولی چو در نگری پست تر ز انسانند
بصورت آدمیان گرچه کوچکند و حقیر بهمنی اند ز اختر فروز که میدانند
خوش آنکسان که چواختر حضیض جوی نیند

همیشه جانب اوج کمال بویانند

دلی که هیچ در او آرزوی بالا نیست اگرچه کوهر تابنده زاد والا نیست
کیاه بین که چو از خاکدان برآرد سر همیشه عیل دلش جز بسوی بالا نیست
جهان بر است ز کالای حی و عقلی ولی چه سود کسی را که وجه کلا نیست
ز جاه و رتبه انسان چگونه فخر کند
کسی کز آدمیش هیچ جز هیولا نیست

چو عجز چرخ بدافتیم اندر آن نشویش نشاط یافتم از عجز و ناتوانی خویش
سری که سوی فلك داشتم بر آورده چو عجز چرخ بدیدم فکنندم اندر پیش
باشان درون دوی دل فرا کدم که اخترش ز نیجوم سیهر باشد پیش
سحاب او ز خیال و شهاب او از عشق
مهش اراده و خورشید رای دور اندیش

چه آسمانی فارغ ز تنگنای مکان چه آسمانی ایمن ز انقلاب زمان
بجای بیم درو امن و جای وحشت اس خدای جنک درو صاح و جای عجز توان
چه سایه از شب دیرنده شد بدین منوال چو آفتاب برآمد برآمد ز آن حال
چو آفتاب قوی طبع و کرم و شاد و جوان

چاره ابله‌ی

ابله‌ی پرسید هنگام شب از بانوی خویش
کای بلای جادوان از چشم چون جادوی خویش

فروچکیدی بر روی چرخ و بر رخ من هزار لؤلؤ رخشنده از سر شک و شهاب
دقایقی که شتابان همی روند ذ عمر بره نوشن گفتی نداشتند شتاب
چنان خوش هوا و زمین که از ره دور
نوای مور بگوش آمدی و بانگ ذباب

چوش دراز بود دیده باز و دل پرسوز خیال رنج فرایست و سینه رنج اندوز
دو چشم باز خیال محال داند خواب شب دراز دروغ و فسانه داند روز
هر آنچه شادی بخشد بشب شود جان کاه هر آنچه روشن باشد بشب شود مرمزوز
یکی ز جمله اوهام تند سیر حروف
ذ پیش دل نگریزد چو مرغ دست آموز

جهان خوش ولی خاطر آتش افمان بود دل از سکوت شب آزده و پریشان بود
هر آنچه موجب جمعیت است حاضرداشت ولی چه سود که در اصل خود پریشان بود
شگفت بین که بجز آه سرد دوش نیست دلی کنز آتش اندوه دیگ جوشان بود
چو در بسیط زمین غمگسار خویش نیافت

دو چشم دوخته بر اختران رخشان بود

بسب سپهر یکی دل فریب فتافی است که هر ستاره او چشمک درخشانی است
روی صفحه ناریک آسمان چو آشکاری خندان بروی پنهانی است
خرده که راهنمای است در مهالک خاک چو بر فلك نگرن مستمند حیرانی است
ولی ز حیرت خود راحتی همی بینند
که دردهای نهان را بزرگ درمانی است

فلک چو دریا اختر چو تیغه امواج کنز آقتاب بسر بر نهند ذرین تاج
بسان صفحه قیرین که دست زنگی شب بر او فشانده بود صد هزار مهره عاج
عجره همچو یکی قوس ناپدید سهام شهاب همچو یکی تیر ناپدید آماج
بدآنت تو انگری و دستگاه و فروشکوه
سپهر نیز چو ما بود عاجز و محتاج

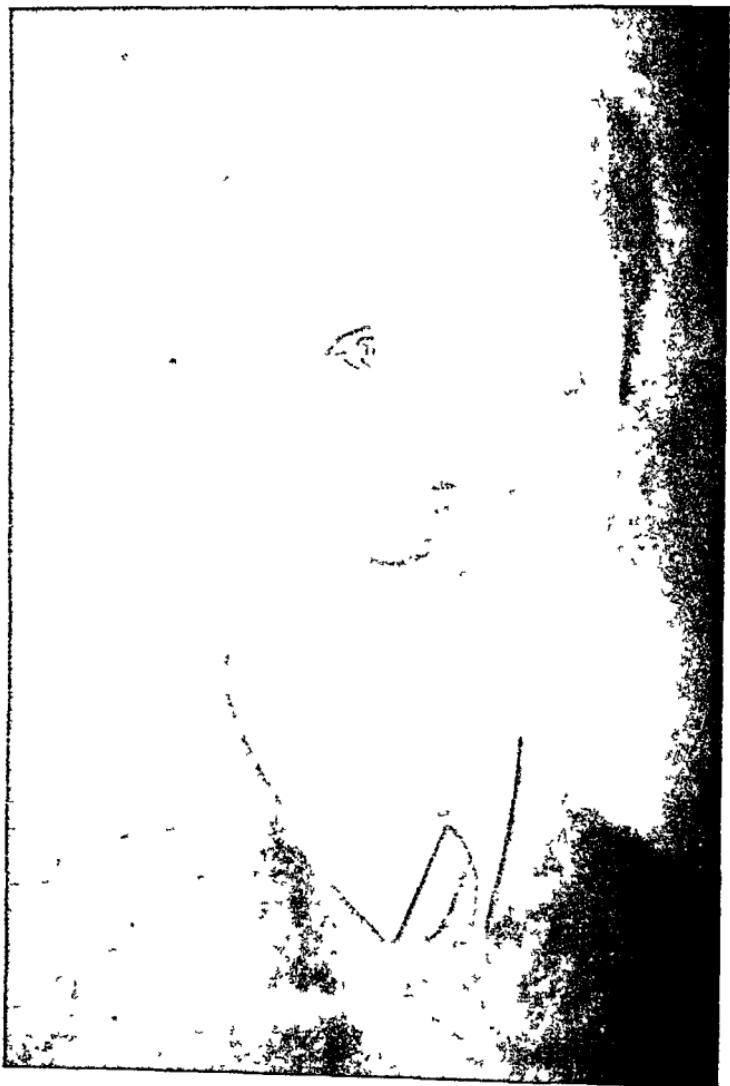
卷之三

نهن ای مشکلین را دیده ایست که تمهی پنهان آورده ایست

لر که دارم گویند هر چیزی که می خواهم
نمایند طبق این طبقه هست که می خواهم
که سه اتفاقی که نیز در آن داشتم
آنکه فقره خود را بخواهم و این است که که
سه نیزه خود را بخواهم و این است که
نهاده خود را بخواهم و این است که

دش آستان

شب گذشته بیچاره سرمه نیاید خواب لا خواب ره هوازد بریدن اند آپ
۱۱۷۲۱۱۶۱ (۰۶۳۱) فسفی و مسک معرفت فرانسوی.

رشید یا گنی

رشیدل یاسمی

غلامرضا خان رشید یاسمی پسر محمد ولیخان میر پنج در سال ۱۳۱۴ هجری قمری در کرمانشاه^۱ متولد شده و در همین شهر نخسیلات مقدماتی را بیان رسانده است در سال ۱۳۳۳ هجری برای تکمیل زبان فرانسه و نخسیلات ادبی اطهران آمده و دوره مدرسه سنلوئی (Saint Louis) تمام کرد و از آن پس مدّنی در وزارتین معارف و مالیه بخدمات دولتی اشتغال داشته و فعلاً هم در کابینه سلطنتی بخدمت مشغول است.

یاسمی گذشته از مقالات ادبی که در جراید و مجلات مختلفه و تقاریظی که بر کتب مطبوعه ادبی نوشته است تأثیفانی نیز دارد که عمدۀ آنها عبارت است از شرح حال ابن عین، شرح حال سلمان ساوچی، منتخبات فردوسی در نصایح، اندرز نامه اسدی، (کلیه این کتب بطبع رسیده) و یکدوره تاریخ مختصر ایران (وزارت معارف بطبع رسانده است) ترجمه دیپیل شاگرد، (در پاورقی مجله «نو بهار» طبع شده) و تاریخ مفصل قرن ۱۸ (از طرف کمیسیون معارف) کتابی در منطق، ترجمه ادبیات برون (E. G. Browne) وغیره که بطبع نرسیده. یاسمی بسبک قدما ولی با مضماین جدید شعر می‌گوید و انواع شعر را از عهدۀ بر می‌آید و مخصوصاً در افسانه سازی مهارنی تمام دارد. منتخبات اشعارش ازین قرار است:

یاد گار

این قطعه متنضم مضمونی بدیع و تازه است

فر تن تازه نهالی کنده شد یادگاری از سر یک تیغ قیز

۱ یکی از ولایات غربی ایران است که در آنچه آثار سلاطین ساخته ایران دیده می‌شود و خود مؤلف این آثار را ملاحظه نموده است.

— ۴ —

ای همراه تیه پور عمران
و آن شاهد نفر بزم عرفات
بنمود چو وعد خویش مشهود
وز مذبح زر چو شد بکیوان
هر صبح شمیم عنبر و عود
زانکو بگناه قوم نادان
در جسرت روی ارض موعود
در بادیه جان سپرده یاد آر

— ۵ —

چون گشت ز نو زمانه آباد
وز طاعت بندگان خود شاد
بگرفت ز سر خدا خدائی
نه رسم ارم نه اسم شدّاد
گل بست دهان ژاژ خائی
زانکس که ز نوک تیغ جلاّد
ماخوذ ب مجرم حق ستائی
بیمانه وصل خورده یاد آر

پیر زال از خانه‌ان دور

چو یاد آیدم حال آن پیر زال
هنوزم بگردد ازین هول حال
ربوده ز ڪف ظالمش خانه‌ان:
که میرفت و میگفت سیر از جهان
مرا قصر فردوس و باغ بهشت
پچشم تو این خانه سنگ است و خشت
مرا خویش و پیوند و یار و ندیم
چه ارزه به پیش تو یکمشت سیم
بدل از زمان پدر یادگار
بهر خشت ازان باشدم صد هزار
نه بینم که اندر نظر ناورم
له بایم در این خانه بگذاشت رخت
کشم رخت ازان چون من نیره بخت؟
در این خانه ام بود ساز و سرور
ز دیگر سرا چوت کنم ساز گو

دل مکن بد یاکی دامان عفت را جه باک
گر بشنعت ناسزائی گفت ناشایسته‌ای
گوهر غم نیست جز در سجر طوفانزای عشق
کیست از ما ای حیریفان دست از جان شسته‌ای

یک قطعه وطنی بسیل جدید

- ۱ -

ای مرغ سحر چو این شب تار بگذاشت ز سر شیاه کاری
وز نفخه روح بخش اسحاق رفت از سر خفتگان خباری
بگشود گره ز زلف زر تار محبو به نیلگون عماری
بزدان بکمال شد نمودار و اهربن زشخو حصاری
یاد آر ز شمع مرده یاد آر

- ۲ -

ای مونس یوسف اندرین بند
تبییر عیان چه شد ترا خواب
دل پر ز شف لب از شکر خند
محسود عدو بکام اصحاب
رفتی بر بار و خوبیش و پیوند
از آراد تر از نسیم و مهتاب
زانکو همه شام با تو یکچند
در آرزوی وصال احباب
اختر بسجر شمرده یاد آر

- ۳ -

چون باغ شود دوباره خرم
ای بلبل مستمند مسکین
وز سنبل و سوری و سپرغم
آفاق نگارخانه چیز چیز
گل سرخ و برج عرق ز شبنم
تو داده ز کف قرار و تمکین
ذآن اوک گیش رس که در غم
نا داده بنور شوق تسکین
از سردی دی فسرده یاد آر

گر آنگشتها چرب داری بخوان	کنون نامه من سراسر بخوان
مهه خوی اندیش و فرج نویس . فردوسی	سخنها نگهدار و پاسخ نویس
کاخخوان رسددست سوی دهان . "	بزودی بمن رس چنان ناگهان
سپهبد همی زود خواهد شدن . "	اگر هیچ سر خاری از آمدن

غزل فلسفی

این نوشه‌ای از اشعار حکمتی و فلسفی دهخدا است

در سلوکم گفت پنهان عارفی وارسته‌ای
نقد بسالک نیست جز تیمار قلب خسته‌ای
در گلستان جهان گفتم چه باشد سوہ، گفت:
در بهار عمر ز ازهار حقایق دسته‌ای
از پریشان گوهران آسمان پرسیدمش
گفت: عقدی از گلوی مهوشان بگسته‌ای
گفتم این کیوان بیام چرخ هر شب چیست؟ گفت:
دیده‌بانی بر رصدگاه عمل بنشسته‌ای
گفتم اندر سینه‌ها این توده دل نام چیست؟
گفت: اسرار نهانی قسمت بر جسته‌ای

روشنی در کار بینی گفتمش فرمود: نه
غیر برقی ز اصطکات فکر دانا چسته‌ای
جبهه بگشا کز گشاد و بست عالم بس مرا
جبهه بگشاده‌ای بر ابروی پیوسته‌ای

دانشمند معارف وقت در تحت طبع است و جلد اول آن از طبع خارج شده و تا کنون در ایران کتابی از نفعه نظر ظرافت و سلیقه چون آن دیده نشده. دیگر فرهنگ فرانسه فارسی و فرهنگ کامل لغات فارسی و لغات معمولی که مقتنهای دقت در آن بعمل آمده و دو ترجمه هم از کتب منتسبکیوا یکی «عظمت و اخبطاط رومیان» (Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence de Romains) (L'Esprit des Lois) و دیگر «روح الفواین» (L'Esprit des Lois) که هیچکدام تاکنون چاپ نشده است.

اینک نویه‌ای از کتاب امثال و حکم فارسی و مختصری از آثار نظامی او که نتیجه ذوق سليم و طبع وقاد دهدخدا باشد انتخاب میشود:

از کتاب امثال و حکمر فارسی

آب در دست داری مخور- بسیار شتاب کن. هنال:

چو پرخون شد آن طش زنگی چه کرد بجنوردش چو آبی و آبی نخورد. نظامی.
نظیر: گل در دست داری مبوی. گل بر سر داری مشوی. خفته‌ای برخیز. پیائی
مپای. حنا پای داری مشوی. آفتاب را تاسایه مگذار. بلندیرا از مغاک مدان.
اگر انگشتان بخوان جرب داری درنگ مکن - با آن زودی که دست از خوان
بدهان رسد بمن رس. سر مختار

اگر دسته داری بدسته مبوی یکی تیز کن مغز و بنهای روی. فردوسی
که یکتن سر از گل مشوئید یا کندانید باز از بلندی مغاک. «
که گر گل بر سرداری اکنون مشوی یکی تیز کن مغز و بنهای روی. «
اگر خفته زود برجه ز جای و گر خود بپائی زمانی مهای. دقیقی

«صور اسر افیل» بنو یسد (چوں بهضی از آزاد بخواهان معتقد بودند که با علایمت میتوان با محمد علی میرزا کنار رفت) در اثر این درخواست روزنامه «سروش» را منتشر کرد فقط ۱۴ نمره آن از طبع خارج شد.

بعد از فتح طهران و سقوط محمد علی شاه نیز دهخدا بطهران نزفت بالآخره آزاد بخواهان معاذ الدالاعنه را باسلامبول فرستادند که او را بطهران عودت دهد، پس از مراجعت بطهران از کرمان بنایندگی مأت دو مجلس شورای ملی انتخاب شد و در دوره دوم مجلس وکالت فرمود. در جمیگ بین المللی نیز قریب ۲۸ ماه در دهکده‌ای از چهار عیحال اصفهان بسر برد و این مدت نیز یکی از ادوار پر مشقت عمر دهخدا بشمار می‌رود.

ازین تاریخ به بعد حیات سیاسی او خاتمه می‌یابد چه در این تاریخ بریاست مدرسه عالی سیاسی و حقوق برقرار شد و بنایلیف کتب مهمه پرداخت و فعلاً هم بهان سمت برقرار و همان کار را ادامه میدارد.

دهخدا یکی از آزاد بخواهان واقعی است و اقدامات او در راه مشروطیت مخصوصاً اشعار و مقالات مؤثر او در روزنامه «صور اسر افیل» مورد وجهه و تحسین است. دهخدا در حدود هفت هزار بیت دارد که جمع آوری نکرده. تالیفات او اکرجه از حيث کمیت کم است ولی از نفعه نظر کیفیت زیاد و از آنجمله این است. «كتاب حكم و امثال فارسي» این کتاب ۲۴ هزار از امثال سائره را متنضم است با دلایل و شواهد از حکماء و شعرای ایران در چهار جلد که بدستور حضرت اشرف آقای میرزا یحیی خان اعتمادالدوله^۱ وزیر

۱ میرزا یحیی خان فرهنگ‌لو اعتمادالدوله همدانی از بزدیکان اصرالملک همدانی است که وقتی نایب السلطنه ایران بوده. این وزیر دانشمند خدمات مهمی در دوره وزارت خود بمعارف ایران فرموده که کوچکترین آنها تهی و طبع یکدوره کتب درسی برای مدارس ابتدائی و متوسطه است که در هیچ ملکتی بین ظرافت کتاب درسی چاپ نشده و همچنین کتب مختلفه ادبی دیگر نظیر «كتاب امثال و حكم فارسي» وغیره وغیره.

در این موقع بود که مدیریت روزنامه مهم «صور اسرافیل» را بهدهد گرفت این روزنامه مرکب بود از دو قسمت رسمی و فکاهی که هر دو قسمت را دهخدا مینوشست مخصوصاً قسمت فکاهی که با مضای «دخو» و مقالات «چرند و پرند» که در روزنامه درج است توجه عامه را جلب مینمود این روزنامه تأثیر عجیبی در مردم داشت و بطوری مردم در خرید آن عجله میکردند که میتوان گفت بتاراج میرفت

در همین موقع محمد علیشاه مخلوع مجلس را بباردمان کرده و شش نفر را که از جمله یکی دهخدا بود تبعید کرد و او مجدداً بازپیا رفت و در پاریس اقامت گردید و در این مسافرت بیش از پیش باشان سخت گذشت و از حیث منزل و معیشت سختی‌ها برده و چندین ماه با میرزا محمد خان قزوینی در یک منزل بسر برده است باین همنی که قزوینی اطاق منحصر بخود را با او فسمت کرده است^۱. در اینموقع جمعی از ایرانیان در سویس جمعیت انقلابی تشکیل داده بودند و دهخدا فرصت را مغتنم شمرده مجدداً «صور اسرافیل» را انتشار داد. چون عمر آن جمعیت کوتاه بود دهخدا ناچار باسلامبول رفت و ایرانیان مقیم آنجا فوق العاده مقدم او را گرامی شمردند در آنجا کمیته‌ای بنام «سعادت» تشکیل شده بود او را برپاست آن کمیته برقرار و دو خواست کردند روزنامه‌ای ملایمتر از

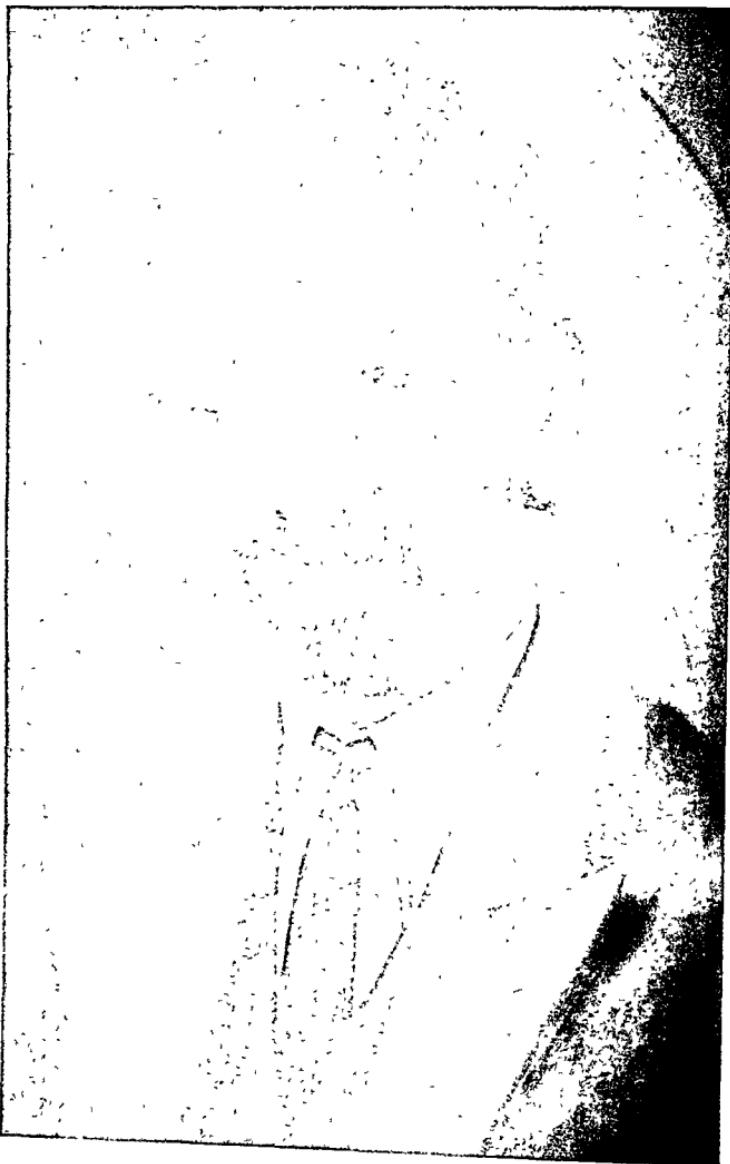
^۱ میرزا محمد خان قزوینی در این موضوع مینویسد: «در این مدت توقف خود در پاریس با آفای آقا میرزا علی اکبر خان دهخدا نویسنده مشهور که در آن اوقات در اوایل «استبداد صغیر» در جزو مهاجرین ملی پاریس آمده بودند تجدید عهد مطول مفصل ایشان بسر میردم و از مواست نا آن طبع الطاف از ماء زلال و ارق از نیم صبا و شمال بقایت درجه محظوظ میشد و فی الواقع تمنی که من از عمر در جهان برده یکی همان ایام بود و آرزو بکنم که باز قلل از مرگ یکبار دیگر این سعادت نصیب من گردد».

ایشان در اغلب اوقات فرائت با آنها حروم بوده و انتکار آنمرحوم کیه هم ممتنع نگسته‌های روحانی و هم شاهل قسمت‌های هادی بوده در دینخدا تأثیری عظیم بخشیده است خلاصه در هوقیمه مدرسه سیاسی در طهران تأسیس شد دینخدا وارد آن مدرسه شد و چند ماه قبل از آنکه دوره مدرسه تمام شود به راهی همانون الدوام که بسغارت ایران در بالکان عازور شده بود برویا رفت و فریب دوست در ازویا بسر برده و قسمت عمده این مدت را در وین (VIENNA) گذراند.

او اخر این مدت مصادف با اقدامات آزادی طلبان ایران گردید و معلم است در این موقع شخصی هائند دینخدا با آن معلومات عمیقه قدیمه و جدیده معاشرت با هر حروم حاجی شیخ هادی آرا کامل کرده بود و اثرانی که از مظلومیت دوره جوانی دیده بود در جمیعت آزادیخواهان داخل هیئت و در رأس آنها فرار یافیکرده.

به حاشیه صفحه قبل

قدس سره است، فریب دو سال عر روز مقارن غروب آفتاب تایکی دو ار شب رته با یکی از رفقاء مجلس مجاهدین مخصوص ایشان که در بروی میزبان در حسن آباد در روی ریل و زمین لی فرش مهدق میشد حاضر میشدند و از مقویات کثیر البرکات آن وجود مقدس و اجله اصحاب و تلامذه ایشان مستفیض میگردیدند بسادگی اطمینان و حرکات آن بزرگوار و آزادی خداشان بتام میگردند کلمه و خدمتی که در بیداری اذعان خرق حسب موهومات و باز کردن چشمها و گوشهای مطبقات نورالفنکر و عناصر مستعد ایران در آن دوره گرده‌آمد و غرابت او ضماع مجلس ایشان و حضور اغلب ارباب مذاهب مختلفه و ملل متعدده از مسلمان و یهود و بانی وغیره هم در آن مجلس و مباحثات آنها در انوع مسائل مذهبی وغیره در حضور ایشان در کمال آزادی، چنین طنز و استهزاء مسائلی که روشنات یان و فلتات لسان ایشان و علوم اصحاب و تلامذه نسبت به موهومات که احترام فوق الماده که اصحاب آن بزرگوار نسبت با ایشان اخهار مینمودند چنانکه تقریباً حرکتی و تبسی در حضور ایشان از آنها صادر نمی شد همه این امور از غرایب وقایع عصر اخیر و مشهور بین الجمیع است برای شرح حالات آن مرحوم یاک کتاب میتوان نوشت. (نقل از صفحه ۶ «بیست مقاله»)

میرزا علی اکبر خان وہندا

ل ه خ د ا

میرزا علی اکبر خان دهخدا در حدود سال ۱۲۹۷ هجری در طهران متولد شده پدرش یکی از ملاکهای متوسط قزوین بوده که چند سال پیش از تولد دهخدا طهران آمده و سکونت گزیده است.

قبل از اینکه بده سالگی بر سر پدرش مرحوم شد و او که ارشد اولاد پدر بوده با برادران و خواهران خرد سالش در تحت حمایت مادر قرار گرفته است، و این مادر با همت فوق التصوری او و سائر اولاد خود را بطوری بحسن ادب و اخلاق تربیت کرده که محل غبیله سائرین بوده است.

چون بواسطه هرج و مرج اوضاع عدالتی آن دوره پس از مرگ پدر تمام اموالشان را غارتگران و متنفذین تصرف کرده بودند با کمال سختی و صعوبات زندگانی میکرده است، با این سختی معیشت مادرش در تحصیل او همت گماشت و چون در آن موقع پیش از یک مدرسه دارالفنون در طهران بود و آن مدرسه هم در نظر اغلب خانوادهای با ادبیات موهون مینمود لذا یکی از فضلا و ادبای مهم آن دوره مرحوم شیخ غلام حسین بروجردی به تعلیم و تربیت او مشغول شد و چون فطانت و هوش و استعداد فوق العاده در روی بدید با نوجه‌ی پدرانه در حدود ۱۰ سال متوالی علوم مختلفه صرف 'نحو' 'معانی' 'بیان' 'فقه' اصول 'حکمت' 'فلسفه' قدیم وغیره وغیره را بوی آموخت و چون منزلش در جوار منزل مرحوم حاجی شیخ هادی نجم آبادی^۱ بود با قلت سن 'معاشرت

۱ آقا میرزا محمد خان قزوینی در «بیست مقاله» خود راجع به مرحوم حاجی شیخ هادی مینویسد: از جمله بزرگوارانی که از افاض قدسیه ایشان بدون تدریس و تدرس کتب رسمی بقدر استعداد خود کسب فیوضات اموالی مرحوم حاجی شیخ هادی نجم آناندی بقیه در صفحه بعد

چنان فرخنده شب را گر به بینی همانا میشوی دیوانه چون من
باید دیدن آن شب را که، گویند «شنیدن کی بود مانند دیدن»

مرا بیرون ز رو در پای البرز
گزیدم بر ستیغ کوهساری
ندام کوه را امشب چه حالت
خرشان است و گریان است و خندان
که اشک از دیده اش ریزد بدامن
که شادی نماید گاه شیون
برقص آمد در آنجا کلک بی جان
مرا زینده شد طبع سترون^۱
در آن مهتاب شب بر یاد ایران
شدم بر صفحه کاغذ قلمزت

نگاهی کردم از بالا پیائین
شدم نومید و در نومیدی خویش
گذشته درس امیدی بمن داد
شدم گوئی بخواب اندر که دیدم
کشیده سر بسر خطهای آهن
ز دریای خزر نا بحر عمان ز مرز هند نا سرحد ارمن
ز یک سو بسته دیدم سد کارون ز دیگر سوی بس کاویده معدن

چو از اندیشه لختی باز کشم
نگاهی دیگر افکدم بعین^۲
بدیدم گلخنی بر جای گلشن^۳
بعله ران اندرون کردم نگاهی

۱ سترون عقیم و نازا را گویند.

۲ پهلوان ایرانی که او را افراسیاب بجهان انداخته بود و رستم ویرا نجات داد

۳ بعین در اینجا بمعنی وطن آورده است.

۴ نقل از مجله آینده سال اول صفحه ۸۰

غازه^۱ پر روی مکن و سمه بر ابروی مکش
بذلہ بسیار مگو با دهن کوچک خویش
رقص با هر کس و هر جای مکن، میترسم
همه جا پایی منه' رام مشو' باده منوش
کمتر از خانه برون پایی بنه بی مادر
لتماشای زر و زیور پا سست مکن
پس نگه دار نظر را و نگه دار هوس
چون که از بهر زر و زیور باید زر و سیم
بهرین زینت دختر نه مگر عفت اوست
خود تواند چه بگویم من ازین بیشترت^۲

شب‌مهتاب

در کوهسار البرز^۳

شبی از نور مه چون روز دوشن فروزنده مهی گستردہ خرمن
تو گفتی آسیان طاقی بلند است
چراغ مه بران طاق است آون^۴
و یا مانند اقیانوس آرام
همه سیارگان بر گرد آنها
درخشندہ ولی چون نوک سوزن
نژد و لاغر و پژمان و بیرنگ
چراغی را مثل کش نیست روغن
ثوابت چون هزاران شمع کم نور
که عمداً بر فروزی روز دوشن
نیارم وصف آن شب کرد زین بیش
فضاحت را بود حدی معین
منوچهري اگر میبود میگفت؛ زبان^۵ من بود در وصفش الکن

۱ غازه - سرخاب.

۲ قل از مجله آینده سال اول صفحه ۴۵.

۳ باستقبال قصیده معروف و زیبای منوچهري دامغانی است باين مطلع :
شبی کسو فرو هشته ندان بلالش معجز و قریش گردن .

۴ آون دمنی آوزان .

۵ ضمیر «من» در میگردد بگوینده اشعار .

دکتر محمود خان افشار

دکتر محمود خان افشار در سال ۱۳۱۳ هجری قمری در یزد متولد شده و در سن ۱۳ سالگی بهندستان مسافرت کرده و تحصیلات ابتدائی خود را سه سال در بمبئی نموده است، پس از مراجعت از هندستان چند سال در مدرسه علوم سیاسی طهران به تحصیل عشقول و در ۱۹ سالگی برای تکمیل تحصیلات بارویا رهسپار گردیده و مدت ۸ سال در آلمان، انگلستان، سویس، فرانسه بسر برده و در غالب ممالک دیگر هم سیاحت نموده است و در اوپنورسیته لوزان سویس بدرجہ دکتری در علوم سیاسی نائل شد، کتاب سیاست اروپا (La Politique Européene en Perse) ^۱ در ایران را بعد از خاتمه تحصیلات بعنوان رساله دکتری (Thesis) در ۲۷۶ صفحه بزبان فرانسه نوشته که در برلین چاپ شده است داجع بر قابت انگلیس و آلمان در ایران نیز در سنه ۱۹۱۷م. در ژنو کنفرانسی داده که بطور رساله جداگانه بطبع وسیده است و گذشته از اینها مقالات متعدده‌ای بزبانه‌ای اروپائی در مجلات شرق زدیک (Near East) منتشره لوزان وغیره و در جراید ایران از قبیل ایران، شفق سرخ، کوشش، ستاره، و در حبیل المتنین کلکته وغیره نوشته که آگر جمع آوری شود کتابی جداگانه خواهد کشت.^۲

در حدود سنه ۱۳۴۰ هجری قمری بطهران مراجعت کرد بدأ تدریس تاریخ دیپلوماسی و جغرافیای اقتصادی وغیره را در مدرسه سیاسی و نظام عهده دار شده و بعداً ریاست مدرسه عالی تجارت را که در زمان او تأسیس شده داشته است

۱ این کتاب از سیاست رقابتی روس و انگلیس و سیاستهای سایر دول ذیعلاوه در ایران بحث میکند.

۲ عنوان یکی از مقالات مزبور (La Problème Persan et la Paix) یعنی «مسئله ایران وصلح» است در مجله سویس.

دکتر محمود خان افشار

دختر غرب بمفرکه مقصود رسید
 عرق شرم ز رویت نچکیده است هنوز
 پچمن سنبل بخت تو ز بدجنتی ما است
 که نروئیده هنوز و ندمیده است هنوز
 خیز و این چادر شوهرت ز سر افکن بکنار
 که عمر ز دست نرهیده است هنوز

غزل

عن همان مرغاعک دلخسته بشکسته پرم
 که درین کنج قفس نیست ز دنیا خبرم
 میکنم قصه بمرغان چمن از غم هجر
 آنچنان کز اثرش تا بلحد خون جگرم
 بشکسته است ز جور فلك دون کرم
 نوک خار هژه گل بنشسته است بدل
 گرچه هستم پچمن نازه نهالی لیکن
 من ز روز ازل ایدوست ز عشق رخ دوست
 گل من بلبل تو عشق وطن دارد و بس
 هر آزادی خود چند نشینم بقفس

سر و د کو د کان

—بند اول—

ما کو د کان — بزر ایران — باید کوشیم از دل و جان
 علم و هنر — موجب فخر ما گردد در دو جهان
 سعی و عمل رهبر ما باشد ای فرزند کیان
 فخر و شرف — مشعل ما — در این راه نیره عیان
 ما — نو — باو — گان دستان از بزر ایران

لمازود کودکان

آهنگ بند اول

کلام رفت از حسلم زاده پاژارگاه

The musical score consists of seven staves of music. The first three staves are in common time (indicated by '4') and the last four staves are in 2/4 time (indicated by '2'). The notation includes various note heads (circles, squares, triangles) and rests, typical of Persian musical notation. The Western-style staffs below show standard note heads and rests corresponding to the Persian notation above. The music is divided into measures by vertical bar lines.

مهد و وطن خوبیان، جا کرده در او دیوان
آن شوکت و فرو جاه، آونج که برفت از یاد

خطاب بدختران مشرق راجع بمحاجب

چشم من نرگس مست تو ندیده است هنوز
گلی از گلشن وصل تو نچیده است هنوز
بوالهوس نیست دل ما و چو دلهای دیگر
گهر عشق تو ارزان نخریده است هنوز
عشق سفگین گهری هست گران قیمت و کیست
زیر بارش قد او کوه خمیده است هنوز
دل دیوانه من از همه جا بی خبر است
جز بیک بستر خوین اه طبیده است هنوز
بجز از عشق کتاب و وطن و دوست دگر
مزه عشق دل من نچشیده است هنوز
چون پذیرد دل شگ من بیدل عشقی
که بجز خانه خون فام ندیده است هنوز
سر و بالای من امروز یچشم خوار است
چون بکلزار سعادت نچمیده است هنوز
غرق در لجه بدجتنی و ایدر بمناش
بوئی از گلشن دانش نرسیده است هنوز
مگر از جیب سحر مهر رخش سر نکشید
که بسر چادر ظلمت نذریده است هنوز

بس لاله خون فام است، کز مقبره اش رسته^۱
 از خون دل سیروس، بس رنگ بخود بسته
 اورنگ غم و اندوه، بگزیده و بنشسته
 چشم از همه پوشیده، دل از همه بگستته
 راله نبود اشک است، بر لاله دلخسته
 از رخ چکدش بر قبر، و فقیر رود بریاد
 با چشم خرد بنگر، بر مقبره و ایوان
 پس قطره اشکی چند، از دیده خود بفشنان
 از خون دل و از اشک، بشخوده^۲ رخ و گربان
 داد دل خود برگیر، کام دل خود بستان
 بین با نظر عبرت، از جور زمان چونان
 در گردش روز و شام، بگذشته پازرگاد
 این خاک مهین دوزی، خود جای مهان بوده است
 آرامگه شاهان، هم جای مغان بوده است
 اسرار جهانی ژرف، اندرش نهان بوده است
 وین «خاک نشین شه» خود «شه خاک نشان» بوده است
 آن رشک جنافی بود، وین رشک جهان بوده است
 آوخ که سبو بشکشت، و آن طشت ز بام افتاد
 این خاک که بد مهد، شاهنشهی ایران
 میسود سر شوک، دوزی بسر کیهان
 آتشکده زردشت، آرامگه یزدان
 امروز شده یکسر، جولانگه ختناسات

۱ چون بر مقبره گل شتاقيق بسیاری روئیده و غالباً دیده میشود.

۲ بشخوده یعنی خراشیده.

دستش بسا افزای^۱ روحش زندی فریاد
 گوید که هن از چرخ رفته است بسا بیداد
 عز و شرف و شانم دادند همه برباد
 صدداد ازین بیداد و از جور زمان صدداد
 گوید چه گذر کردی بر تبره مغایک ما
 رو چشم حسد بریند بگذر تو ز خاک ما
 آه است برون آید از سینه چاک ما
 اشک است برون ریزد از دیده پاک ما
 خون جگر و اشک است همواره خوراک ما
 بگذار که تا باشد^۲ این روح و جسد آزاد^۲
 جاری شده از مرغاب سیلاپ سرشک او
 سیلاپ سرشک او جاری شده بین جو جو
 پی بر به بسا اسرار زان دخمه تو بر تو
 بر مقبره اش بوم است بمنشته زند کو کو
 زان نوحه سرائی ها بس یند شنو تو نو
 گوید که کجا شد کو آن بارگه و بنیاد

۱ عناصیر مجسته سیروس در پارارگاد که دستش باسمان بلند و در حالات یرواز است (بال دارد) و بالای آن این جمله نقر شده است «اوم کوروش خشایانی هخامنشی» یعنی منم کوروش پادشاه هخامنشی.

۲ راجع است بگفته سیروس که بر روی سنگ تابوت خودش در مقبره نقر شده ترجمه این است «ای مردم منم کوروش پسر کامبیز مؤسس شاهنشاهی پارس و پادشاه آسما باین بنای من و بر من از داشتن این بنارشک میر و جای دیگر نقر شده «ای انسان هر کجا باشی و از هر کجا که می‌باشی بدان که من کوروش بر با دارنده سلطنت ایران هستم و ازین یك مشت خالک که حسد مرا یوشیده مرا محروم مکن و بدان حسد میر»

آت قدرت و عزش کجا شد
 و آن سطوت و شوکش کجا شد
 چشم همه خیره خیره بر تو است
 آن گوهر شاهوار در تو است
 بrixiz کمنون نه وقت خواب است
 دیگر که نه طاقت و نه تاب است
 در پوست چه چنین؟ برون آی
 و آن گوهر و اصل خویش بنمای
 زنهار بجات نگاهدارش کاین مرز به نزد من عزیز است
 از جات و ز قلب پاسدارش کاین مرز کیان و مرد خیز است
 دل پاک نگاهدار و زی پاک
 نام تو بر شود ز افلاک
 آنگه که شگفت غنچه گل و آنگاه که مهر شد پدیدار
 خندید چمن با بر و بلبل زه نغمه و گشت حق نمودار
 یاد آر مرا بخاطر خویش
 یاد آر ز باغبان دلربیش

پازارگاد ۱

چند قطره اشک بروی آثار مخروبه پازارگاد

یک مرتبه هم ایدل، بگذر تو پازارگاد
 مانم زده بین سیروس، بگرفته دل و ناشاد

۱. بعنایت اینکه باین بحر و وزن آنچه در نسیس قصیده خاقان که مطلع شد اینست
 (هان ای دل عبرت بین از دیده نگه کن هان ایوان مداین را آئینه عبرت دان)
 گفته شده هم راجع بعدهای بوده است.

بگداخته در نبور دل جان

از حسرت خلق کول نادان

در راهبری قوم کمراه داد سخن و مقال دادم

از شعله مالهای جانکاه بگداخت و سوخت پس نهادم

فریاد من از سپهر بر شد

عقل از سروجان ز تن در شد

جز سخره و طعنه و نکوهش ز این خلق دگر نبرده سودی

احساس اسوختم در آتش اما کس ار آن مدبده دردی

ذین مردم کنه ورز بدخواه

در محنت و رنج گاه و بیگاه

نا برده ز عمر حاصل اما در راه تو جان فدا نمودم

نا چیده ز گلستان گل اما بر روی تو باع را گشودم

هشدار خسان رهی نجویند

زان او گل بوستان نبویند

جندي بگذشت زان خموشی کابن تو سن عشق سرکشی کرد

بکبار دگر ر پرده یوشی بگذشته و ترک خامشی کرد

این مرتبه هرچه بود بگذاشت

همت بررقی تو بگماشت

هشدار و کسل ز یکدگر دام در رهگذر تو دامها هست

در دفتر روزگار و ایام از نیک و بد تو نامها هست

هشدار که دیو ره نیندد

بدخواه بروی تو نخند

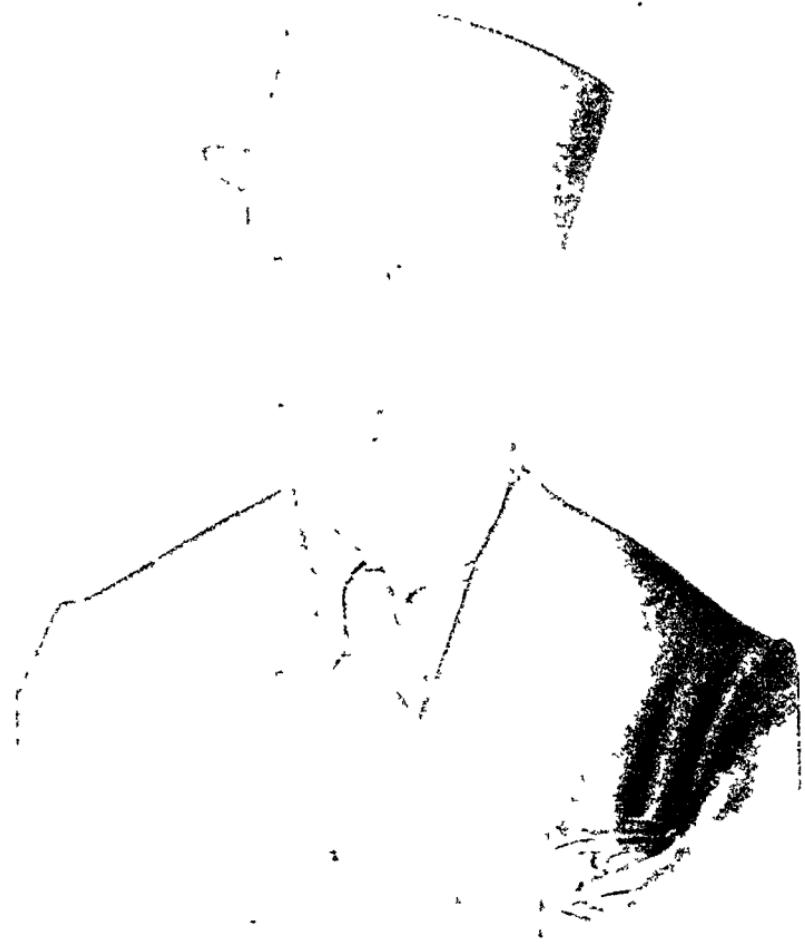
این گشود و عرز باستانی عیوب تو گوئیا سیه بخت

شد ظهر عجر و ناوانی تا بست ز راه معرفت رخت

حسام زاده تالیفات و ترجمه‌های متعدده علمی نیز دارد از آن جمله کتاب «میکروسکوپ و میکروسکوپی» و «تحلیل ماده و قوه» و رساله سرودهای مخصوص محصلین مدارس و پیش آهنگان است که بطبع رسیده و تالیفات دیگر هم دارد که تا کنون چاپ نشده است غالب اشعارش وطنی و جنبه احساساتی آن بیشتر است و مخصوصاً بعضی اشعار یکه بسبک اروپائی ساخته یکنوع تجدّد لطیفی بکار برده است که بسیار مطبوع است ما مختصری از اشعارش و نمونه‌ای از سرودهایی که برای محصلین مدارس گفته است در اینجا درج مینماییم.

چند کلمه به پسران امروز ایران بسبک ادبی

ای غنچه نا شگفته در باع	ای نو گل زیب بوسنافی
ای جلوه باع و رونق راغ	و ای همدم روح آسمانی
و ای قلب تو پاک تر زکوهر	
و از عطر صفائ دل معطر	
امروز مراست شکوه چند	روی سخنم بتو است امروز
خواهم که گشایم از دهان بند	بس یند ز گفته ام بیاموز
راز دل خویش با تو گویم	
ارمان دل از کسی نجویم	
بنیوش که این سخن ز دل خاست	در ناله دل بسی اثره است
برخاست ز جان و پس ز تن کاست	در گفته من بسی خبره است
بشنو که بر آمده است پندم	
از سینه ریش دردمندم	
یک چند بدوره جوانی	نا خدمت خلق پیشه کردم
گر بود مرا تن و تواني	بر ریشه جان چو تیشه کردم

حام زاده پازارگاد

حسام زاده

میرزا بهاءالدین خان بازارگاد^۱ معروف به سام زاده پسر مرحوم دکتر حسام الاطبا از اطبای معروف فارس در ماه رمضان ۱۳۱۷ هجری قمری در شیراز متولد شده و نسب وی بفاصله سه پشت بمرحوم حاجی میرزا احمد نقیب‌الممالک شیرازی^۲ میرسد پس از تمام تحصیلات ابتدائی و متوسطه مدت مديدة به تکمیل تحصیلات مختلفه پرداخته و پس از آن هدتها عمر خود را بمعطاله گذرانیده است و چند سالی نیز در مدرسه نظامی تحت معلمین خارجی به تحصیل فنون نظامی اشتغال داشته و فعلاً در دو مدرسه متوسطه بتدریس علوم طبیعی و ریاضی مشغول است و مدیریت یکباف مدرسه ابتدائی و متوسطه فارس هم با اوست و عضویت هیئت مدیره جامعه معارف و در انجمن ادبی فارسی نیز سمت منشی گری را دارد.

حسام زاده یکی از علمداران تجدّد در ایران میباشد و تأسیس غالب آثار جدیده در فارس از قبیل مؤسسه ورزش و کلوب فوتبال (Foot-ball Club) و پیش‌آهنگی (Scouting) از اوست مشارالیه از علم موسیقی و نوت اروپائی بهره‌ای وافی دارد و سرودهای وطنی بسیاری نیز که بعضی آهنگش از خود مشارالیه و بعضی مطابق نغمه‌های اروپائیست و بسیار مهیج میباشد برای محصلین ساخته که غالب اشعار و سرودهای وطنی او در مجله "بازارگاد" که مدت یک‌سال درخت مدت مدیریت او منتشر میشد نطبع رسیده است.

PAZARGAD ۱- جائیست نزدیک شیراز که مقبره کوروش (Cyrus) بزرگ نخستین شاهنشاه هخامنشی (وفاتش ۵۲۹ ق. م.) در آجاست

۲- یکی از شعرای فارس که کتاب منظوم "باده بخار" از تالیفات اوست و بطبع رسیده است.

نديندند صيد افکناش نشان رفتند و بردندا با خود سگان
بنا کرده بر خوردن شاخ و برگ مران تاک را چون رهاشد ز مرگ
صدایش بیامد سگانرا بگوش دگر باره رفتند در جستجوش
بدیدندند و بستندش راه فرار دریدند ویرا در انجام کار

* * *

چنین است یاداش حق ناشناس کسی کاو بمنعم بود ناسپاس

غزل

زیاران هر که یارش مهر بان تر از او نبود و گیتی کامران نز
همه مه طلعتان نا مهر بانند ور آنها ماه من نا مهر بان تر
نمام دلبران شیرین زبانند ولی دلدار من شرین زبان تر
بهای بوسه دادم جان و شادم که جان از بوسه اش نبود گران تر
کند می آنچنان را آنچنان تر جوانی خوش بود گر بگذرانی
بوصل دلبری از خود جوان تر بکوش از جان که گردی کار دان تر
عباش این ز خشم ناتوان تر ازین اشعار اگر کفتی روان تر
با ستادی حبیبت می شناسد

در مذهب من بد نام بهتر بود از گنام
جبریل امین ار نیست شیطان لعین باشد
در هجر بقا باید چون خس تک و یوئی داشت
در قعر قند ناجار آن در که وزین باشد
زین زندگی یک شکل افسرده دلم ایکاش
یا بهتر ازین کردد یا بد تر ازین باشد
شاید که ضعیفان را اوصاع شود بهتر
در گئیتی اگر مجری مستور نین^۱ باشد
وضع غنی و درویش آن به که شود تبدیل
یک چند چنان عیوبه یک چند چنین باشد
اشعار حبیب ار نیست مظلوب اود معذور
کی شعر تر انگیزد خاطر که حزین باشد^۲

گوزن و تاک

این قطعه بر جمه یکی از فابل های «لافونتن» است

گوزنی بصید افکنان شد دچار رهی در رهائی نبد جز فرار
در آمد پچابک ترین حست و خیز
بد انسان که از مرگ یابد گریز
گریزان گوزن و سکان در پیش
روان این و آنان دوان در پیش
در آندم که میرفت بیم هلاک
ز اوراق تاکش چنان بد پنهان که کن را نیفتاد بر وی نگاه

۱ Vladimir Ilyich Ulyanov Lenin (۱۸۷۰ - ۱۹۲۴ م)

۲ مصرع اخیر از خواهه حافظ شیرازی است.

۳ Jean de la Fontaine (۱۶۲۱ - ۱۶۹۵ م) نویسنده حکایات اخلاقی FABLE و شاعر معروف فرانسوی.

منزل جمعی پریشان مسکن قومی ضعیف
قصرهای عالی اشرف دون بایست کرد
هر که پارازیت^۱ و تنبیل عیشود بایست کشت
آری از تن خون فاسد را برون بایست کرد
— ۲ —

ز این سپس باید که در راه عمل زدگامها
واندر آن ره کرد اندر هر قدم اقدامها
شام جمعی همچو صبح و صبح قوئی همچو شام
وای اگر ماند بجا این صبح ها این شامها
کامرانی نیست مخصوص کروهی خود پرست
کام خود ز آنان کرفتن باید ای مکامها
آنکه خون رنجبر را همچو می در شیشه کرد
کرد خونش را بباید همیجو می در جامها
اختیار حبس و اعدام کسان در کف نگر
ناکرانی را که باید حبسها اعدامها
مالک و دهقان غنی و بینوا شاه و کشا
محو باید گردد از روی زمین این نامها
یکطرف نسبیح بنگر یکطرف تحت الجنك
شیخ را باشد برای صید احمق دامها
تا بکی تقلید سبک دیگران بایست ریخت
طرحی از تو همچو طرح خواجه ها خیامها
بلند همتی

در مرتبه باید مرد چون چرخ برین باشد
ور دست نداد اینقدر در زیر زمین باشد

شگو^۸

ته کردم جوانی نا کنم خوش زندگانی را
 چه سود از زندگانی چون قبه کردم جوانی را
 بود خوشبختی اند رسی و دانش در جهان آما
 در ایران پیروی باید قضای آسمانی را
 بقطع رشته جان عهد بستم بارها با دل
 بمن آموخت گتی سست عهدی سخت جانی را
 کی آگه میشود از روزگار تلخ ناکامان
 کسی کاو گسترده هر شب بساط کامرانی را
 بدامان خون دل افشا ندن از دیده کجا داند
 بساغر آنکه میریزد شراب ارغوانی را
 نجوید عمر جاویدان هر آنکو همچو من بینند
 بیک شام فراق اندوه عمر جاودانی را
 این دو غزل را در لزوم انقلاب ایران گفته است

- ۱ -

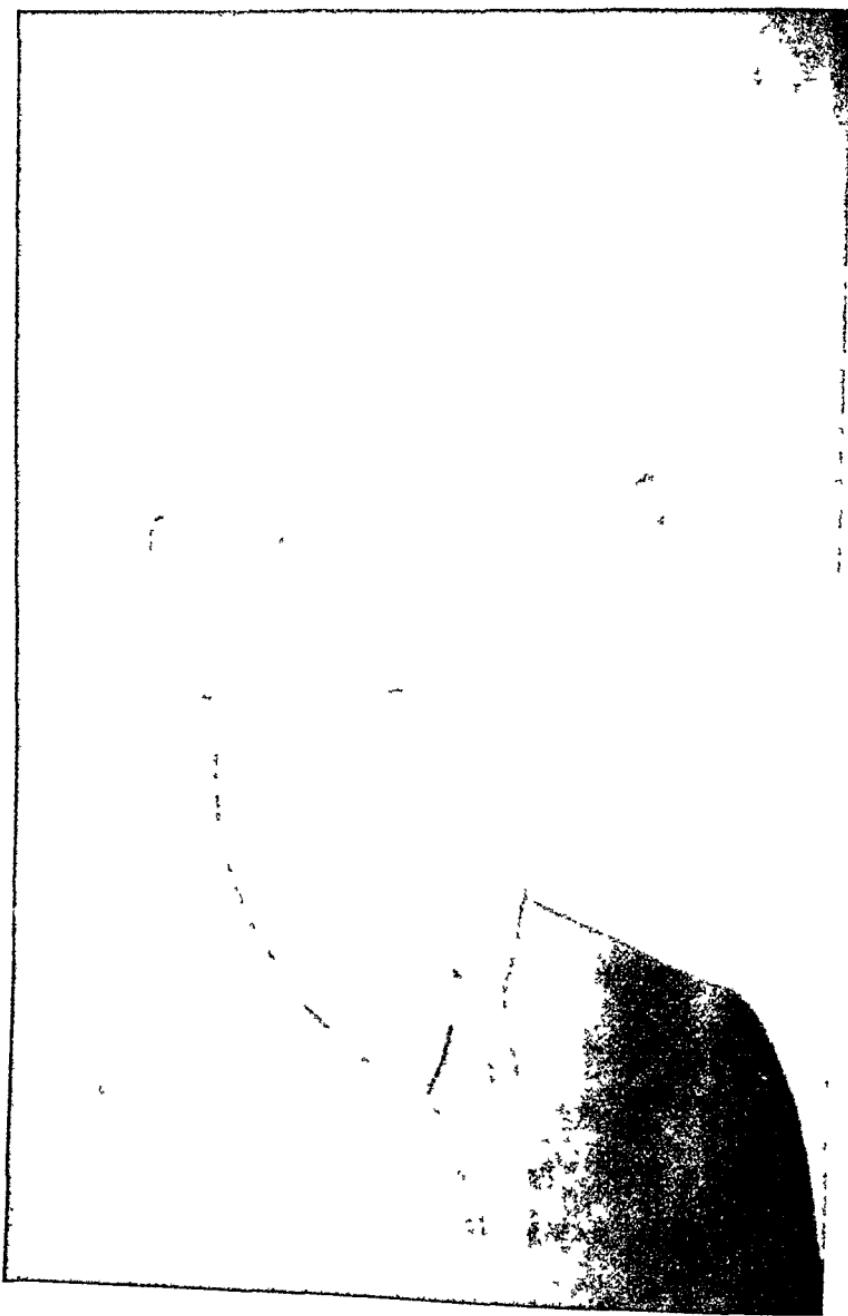
ز انقلابی سخت جاری سیل خون بایست کرد
 وین بنای سست پی را سرنگون بایست کرد
 از برای نشر آزادی زبان باید گشاد
 ارجمندیون عالم را زیون بایست کرد
 تا که در نوع بشر گردد تساوی برقرار
 سعی در القاء القاب و شئون بایست کرد
 نرود آنکس که میباشد فزون باید گرفت
 و انکه کم از دیگران دارد فزون بایست کرد

به دامغان و شرح حال منوچهری دامغانی و مقامات حبیبی مرکب از حکایات اخلاقی نظم و نثر و تاریخ ادبیات ایران قبل از اسلام تا زمان حاضر و رساله‌ای راجع به زبان سمنانی است که از آنها فقط شرح حال یغما بطبع رسیده است و ما اینک برای نمونه چندی از اشعارش انتخاب کرده در اینجا درج مینماییم.

وطن

این قطعه مخصوصاً بزبان ساده برای اطفال مدارس گفته شده است

کشور ایران که زید جاودا هست وطن بر همه ایرانیان
رشت و قم و ساوه و طهران یکیست
مشهد و تبریز و صفاهاں یکیست
اهل وطن زاده این مادرند
باور و غم خوار بیکدیگرند
ای پسر با ادب هوشیار از دل و جان خاک وطن دوستدار
حب وطن مهر و وفا آورد
حب وطن صدق و صفا آورد
حب وطن شیوه نیکات بود
مهر بدل دارد از این خاک یاک
هرکه بود صاحب ادرارک یاک
محترم این ملک چو مادر بدار شهار
هموطن خویش برادر بدار
چشم ز همراهی بیگانه پوش
در ره حفظ وطن خویشن دل بکن از جان و تن خویشن
تا نبود نام بدت یادگار یار باغیار مشو زینهار^۱

جعیب یغما

حبيب يغماي

حبيب يغماي^۱ پسر حاج ميرزا اسدالله در سال ۱۳۲۰ هجری قمری در قريه خور از بلوک جندق و بیابانك^۲ متولد شده و تحصيلات مقدمه‌ائي و ادي دوره دارالعلمین طهران را بهایان رسانده بریاست معارف و اوقاف سمنان منصوب گشت بعد از دو سال برای معلمی ادبیات فارسي در مدرسه دارالفنون بطهران منتقل گردید و فعلاً آن سمت را داراست. در مقدمه رساله «شرح حال يغما و جغرافياي جندق و بیابانك» که بقلم حبيب نکارش یافته ميرزا عباس خان اقبال آشنياني راجع بمشار اليه چنین اظهار عقиде ميکند:

«نگارنده اين رساله که خود اهل جندق و از دودمان مرحوم يغما هستند با وجود قلت سن هم امروز از گويندگان صاحب ذوق و از شعراء لطيف طبعند و با داشتن استحکام واستطقس کلام قدما باقتضای طبع دنياي جديد فکر ميکنند و مضامين تازه ابتکار ميشایند» درين هرج و مرج ادبی که هر بافتده خود را شاعر و هر ابجد خوانی خویش را نويسنده ميدانند متصف بودن بصفات فوق برای شخص از مزايای انکار نكردنی وجزء فضائل قابل ستایش است و تصور هيکم كفتر کسی باثار آقای يغماي آشنايی پيدا كند و با نويسنده اين سطور هم عقиде نشود»^۳

اشعار حبيب رالع بر دو هزار بيت از قصيدة و غزل و قطعه و غيره است که غالب آنها در كتب کلاسيکي مدارس و جرايد و مجلات مختلفه بطبع رسیده، قطعات ادي که بسيك گلستان سعادی و همچنین مقالاتي که در جرايد و مجلات نوشته قابل توجه است، از تاليفات او شرح حال يغما و كتابي راجع

^۱ منصوب نميرزا اوالحسن يغما شاعر معروف عصر قاجاريه. ^۲ يکی از بلوک مرکزي ايران. ^۳ نقل از شرح حال يغما صفحه ۳ پاپ طهران.

ای خفتگان ای خفتگان مدهوش و از خود رفتگان
 شد خاکتان از ناکسان ایرانیان ایرانیان
 آن شوم خرس زشت خود ز خود بی گفتگو
 گیلان و آذربایجان ایرانیان ایرانیان
 شد موسم دزم و سنتیز بزرد نفیر و ستیخیز
 شورید از پیر و جوان ایرانیان ایرانیان
 شمشیر باید آختن سوی عدو بر تاختن
 راند از وطن بیگانگان ایرانیان ایرانیان

بیاد مامر و باب

اندر سوگواری

چرخ را رسم مهر و وفا نیست	تکیه بر زندگانی روا نیست
اعتمادی بدور فنا نیست	چون حبابی نشسته بر آبیم
نک نشانی از آن در سرا نیست	کاروانی ز ما رفته از پیش
جز دریغی از آنان بجای نیست	بس عزیزان ز ما در گذشتند
اندر آن خانه زیب و نوا نیست	خانمانی که شد خالی از مام
کلبه دان که در آن صفا نیست	دودمان کو تهی ماند از باب
مرگ از زندگانی جدا نیست	کس نهانده است و ما هم نهایم
جز بهاتم دلش آشنا نیست	پور را حزن یکتا رفیقی است

جمشید و سام و زاب کو طهمورث و داراب کو
 کو ایرج از پیشینیان ایرانیان ایرانیان
 کورش چه شد کمبوج کو کو اردشیر و فر او
 کیخسرو آن شاه کیان ایرانیان ایرانیان
 از پهلوانان زمان چون شد بلاش و اردوان
 شیر افکنان اشکانیان ایرانیان ایرانیان
 شایور کو بهرام کو آن شوکت و آن نام کو
 کو اردشیر بابکان ایرانیان ایرانیان
 کو نرسی و پرویز ما شاه طرب انگیز ما
 کو دادگر نوشیروان ایرانیان ایرانیان
 فرخنده پی فیروز کو آن سال و ماه و روز کو
 پور اندخت مهریات ایرانیان ایرانیان
 کو آنکه از کین کشته شد در خاک و خون آغشته شد
 کو بزرگرد نوجوان ایرانیان ایرانیان
 از دور چرخ کجمدار نه شهر ماند و شهریار
 رفتند این ساسانیان ایرانیان ایرانیان
 ایران ما زین رفیقان شد یادگاری شایگان
 مدھید از کف رایگان ایرانیان ایرانیان
 نخت کی و جشید وا هم پرچم خورشید را
 دارید تا دارید جان ایرانیان ایرانیان
 ماخواب و دشمن در کین چشمان و دل پر آز و کین
 زینهبار ازین اهریمنان ایرانیان ایرانیان
 اهریمنان بد کنش دیو و ددان بد منش
 بگرفته از ما خانیات ایرانیان ایرانیان

جنگ است وازان پند دهد غلغله توی
 این پند گراناید شهارید شهارید
 رزم آمد و حوش آمد و شد موسم کیفر
 شمشیر شرد بار برآید برآید
 چالاک و دژم سوی هم آورد شتابید
 دل را بمنداوند سپارید سپارید
 نک زندگی خرس سیه کام سر آمد
 تابوت و کفن زود بیارید بیارید
 از لاشه وی دست مداراد مدارید
 تا کالبد خرس بگوری مسپارید

ایرانیان ایرانیان

سالی شد از جنگ جهان ایرانیان ایرانیان
 نا برده ما سودی از آن ایرانیان ایرانیان

مهر وطن افسانه شد گلزار ما ویرانه شد
 شد خوار خاک باستان ایرانیان ایرانیان

از چه چنین پژمردگی بیچارگی افسرده
 در کالبد نان نیست جان ایرانیان ایرانیان

مستی و سستی تا بکی خواری و پستی تا بکی
 تا کی روا آه و فغان ایرانیان ایرانیان

نشک است نشک این زندگی فرباد زین شرمذگی
 از دست داده فروشان ایرانیان ایرانیان

آخر خدا را همتی ای قوم ایران غیرتی
 خواری بود بار گران ایرانیان ایرانیان

این خاک ادره باستان آزاد بوده است و جوان
 از زور بازوی یلان ایرانیان ایرانیان

آرید یاد آنروز را آن لشگر پیروز را
 یادی هم از شاهنشهان ایرانیان ایرانیان

یملی

بیاد کار جنگ بین المللی

ای گروه عشقبازان یملی
 شد گرفتار ستم مام وطن
 خرمن امید از بیداد سوخت
 نکسان ای مرد بند بندگی
 نیست مرد کار را در گیرو دار
 هر که را در سر هوای دلراست
 گر بد و بارید تیر از چپ و راست
 ای خوش آن مردی که ر بالای دار
 توپ از هرسو همی غرد چور عد
 غلطند اندر رزمگه در خون خویش
 بیش ازین میسند نگ خویشن
 یاد آر از داریوش و اردشیر
 الحذر زین روزواز این ننگ و عار
 خانه ما کشته آن دیو زشت
 گر شود امروز دشمن کامیاب
 پور طهمورث بدر زنجیر را
 شیر شو از گله رویه مترس

ای هوا داران ایران یملی
 رحم بروی ای چوانان یملی
 آری از نو داه افshan یملی
 پا بکش از چاه زندان یملی
 بیم از این ترس از آن یملی
 دارد اندر کف سر و جان یملی
 رو نگرداند ز میدان یملی
 جان سپرد ایران گویان یملی
 تیر از هر گوشه پران یملی
 نوجوانان صد هزاران یملی
 زنده کن نام نیاکان یملی
 زان همایون روزگاران یملی
 مرگ به زین روزگاران یملی
 عرض ما از آن غولان یملی
 روز ما آید بپایان یملی
 بند با آن خیل دیوان یملی
 گر توی از پشت گردان یملی

اندر رز

جام می و دادار گذارید گذارید بیارید
 یوشید سلح تیر ببارید بیارید
 ناید سخن سلح و سلامت زکس امروز
 از توپ سخن گوش بدارید بدارید

خورشید کیان کرداند چو رو
 شد شب پره سان دشمن شب جو
 بر بازی چرخ نفرین و نفو
 کنگیخت بنا بیدادگری
 هو حق عددی مولا نظری

در هاتم و در زاری تا کی
 اشک از دو بصر جاری تا کی
 شرمندگی و خواری تا کی
 ناچند روا این خون جگری
 هو حق عددی مولا نظری

ما را باید شمشیر و تنهنگ
 زور و دل شیرو نیروی نهنگ
 بازوی بلان اندر گه جنگ
 نه گونه زرد و نه چشم تری
 هو حق عددی مولا نظری

آوخ آوخ گوئی هستیم
 افیون زده و خواب و سستیم
 از خود غافل زینرو پستیم
 نبود هارا از خود خبری
 هو حق عددی مولا نظری

ملت غافل دشمن در کار
 این یک در خواب آن یک بیدار
 این یک مدھوش آن یک هشیار
 زین سان گردد قومی سپری
 هو حق عددی مولا نظری

بکرفته عدو کاشانه ما
 از خود داند این خانه ما
 ب کرده شکم از دانه ما
 در خرمن ما در زد شری
 هو حق عددی مولا نظری

بیداد عدو اندرونیز
 یاد آورد از ظلم چنگیز
 آله آله از این خوف ریز
 بر سوخت بهم هر خشک و تری
 هو حق عددی مولا نظری

از بهر وطن از جان کوشیم
 وز دست اجل خلعت پوشیم
 وز جام فنا زهری نوشیم
 تا کام وطن گردد شکری
 هو حق عددی مولا نظری

امید چنان است که فردا هم ازین شود
از شیخ فسونگر بدور خرقه و دستار
گیرد ز نو ایدان کهن زور جوانی در کالبدش در دمدا نازه روانی
سر بر زند از کاخ دلش رخش نهانی ز آنسان که بیاد آورد از فر کیانی
هم پاک شود دامنش از گرد زمانی
کالوده و ننگین شده از دوده قاجار

در ویش شورشی

هو حق مددی مولا نظری
از چیست چنین بیجاره شدیم کوتاه دست و غمخواره شدیم
از خانه خود آواره شدیم نادیده چو ما کس در بدروی
هو حق مددی مولا نظری
ایران بنگر ویرانه شده بین مهر وطن افسانه شده
قومش گوئی دیوانه شده نابود شود اینسان بشری
هو حق مددی مولا نظری
این خاک به از کیوان بودی آرامگه گردان بودی
رشک همه شاهان بودی شد دستخوش غول تمری
هو حق مددی مولا نظری
ای قبله ما ایران ایران بد کرده کنون هرت دل و جان
ای خاک نیاگان و گردان تو روح دل و نور بصیری
هو حق مددی مولا نظری
هو هو هو کو کو دارا کو داد رسی کو غم خور ما رفتند و نهاند ز ایشان اڑی
هو حق مددی مولا نظری

۷۶۸

افسرده و پژمرده و پژمان و پریشان
آری قجر آورد چنین روز ببازار
از خسرو بیگانه جز این بار نیاید از کژدم و از مار جز آزار نیاید
از راهزن و دزد دگر کار نیاید زور و هنر شیر ز کفتار نیاید
داد و فر پرویز ز قاجار نیاید
از شاخه گل گل بری و خار دهد خار
زین سلسله سست آمد کاشانه هستی زین بار گران کاخ در افتاد به پستی
بگرفت فرا باوه و بیکاری و عستی دریوزگی و هرزگی و ذشتی و سستی
درویشی و تن پروردی و خویش پرستی
دزدی و دروغ و دغل و کینه و کشتار
زین سلسله یک پادشه دادگری کو نام آور و فرزانه و مرد هنری کو
در کشور غارت زدگان سیم و زردی کو توب و سپه و جوشن و خود و سپری کو
خشکیده و تفتیده زمین^۱ برگ و بری کو
کو کشته و کو خرمن و کو گندم و انبار
ناابود شد آنج از زمن پیش بجا بود افتاده تبه آنج در آن خاک بپا بود
بی چاره شد آنکس که ورا برگ و نوا بود بیگانه زبردست و زبون آنکه زما بود
تنگین شد و پدنام کرا شرم و حیا بود
از آآل قجر مسخره مانده است ولقب دار
سردار سپه خانه ز بیگانه بپرداخت این پور وطن هادر هاتم زده بنواخت
مردانه بکوشید و بهر سوی همی تاخت شاه قجر از کرسی طاووس بر انداخت
آئین نو آورد و ره و رسم دگر ساخت
بادش بجهان هرمز دادار نگهدار
ایدون که بپا گشت ازو پرچم دستور از پیک رسد مژده آزادگی از دور
هم لانه ارگ آمد آسوده ز زنبور وارسته شد از نیش ستم کشور رنجور

عشق چو رو قابد از میانه بگردد
دشمنی و کین و خدعاه ظلمت افکن
تا که تو در خانه نخم کینه فشانی
سازی از خدعاه و خیانت میخزن
ماند بس کار و کوشش از تو سترون
او ضاع ملک درهم و برهم
خانه چو از عشق و مهر خالی و عاریست
خانه چه باشد سرای حیله و شیون

در موقع انتقال سلطنت ایران از قاجاریه بسلسله پهلوی فرماید
از بیک نوید آمد هان گوش فرا دار کامهد شه ایران شد از نخت نگونسار
ورنگ شهری پاک شد از دیو تبه کار وز راههن و ترکن و دوده قاجار
زین مرده بدرگاه خداوند سپاس آر
کز خجلت آن ننگ بجستیم دگر بار
بودیم به تنگ اندر سالی صد و پنجاه پیوسته بازده و برنج و به قب و آه
بیچاره و در مانده و دست از همه کوتاه بد بسته هر سوی که رفتیم باده
بیگانه با چیر شد و گشت شهنشاه
بنشست به نخت جم غارت گر تانار

این دوده مردوده از آق قوینلو از یورت مغول آمده چون غول دزم خو
چندی ز چپاول بفکندند هیاهو وز دسته دزدان دغل ساخته اردو
در کشور شاپور نمودند تکابو
خورشید در خشنده زند آمد زآن تار
سر دسته این طایفه دزد ستمگر بد گهر و بد خواه و بداندیش و بد اختر
از خون کسان کرد چو دریا همه کشور خود نیز پر از آز در آن بحر شناور
تا آنکه بنزدیک ری افکندش لنگر

بیچید سیه چادر و بنشست بدربار
زین طایفه و ز هفت شه ترک نژادان
ایران کهن گشت یکی تو ده ویران
مردانش همه بی خود و وارقه و بیجان

بزرگترین گناه

این قصیده را در انتقاد از تعدد زوجات فرموده است که
قسمتی از آن انتخاب میشود

هان ای پسر پاک زاد بشنو از من
آنک دو زن را ز بهر خویش روا دید
بیش از یک زن ز بهر مرد درین روز
ایکه نمودی دو زن اسیر و گرفتار
ظلم روا داری و ز جهله سرائی
حکم اگر از خداست از چه نگفتهند
ساحت حق را ز سنگ فتنه خبر نیست
وای بر آن مرد کز گنه نهراشد
بیش از یک دوست در ضمیر نگفجید
شهوت زشت و دوزن گرفتن جرم است
وای بر آن سر زمین تیره که آنجا
شرمت باد از زمان و عصر تمن
نگین آید بچشم اهل زماه
چشم مبادت بسوی پرتو یزدان
ایکه زنی را رفیق عمر گزیدی
مهر و وفا در جهان و دیعه حق است
خانه دل از گناه شهوت کن پاک
وی دو زن بینی و زیاش نه بینی
لا جرم از برگزیدن زن دوم

برخیز ز خواب وقت تنگ است
بشتاک که دوز رزم و جنگ است
از بهر وطن بجان بکوشیم دو دزم بسان پیل جوشیم
چون شیر دزم بهم خروشیم گو دشمن اژدر و پلنگ است
برخیز ز خواب وقت تنگ است
بشتاک که دوز رزم و جنگ است
گر دور شود ز جسم ما سر افتاد در خاک نیره پیکر
ندھیم ز چنگ تخت و افسر تا در ترکش یکی خدنگ است
برخیز ز خواب وقت تنگ است
بشتاک که روز دزم و جنگ است
آلان ز بی سیزه برخاست دریا دریا سیاه آراست
از زور حریف زشتاخو کاست زو بیم و هراس در فرنگ است
برخیز ز خواب وقت تنگ است
بشتاک که دوز رزم و جنگ است
شد نیره چو خاک چرخ هینا از دوده نوب کوه فرسا
لشکر بگرفت دشت و دریا از برف و زخون زمین خلنگ است
برخیز ز خواب وقت تنگ است
بشتاک که روز دزم و جنگ است
شمیشیم بلان درین تکابو آمد چوگان و گله ها گو
لرزد دل شیر از هیا هو هشدار که روز فرو هنگ است
برخیز ز خواب وقت تنگ است
بشتاک که روز دزم و جنگ است

لزسته خیاز

یادگار جنگ جهانگیر در پاریس و برلن ۱۳۳۳ -

برخیز ز خواب وقت تنگ است

بشتاب که روز رزم و جنگ است

هل شیشه می، بگیر شمشیر از گیسوی یار بند همذیر
بشتاب که رسمت رسی دیر ای سست نه موسوم درنگ است

برخیز ز خواب وقت تنگ است

بشتاب که روز رزم و جنگ است

نا چند زبان ز ظلم بسته ز آزادی خویش دست شسته
نومید بگوشه ای نشسته گرچشم نه کور و پای لنگ است

برخیز ز خواب وقت تنگ است

بشتاب که روز رزم و جنگ است

نا چند خروش و آه و زاری زین پیش نه سزاست بردباری
زین پیش نه درخور است خواری فرمان بردن ز روس تنگ است

برخیز ز خواب وقت تنگ است

بشتاب که روز رزم و جنگ است

نا روس بملک جا گزیند نا جقد بگلستان نشینند
نا دشمن کیفوش نه بیند خود شهد بکام ما شرنگ است

برخیز ز خواب وقت تنگ است

بشتاب که روز رزم و جنگ است

خوش آن باشد که تیغ آزیم اندر پیکار سر فرازیم
شمشیر ز خون سرخ سازیم چندیست که تیغ زیر زنگ است

و تألیف جلد دوم یشتها با نجام رسانیده و اینک در همانجا مقیم و مشغول تفسیر خورده اوستا میباشد.

آقای میرزا محمد خان قزوینی راجع باخلاق و اشعار این شاعر چنان فکر میفرماید:

« و دیگر از فضلای مقیم به لین در آن آیام دوست قدیمی من آقای میرزا ابراهیم پور داود از شعرای مستعد عصر حاضر با طرزی بدیع و اسلوبی غریب مقابله بفارسی خالص که تعصب مخصوصی بر ضد نژاد عرب و زبان عرب و هرچه راجع عرب است دارند مثلاً این بیت خواجه را

آخرچه عرض هنر پیش یار بی ادبیست
زبان خموش و لبکن دهان پر از عربیست

سخت انتقاد میکنند که چرا عربی را جزو هنر شمرده است و این ضعیف با وجود اینکه در این تعصب بر ضد زبان عربی با ایشان توافق عقیده ندارم معذالت خلوص بنت و حرارت و شور ایشان را درین خصوص از جان و دل تحسین میکنم. »^۱

دیوان اشعارش هوسوم به « پوراندخت نامه » در بمیهی با ترجمه انگلیسی آن بطبع رسیده و علاوه بر این تالیفات دیگر نیز دارد از آن جمله اینست تفاسیر یشتها که عبارت از ادبیات یستنا باشد و کاتها (سرودهای زرتشت) ایرانشاه، خرمشاه وغیره وغیره و ما چندی از اشعار او را منتخب و در اینجا درج مینماییم -

۱ نقل از پیست مقاله قزوینی چاپ بهبئی صفحه ۱۶ .

پور داود

میرزا ابراهیم خان پور داود پور باقر که از خانواده ملاک و نجبار رشت میباشد در ۲۸ جمادی الاولی ۱۳۰۳ هجری قمری در رشت متولد شده و پس از یک دوره تحصیلات ابتدائی فارسی و عربی در رشت بطهران رفت و طب قدیم را در آنجا تحصیل نمود و در سال ۱۳۲۴ هجری از طریق بغداد بطرف سوریه رفته در بیروت در مدرسه لائیک (Laïque) بادیات فرانسه آشنا شد و در سال ۱۳۲۸ بفرانس رفته پس از یکسال و نیم تحصیل مقدمات در اونیورستی پاریس در شعبه حقوق داخل شد و در اوقات جنگ بین‌المللی از فرانس خارج شده در سال ۱۳۳۳ هجری به برلین رفت.

از برلین روانه بغداد شده در آنجا و بعد در گرمانشاه روز نامه «رستخیز» را انتشار داد و در سال ۱۳۳۴ هجری مجدداً به برلین مراجعت کرد و یک دو سالی در اونیورستی حقوق برلین بوده و سالهای بعد را بمطالعه کتب راجع باستان قدیم گذرانید و در سنه ۱۳۴۲ هجری قمری با عیال و دختر بچه اش رهسپار ایران و وارد وطن عزیز خود رشت شده، بعد از دو سال توقف در سال ۱۳۴۴ روانه هندوستان شد.

مدّقی در بمیع متوقف و قسمتی از تفسیر اوستا را در آنجا انجام داده و در سال ۱۳۴۷ هجری به برلین مراجعت کرد و در آنجا تفسیر

میرزا ابراہیم خان پوری داؤو

دیوانگی است قصه تقدیر و بخت نیست
 از بام سرنگون شدن و گفتن این قضاست
 آن سفله که مقتی و قاضی است نام او
 تا پود و تار جامه اش از دشوه و ریاست
 گر در همی دهنده بهشتی طمع ~~سکند~~
 کو آنچنان عبادت و زهدی که ب ریاست
 جانرا هر آنکه معرفت آموخت مردم است
 دلرا هر آنکه نیک نگه داشت پادشاه است

مرد و زن

وظیفه زن و مرد ای حکیم دافی چبست
 یکی است کشتنی و آن دیگریست کشتنیان
 چو ناخداست خردمند و کشتنیش محکم
 دگر چه باک ز امواج و ورطه و طوفان
 بروز حادنه اندرون حوادث دهر
 امید سعی و عمل هاست هم ازین هم از آن
 همیشه دختر امروز مادر فرداست
 نه مادر است میسر بزرگی پسران

اعمی است که بیدیده معنیش بنگری
 آن کو خطا نمود و ندانست کان خطاست
 سر بی چراغ عقل کرفتار تیرگی است
 تن بی وجود روح پراکنده چون هباست
 هم نیروی چنار نگشته است شاخکی
 کز هر نسیم بید صفت قامتش دوتاست
 گر پند تلخ میدهمت ترش رو مباش
 تلخی بیاد آر که خاصیت دواست
 در پیش پای بنگر و آنکه گذار پای
 در راه چاه و چشم تو همواره در قفاست
 گندم تکاشتیم که کشت و زآن سبب
 ما را بجای آرد در انبار لوپیاست
 میجوی گرچه عزم تو ز اندیشه برتر است
 میدوی گرچه راه تو در کام اژدهاست
 قصر رفیع معرفت و کاخ مردمی
 در خاکدان پست جهان برترین بنماست
 عاقل کسی که رنج بر دست آرزوست
 خرم کسیکه در ره آمید روستاست
 بازارگان شدستی و کالات هیچ نیست
 در حیرتم که نام تو بازارگان چراست
 با دانش است فخر نه با ثروت و عقار
 تنها هنر تفاوت انسان و چارپاست
 ز آشوب های سیل و ز فرباد های موج
 ندبیشد ای فقیه هر آنکس که ناخداست

سالک نخواست است ز گم گشته و هبری
 عاقل نکرده است ز دیوانه باز خواست
 چون معدن است علم و در آن روح کار گر
 بیوند علم و جان سخت کاه و کهرباست
 گر لاغری تو جرم شباف تو هیچ نیست
 زیرا که وقت خواب تو در موسم چراست
 دانی ملخ چه گفت چو سرما و برف دید
 تا گرم جست و خیز شدم موسم شتاست
 جان را بلند دار که این است بر تری
 پستی نه از زمین و بامندی نه از سماست
 اندر سوم طینت باد بهار نیست
 آن نکهت خوش از نفس خرم صبابست
 آزا که دیبه هنر و علم در بر است
 فرش سرای او چه غم از زانکه بوریاست
 آزاده کس نگفت ترا تا که خاطرت
 کاهی اسیر آز و گهی بسته هواست
 بیگانه دزد را بکمین میتوان گرفت
 نتوان رهید ز آفت دزدی که آشناست
 بشناس فرق دوست ز دشمن بیشم عقل
 مفتون مشو که در نیس هر چهره چهره است
 ذنگاره است در دل آلدکان ذهن
 هر پاک جامه را نتوان گفت پارساست
 ای شاخ تازه رس که بگلشن دمیده
 آن مگلبنی که گل ندهند نکتر از گیاست

مورد هرگز بدر قصر سلیمان نرود
 تا که در خانه خود برک و نوائی دارد
 فهد با نیت پاک است نه با جامه پاک
 ای بس آلوده که یاکیزه ردائی دارد
 شمع خنیدد بهر بزم از آن معنی سوخت
 خنده بی چاره ندانست که جائی دارد
 هیزم سوخته شمع ده منزل نشود
 باید افروخت چراغی که ضیائی دارد
 گرگ نزدیک چراگاه و شبان رفته بخواب
 بزه دور از رمه و عزم چرانی دارد
 فرخ آن شاخک نو رسته که در باغ وجود
 وقت رستن هوس نشو و نهائی دارد

اندرزهای من

گویند عارفات هنر و علم کیمیاست
 و ان مس که کشت همسر این کیمیا طلاست
 فرخنده طالعی که بدین بال و پر پرد
 همدوش مرغ دولت و همعرصه هماست
 گر زنده و مرده نه کار جان کریں
 تن پروری چه سود چو جان تو نا شناست
 تو مردمی و دولت مردم فضیلت است
 تنها وظیفه تو همی نیست خواب و خاست
 خوشتر شوی بفضل ز لعلی که در زمیست
 بر تر پری بعلم ز هرغی که بر هواست

اشک یتیم‌مر

روزی گذشت پادشاهی از گذر بگهی
 فریاد شوق بر سر هر کوی و بام خاست
 پرسید از آن مبانه یکی گوک بقیم
 کیم تابناک چیست که بر تاج پادشاه است
 آن یک جواب داد چه دائم ما که چیست
 پیداست ابن قدر که متعاعی گران بهاست
 نزدیک رفت پیر زنی کوژ پشت و گفت
 کیم اشک دیده من و خون دل شهast
 ما را برخت و چوب شباني فزیفته است
 این گرگ ساله است که با گله آشناست
 آن پارسا که ده خرد و اسب رهزن است
 و آن پادشاه که مال رعیت خورد گداست
 بر قطره سرشک یتیمان نظاره کن
 تا بنگری که روشنی گوهر از گنجاست
 پروین بکجروان سخن از راستی چه سود
 کو آنچنان کسی که نزند حرف راست
 انتخاب از غزلی که بسبک قدما سروده
 سوی بتخانه هردو یند برهمن مشنو
 بت پرستی مکن این ملک خدائی دارد
 گهر وقت بدین خیرگی از دست مده
 آخر این در گرانایه بهائی دارد

هرچه را میپزند . خواهد پخت
 چه تفاوت که ماش یا عدسی است
 همه را یک رو است اندر پیش
 کیرم اندر میانه پیش و پسی است
 جز تو در دیگ هرچه ریخته اند
 تو گمان میکنی که خار و خسی است
 زحمت من برای مقصودیست
 جست و خیز تو بهر ملتمنسی است
 کارگر هر که هست محترم است
 هر کسی در محیط خوبش کسی است
 فرصت از دست میرود هشدار
 عمر چون کاروان بی جرسی است
 هر پری را هوای پروازیست
 گر پر باز و گر پر مگسی است
 جز حقیقت هر آنچه میگوئیم
 های و هوئی و بازی و هوی است
 چه نوان کرد اندرین دریا
 بدن بدهد دست و پا میزیم نا نفسی است
 نه ترا بر فرار نیروی است
 نه مرا بر خلاص دسترسی است
 همه را بار بر نهند به پشت
 کس نپرسد که فارم یا فرسی است
 گر که طاؤس یا که گنجشکی
 عاقبت رفز دامی و قفسی است

با آنکه ما جفای بستان بیشتر برم
 مشتاق روی تو است هر آنکس که خوب است
 گفتا هر آنکه عیب کسی در قفا شمرد
 هر چند دلفریبد و رو خوش کند عدوست
 در پیش روی خلق بنا جا دهنده از آنک
 ما را هر آنچه از بد و نیک است رو بروست
 خاری بطعنده گفت چه حاصل ز بو و رنگ
 خنديده گل که هر چه مرا هست رنگ و بروست
 چون شانه عیب خلق مکن مو بو عیاف
 در پشت سر نهند کسی را که عیب جوست
 زانکس که نام خلق بگفتار زشت گفت
 دوری گزین که از همه بد نام تر هم اوست
 ز انگشت آز دامن تقوی سیله مکن
 این جامه چون درید نه شایسته رفونست
 از مهر دوستان ریا کار خوشتراست
 دشنام دشمنی که چو آئینه راستگوست
 پروین نخست زیور یاران صداقت است
 باری نیازموده کسی را مدار دوست

مطابقه فلسفی

عدسى وقت پختن از ماشی
 روی بیچید و گفت این چه کسی است
 ماش خنديده و گفت غرمه مشو
 زانکه چون من زیاد و چون تو بسی است

الطبعة الأولى

و فت سهير آنچه که گفت شنید
که بوسه هاک چه بکوره و گیکه چه نند خوست
ما را زده دانع نار و تپه روئی نرد
خرم نسی که همچو تو اش ملائی تکوست
هر گز نو بار زحمت هر ده نهی گشی
ما شنید مبکشیم یور جا که نار موست
از تپه کی و بیچ و خم راه های ما
در ناب و حلقه و سر هر زاف گفتگوست

بچشم عقل این یزقو حقیقت دا
 مگوی نور تجلی فسون و طرآریست
 اگر که در دل شب خون نمی کند گردون
 بگاه صبح چرا کوه و دشت گناریست
 بچابکی توان رستن از کمند قضا
 بلنگ گرسنه مشناق گاو پرواریست
 بدار دست زکشی که حاصلش تلخی است
 پیوش روی ز آئینهای که زنگاریست
 سپرده دل مقتوف خود به معشوقي
 که هرچه در دل او از تو هست بیزاریست
 بخیره بار گران زمانه چند کشی
 ترا چه مزد بیاداش این گرانباریست
 فرشته زان سبب از کید دیوی خبر است
 که اقتضای دل پاک پاک انگاریست
 بلند شاخه این بوستان روح افزا
 اگر ز میوه تهی شد ز پست دیواریست
 تو خسرو تن خویشی چراستی محکوم
 تحمل ستم ناکسان ز ناچاریست
 در آن دیار که داروئی و یزشکی هست
 اگر هریض بمیرد ز بی پرستاریست
 بزو که فکرت این سود گر معامله نیست
 مقاع او همه از بهر گرم بازاریست
 ز زهر شهد ز کج راستی طلب کرد
 حدیث دیدن خورشید در شب قاریست

از زندگانی پدر خود میرس از آنک
 چیزی بغير تیشه و بیل و تبر نداشت
 این بوریای کنه بصد خون دل خرید
 و ختش گه آستین و گهی آستر نداشت
 بس رفج برد و کس نشمردش بهیچ کس
 گنمای زیست زانکه ده و سیم و زد نداشت
 طفل فقیر دا هوس و آزو خطاست
 شاخی که از تکرک نگون گشت بر نداشت
 نساج روزگار دریں پهن کارگاه
 از بھر ما قماشی ازین خوبتر نداشت

قطعه

چه خواب میکنی ایدوست وقت بیداریست
 بہوش باش که کار جهان سیه کاریست
 بیات رشته فکندست روزگار و هنوز
 ذه آگهی تو که این رشته گرفتاریست
 بگرگ مردمی آموزی و نمیدانی
 که گرگ را ز ازل پیشه مردم آزاریست
 هفته در پس این لاجورد گون خیمه
 هزار شعبده بازی هزار عیاریست
 سلام دیو مگیر و متاع دزد مخواه
 چرا که نوستی دشمنان ز مکاریست
 هر آن هریض که پند طبیب پذیرد
 سزانش تاب و ثب روزگار بیماریست

قلب مجروح

دی کودکی بدامن مادر گریست زار
 کز کودکان کوی بمن کس نظر نداشت
 طفی مرا ز پهلوی خود بیگناه راند
 آن نیر طعنه زخم کم از نیشتر نداشت
 اطفال را بصحبت من از چه میل نیست
 کودک مگر نبود کسی کو پدر نداشت
 دیروز در میانه بازی ز کودکات
 آن شاه شد که جامه خلقان ببر نداشت
 من در خیال موزه بسی اشک ریختم
 این اشک و آزو ز چه هرگز اثر نداشت
 جز من میان این گل و باران کسی نبود
 کو موزه‌ای بپای و کلاهی بسر نداشت
 آخر نفاوت من و طفلان شهر چیست
 آین کودکی وه و رسم دگر نداشت
 هرگز درون طبخ ما هیزمی نسوخت
 وین شمع روشنائی ازین بیشتر نداشت
 همسایگار ما ره و مرغ میخورند
 کس جز من و تو قوت زخون جگر نداشت
 بر وصله های پیرهشم خنده میکنند
 دینار و درهمی پدر من مگر نداشت
 خندید و گفت آنکه بفقیر تو طعنه زد
 از داهه‌ای گوهر اشکت خبر نداشت

پروین اعتضادی

چنانگه از تاریخ ادبیات ایران معلوم میشود این مملکت همانطور که در هر قرن شاعرهای خوب بروده است دارای خانمهای بازوانی که اشعار دلکش و نفر سروده اند هم بوده است.

درین عصر نیز که ما ادبیات آرا جمع آوری میکنیم بازوان شاعرهای وجود دارند که آگر بخواهیم اسمای تمام آنها را ذکر کنیم تذکرۀ جداگانه خواهد شد^۱ این است که در اینجا بطور اجمال فقط بشرح حال و انتخاب اشعار پروین خانم اعتضادی میپردازیم.

پروین خانم اعتضادی دختر اقای اعتضادالملک میرزا یوسف خان اعتضادی در سال ۱۳۲۸ هجری قمری در طهران تولد یافته و در موقع

۱ از بازوان شاعره این دوره یکی ایران‌الدوله متخلص به «جنت» است که اشعارش در مجله ارمغان آکثر بطبع رسیده و یکی بمتاج خانم ساماسی است که برای نونه یک قسمت اشعار او را که در موقع قتل و غارت ارومی و سلامس و رشت و قل پدر و کسانش بدست اکراد سروده است بطور حاشیه در اینجا درج میکنیم، این قسمت اشعاریست که احساسات یکدختر عفیفه مظلومه را بخوبی بیان میکند:

پیام زنان بمردان

باید نجست کاوه خود جستجو کنند
تا حل مشکلات بینیروی او کنند
در فادسیه چوکه بخونها وضو کنند
صد بار اکر بظاهر وی رنگ و بو کنند
اینک بیاورید که ذنها رفو کنند
تشریح عیب های شما موبو کنند
دریوزگی به بزدن و بازار و کو کنند
خون برادران همه سرخاب رو کنند

ایرانیان که فر کیان آردزو کنند
مرد بزرگ باید و عزم تزرگتر
در اندلس نماز جماعت شود پا
ایران بی شکته مرمت نمیشود
شد یاره بوده عجم از غیرت شما
نسوان رشت موی پریشان کیده صفت
دوشیزگان شهر ارومی کشاده روی
بس خواهاران بتعطله سلامس خون چکر

با آنمه برگ و نوا که هست بس مرد فقیرا که بینواست
بنشته بزندان چرا غمین آرا که چنان باع دلگشاست
ماراست یکی دوز خوش ولیک در کام یکی ذره ازدهاست
خیزید که با آن کشیده تیغ کز تابش او تافته هو است
همواره بود خصم زندگی آشناست
برنده رنج است و رنج ده کاغذه جان است و جاذب است
آریم بر آن بامداد خوش کز خاطر ما تیرگی زداست
باید که باینده ما و تو این کڑی کشور کنیم راست^۱

کوشش

سوی بر شده چرخ نارد نماز
به بیم اندر از پنهان چنگ نیست
چو بیش آیدش کار دلتگ نیست
بچشم اندرون مرگ خوار آیدش
جهان و بدل خواستار آیدش
اگر آیدش سنگ خارا به بیش
nasazd دگر گونه آهنگ را
بدرد دل آهین سنگ را
جهانرا بشادی نگوید سپاس
به بیش بلا کس چنوا سخت نه
ز خود یاوری خواهد از بخت نه
بود مرد دانش بخت آفرین
بکوشش گرانایه را برتریست
چو لختی بکوشید هنگام کار
همان کش ز گیتی بر آورده گرد
چو کوشش کند مرد سنجیده رای
ز گیتی بر آید بساده سپهر
بکوشش توان یافتن هرچه هست^۲

و پیش که پذیرفت دین حق زانکس که بدو فخر انبیاست
 آن باک بیمبر که روی او آئینه رخسار کبریاست
 آن پرتو گفتار احمدی زی دین خداوند رهنمایست
 هاند بجهان تا فروغ دین بیوسته مر این ملک را بقاست
 زودا که همان نیم آتشین در کشتی این ملک ناخداست
 دیری نه که آن کاویان درفش در نیم جهان بر شده لواست
 که پیش تو بی ما یه کم بهاست
 مرزی که نه در وی نشان ماست
 آثار بزرگیش با بجاست
 در بارگه قیسفون بپاست
 بر مردی و کند آوری گواست
 بالای فلک پیش او دوتاست
 اینمایه اثر در جهان گواست
 کوشید که هان نوبت شماست
 راننده آن نفر آسیاست
 کوشش ز شما و از ملک دعاست
 دریوزه گر مور در شتاست
 کاین دسم و ده هرد پارساست
 رشت آنکه نه بر سیرت نیاست
 گر عزت ایرانیان هواست
 ایرانست که گفتار او هباست
 آگمنده سر از دیو و کیمیاست
 ها ساده دل و دیو بد گهر
 بگریختن از دیوتان رواست
 کاهنهاست بخاک اندرون فرو
 در مالک چرا باک جهان گذاشت

ایران دیروز—ایران فردا

از چیست که این این تیره خاست؟ و این تیرگی مهر از کجاست؟
 این ابر فشانمده دود و دم آوخ بندانم که از چه خاست؟
 بارد همه بر خاک نفط و قیر این بارش آن ابر دیو سامت
 بهنای جهان داشت روشن سیه چراست؟ آن پنهانه روشن سیه چراست؟
 میتافت از او فر ایزدی آن فرۀ یزدان چرا بکامت؟ در گله سیه گرگ در چراست
 افتاده شبانان شکسته دل آزاده بصد رنج مبتلاست
 بی مایه بصد خرمی قرین گوئی که بیزدان شده است چیر
 و این تیرگی از دیو تیره زاست ایرا که بدو یافته ظفر
 شاد است و بیازی در این فضاست خواهد که ز گیتی برد فروغ
 کز دیو همه تیرگی سزاست یازیده چرا دیو زشت دست
 یزدان اگر امروز پادشاه است پذرفته چرا پیش دیو نیست
 فرمانش اگر بر جهان برواست یزدان اگرش نیستی امیر
 اهریمن اگر بر جهان کیاست تابنده اروپا ز روی چیست؟
 تاریک چرا قطر آسیاست؟ گویند نمایند بجای ملک
 و این گفته بنزدیک من خطاست بشکیب که گیتی نه دیریاست
 گر چرخ بر آورد بازئی
 بشکیب که گیتی نه دیریاست
 نا یای تر از نقش سینه است هر نقش که کرد این نگار گر
 فرداست که سر تا بپا خوش است
 ایران که نشستنگه بلاست
 پاشیده بهر ملک خاک و خون
 بگرفته ز هر شاه باز و ساست
 درویده بشمشیر چون گیاست
 شوید ز جهان باز نقش کفر
 این ملک برآمدگه ستاست
 این هر ز پرستنده خداست
 زانگه که فرو تافت نور مهر

تو ینداری چو گردد جنب جنبان که در جنبش بود سکندر
 همی خیزدش آواز از مفاصل چو در ناورد چاک چاک خنجر
 بود مانند جره^۱ باز پرآن بپرد باز اگر بی بال و بی پر
 ز آهن پایها دیدمش بر تن بسان بر شده چرخ مدور
 نه در گرداش بود گردونش همسر
 بود بر جای چون روز نخستین بزرگیتیش همتا
 نه فریه گردد و فی نیز لاغر
 بزر او شود سائمه سخوان آید در برای
 دهانها دیدمش بکشاده چوت غار
 و یا چون بر گشاده کام از در
 بدانسان جستم اندر کام او من
 بغرید و فرو جنبید از جای
 چو لختی در نوشته از بیابان
 خروشی کوه سنب و باره انداز
 بر آورده دمی ماننده قیر
 دمان آن باد یای کوه کردار
 بسان صرصر اندر کوه و گردر^۲
 بسان آذخش^۳ اندر گذر بود
 غربی شارسان کوب و زمین در
 وز آن دم ساختی گیتی مقین
 مسخر شد سلیمان را آگر باد
 ز هنگام سواری نیم ساعت
 کران کرده شکم ناگه سبک ساخت
 چو اندر زادن فرزند مادر
 کجا مادر بیک ساعت بزاید
 کنون در مغرب آهن کار فرماست
 بهم بیوسته دارد آهین راه زمین باخترا تا مرز خاور
 سفر کبرند بر افزار آهن نه چون ما بر فراز اسب و استر^۴

۱ جره بمعنی قوی است. ۲ زمین پشته بشه. ۳ برق.
 ۴ تل از مجله آینده صفحه ۲۶ سال اول.

بدیع الزمان در خطابه و نعلق نیز مقام مهمی را حائز است
اشعار او بسبک ترکستاني و دارای هضماین دانشین میباشد اینک ما قدری از
اشعار او را انتخاب نموده در اینجا ثبت میکنیم.

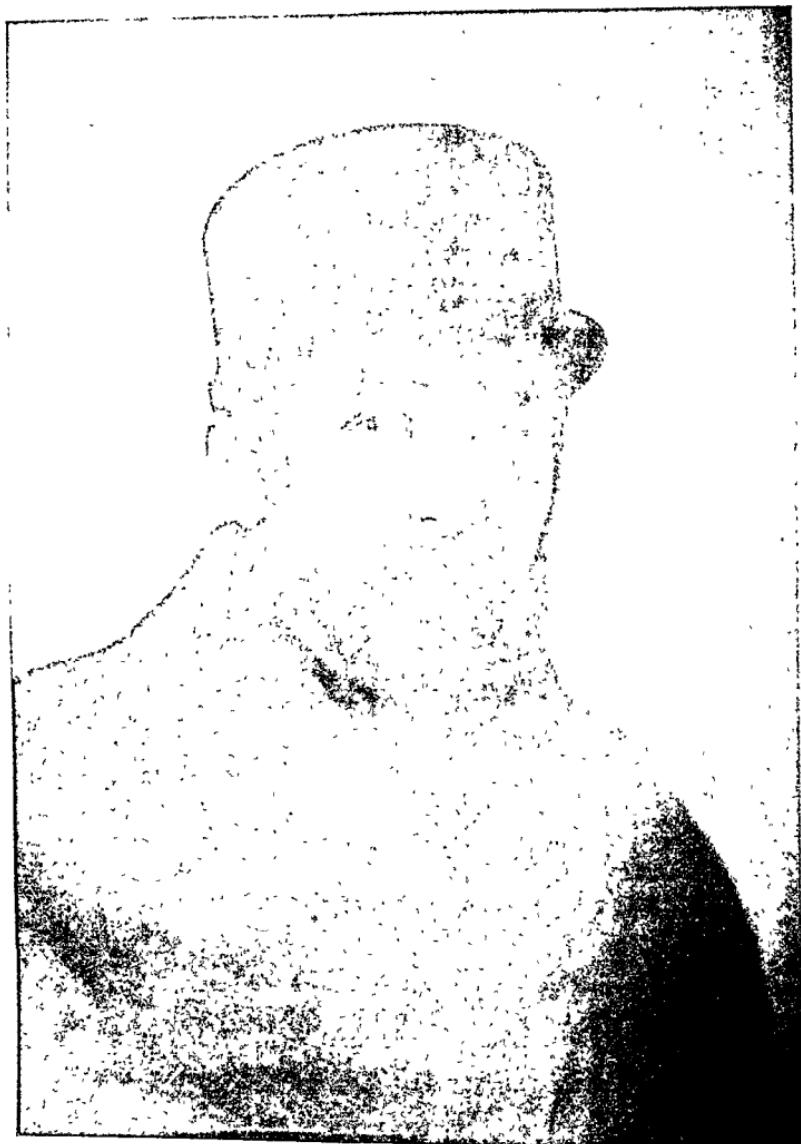
انتخاب از یک قصيدة غرائی که در توصیف راه آهن باين مطلع ساخته

»چو بر زد مهر نابان سر ز خاور بیامد آن نگار ماه منظر^۱

بديدم دو خط از آهن کشیده
کشیده بر زعین خطی ز آهن
و يا چونلش که دو خط موازی
وز آسو باد پائی ايستاده
برش چون پر بوقلمون ملون
تو گفتی تنش خود ارنگ مانی است
به پيش ييش آن تومن بديدم
که هر دم بر شدی ذو تیره دودی
چنان چون خیزد از آذر فشان کوه
بخار نیره چون بفشناد آذر
بزر آلوه کرده آهنيت روی
شنيدستم که نیرو گيرد از آب
رونده جانور در بجز و در بر
نه بشنيدم بجز او باد پائی
توانائیش افروني پذيرد چو اخگر اندر او ديزی فزوتر

۱ اين قصيدة بر وزن و سبك قصيدة معروف متوجهی است باين مطلع:
شبي گيسوفرو هشته بدامن بلاشن معجر و قيريش گرزن.

۲ فرشيم تعنی جز است.

بدائع الزمان خراساني

بدیع الزمان

آقای بدیع الزمان خراسانی پسر آقا شیخ علی بشرویه در حدود سنه ۱۳۱۸ هجری قمری دو بشرویه متولد شده و تحصیلات خود را در صرف و نحو، معانی، بیان، منطق، حکمت و فلسفه در مشهد و طهران در خدمت اساتید بزرگواری ماتندا دیپ نیشاپوری، شیخ حسین نجم آبادی، میرزا طاهر تنگابنی، آقا سید کاظم عصار و غیرهم بیان رسانده است. در سنه ۱۳۴۲ هجری از مشهد به تهران آمده و در خدمت وزارت معارف داخل گشت و اینک در مدرسه دارالملعین عالی سمت معلمی ادبیات را دارد.

بدیع الزمان استعداد و هوشی نیز بسزا دارد و مخصوصاً قوه حافظه وی فوق العاده است، از تأیفات مهمه او کتاب «سخن و سخنواران» است در چهار جلد که يك جلد آن از طبع خارج و منتشر شده و دیگر منتخبات اشعار فردوسی است که بطبع رسیده، دیگر کتابی است در منطق فارسی بطریز جدید، کتابی در علم بیان زبان فارسی، کتابی در تهذیت های ایران بعد از اسلام بر ضد عرب. دیگر تاریخ ادبیات ایران بطور تفصیل از ابتدای حمله عرب تا عصر غزنوی شامل احوال شعراء و نویسندها و فلاسفه و اطباء و عربی نویسان ایران و مقایسه سبک و دوش آنها با یکدیگر و اتفاقاً سبکهای شعری و فلسفی آنها، و رساله راجع بتحقیق شرح حال و فلسفه و کتب محمد ذکریا رازی نوشته که تا کنون هیچ يك از آنها بطبع رسیده است.

در خانمه شکراییه و اعتراض بخلافی

کفت آن چاه کن اند نه چاه کی خدا^۱ ناتکمی این چاه سیاه
نه ازین دام شود باره درمن ده مرا جان بدز آبد ز بدن
کاش چرخ از حرکت خسته شود در فیریک^۲ خدا هسته شود
مونور^۳ ناعیه از کار افتد تون^۴ وشد ز وقتار افتد
زین زلزل که درین فرش افتد کاش بک زلزله در عرض افتد
ناکه بر دارد دست از سر نان شر این خاشت ف اسل و اسas
گر بود زندگم این مردن چیست این شده مردن و آوردن چیست؟

این قطعه را برای اوح هزارش ساخته و بر آن منقوش است^۵

ای نکویان که در این دنیا اید با ازین بعد دنیا آئید
اینکه خفته است در این خانه من ایرج شیرین سخنم
مدفن^۶ عشق جهان است اینجا بلک جهان عشق نهان است اینجا
عاشقی بوده بدنیا فن من مدفن عشق بود مدفن من^۷
آنچه از هال جهان هستی بود سرف عیش و طرب و هستی بود^۸
هر کرا روی خوش و موی نکوست مرده و زنده من عاشق اوست
من عمام که در ایام حیات بی شما صرف نکردم اوقات
بعد چون رخت ز دنیا بستم باز در راه شما بنشتم
کر چه امروز بخاکم ماؤست چشم من باز بدبیال شماست
بنشینید بر این خاک دمی بکذارید بخاکم قدی
کاهی از من بسخن یاد کنید در دل خاک دلم شاد کنید

۱. کارخانه. ۲. Moteur محرك، مهیج. ۳. Train در فارسی «صطلاح است. ۴. قبر ایرج میزد در شیران در شمال تجریش واقع است مؤلف مخصوصاً برای زیارت آن رقص اشعار فوق باخط جل بر آن منقوش است. ۵. و ۶. این دو شعر بر اوح نیست.

در این ایات خود را مقید کرده است که کلمات فرانسوی

در شعر استعمال کند

بسکه در لیور^۱ و هنگام لته^۲ دوسيه^۳ کدم و کارتون^۴ قره^۵
 بسکه نت^۶ دادم و آنکت^۷ کردم
 اشتباه بروت^۸ و نت^۹ کردم
 سوزن آوردم و سنجاق زدم
 پونز^{۱۰} و پنس^{۱۱} باوراق زدم
 هی نشستم بمناعت پس میز^{۱۲}
 هی پاراف^{۱۳} هشتم و امضا کردم
 خاطر مدعی ارضان^{۱۴} کردم
 کاه با زنگ و زمانی با هو^{۱۵}
 پیشخدمت طلبیدم به بورو^{۱۶}
 تو بعیری ذ آمور^{۱۷} افتادم
 از شر و شور و شعور افتادم
 چکنم زانمه شیفر^{۱۸} و نومرو^{۱۹}
 نیست در دست هرا غیر زرو^{۲۰}
 هی بده کارتون و بستان دوسيه^{۲۱} هی بیار از در دکان نیه

۱ L'hiver زمستان. ۲ L'été تابستان. ۳ Dossier در فارسی هم دوسيه مصطلح است، مراد جلدی است که در آن کاغذ های اداری را میگذارند که در انگلیسی File میگویند.

۴ Carlton در فارسی هم کارتون مصطلح است، مراد جلد بزرگی است که در آن چند دوسيه میگذارند.

۵ Tiaillé معانی مختلف دارد در اینجا عناوی حاججا کردن و مرتب کردن است.

۶ Note یاد داشت. ۷ Enquête تحقیق، رسیدگی.

۸ Brut خام، نارس.

۹ Net پاکیزه، تیز.

۱۰ Pumaise میخ خبل نازلک کوچک سریعی که ارای ملعق کردن اوراق دفتری استعمال کنند و در فارسی همین لغت متداول است.

۱۱ Pince گیره کوچک که با انگلیسی Clip میگویند.

۱۲ Chemise اصلًا بهعنی پیرامون و در اصطلاح دفتری عناوی لفافه و در فارسی مصطلح است.

۱۳ Paraphe در فارسی مصطلح و عناوی امضای کوچک است که در انگلیسی Initial میگویند.

۱۴ Bureau دفتر، اطلاع کار، اداره است که در انگلیسی Office میگویند.

۱۵ Chiffre عشق. ۱۶ amour عنده. ۱۷ Numéro نمره. ۱۸ Zéro صفر.

شکر ائمه

ابن مشوی را که بکصد و پنجاه بیت است ایرج در شرح حال خود
و شکایت از روزگار فرموده است

بکطرف خوبی رفقار خودم بکطرف ذحمت همکار بدم
بکطرف بیری و ضعف بصرم بکطرف خرج فرنگ بزم
دایم افکنده بکمی خوان دارم زائر و شاعر و مهمن دارم
هر چه آمد بکنم کم کردم صرف آسایش مردم کردم
بعد سی سال قلم فرسائی نوکری' کیسه بزی' ملائی
کاه حاکم شدن و کاه دبیر که ندبم شه و که یار وزیر
با سفر های بیابانی کردت ناقه راحت خود بی کردت
گرد سرداری سلطنت رفتن بله قربان گفت
کفتن اینکه ملک خل خداست سینه اش آئینه غیب نماست
مذهبی خلوتی خاص شدت همسر لوطی و رقص شدن
مرغ نا بخته ز دوری برداشت روی نان هشتاد و فوری خوردن
ساختن با کمک و غیر کمک از برای رفقا دوز و کلک
باز هم کیسه ام از زر خالیست کیسه ام خالی و همت عالیست
نه سری دارم و نه سامانی؛ دهی' مزرعه' دکانی
نه سرو کار بیک بانک بکی دانگ مراست نه بیک بانک مراست
همه گویند که من استادم در سخن داد تجدد دادم
هر ادبی بجالات نرسد هر خری هم بوکالت نرسد

جمله بنشینند باهم خوب و بrixiezad خوش
 چون به پیش در سند از یکدگر رم میکنند
 همچنان در موقع وارد شدن بر مجلسی
 گه ز پیش رو، گهی از بیشتر سر رم میکنند
 بر زبان آرند بسم الله بسم الله وا
 گوئیا چن دیده یا از جانور رم میکنند
 اینکه وقت رفت و آمد بود اما این گروه
 در نشستن نیز یک نوع دگر رم میکنند
 آن یکی چون می نشینند آن یکی ور می جهند
 تا دو نوبت گاه کم گه بیشتر رم میکنند
 فرضًا اندر مجلسی گرده نفر بنشته اند
 چون یکی وارد شود هر ده نفر رم میکنند
 گوئی اندو صفحه مجلس فقر بنشانده اند
 چون یکی پا می نهد روی فقر رم میکنند
 نام این رم را نادان ادب ینهاده اند
 بیشتر از صاحبان سیم وزد رم میکنند
 از برای رنجبر رم مطلقاً معمول نیست
 تا توانند از برای گنجور رم میکنند

در ذم احمد میرزا قاجار شاه مخلوع ایران فرموده است

فکر شاه فطñی باشد کرد شاه ما گشته و گول و خرف است
 تخت و تاج و همه داول کرده در هوتل های ارب معتکف است
 نشود مذصرف از سیر اروپ این همان احمد لا ینصرف است

خواجه چو آن مرغ کشته بود رابر ادک نهسته هر دو دیده بینشید
کفت بطیر از چه شیر شربه نکشتنی تا آتواند کشت بنون کشد و خورد
مرگ برای خمیف امر مذهبی است هر قوی اول خمیف کشت و سپس مرد

کار گر - کار فرما

کفتکوی کار گر و کار فرما

شندیده کار غرمه ائمی نظر کرد زدروی عجب و نجوت کار گر را
دوان کار گر از دی بیسانزرد که بس کوتاه دانست آن نظر دا
بکفت ای کجعور این بخوت از چسبت چو مزد رنج بخشی ونجبر را
من از آن ونجبر کشتم که بیکر تو از من زور خواهی من ز تو زر
چه منت داشت باید یکدگر دا
تو صرف من نمائی بدینه سیم
ذ من زور و ز تو زر این بدن در
نه باقی دارد این دفتر نه فاختل
بکس چون رایکان چیزی نه بشنند
چرا بر یکدگر منت کذاورد چو محتاجند مردم یکدگر را

تعارف

در ایران تعارف و احترام ظاهری نسبت با شخص خیلی معمول است
ایرج این قطعه را در انتقاد ازین تعارفهای بی موضع
فرموده است که چند بیت از آن نقل میشود

یا رب این عادت چه میباشد که اهل ملک ما
کاه بیرون وقتی از مجلس ز در رم میکنند

قطعه

در مذمت شراب فرماید

اپلیں شبی رفت بیالین جوانی
آواسته با وضع مهیبی سر و بر دا
کفتا که منم مرگ اگر خواهی ذمہار
باید بگزینی تو یکی زین سه خطر دا
با آن پدر پیر خودت را بکشی زار
یا بشنکی از خواهر خود سینه و سر دا
یا خود ذ می ناب بندوی دو سه ساغر
تا آنکه بپوشم ز هلاک تو نظر دا
لرزید ازین بیم جوان بر خود و جا داشت
کز مرگ فتد لرزه بتن ضیغم فر دا
کفتا نکنم با پدر و خواهرم این کار
لیکن بعی از خویش کنم دفع ضرر دا
جای دو سه می خورد و چه شد خیره ذ مستی
هم خواهر خود را زد و هم کشت پدر را
ای کاش شود خشک بن تاک و خداوند
زین همایه شر حفظ کنند نوع بشر دا

ضعیف همیشه محکوم قوی است

قصه شنیدم که بو العلاء^۱ بهمه عمر لحم نخورد و ذوات لحم نیازارد
در مرض مرگ با اجازه دستور خادمکی جو جه با^۲ بمحض او برد

۱ شاعر معروف عرب. ۲ با - در زبان فارسی بهمنی آش است مثل شوربا و ماست با وغیره.

از در خانه مرا ملرد کند همچو سنگ از دهن فلم‌سنگ
 مادر سنگات تا زنده است شهد در کام من و نست شرنگ
 نشوم بکدل و بکرنگ ترا کر تو خواهی بوصالم برسی
 باید این ساعت بخوب و درنگ دوی و سینه تنگش بدمدی
 دل برون آری از آن سینه تنگ گرم و خونین بمنش باز آری
 نا برد ز آئینه قلبم زنگ عاشق بخورد نا هنجار
 نه بل آن فاسق بعصت و تنگ حرمت مادری از یاد ببرد
 خیره از باده و دیوانه ز بند رفت و مادرش بیگنند بخانک
 سینه بدرید و دل آورد بچنگ قصد سر منزل همشوق نمود
 دل مادر بکش چون نارنگ از قضا خورد دم در بزمین
 و اندکی زنجه شد او را آرنگ آن دل گرم که جان داشت هنوز
 او فقاد از کف آن بفرهنگ از زمین باز چو برخاست نمود
 بی مرداشتن دل آهنگ دید کن آن دل آغشه بخون آید آهنت
 آه دست بسرم یافت خرانی وای پای پرم خورد بستگ

مادر

این قطعه را از بهترین و دلچسپ نرین اشعار ایرج میتوان شمرد
 پستان بدhen گرفتن آموخت کویند مرا چو زاد مادر
 بیدار نشت و خفتمن آموخت شب ها بر کاهواره من
 بر غنچه مل شکفتمن آموخت لب خند نهاد بر لب من
 الفاظ نهاد و گفتمن آموخت یک حرف و دو حرف بر دهانم
 ناشیوه راه رفتن آموخت دستم بکرفت و پا پیا برد
 نا هستم و هست دارمش دوست پس هستی من ذ هستی اوست

پاسخ منوجهر بزهره

گفت که ای نسخه مدل از پری جلد سوم از قمر و مشتری
 عطف بیان از گل و سرو و سمن جمله تاکید ذ ماغ و چمن
 دانست از جنس بشر برتری لیک ندایم بشری یا پری
 عشهه از این بیش بکارم مکن صرف مساعی بشکارم مکن
 ر لم آقدر تلنگر هزن جاش بهاده بلبم پر هزن
 کر ازی ماند از آگشت تو باز شود هشت هن و هشت تو
 عذر چه آرد بکسان روی من یک منم و چشم همه سوی من
 خلق چه دانند که این داغ چیست مرد برد تهمت و زن کرده است
 کیست که این ظلم من کرده است گرچه جوانم من و صاحب جمال
 زن نکند در دل حنگی مقام عاشقی و مرد سپاهی کجا؟
 چایگه من شده قلب سپاه دادن دل دست مناهی کجا؟
 قلب زنان دا نکنم جایگاه قلب سپاه است چو ماوای من
 بیند اگر حضرت اشرف^۱ مرا آید و بیرون کند از صف مرا
 گر شنود شاه^۲ غصب میکند بی ادبان را شه ادب میکند

قلب مادر

داد معشوقه بعشق پیغام که کند مادر تو با من جنگ
 هر کجا بیندم از دور کند چهاره پر چین و چین پر آژنگ
 با نگاه غصب آلوده زند بر دل نازک من تیر خندنگ

^۱ اشاره باطیعه عزت پهلوی است که در آغاز امان سردار سپه و فرمانده قوای ایران بوده.

^۲ اشاره سلطان احمد شاه قاجار است.

مغتنم است این چمن دلفریب ای شه من پای در آر از رکیب
شاخ گلی پا بسیر سبزه نه شاخ گل اند و مط سبزه به

در این ایيات شاعر زهره را به بهترین طرزی توصیف کرده است

گفت ز من رخ ز چه بر تافتی؟ بلکه ز من خوتیری یافتی؟
دل بهوای دگری داشتی؟ یا لب من بی نمک انگاشتی؟
بر رخم ار آخته بودی تو تیغ
جز تو کس از بوسه من سر نخورد
از چه کنی اخم مگر من بدم؟
من که باین خوبی و دعنائی ام
دخترکی عشقی و شیدائی ام
بکار تو افتاده ام ای تازه کار
خوب به بین بد بسرا پام هست؟
هیچ خدا نقص بمن داده است؟
این سرو سیمای فرح زای من
این لب و این گونه و این بینیم
این سرو این سینه و این ساق من
این گلو این گردن و این ناف من
راز درون دل پاچین مپرس
هست درین پرده بس آواز ها
چون بنهم پای طرب بر بساط
بر سر این سبزه بر قسم چنان
زیر پی من نشود سبزه له
چون ز طرب بر سر گل پا نهم
گو بجهنم بر سر این گل بر آن هیچ بگل ها نرسانم زیان

بافته بر گردن جانها کمند
کمندش شده واکسیل بند
کرده منوچهر پدر نام او تازه قر از برگ گل اندام او

توصیف زهره (ناهید)

وز طرفی نیز در آن صبح گاه زهره مهیان دختر خالوی ماه
آدمیان را بمحبت گداز خرمون . اینای بشر سوختن
پیشہ وی عاشقی آموختن خسته و عاجز شده در کار خود
خواست که بر خستگی آرد شکست یکدوسه ساعت کشد از کار دست
سیر گل و گردش باغی کند تازه ز گل گشت دماغی کند
کند ز بر کوت فلاکیساب خویشن آراست بشکل بشر آمد از آرامگه خود فرود
کرد بسر مقنعة خاکیاب سوی زمین کرد ز کیهان . گذر رفت بدآنسو که منوچهر بود

اظهار عشق زهره بمنوچهر

کفت سلام ای پسر ماه و هور
چشم بد از روی نکوی تو دور
ای ز بشر بهتر و بگزیده تر
بلکه ز من نیز پسندیده تو
ای که پس از خلق تو خلاق تو
همچو خلائق شده مشتاق تو
ای تو بین میدوئه باغ هی
غذنچه سرخ چمن فرهی
چین سر زلف عروس حیات
دو چمن حسن گل و فاخته
دو چمن حسن گل و فاخته
بسکه شده خلقت تو شوخ و شنگ
کز پس تو باز چه رنگ آورد
حسن جهانرا بچه قالب برد
بی تو جهان هیچ صفائی نداشت
باغ امید آب و هوائی نداشت

بنجور با پجه خوشگلها عرق را بشوی از حرف بی معنی ورق را
اگر داری بتی شیرین و شنگول که تریاکت دهد با دست مقبول
بکش تریاک و بر زلفش بده دود نهاشا کن بصنع حی مودود
خدا روزی کند عیشی چنین را عموم مؤمنات و مؤمنین را

زهره و منوچهر

زهره و منوچهر در حدود ۵۲۵ بیت است که ایرج در اوآخر عمر خود ساخته و موفق بانجام آن نشده این داستان متضمن عشقیازی زهره رب‌النوع حسن و صنایع مستظرفه با منوچهر نایب اول قشون است درین افسانه زهره ملتهای عشق و شیفتگی و منوچهر ملتهای غفت را از خود ظاهر می‌سازند.

ابتدای داستان - رفتن منوچهر برای شکار

صبح تابیده هنوز آفتاب وا نشده دیده نرگس ز خواب نازه . گل آتشی مشکبوی شسته ز شبم بچمن دست و روی می‌تظار حوله باد سحر تاکه کند خشک بدان روی تر ماه رخی چشم و چراغ سپاه نایب اول بوجاهت چو ماه صاحب شمشیر و نشان در جمال بنده همیز ظربیش هلال نیجم فلک. عاشق سر دوشیش^۱ زهره طلبگار هم آغوشیش خفته یکی شیر بپر تکمه اش^۲ نیر و رخشان چو شبه چکمه اش دوخته بر دور کلاهش لبه و آن لبه بر شکل مه یک شبه

۱. سردوشی. علامت درجه صاحب منصبی که در قشون ایران از نایب دوم تا درجه سلطانی ستاره می‌گذارند، نایب دوم یک ستاره، نایب اول دو ستاره، سلطان سه ستاره.

۲. علامت شیر و خورشید روی تکمه را اشاره می‌کند.

من و تو زود در شرش بهانیم که هم بی دست و هم بی دوست ایش
 تو خود گفتی که هر کس بود بیدار
 چرا پس میخرب بر خود خطر را
 بیا عارف لکن کاریکه گویم
 اگر خواهی که کارت کار باشد
 دوزرعی مولوی وا گنده ترکن
 چو ذوقت خوب و آوازت ستودست
 عموم دوضه خوانها ف سوادند
 مسائل کن بر از زادالمعادا ۱
 بدان از بر بخار^۲ و جوهری^۳ وا
 بن بالای منبر زیر آواز
 چو اشعار نکو بسیار دانی
 سر منبر وزیران را دعا کن
 بگو از همت این هیئت هاست
 ذسی و فکر آن دانا وزیر است
 از آن باکله در کار اداره
 زبس داناست آن یك در وزارت
 و کیلان وا بگو روح الامینند
 مقدس زاده اند از مادر خوش
 بزرگان هم چو بینند این عجب را
 کنند آجیل و هاجیل تو را کوک
 نه مستاصل شوی دیگر نه مغلوب

۱ کنایست متضمن ادعیه واردہ سالیانه. ۲ از تالیفات ملا محمد باقر مجلسی در اخبار.
 ۳ کنایست در مصیب امام حسین که در او اخیر دوره صفویه نوشته شده.
 ۴ شزو شهناز اسم دو آهنگ است در موسیقی ایران.
 ۵ Famille خاندانه.

کمالی صاحب اخلاق باشد کمالی در فتوت طاق باشد
 کمالی را صفات اوایلائیست کمالی در کمال بی ریائیست
 و او خود دستگردی هم ندیدست کمالی در فن حکمت سرائی
 بود همچون ملک^۲ در بیوفانی ز من عرض ارادت کن ملک را
 بهر سلک شریفی منسلک را
 ملک آن طعنه بر مهر و وفا زن با آئین محبت پشت یا زن
 ملک دارای آن مغز سیاسی که می خندد بقانون اساسی
 ملک دارای آن حد قضایی که ندادش بن هم گشته مشکل
 بگو شهزاده هاشم میرزا^۳ را نمیپرسی چرا احوال ما را
 وکالت گر دهد تغییر حالت عجب چیز بدی باشد وکالت

این قسمت ایيات آخر عارف نامه است که در خطاب بعلف و احوال

و عقیده سیاست پیشگان ایران وغیره فرموده است

بیا عارف دوباره دوست گردیم دو مغز اندر دل یک پوست گردیم
 بیا تا کویت وندانه بندی که تا لذت بری از عمر چندی
 ممکن اصلا سخن از نظم و یا زشر معدات خواهی بیاسا
 سیاست پیشه مردم حبله سازند نه مانند من و تو پاک بازند
 تمامآ حقه باز و شارلاناند^۴ بهر جا هر چه پاش افتاد آزند
 بهر تغییر شکلی مستعدند گهی مشروطه گاهی مستبدند
 سیاست پیشگان در هر لباسند بخوبی همدگر را می شناسند
 همه دانند زین فن سودشان چیست بیاطن مقصد و مقصودشان چیست
 ازینرو یکدگر وا پاس دارند یکیشان گر پچاه افتاد در آزند

۱ ملک الشیرا بهار.

۲ وحید دستگردی مدیر مجله ارمغان.

۳ شاهزاده هاشم میرزا Charlatan حقه باز.

۴ شاهزاده هاشم میرزا مختلص بافسر.

گهی بر در خورم گاهی بدیوار بهم بیچد دو پایم لام الف وار
 چو آن نو کوزه های آب دیده عرق اندر مسامانم دویده
 آگر کبریت خواهم بر فروزم همی ترسم که چون آلکل! بسوزم
 من ایرج بیستم دیگر شرابم مرا جامد میندارید آیم

در مجید و نحسین مطالعه فرماید

کتاب ار هست کمتر خود غم دوست
 نه غمازی نه نمامی شناسد
 چو باران دیر جوش وزود رو نیست
 نشینند با تو تا هر وقت خواهی
 بگوید از برایت داستانها
 نه از خوی بدش دلگیر گردی

در یادآوری از رفقای ادبی طهران گوید

گو عارف بمن ذ احباب طهران
بگو آن سکاظم بد آشیانی
کمال السلطنه حاش چطور است
چه میفرمود آقای کمال؟
پدیدم اصفهان را زیر و هم روی
اگر یک همچو او در اصفهان بود
کمال نیک خوی و هیریان است
کمال صاحب فضل و کمال است

Alcool شراب خالص

۲ میرزا علی اکبر خان دهخدا ادیب معروف.

٢٣ اعتناء الملك مدبر مجلة بخارى

٤: هیرزا حیدر علی کمالی اصفهانی.

دموکرات جووریت طرفدار Démocrate

زن رو بسته را ادراک و هش نیست تاتر^۱ و رستران^۲ ناموس کش نیست
 اگر زن را بود آهنگ هیزی بود یکسان تاتر و پای دیزی
 اگر زن را بیاموزند ناموس زند بی پرده بر بام فلک کوس
 بمستوری اگر بی پرده باشد همان بهتر که خود بی پرده باشد
 چو زن تعلیم دید و دانش آموخت رواق جان بنور بینش افروخت
 بدربایا گر بیفتند تر نگردد بهبیج افسون ز عصمت بر نگردد
 نئی خر، ترک این خر بندگی کن رو ای مرد فکر زندگی کن
 برون کن از سر نخست خرافات گرفتم من که این دنیا بهشت است
 بجهان بی عشق زن باشد جهان نیست اگر زن نیست عشق اندرجهان نیست

هم در این معنی در انتقاد طریقه زناشوئی و ازدواج فرماید

خدایا کی شوند این خلق خسته ازین عقد و نکاح چشم بسته
 بود نزد خرد احلى و احسن زنا کردن از بنسان زن گرفتن
 بگیری زن ندیده روی او را برى نا آزموده خوى او را
 دگر بسته است با اقبال و طالع دگر بسته است باشند از دیدار مانع
 خربداری کنی خربوژه کال بدانصورت که از تعریف بقال
 و یا در خانه آری هندوانه ندانسته که شیرین است یا نه
 در ایران تا بود ملا و مقتی بروز بد تراز این هم بیفته

راجم باعتیاد بمشروب و گوید

من امشب ای برادر مست مستم چه باید کرد مخلص می پرستم
 ز فرط مستی از دستم فتد کلک چکد می گر بیفارم هم پلک
 کنار سفره از مستی چنانم که دستم گم کند راه دهانم
 Restaurant ۲ مهانخانه غذا خوری.

بندوکرها سپردم تا بدانند که گر عارف رسد از در نرانند
 انگویند این جذاب هواوی کیست
 فلاںی باچنین شخص آشنا نیست
 نهادم در اطاشق تخت خوابی
 چراغی، حوله، صابونی، آبی
 عرقهای که با دقّت کشیدم
 بدست خود درون گنجه چیدم
 مهیا کردمش قرطاس و خامه
 برای رقن حمام جامه
 فراوان جوجه و تیهو خریدم
 دو نائی احتیاطاً سر بریدم
 نشتم منتظر کز در در آید
 ز دیدارش مرا شادان نماید

در گله و شکایت از ضعف و پیری فرماید

دلم زین عمر بی حاصل سر آمد که ریش عمر هم کم کم در آمد
 نه در سر عشق و نه در دل هوس ماند
 کهی دیدان بدرد آید گهی چشم
 فزاید چین عارض هر دقیقه
 در ایام جوانی بد دلم ریش
 کنون پیوسته دلریش و پریشم
 الا موت بسباع فاشتریه
 فهذا العیش ما لا خیر فیه

در این اشعار ایرج حجّاب زنها را با بهترین بیانی
 مورد انتقاد قرار داده

خدایا تا کسی این مردم بخوابند
 زنان تا کی گرفتار حجابند
 چرا در یزده باید طلعت یار
 خدایا زین معما پرده بردار
 مگر ذن درمیان ما بشر نیست؟
 مگر در ذن تیز خیر و شر نیست؟
 زنان را عصمت و عفت ضرور است
 نه چادر لازم و نه چاقچور است
 چو ذن خواهد که گیرد با تو پیوند
 نه چادر هانعش گردد نه رو بند

شده قبل از اینکه بطبع بر سد^۱ در تمام ایران انتشار ییدا کرد و گزشته از اینکه موجب تحریک ملا^۲ نایابان در تکفیر ایرج گردید جماعتی از نویسندهان و شعراء^۳ بر خد او نظماً و شرآ اشعار و مقالاتی انتشار دادند و برخی از خود ابرج جواب شنیدند.^۴

ابتداي عارف‌نامه

شنیدم من که عارف جانم آمد رفیق سابق طهرانم آمد
شدم خوشحال و جانی تازه کردم نشاط و وجود بی اندازه کردم

---

۱ با اینکه تاکون چند مرتبه عارف‌نامه بطبع رسیده هنوز بمضی از اشعار آن دسترس عموم نیست و بطبع نرسانده است.

۲ از جمله این شعرایکی امیرالشعراء نادری خراسانی و یکی طلعت تبریزی وغیره و از نثر نویسان یکی م. سیاسی است که مقالة در شفق سرخ انتشار داده و جمعی دیگر.

۳ جوان که ایرج میرزا از شوخی و طعمه به م. سیاسی داده اینست:

عارف بیچاره داد خواه ندارد
میم سیاسی کجاست تا که نگویند
بهم سیاسی اگر قدم ننهد بیش
هر که نگوید که عارف آدم خویست
دروز قیامت شود بصورت خرچنگ
آینه باشد وجود حضرت عارف
آنهمه کو را بود علاقه باپران
تاکه روان دیده اشک مام وطن را
تهمت میض است بچه بازی عارف
گاه بگاه ارکند بروی نکو میل
عارف ما هرجه هست و نیست همین است
با همه تندي وزود رنجی و تلحی
آه که من ره نیاقم بدل او
بنده اگر ضد شعر هزل سرودم
ور دو سه جا نام عارف آمده در شعر
مردم اگر شعر خواه و شعر شناسند
میم سیاسی قسم بحضرت عباس

افسانه «زهره و منوچهر» عارف‌نامه، قطعه راجع بنقاب زنها، قلب مادر،^۱ وغیره از شاهکارهای این شاعر بزرگ محسوب می‌شود که ما هر یک از آنها قسمی انتخاب کرده در اینجا درج می‌نماییم:

عارف نامه

عارف‌نامه رساله ایست مشتمل بر ۷۰۰ بیت که در هجو عارف سروده است زیرا عارف در باغ ملی مشهد نهایشی داده و در آن نهایش غزل و تصنیفی که برخلاف سلطنت قاجاریه^۲ و در هجو خاقان مغفور^۳ ساخته بود دو حضور جمع کثیری خوانده، این ندکوئی حس شاهزاده جلال‌الممالک را نهیج کرده لگتن عارف‌نامه پرداخت.^۴

کلیه اشعار این رساله متنضم هجو و شوخیست و ابیات اخلاقی
کمتر در آن یافت می‌شود با تمام آنها چون زبان ساده شیرین گفته

۱ بیت تصنیف این است:

رحم ایخدای دادگر کردی نکردی ابا با عقاب قجر کردی نکردی

۲ از سلطین قاجار فتح علیشاه را (خاقان مغفور) و ناصرالدین شاه را (شاه شهید) می‌گویند و شعری که عارف در هجو خاقان مغفور ساخته و خوانده بود اینست: چو جند بر لب ویراهه های شاه عناس نشست عارف و نفرین روح خاقان کرد

۳ خود ابرج میرزا در همین موضوع در عارف‌نامه می‌گوید:

شندم در ناتر باغ ملی	برون اندامت خوش عرض اندام	ذ اندامت خربت عرض اندام	رسی بی ربط خواندی آن دهن را	ذ بی آزمیت آزمی آید	همی خوردی ولی قدری زیادی	که دیگر کس تمدید است سر من	نه از شبشه اماله قیف سازی	غزل سازی و آنهم درسیاست	تو آهومی ممکن حانا کرازی	عجب مشت خوشت را باز کردی
----------------------	---------------------------	-------------------------	-----------------------------	---------------------	--------------------------	----------------------------	---------------------------	-------------------------	--------------------------	--------------------------

ایرج میرزا

شاهزاده ایرج میرزا جاذل‌الحالک بن غلام حسین میرزا بن ملک ایرج بن فتحعلی شاه قاجار در ماه رمضان ۱۲۹۱ هجری قمری در تبریز متولد شده، بعد از تحصیلات ابتدائی و مقدماتی در ۱۶ سالگی متاهل و پس از سه سال بمرک پدر و اداره کردن امور خانوادگی کرفتار گردید، ایرج میرزا در سن ۱۳۰۹ هجری قمری در دربار ولی‌عهد وقت (مصطفیر الدین شاه قاجار) راه یافته و پس از جاوس او بخت سلطنت خدمات مختلف دولتی مشغول شده است.

بعد از طلوع مشروطیت ایرج میرزا در وزارت‌خانه‌ای معارف داخله، والیه، عهده دار خدمات دولتی بوده که آخرین آنها شغل تفتیش مالیه ایالت خراسان است.

در سن ۱۳۴۱ جزو منتظرین خدمت قراو گرفته و از مشهد بطهران آمده و پس از یکسال و نیم توقف در طهران یکساعت بغروب هانده روز دوشنبه ۲۸ شعبان ۱۳۴۳ در اثر سکته قلبی وفات یافت.

اشعار ایرج میرزا را تقریباً میتوان بهترین نمونه ادبیات جدید ایران شمرد زیرا علاوه بر اینکه روان و دلچسب و شامل مضامین بدیع و شیواست دارای استحکام و متنات کلام قدماست نه چون بیرون متقدمین نکته چین کلمات عرب است و نه چون متجدّدین دشمن علم و ادب است

۱ چنانچه خودش اظهار رای کرده است.

این جوانان که تجدد طلبند راستی دشمن علم و ادبند
شعر را در نظر اهل ادب صر باشد وند و عشق سبب
شاعری طبع روان میخواهد؛ معاوی نه یان میخواهد
آنکه بیش تو خدای ادبند نکه چین کلمات عربند
هرچه کویند از آنجا کویند هرچه جویند از آنجا جویند

ابراج میرزا جلال الملک

اگر برهان پیدا اشعری راست
مزاج اعتدالی را سبب چیست؟
اگر صوفی خدا را یک شناسد
وصول و خلسه و جذب و طلب چیست؟
اگر هر سو کنی رو و سوی اوست
نهاد کعبه را فرض ادب چیست؟
اگر بیمار خود را خود طبیب است
شما را دور از او این تاب و تب چیست؟
اگر دارد که حز کویش ندانی
دلش برمانی سوزه سبب چیست؟
اگر از حسن ازل این جلوه‌ها خاست
گناه لعتبران نوش لب چیست؟
دگرها نیز گفتند این سخن‌ها
نه تنها من همی‌گویم غضب چیست؟
ازین به برتن برهان سلب چیست؟
شمال از جانب بغداد خیزد
گناه مردم شط‌العرب چیست؟^۱
ادیباً با چنین خوئی که او راست
عجب نبود که خون ریزد عجب چیست؟

این یک پیت عارف‌زاده یک‌عالی شعر است

نیست امید برون آمدن دست خدای ز آستینی که بدو دست فقیری نرسد

این رباعی دارای مضمونی بدیع است

کویند یجهان خوبتر خواهی دید و آنجا گروهی باک گهر خواهی دید
از من سخن راست شنو کانجا هم در هر گامی هزار خر خواهی دید

۱ این بیت از دیگری است.

ادیب نیشاپوری

میرزا عبدالجواد ادبی نیشاپوری در سال ۱۲۸۱ هجری قمری در نیشاپور متولد گردیده است و دوش ملاحسن و شغل او دعوهای و زراءعت بوده در چهار سالگی بواسطه مرض آبله یک چشم نابینا و چشم دیگر شکلی کوچک گردیده در هفت سالگی با اینکه بدر و مادرش عیل نداشتند او را به مکتب بگذارند بمعکتب رفت و تا سن شانزده سالگی در نیشاپور صرف، نحو و منطق وغیره را پنجوبی تخصصی کرد و در سال ۱۲۹۷ به شهر رفته تمام عمر را در مدارس خیرات خان، فاضل خان و نواب پندریس علوم و فنون عربیت و ادبیت از صرف و نحو و علوم بازاغت و عقاید حربی و معتقدات سبعه وغیره وغیره گذرانید. تواند ادبی مهمنظر بود بوظینهای که از مدرسه باو میدادند و حق التدریس و مختصه از عواید علاقه از نیشاپور که باو میرسید (نحویاً جمه‌آسالیانه دویست تومن) و در تمام عمر عیال و مسکن برای خود اختیار نکرد و مایل بتصوف و دارای مسلک عرفانی بود، و غالباً غمگین و نهایا میزیست.

ادیب نیشاپوری دارای شرافت ذانی و علو طبع و شجاعت ادبی بوده راستکو و صریح الہجه بود و بر تربیت و تعلیم هردم اسرار داشت محفوظات ادبی و عربی او خیلی قابل توجه و استفاده بوده است.

ادیب نیشاپوری در شاعری بدوان پیرو قاآنی^۱ بوده و بعداً شیوه ترکستانی را تعقیب نموده و دو عین حال خود دارای سبک مخصوصی است و حقیقتاً در

۱ میرزا حبیب الله قاآنی یکی از شعرای خوش قریحه و استاد عصر قاجار است، ادب نیشاپوری در این قصیده بتضییین اشعار وی برداخته: در ذمستان بشستان خوش زی یامستان ، دادستان را از عارض ساقی بستان (نا آنجا که میگوید)

جدی آمد گرک می را ده از ران حل
ای ترا چهره بهاران و دو گیسو میزان
گر همی خواهی می خورد بستور حکیم
آنچنان باش که قاآنی فرمود چنان
وزعنام من و دن دن خور تا وقت اذان
از سر کم کم و دم دم خور می تا بعشما
بقیه در صفحه بعد

میرزا عبد الجواد اویب نیشاپوری

سخن چشم و گوینده چشم آفرین سرایای گیتی بدین چشم بین
 سخن از سخنگوی دانا بهشت سخنهای نادان ستوهی دهست
 کسی کو ز دانش برد تو شه جها نیست بنشسته در گوشة
 نکو کار اندر جهان مقبلست که بدکار پیوسته لرzan دل است
 یکی دفتر است این جهان ای پسر نبشنده در آن نامه ها سر بسر
 به نیکی نویس اندر آن نام خویش که تا بهره یابی ز ایام خویش

سوی لاله بنگر و از می پرستی توبه کن
 کو سیه دل مانده جز از بهر بادافراه نیست
 عشوه این زال رعنا با دلم کاری نکرد
 رستمی کو کو فربیبدۀ چنین دلخواه نیست
 نیستی آسوده خاطر ناکه از شاخ رطب
 دست تو کوتاه و دست آزو کوتاه نیست
 این دهان چاشنی کیرنده وین رنگین سماط
 با مگس جز داستان خانه جولاه نیست
 گرت دادی مومنی کی شکستیت آسمان
 عاقل بشکته زو زو مومنیایی خواه نیست
 چالش فرزین و بیدق جنگ پیل و رخ بهم
 جز برای پاس شاه و بهر مات شاه نیست
 ساکنان این کهن خرگاه عالی کیستند
 هیچکس آگه ز راز این کهن خرگاه نیست
 این قطعه را در انتشار مجله «آینده» فرموده است^۱

زمانه هر نفسی بازئی نماید او مکن بروز گذشته قیاس آینده
 نبدهر آنچه گذشت از زمانه درخور حمد مگر کنیم ازین پس سپاس آینده
 ز دور کان نخستینه ام فزود خمار مگر نشاط بیابم ز کاس آینده
 گذشت عمر تو چون تو سن گسته عنان بهوش باش و نگهدار پاس آینده

دفتر جهان^۲

بگوینده کیتی برازنه است که کیتی بگویند کان زنده است
 ز آغاز کیهان و انجام وی سخنگوی بنماید راه و بی

^۱ مراجعت شود بصفحة ۲ شماره اول سال اول مجله آینده.

^۲ نقل از مجله آینده سال اول شماره ۲ صفحه ۷۹.

از براست کاندر صف قدیمان در خشان یکی پرچم افزاشتم

در اوضاع دوزگار فرماید

گرفتم که بگذشت سالی دویست که بودت بد لخواه پیوسته زیست
 چو بگذشت این جمله ناز و خرام چنان دان که امروز زادی زمام
 زمانه عرض وار می بگذرد چو بگذشته شد باز پس ننگرد
 غنیمت شمردم که پاینده نیست چو بگذشته شد باز آینده نیست
 جهان کو همه آتش و دود باش
 تو در آتشش صندل و عود باش

غزل

گر تماشاکاه تو جز کاخ و باغ و کاه نیست
 بیدلانرا جز بکوی دوست نزهتکاه نیست
 دی زمن پرسید کن کز عشق خوشتر زندگی
 در زیانه هست؟ گفتم نیست لا والله نیست
 در مزاج نا شکیبان گر فزاینده غم است
 در مزاج مردم آزاده جز غم کاه نیست
 سینه مala مال خون و دم بسان گرد باد
 در گلو گردان و اندر لب مجال آه نیست
 بر سماع بلبلان گل جامه میدارد بشوق
 نا نپنداری ز شور بلبلان آکاه نیست
 خواستم بوسیدنت دوشینه اندر خوابگاه
 باز گفتم به ز زلف تو نهانی راه نیست
 چون شدم نزدیک ز آن ده روی قو رسوان کرد
 قوت سر پنجه کردن دزد را با ماه نیست

چو رخش نهمتن گسته مهار
ازین پرده بیرون سرا پرده ایست
مرا و ترا اندر آن بار نیست
رونده برفت و من ایدر بجای
که راهش دراز است و هموار نیست
چه بیدار چشم و چه خوابیده چشم
کسی کش دل از علم هشیار نیست
درین شهره بازار پر مشتري متاع مرا کس خریدار نیست

از کتاب «قیصر نامه» خطاب ایران بفرزندانش

تو ای پروریده بنون دلم
نداری ز بن هیچ پاس مرا
در آغوش نازت پروردۀ ام
بهنگام پوزش بگاه سجود
که چون پیش یزدان نیايش کنی
روان را بدوزخ از آن سوختی
سخن بشنو و بر میاور غریبو
کجا دیو آن مام کش پرورید
چو یك مرد بیگانه یازید دست
کجا دیو آن زشت کاری کتد
منم پور ایران و بر مام خویش
اشعار ذیل حقیقت اخلاق او را نشان میدهد بدون اینکه راه اغراق

ومبالغه را پیموده باشد

جهان را بکم مایه بگذاشتم
من ایدون گمانم همه داشتم
چو هر داشته کرد باید یله
چو تخم امل بار رنج آورد
نه ورزیدم این تخم و نه کاشتم
سپردم چو فرزند مریم جهان نه شامم مهیا و نه چاشتم

خرد چیره بر آرزو داشتم
چو هر داشته کرد باید یله
چو تخم امل بار رنج آورد
نه ورزیدم این تخم و نه کاشتم
سپردم چو فرزند مریم جهان نه شامم مهیا و نه چاشتم

اگر مرا بهمین شور بسپرند بخاک
بدان صفت که موج اندرون وودکشتی
چنان نهفتم در سینه داغ لاله رخت

درون خاک نشور درون کفن بدرم
همی روتن زارم در آن چشم ترم
که شدیو غنچه لبالب ز خون دل جگرم

این قصیده را در نکوهش روزگار فرموده است^۱

بکی گل درین نفر گازار نیست
که چیننده رازان دو صد خار نیست
منه دل بر آوای نرم حهان
مشو غرّه بر عهد و ذهبار وی
ذیکات این بسته زه بر کاف
کدامین روده دل از غم کزو
سر انجمام بر دلش زنگار نیست
که این بدکتش را ذکس عار نیست
ندیدم بکی دل که افگار نیست
کسی کو گله آرد از بد گهر
گهی قیر گون گه چو روشن چراغ
ستوهی فزاید مکرر همی
در از است طومار گردون ولیک
نگاش بجز درد و تیمار نیست
قلمزن تزد خامه در آشته
طرازش بجز جنگ و پیکار نیست
جو دیوانه آشته تازد همی
مگر بر سرش میر و سalar نیست

^۱ نگارنده روزی در خدمت آقای ملکالشعراء بهار بودم حضرت ملکالشعراء چکامه که استقبال از ادیب مرحوم کرده بودند در حضور جمعی از دوستان که در باقچه جلوهارت نشته بودند سرو دند که مطلع آن این بود.

جهان جز که نقش جهادار بیست جهان را نکوهش سزاوار نیست

رجوع شود بشرح حال آقای ملکالشعراء و در شماره ۷ سال ۱۱ مجله شریفه ارمغان تحت عنوان «جالی طبیعت» بطبع رسیده است. این از آن حضرت آقای وحید دستگردی مدیر محترم مجله ارمغان مسابقه ادبی در موضوع «نکوهش و ستایش جهان» قراردادند که سیار از شرای معاصر استقبال کرده اند که در مجله ارمغان شماره های سال ۱۱ - ۱۲ انتشار یافته است.

و اشعار لغات و هم چنین در مشرب فاسفه و زهد در دنیا و گوشه نشینی
و سایر حالات و اطوار من همیشه ایشانرا در پیش خود بابواللاء معری
تشبیه میکنم باین فرق که بابواللاء فقط در ادبیات عرب نادره دهر بود
و ایشان ذوالسانین و در عربی و فارسی هر دو نابغه عصر اند، دیوان اشعار
ایشانرا دو سال قبل در پاریس پیش شاهزاده نصرةالدوله فیروز میرزا
دیدم صد افسوس که چاپ نشده است»

تصنیفات ادب در حکمت الهی و طبیعت و ریاضیات و حواشی بر غالب
کتب فلسفی است و تا کمدون هیچ یک بطبع نرسیده تاریخ بیهقی را نصحیح
و تحسیه نموده و بطبع رسیده است اشعارش متنضم نکات اخلاقی و سیاسی و
بالغ بر بیست هزار بیت از فارسی و عربی و مماوا از مضمون بدیع و شیواست
و اکثرچه بواسطه استعمال لغات غیر متداوله و اصطلاحات فارسی قدیم که
امروز تقریباً مهجور مانده است از فهم عامه دور است ولی در میان طبقه خاصه
قیمتی بسزا دارد، غزلیات و قصاید غرا و مثنوی بحر مقارب ادب موسوم به
«قیصر نامه» راجع بجهنگ بین المللی متنضم کراحت شدید نسبت بکلیه دول
استعمار طلب مخصوصاً انگلستان مورد توجه است ما قدری از اشار او را
منتخب نموده در اینجا درج مینهایم:

غزل

اگر امان دهد امشب فراق تا سحرم	سحر بیوی نسیم بمرده جان سپرم
قیاس کن که منت در شمار خالک درم	جو بگذاری قدمی بردو چشم من بگذار
بهر کجا که روم آن جمال می نگرم	گرفت عرصه عالم جمال طلعت دوست
که غایبی تو و هرگز نرفتی از نظرم	برغم فلسفیان بشنو این دقیقه ز من
یکی ز قربت من بر گذر چو در گذرم	اگر تو دعوی معجز عیان بخواهی کرد
به پیش روی تو پروانه وار جان سپرم	که سر ز خالک برآرم چو شمع دیگر بار

میرزا محمد خان قزوینی دانشمند معروف ایرانی راجع بوسعت اطلاعات و اخلاق این استاد بزرگوار شرحی در صفحه ۷ بیست مقاله منطبوعه بهبئی بیان کرده اند که عین آن در اینجا نقل میشود:

«دیگر از اسنایدی که از افادات ایشان بی نهایت مستفید شده ام بقیه الفضلاء خاتمه الادباء آقای آقا سید احمد ادیب پیشاوری مدالله فی عمره است چندین سال همه ساله در تاستان در موقع بیلار که ایشان عادت داشتند همه روزه بصحن امام زاده صالح تبریز تشریف می آوردند و یک دو سه ساعتی آنجا در گوشۀ می نشستند من بواسطۀ نرسی که از تنگی حوصلۀ ایشان داشتم حیاهای انجیخته و سهانهای اختراع کرده بمحضر شریفان حاضر میشدم و جسته جسته بازرس و لرزگاه گاه سؤالی از ایشان میکردم و جوابی شافی و کافی می شنیدم و فوراً آن را در خزانه دماغ و دفتر بغل نسبت میکردم تحریر ایشان در ادبیات عربی و فارسی و حافظه عجیب فوق العاده که از ایشان در حفظ اشعار عرب مخصوصاً مشاهده کردم فی الواقع باصطلاح تازه محیر العقول بود هر وقت و در هر مجلسی که از یک شعر عربی مثلاً صحبت میشد و هیچکس از اهل مجالس نمیدانست آن شعر از کیست و در چه عصر گفته شده ایشان را میدیدم جمیع اشعار سابق و لاحق آن را با تمام قصیده و اسم شاعر و شرح حال او و تاریخ او و معنی شعر وغیره وغیره همه را بالا تأمل بیان میکردند شر وقت من ایشان را میدیدم یاد حکایت معروفی که در کتب ادبیه عرب بیحمد راوبه نسبت میدهدند (که وی فقط از شعراء قبل از اسلام بعد هر یک از حروف معجم حد قصیده بزرگ سوای مقطوعات از حفظ داشت تاچه رسید بشعرای بعد از اسلام و ولید از خلفای بنی امية که این ادعایا را باور نمیکرد شخصی را او موکل گذاشت تا دو هزار و نهصد قصیده لتفصیل فوق از او تحویل گرفت^۱) میافتادم را زیر نثر حفظ و وسعت اطلاع از ادبیات

۱) دیگر نام ملکان در حرف حاه: حجاد.

ادیب پیشاوری

سید احمد ادیب پیشاوری یکی از حکما و شعرای جایل القدر و در زبان و ادبیات و علوم فارسی، عربی، منطق، معانی، کلام، حکمت‌الله‌ی ناریخ، لغت و ریاضیات یکی از استاد مسلم بشار می‌رود.

این دانشمند در میان سال ۱۲۵۰ و ۱۲۶۰ هجری قمری در اراضی سرحدی بین پیشاور و افغانستان متولد و اوائل عمر را در غزنین به تحصیل مشغول شده؛ در سن سی سالگی بخراسان (مشهد) و از آنجا در سنه ۱۲۸۷ هجری سبزوار آمده در مدرسه و محضر آخوند ملا محمد پسر مرحوم حاج ملا هادی سبزواری طی مرائب عالیه را در فلسفه نموده و بعد از فوت آنمرحوم بمشهده و از آنجا در سنه ۱۳۰۰ هجری بطهران رفته است.

در طهران تمام اوقات خود را بمعالمه کتب ادبی و فلسفی و سروden اشعار رسانده و گاهی برسبیل تئتن برای بعضی درس می‌فرموده و در تمام عمر خود بهیچ یک از علایق دنیا از زن و خانه وغیره مقید نگشته و انس و الفتیش با کتاب بوده است و بس، وفاتش در سیم شهر صفر ۱۳۴۹ هجری در طهران اتفاق افتاد^۱ محل دفن آنمرحوم در امام زاده عبدالله نزدیک حضرت عبدالعظیم می‌باشد.

صراحت لهیجہ بنی اعتنائی بدینی، هبراً بودن از تملق و چاپاوسی و مداهنه، عزت و مناعت روح، عاری بودن از کینه و طمع و حرص، آیان بعبادی دینی و اخلاقی، وطن پرستی صادق بدون مظاهر از ملکات اخلاقی اوست.

^۱ اتفاقاً در آن موقع مؤلف در طهران بود و در مجلس ترحیم آنمرحوم که در وزارت معارف منعقد شده بود حضور یافت.

سیدا حسن داویب پژنادری

قزوینی قطعات چند درج است که بهترین نمونه این قسمت از ادبیات میباشد.

رانم در انتخاب اشعار نهایت دقیق بعمل آمد و بجزئیت میتوان گفت که این کتاب شامل بهترین اشعار و آثار ادبی عصر حاضر ایران است.

در پایان مقام محترم اساتید بزرگوار خودم آفایان دهخدا فروغی 'بهار' اقبال نیسی 'باسی' دکتر افشار فلسفی و سایر آفایان محترم که از هیئت و هر یادیهای انجیمانه هریک خاطره‌های فراموش نشدنی دارم تشکرات بی‌پایان خود و اتقیدیم میدارم و منصوصاً لازم میدانم از دوست عزیزم آقای حبیب یثائی که مساعدت‌های برادرانه در حق بنده مبذول فرموده‌اند جداگانه تشکر ننمایم.

محمد اسحاق

غره شوال ۱۳۵۱ هجری قمری

ماند که از این بوستان مر دوستان را تحقیق آورده و بهم وطنان و کسانیکه بزبان هلیج فارسی آشنائی دارند ارمغانی دهم.

اینک برای آشنا ساختن خاطر خوانندگان محترم باوضع کنونی ادبیات در ایران بطور اجمال به توضیحات ذیل میپردازد:

باید دانست اولاً چنانکه قبل از تاریخ ادبیات ایران بعد از انقلاب مشروطیت تجدید شده و شعرایی را که در طی این کتاب از آنها نام برده ایم بهمین دوره تعلق دارند نه بادواه گذشته.

ثانیاً شعرای امروز ایران را میتوان بسه دسته تقسیم کرد: طبقه اول آنها می هستند که سبک و طرز قدما شعر میگویند و تقریباً مضامین گذشتگان را تکرار میکنند. طبقه دوم مضامین و افکار تازه را با هیجان اوزانی که اسانید زبان فارسی از متقدمین بدان شعر سروده اند بکار میبرند که نمونه کامل این طبقه استاد بزرگوار ملک الشعرا بهار است طبقه سوم آنها می هستند که در تجدید خواهی افراط کرده و با وزان جدیده قائل گردیده و بدان اشعاری سروده اند.

بدیهی است هر یک از این طبقات رویه و سبک دیگر از انتقاد میکنند و بنده بدون هیچگونه ملاحظه و نظری از هر طبقه قسمتی از اشعار انتخاب کرم که خوانندگان محترم را وسیله آشنائی بكلیه اسلوبهای معمولة امروزی ایران فراهم باشد (از طبقه اخیر کمتر اشعار انتخاب شده است).

ثالثاً نگارش افسانه «روم» و موضوع نمایشات اخلاقی و اجتماعی (تیاتر) و ساختن تصانیف و سرودها امروزه در ایران رواجی یافته و تا حدی ادبیات ایران را بشکل ادبیات اروپا در آورده است. در این مجموعه مخصوصاً از تصانیفی که آقای ملک الشعرا بهار اخیراً فرموده اند و از تصانیف آقای عارف

بکار نبرد و راقم این سطور هرگاه از نزدیک ندین قسمت توجه نمیکردم بیانات عالمه فاضل میرزا محمد خان قزوینی عده ظله را که در این موضوع هموطنان خود را بسیار موذه اعتراض قرار داده اند^۱ باور نکرده و نمیتوانستم تصوّر کنم که ادبای ایران بدست خویش تیشه بر ریشه زبان خود هیزند و در فنا و اضمحلال این زبان شیرین ادبی میکوشند. در زبان فارسی ضرب المثلی است که «طرفدار دلسوز و با حرارت ترا از صاحب کار کاسه گرفته از آن» میگویند. اینک دلسوزی من هم نسبت زبان فارسی این مصدق را پیدا کرده و حتی ممکن است موجب رنجش بعضی از ادبای ایران را فراهم سازد پس بهتر است بیدین مختصر قناعت نموده و از این موضوع گذریم.

باری مقصود نگارنده در اینجا شرح تاریخ ادبی ایران و تغییرات و اتفاکات زبان فارسی نیست و این خود موضوع مفصلی است که مأمور علیه پروفسور ادوارد براون (E. G. Browne) در آن با تأییفات ذیقیمتی دارند و نگارنده نیز تاریخ ادبی دوره غزنویه را تهیه نموده ام که انشا اللہ بعداً بطبع خواهد رسید و در اینجا فعلاً منظور مطلبی است که ذیلاً بشرح آن میپردازم.

در تابستان ۱۳۰۹ هجری شمسی (۱۳۴۹ هجری قمری) برای مطالعه زبان و ادبیات فارسی از نزدیک، از هندوستان بایران رفتم و مدت شش ماه در طهران و نقاط دیگر اقامت جسته روزگاری خوش بمحاجبت دانشمندان و نویسندها و ادبای طراز اول سر زمین سعدی و فردوسی گذرازدم از خرمن علم و ادب خوشا چیدم و توشا گرفتم. با اینکه در کشور گل و بلبل «بوی کلم چنان مت کرده بود که داعمنم از دست رفته بود» در خاطرم

^۱ رجوع شود به «بیست مقاله قزوینی» مطبوعه بیهی صفحه ۶۶ الی ۷۳.

که از ابتدای ربع دوم قرن چهاردهم هجری شروع کردید تا حدی ادبیات این مملکت را مُنْقَلِب نمود. قصاید بلند بالا که متنضم مذهبی سلاطین و امراء و مملو از چاپلوسیهای بیموزد بود از بین رفت و افکار آزاد یخواهی و اصلاح طلبی جاگزین آن شد. غزل‌باعی عاشقانه که بعقیده بعضی تا حدی موجب فساد اخلاق اجتماعی میگردید بقطعنات احتیاطی و اخلاقی مبدل شد. از اعمیت صفات لغایی که بعد ابتدا رسیده بود کاسته گردید و توجه معانی و مضامین دلنشیں بیشتر شد. نویسنده‌کان نیز بهم خود از رویه سابق دست کشیده و در نگارش و تحریر اسلوب ساده‌تری را اختیار گردند و بیشتر در طریق تحقیق و انتقاد قدم گذاشتند. ولی این انقلاب ادبی معایبی نیز در بر داشت که شاید اگر بدقت سنجیده شود باید گفت ادبیات ایران در این معامله چندان سود نبرده است.

امروز اصطلاحات و الفاظ اروپائی مخصوصاً لغات فرانسه بشدت هرچه تأثیر در ادبیات و زبان ایران داخل شده و روز بروز بر دامنه آن الفاظ افزوده میشود ادبی و نویسنده‌کان ایران هم که حقاً ناکنون نگاهبان و حافظ زبان فارسی بوده‌اند این الفاظ را در اشعار و نگارشات خود بدون کترین ملاحظه‌ای بکار میبرند و حتی بعضی حقیقته تعمید میکنند.

کتب و مقالات مختلفه‌ای که در ایران بطبع میرسد عموماً از السنه بیکانه ترجمه میشود و گذشته از اینکه الفاظ خارجی در خالل هر سطrix نهایاست، چه بسا ترکیب جملات و عبارات نیز اروپائی است و کمتر نویسنده‌ای دیده میشود که از این طرز نگارش اجتناب جوید.

این رویه و سلیقه طبقه ادبی در سایر طبقات مختلفه نیز اثر خود را بخشیده و کمتر شخصی دیده میشود که در گفتگوی روزانه کلمات اروپائی

اول دوره حکمرانی سامانیان (۳۸۹-۲۷۹) که شعرائی هانند: شهید بلخی، رودکی سمرقندی، دقیقی بلخی وغیره در این دوره میزیسته‌اند.

دوم دوره غزنویان مخصوصاً سلطان محمد و غزنوی که در خشان ترین اعصار ادبی ایران با زمان اساتید بزرگ هانند فردوسی طوسی، عصری بلخی، منوچهری دامغانی، فرخی سیستانی، اسدی طوسی وغیره میباشد.

سوم دوره حکمرانی سلجوقیان و خوازمشاهیان (از ابتدای قرن پنجم تا ابتدای قرن هفتم هجری) که شعراء و اساتید این عصر با گویندگان معتبر عصر محمد و غزنوی برای بری میکنند و مهمترین آنها عبارتند از: انوری ایوردی، شیام، سنائی غزنوی، مسعود سعد سلمان، خاقانی، نظامی گنجوی، ناصر خسرو وغیره وغیره.

چهارم عصر تسلط مغولها بایران (قرن هفتم و هشتم هجری) که با وجود هرج و مرج اوضاع سیاسی ایران شرعاً و دانشمندان جلیل‌القدری از قبیل: مولوی، سعدی، حافظ، شیخ فرید الدین عطار وغیره ظهور کرده‌اند.

پنجم دوره قاجاریه (قرن سیزدهم هجری) که شعراء و بویسندگانی همچون میرزا اووالقاسم قائم مقام فراهانی، فتحعلی خان صبائی کاشانی، رضاقلی خان هدایت، یعمای جندقی، قاآنی شیرازی، سروش اصفهانی، نشاط اصفهانی وغیره طاویع نموده‌اند.

کذشته از این ادوار که در چهار عصر آن (غیر از دوره مغولها) سلاطین و امراء عموماً شعراء و نویسندگان را بصالات گراناییه تشویق کرده‌اند تاریخ ادبیات ایران چندان درخشنان نیست.

انقلاب سیاسی ایران در تبدیل سلطنت استبدادی به حکومت مشروطه

بسیار تحالی

مقلم میر

کشیده باستانی ایران بکمی از هنرمندان است که از احاظا شعر و ادب با هنرمند امروزه جهان برای بری میکند و تاریخ ادبیات این مملکت که هفتصد اسامی معتبر ترین تویسندگان و شعرای دنیاست در خشان ترین آثار مدنی این ملت چند هزار ساله است.

تصویر هنرمند کمتر کمی در دنیا نام عمر (Homer) یونانی، دانه (Dante) ایتالیایی، شیکپییر (Shakespeare) انگلیسی، و بکنور هوگو (Victor Hugo) فرانسوی، کوته (Goethe) آلمانی، تولستوی (Tolstoi) روسی، امراء القیس عرب و سایر بزرگان ادبی جهان را شنیده و یا آثار ادبی آنها را دیده و از فردوسی، سعدی، خیام بیخبر باشد. چه خطاً! فتحار ایران در دنیا بهمین وجودهای مقدس میباشد و این مملکت کهن در یزقو نام آنها زنده است و الا باید باین حقیقت نلنج اعتراف نمود که از جهات دیگر بیابانها و فرنگها از کاروان تمدن جهان امروز دور است.

تاریخ ادبیات این مملکت بیبان و خط امروزی از نیمه قرن سوم هجری که مطابق با تشکیل سلسله های کوچک امراء و سلاطین ایران در نتیجه ضعف خلفای عباسی است شروع میشود و در این بازده قرن کذشته خداوندان نظم و نثر بسیاری دو آسان ادبیات ایران طلوع نموده و افق معنی را فروغ نمیشیده اند که هر کدام در تاریخ ادبیات ایران دارای مقام بلند و درجه ارجمندی میباشند. ادوار ادبیات ایران را میتوان به پنج دوره اصلی تقسیم نمود بطریق ذیل:

مرثوب و عطالوب اهل خبرت است بطبع رسانیده‌اند و بدین ترتیب میدان مقایسه و قضاوت را برای کلیه خوانندگان محترم و قاطبه ناس که حکم او در واقع حکم تاریخ خواجه بود بالمره آزاد گذارده‌اند. لهذا بنده نگارنده با اجازه ضمیمی از جانب کمیته هموطنان و ادبی و فضای ایران و اشخاص بیگانه که با ادبیات فارسی تعلق خاطر و دلبستگی دارند و رواج آفرا خواستار و مشوق میباشد از مؤلف محترم صمیمانه تشکر نموده و بر همت عالی ایشان آفرین میخوام.

ژنو آذرماه ۱۳۱۱ هجری شمسی

سید محمد علی جمال زاده.

آن ادبیات امروزی مارا نشکنیل میدهد و متأسفانه از لحاظ کمیت و بعقیده بعضی حتی از حیث کیفیت نیز از ادبیات ممالک مقدمه دیگر خیلی عقب است.

از ادب الممالک فراهانی و ایرج میرزا جلالالممالک و ادیب پیشاوری که گرچه از رفیقاتند صدای آنها هنوز در گوش دل و جان ما باقی است گرفته تا مملک الشعراء بهار و وشید یاسمی و عارف قزوینی در تصنیف سازی و اساتید بزرگوار دیگر که اسمی آنها زیور کتاب «سخنوران ایران در عصر حاضر» میباشد هر کدام پشكلی و ناحدی آینه احوال و افکار و احساسات هوطنان خود میباشند و با آنکه آثار هر یک از آنها مخصوصیات ممتازه دارد که آنها را از بکدیگر متفاوت میسازد چنانکه ساخته یکی چون لب تنغ برونده و پرداخته دیگری مانند چهره گل نابنده است یکی مظاهر جذالت است و دیگری نوئه اطافت معهداً همگان از تصنیفات و تکلفات واقعی مبرأ هستند یعنی هیچکدام عالمًا عادمًا در صدد نبوده اند که خارج از دایره اصول سخن پردازی معمولی امروزی ایران که مقبول خاطر و مطبوع مذاق اکثریت مردم مملکت است شعر بسازند و چون ذاتاً نیز دارای استعداد طبع عالی و سرشاور بوده اند سخنان آنها مورد توجه و رغبت عامه ناس واقع گردیده و بدون چون و چرا نباینده ادبیات نظمی عهد حاضر ایران شناخته شده و در تاریخ ادبیات ما نام آنها باقی خواهد ماند و هکذا در نثر نام نامی حاج شیخ احمد روحی کرامی مترجم زبردست «سرگذشت حاجی بابای اصمه‌انی» و میرزا ملکم خان و طالب او ف و میرزا محمد علیخان فروغی و حاج میرزا بخشی دوات آبادی و بعقیده قاصر راقم این سطور میر محمد حیجازی و محمد مسعود (م. دهانی) که این دو بتازگی در ادبیات مشهور فارسی طاووع نموده اند در ردیف اساتید محترم دیگر که عمر

چنان شیفته و مجدوب آثار اسانید کوچک و بزرگ آن سر زمین شده‌اند که هیوان گفت دامن عقل و ندیرشان از دست رفته و بدون تأمل و تعمق در اینکه در بعضی امور تقليد بچه صورت و با کدام شرایطی و تا چه درجه امکان پذیر و مستحسن است کاسه صبر و عشق و اشتياقشان يكباره لبريز گردیده دست جنبان و پاي کوبان در پاي عروس تو ظهور فرسائی نمیدانند سر و دستار کدام اندزند و با کمال بیحوصلگی و بیطاقتی يك شبه میخواهند ره صد ساله رفته فلکرا سقف بشکافند و طرح تو در انداخته ادبیات هارا روحآ و جسمآ فرنگی ماب سازند. این دسته نیز که بقول خودشان طرفدار «مکتب جدید» و از گروه «متجددین» هستند از فرط ذوق و شوق هنوز فراغتی برای سعی در کشف طرق حصول بمقصود ييدا نموده و تا کنون عموماً بدم و طعن و قدح ادبیات کنونی و حتی گذشته دلخوش داشته و بزعم خود او لین شرط را در انجام منظور کوس وسائی ادبیات کنونی را در سر بازار زدن دانسته‌اند و بهمین جهت تا بحال جز محدودی مقالات انتقادی يراکنده و يك با. دو فقره رسالجات سست و مختصر آثاری که مبشر طلوع عهد نورانی جدیدی باشد از آنها دیده نشده است تا بتوان از روی حقیقت و انصاف در باره قدرت و استعداد آنها داوری نمود.

دسته سوم ادبی حقیقی و بارآور ما هستند یعنی آنها که از حیث نظم و نثر امروز نماینده ادبیات ایران میباشند. ایندسته عموماً در عین رعایت مبانی و اصولی که اساس ادبیات ما از قدیم الایام بر روی آن نهاده شده است و چنانکه گذشت معلوم و نتیجه يك سلسله علل و اسباب طبیعی و اجتماعی است هر کدام بفراخور سلط و قریحه خود ادوار گذشته را با ازمنه کنونی دست بذست داده آثاری را بوجود آورده‌اند که مجموع

و انفعال کیفیات طبیعی سر زمینی است که خود او و اجداد و اسلاف او در آن بخواک افتاده و بخواک رفته‌اند ادبیات نیز که انعکاسات روح هر ملتی است مستقیماً با آن و خاک و چگونگی طبیعت و مناظر مرز و روم مناسبات عمیقه دارد و لهذا تبدیل و تغییر عنفی در اساس آن فوق‌النهایه مشکل و شاید اصلاً غیر ممکن و محال باشد و فقط با تبدلات و تحوّلات اجتماعی و اقتصادی اساسی و غیر سطحی ممکن است تغییر ائمّه در آن عارض گردد گرچه همین تغییرات و تبدلات نیز بیشتر در وجنت و ظواهر خواهد بود نه در کیفیات باطنی و در آنچه در واقع حکم جوهر و حقیقت ادبیات را دارد. نگارنده با آنکه ناخال قسمتی بیش از جلد اول «سخنوران ایران در عصر حاضر» را زیارت ننموده ولی یقین دارد که مؤلف و جمع آورنده فاضل آن آقای محمد اسحاق با معرفت و اطلاع بحقایق و مطالب مسلطه در فوق با میزان و معیاری که در دست داشته‌اند بسیرولت توانسته‌اند شعراء و نویسنده‌گان حقیقی مارا از مدعاوی هرزه گوی تشخیص بدند و بلاشک در طبقه بنده ارباب قلم بالرأی والغیان ملاحظه فرموده‌اند که به سه دسته اصلی منقسم می‌شوند. یکدسته آنهاهی هستند که در مقام تعظیم و تمجیل متقدّمین عالی‌مقام و استادان وزرگوار ما در قرون سال‌گذشته بکلی سخن‌سرایان قرون هاضمیه از گلوی قلم و نای گلوی آنها بیرون می‌آید و بدیهی است که چون در عالم ادبیات نیز بمصادق الفضل للمتقدّم قدر و قیمت واقعی بالاستحقاق نصیب کسانی است که در کار و صنعت و فن خود پیشقدم و مبتکر بوده‌اند هتلدین آنها هر قدر هم مقنّد و بزرگ باشند آثاری که از لحاظ ادبیات وزن بسیار و بهای سرشاری داشته باشد از آنها باقی نخواهد ماند.

دسته دوم برخلاف دسته اول از اثر آشنائی با ادبیات فرنگستان

آورده که هر عالم بی شما است و از این احاطا نهادن ایرانی بحقیقت دست نهادن هند را از پشت بسته اند. عین این خرد کاریها و شانس و برگ پرسنی در ادبیات فارسی تیز دیده میشود و در واقع میتوان گفت که بکی از منظورهای اساسی در ادبیات و معیاری و نقاشی ایران از تزئینات و خرد کاریهای دلربائی است که صفت ممتازه صنعت ایرانی است. در زمینه ادبیات خداوندان نظم و نثر ایرانی عموماً بدون آنکه باست یعنی تازه و نو ظهوری باشند برخلاف رغبت مخصوصی دارند که بهان هباث و قصص و حکایت قدیمی و معروف و مشهور پرداخته و بدون آنکه در کلمات این مواضع از دایره نقلید قدم بپردازند نهاده اصرفات عمده بناهایند بر عکس در جزئیات لفظی و فوت و فنهای علم بدیع و مته بخشخان مضامین کذاردن و شمشیر بازی با مو و چوکان باختن با نقطه عبور از سوراخ سوزن تعابرات و نشیبات و توصیعات سعی و افر دارند که حتی المقدور بپیچوجه پیرامون نقلید نگردیده و متقدمین را تحت الشاعر بگذارند و از این احاطه روی هم رفته در خصوص اغلب شاهکارهای ادبی فارسی میتوان گفت «هر لحظه بشکلی بت عیار درآمد دل برد و نهانشد» خلاصه آنکه ادبیات عالی فارسی که اینکه پیشتر از هزار سال از عمر آن میگذرد مظاهر مناظر طبیعی و آب و خاک ایران است و همانطور که چشم مسافر و کاروان در طی منازل و شد مراحل این مملکت پهناور النفات و اعتمانی بکلیات بمعنى صیرا و کوه و افق ندارد و هدام در پی کشف جزئیات از قبیل چند درخت سبزی و آب نازک روانی و سایه دلکشی است ادبی ایران نیز بکلیات که در واقع روح و جان عواضعی است کمتر پرداخته و رغبت ذاتی آنها پیش متوجه همان جزئیات و خرد کاریهایی است که در فوق ذکر آن رفت.»

نظیر همین کیفیات باشکال دیگر در ادبیات سایر ملل نیز مشاهده میشود و لهذا شاید بتوان گفت همانطور که روح و غیره هر ملتی نتیجه انعکاس

مینهاید. آنوقت است که هر کس در روی فرش بوریاوشی دراز کشیده دماغ و سینه را از عطر و رایحه‌گل و دیجان و یاسمن و ضیمران آگنده و مالامال داشته و بهترای کونه زود سیب و عارض زرین زردالو و استهاع الحان مرغان و زمزمه جو بیار در عین لذت و احتزار از خود بیخبر میگردد. صنعت ایرانی نیز کاملاً زائیده خواص طبیعی همان سرزمین و سرتایا مظهر آب و خاک ایران میباشد و از یک عرف میتوان گفت که ادبیات ایران نیز مانند مناظر آن یکنواخت و فاقد بعضی تنوعات اساسی است و از طرف دیگر همانطور که در جمله یهناور ایران نظر بیشتر متوجه جزئیات طبیعی است در صناعت هم نظر صنعتکار ایرانی بیشتر متوجه خردکاریهای گوناگون است بطوریکه اگر صنعت ایران را بعد از اسلام چه از حیث معهاری و نقاشی و یا ادبیات بدروخت کهنسی شبیه فلائم باندازه شاخ و برگ آن زیاد و زر و زبور برآن بسته شده که تنہ ایروند درخت از نظر غایب گردیده است. در صنعت معهاری در ایران امروز نهان اینکه قابل توجه مساجد میباشد که از حیث ظاهر میتوان گفت همه نسخه بدل یکدیگر میباشند و تنها تفاوتی که بین آنها موجود است در واقع در بزرگی و کوچکی آنها است والا گوئی با گنبدها و مناره و شبستان و صحن و باب و محراب همه از یک قالب ریخته شده ولی بالعکس در خردکاریها و تزیینات و کاشی کاری و سیم کشی و گچ بروی و آجر نشانی و منبت کاری و رنگ آمیزی هر مسجدی از مساجد دیگر متفاوت است و در اینگونه شاهکارها صنعتکران ایران بالا دست ندارند. در نقاشی نیز شبیه همین حال مشهور است. در پرده‌های نقاشی روغنی و آب و رنگی بینظیر ایران آنچه واقعاً انسانرا مات و مبهوت میسازد بالاخص خردکاریها و تذهیبات محبر انتزعلی است که از در و دیوار گرفته تا اطلس جامه‌ها و زریفت پرده‌ها و اوزاق درختان همه را زینت بخشیده و شاهکارهایی بوجود

نفر از مستشرقین فاضل فرنگی که بکمال ذوق مشهور است استشاد
مینماییم :

او گوست بریکتو در دیباچه که از روی عین تحقیق بر ترجمه فرانسوی
کتاب «سلامان و ابسال» از منظومات مولانا عبدالرحمن جامی نوشته
شرحی آورده که ترجمه تقریبی آن از اینقرار است^۱ :

در صحراءهای بهناور و بی آب و علف و در جلگه‌های وسیع ایران تنها
منظرة که ساعات متعددی و روزهای بلند از مقابل نظر شخص سیاح میگذرد
همانا زمین خاکی رنگ و عربانی است که بدون هیچگونه تغییر و تبدیلی
در زیر سقف لا جوردی آسمان بی انتها گسترده شده است. تا جائیکه چشم
کار میکند اندک حایل و حاجبی که فضای لایتناهی افق شفاف را محدود و
محصور سازد دیده نمیشود. در یمین و یسار گاهی از دور کوهی نمودار میگردد
که نیمة آرا گوئی دست معمار فلک با مسخار و شاقول هموار نموده و در
دامنه آن رودخانه پهنی دیده میشود که فقط ایامی چند سیل شتابان ہماری
آرا آبستن نموده و دوباره با یهش آمدن نموز خشک و عطشان تسليم
اشعة سوزان آفتاب جهانتاب میگردد. در سرتا سر این منظرة
یکنواخت چیزیکه توجه را بخود معطوف ساخته خاطر را مشغول داشته و رشته
مراقبات و افکار را لحظه بگسلد وجود ندارد. آشکار است که در این حال
وقتی دیده کاروانیان از دور بدھکده سبز و خرمی افتاد چه وجود و نشاطی با آنها
دست میدهد و چگونه «روضه ماء نهرها سلسال دوحة سبع طیرها موزون»
در مقابل نظر کوچک و بزرگ جلوه کر میگردد. حبذا لمیدن و آرمیدن
در سایه روح افزای درختان کهنسی که سر بهم آورده و نعمات بهشتی را از حلقوم
پرندگان و چرندگان از فراز خیمه سبزگون اوراق و ریاحین بر سر انسان نثار

کاملاً است و زبان آلمانی با مفردات دراز و جمله‌نمایی‌های پیچ در پیچ کاملاً نیونه روح عمیق و عرفان پرست ملت آلمان است و زبان انگلیسی که ادغام معانی و ایجاز و اختصار از خصایص مبرزه آنست بالتهام آینه ضمیرهای جماعت عملی و فعال است که ساعات و دقایق برای افراد آن بهای زر مسکوک دارد.^۱

اگر از زبانهای اروپائی که بنا بستگانه است صرف نظر نموده و زبانهای فارسی و عربی و ترکی و هندی که بنا تزدیک نر است از روی نائل و فراتت توجه نمائیم خواهیم دید که فی الواقع خصوصیات صرفی و نحوی و کیفیت تعبیرات و اصطلاحات و ضرب المثلها و چگونگی الفاظ و مفردات هریک از این اسننه بزیانی حکایت از محضنات و ذمایم مضمره و باطنی یا علنی و ظاهری قوم و ملتی مینماید که بدان متکلم است و باید دانست که از روی همین کیفیات و خصوصیات لسانی است که علماء و محققین به بسیاری از رموز تاریخی و اجتماعی اقوام قدیمه پی برده‌اند و در واقع میتوان گفت که قسمتی از تاریخ تمدنات اعصار سالفه از طریق تحقیق و تأمل در آثاری که از لغت و زبان آنها بدست آمده کشف شده است.

اینک میتوانیم اندکی قدم فراز نهاده و کلام سابق الذکر شاعر عالیه قام آلمانی را ذکر کوئه تعبیر و تفسیر نموده بگوئیم اصلاً ادبیات هر مملکتی و مخصوصاً قسمت مظلوم آن با او ضاغط طبیعی آب و خاک و مناظر و چشم‌اندازهای آن نیز مناسب و شباهت کامل دارد. از ذکر کلیات در این مقوله صرف نظر کرده و در آنجه راجع بایران خودمان است بقول يك

مشارالیه در بیان فصلی که از روی کمال تحقیق در باشندگی و نمای السننه در کتاب مزبور نوشته میگوید:

«هر ملت و قومی مدام در کار تغییر و تبدیل دادن زبان خود میباشد و علت این امر همانا متابعت کردن السننه است از ترقیات معنوی ملل و افرادی که بدان السننه نکلم مینمایند. هر قدر افکار و خیالات جماعتی جلو بروه زبان او نیز بهمان نسبت میچهزتر و بلیغتر میشود. مفهومات نازهه مستلزم کلمات نازهه است و با ظهور و برگز خردکاریهای عوالم حسی و ذوقی تعبیرات دقیقه و لطیفه بالمال بوجود میآید. اگر صفت بارزه قومی حدت و شدت در قوّه تصوریه باشد بالطبع اصطلاحات شاعرانه و استعارات و تشییهات در زبان او وفور حاصل مینماید و بر عکس اگر تمایل او بعلوم مثبته و اختیار و استدلال زیاد باشد مصطلحات فنی بالاخص در نزد او زیاد میشود و هکذا قومی که باصطلاح مادی است و دارای اخلاق و افکار عملی میباشد قهرآ سخن او موجز و کلامش مختصر و مفید میشود و برخلاف اگر جنبه عرفانی و عادت بمراقبات و مکافرات داشته و از سیر در عوالم عرشی و فرشی متلذذ باشد در کیفیت سخن راندن و بیان مقصود او نیز نوعی رخوت و ابهام پیدا شده و عموماً الفاظ جمل در لفافه اطناب و اشباع جلوه‌گر خواهد گردید. بر سبیل مثال باید نظری بزبان فرانسه انداخت که با صراحت و رشاقت و اعتدالی که از صفات ممتازه آنست بدرسی مظہر روح ملت فرانسه

باقی حاشیه صفحه قبل

- A Meillet. *Linguistique historique et linguistique générale*.
(فرانسوی) O. Jespersen: *Language*—1922 London, George Allen & Unwin.
(بانگلایسی) R. Metzinger: *Aus dem Leben der Sprache*—1908, Berlin.
(آلمانی) A. Dauzat : *La philosophie du langage*, Paris, Flammarion.
(فرانسوی)

آفای محمد اسحاق در جمع آوری و طبع این کتاب بدستور فیلسوفانه

شهر شعرای آلمان گونه عمل نموده‌اند که فرموده است:

Wer den Dichter will verstehen

Muss in Dichters Lande gehen

یعنی «کسی که بخواهد شاعری را درست بجها آورد باید رهسیار وطن او بشود» و برای اینکه کما هو حقه از کیفیت ادبیات فارسی این عهد و چگونگی احوال نویسنده‌گان ایران امروزی وقوف و معرفت حاصل نموده باشند شخصاً از واه دور و دراز بملکت ما آمدہ و یس از چندین ماه اقامت و سیاحت در نقاط مختلفه با چننه آگنده و توشه درازنده بوطن خود برگشته اینک تیجه سیاحت علمی و ادبی خود را در سرزمین ما بشکل کتاب بسیار جامعی بعنوان یاد دود عرضه پیشگاه ارباب معرفت مینماید.

مقدمه فاضلانه که بقلم خود ایشان بر جلد اول کتاب تحریر یافته متنضم نظریات و ملاحظات دقیقه در باب ادبیات کنونی ایران میباشد که دال بر درجه خبرت و بصیرت ایشان است و ما را از اظهار هرگونه نظریاتی بی نیاز میسارد ولی همینقدر است که این موقع را مغتنم شمرده نذکرآ بعرض میرسانم که کلام بلند پایه حکیم آلمانی که در فوق بدان اشاره شد متنضم حقیقتی بس عالی است چه اکر بدقت بشگریم معلوم خواهد شد که زبان هر ملتی یا کیفیات روحی و معنوی او مناسبات و روابط محکمه خارد و در واقع آینه باطن نمای اوست. چون در این باب تأییفات بسیار است^۱ فقط بذکر چند جمله از کتاب «تمدنات اولیه» تأییف حکیم فرانسوی کوستاو لوبوون قناعت میرود:

^۱ در اینجا چند فقره از این تأییفات را نام میردم که علاقمندان بین مبحث بسیار دلکش بسویات بدانها دست یابند:

تقریظ و تشکر

جمع آورنده کتاب مستغالب «سخنوران ایران در عصر حاضر» آفای شهد اسحاق از فضلای شهندوستان و معلم در دارالعلوم کلیکته باسابقه علاقمندی با ایران و ادبیات فارسی چندی قبیل ایران آمده و مدت هدیدی در اطراف و اکناف مملکت ما سیر و ساخت نموده در ضمن تیز هر کجا اتفاق بازی کرده با بزرگان نظام و نشر ایران آشنائی و نشت و برخاست نموده و بدین وسیله کلیجین گلچین هر اطور که خود ایشان دو مقدمه کتاب با عبارتی شیرین و هضامی داشتین اشاره فرموده‌اند از گلستان ادبیات مرزا و بو فردوسی و سعدی و حافظ هموطنان خوبش و مشتاقان علم و ادب را دامنه پر از گل و ریحان و معنی و عرفان از ایران ارمنان ورده‌اند. بر ما ایرانیان فرمی است که ز علو همت ایشان و دلستگی که بادبیات ما دارند سپاسگذاری نموده و مسئلت فائیم که توفیقات بزرگی شاهن حال ایشان ناشد.

اگرچه هنوز از کتاب «سخنوران ایران در عصر حاضر» که در سه جلد دو در نظم و سوئی در نثر خواهد بود فقط قسمی از جلد اول زیارت گردیده معندها بدون تأمل و تردید میتوان گفت که جمع آوری و طبع این مجموعه نفیس خدمت بزرگی بادبیات فارسی عیباشد و بلاشك خدمات و زحمات مصنف محترم در نزد کلیه دوستداران ادبیات ایران منظور و مشکور خواهد بود و جای آنست که با لسان الغیب شیراز همگان هم‌صدا و هم آواز شده بگوئیم :

تشکر شکن شوند همه طوطیان هند
ز این قند بارسی که به بنکاله میروند

١٩١	...	...	...	عارف قزوینی
٢١٩	...	...	...	عبدالعظيم خان گرگانی
٢٢٥	...	...	...	عشقی
٢٥٧	...	...	...	عط
٢٧٨	...	...	...	غمام
٢٨٦	...	...	...	فرات
٢٩٢	...	...	...	فريخ خراسانی
٣١١	...	...	...	ورخی یزدی
٣٢٥	...	...	...	فروغی
٣٣٤	...	...	...	فرهنگ
٣٤١	...	...	...	کمال اصفهانی
٣٥٠	...	...	...	محمد کسانی
٣٥٨	...	...	...	ملک الشیرا بهار
٤٠٤	...	...	...	نادری
٤١٤	...	...	...	نصرالله فلسفی
٤١٩	...	...	...	یاسائی
٤٢١	...	...	...	فهرست هجایی
٤٢٣	...	...	...	اسماء و جال
٤٣٧	...	...	...	اسماء اماکن
٤٤٥	...	...	...	اسماء ملل و قبایل و فرق
٤٤٧	...	...	...	اسماء کتب و جراید
٤٥٣	...	...	...	ournals

فهرست ممندرجات

—۵۰۰—

صفحه

الف	(بقلم آفای جهان زاده)			تقریظ و نشکر
ج	...			مقدمه
۱	...	...	...	ادبی پیشاوری
۹	...	...	...	ادبی نیشاپوری
۱۳	...	...	...	ایرج میرزا
۳۲	...	...	...	بدیع الزمان
۳۸	...	...	...	بروین اعتصامی
۵۱	...	...	...	پور داود
۶۴	...	...	...	حبیب یغماهی
۷۰	...	...	...	حسام زاده
۷۹	...	...	...	دکتر محمود خان افشار
۸۴	...	...	...	دهخدا
۹۲	...	...	...	رشید یاسوی
۱۰۶	...	...	...	رعایت
۱۱۲	...	...	...	روحانی
۱۳۵	...	...	...	سالار شیرازی
۱۴۶	...	...	...	سید اشرف الدین
۱۷۱	...	...	...	شباب بگرانشاهی
۱۸۰	...	...	...	شوریده شیرازی

فهرست مدلر جات

مودودی

۱

گوطر نشکر (فلم آقای جمال زاده)

نیشا

لبی بیانواری

اس بیانواری

لیج بیرزا

بلی ایمان

بلی اعتصامی

بیز دارود

جلد بیهقی

صلی رازده

دکتر محمد خان افشار

نیشا

ائمه باسوسی

از کلی

از حالی

بلکار شیرازی

بدالبرق الدین

بلد کمانشاهی

فرزاد شیرازی

سُلَيْمَانُ بْنُ عَلِيٍّ

سَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ

عَطَرُ حَمَاضِهِ

جلد اول

— — — — —

نگارش و تأليف

محمد اسد حق

علم زبان و تاریخ ادبیات فارسی در دارالعلوم کلکته
— ۰ —

چاپ اول

حق طبع و تحریف محفوظ

چاچانه جامه

دهلي

۱۳۵۱ هجری

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
الْحُكْمُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰالَمِينَ

سُلْطَانِي سُلْطَانِي

دَر عَصْرِ حَاضِرٍ

جلد اول

نگارش و تأليف

محمد اسحاق

علم زبان و تاریخ ادبیات فارسی در دارا!

جاب اول

حق طبع و تحریف محفوظ

چاچانه جامعه

دهلي

۱۳۵۱ هجری